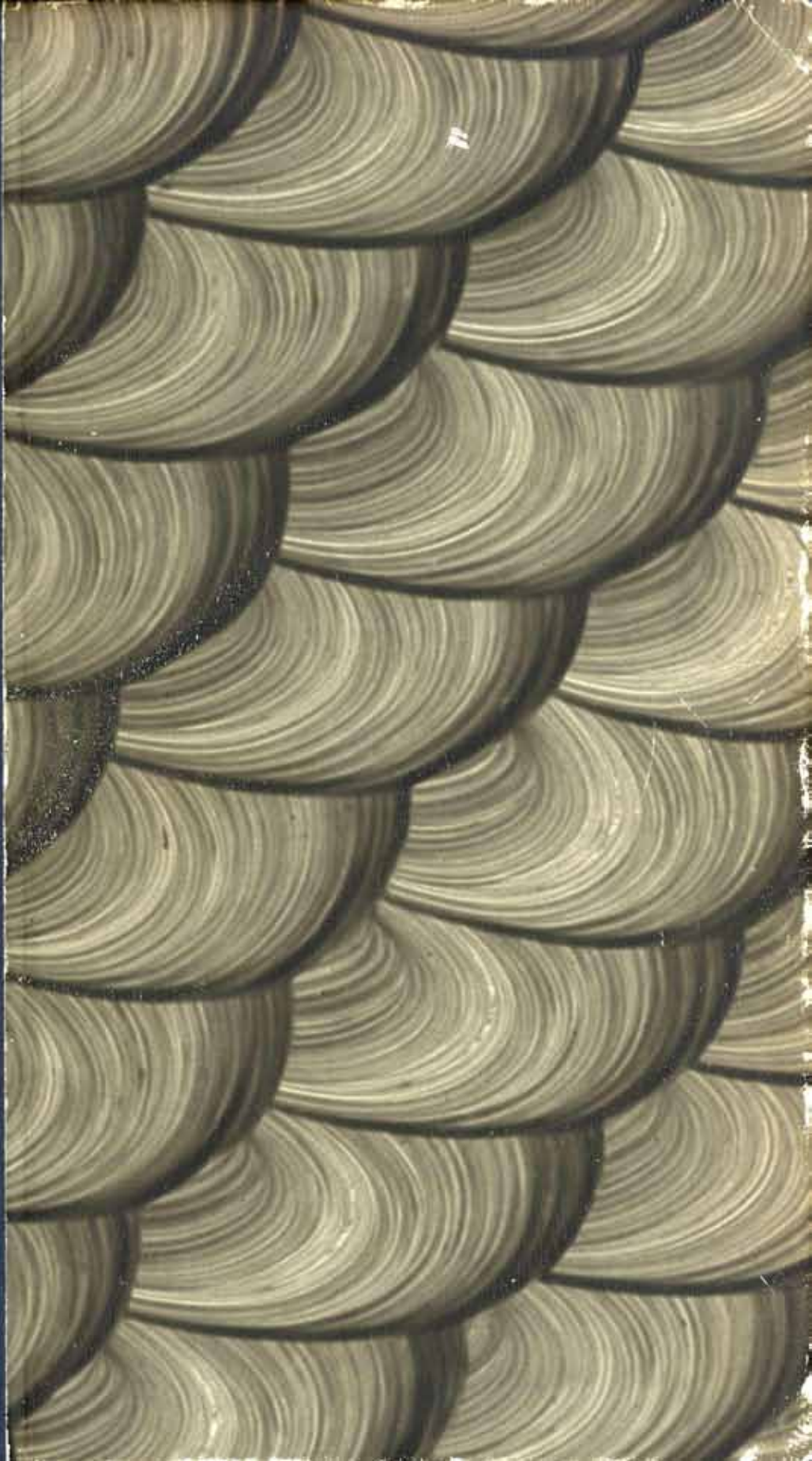

SATAKUNTA

VIII

Poistettu

S A T A K U N T A

KOTISEUTUTUTKIMUKSIA
VIII

JULKAISSUT

S A T A K U N T A L A I N E N
O S A K U N T A

SATAKUNTA

KOTISEUTUTUTKIMUKSIA

VIII

JULKAISUT

SATAKUNTALAINEN OSAKUNTA

VAMMALA 1929
TYRVÄÄN KIRJAPAINO OY.

SISÄLLYS.

Pakanuudenaikainen kalmisto Köyliön Vanhassakartanossa.	
Kirj. <i>Nils Cleve</i>	1
Rauman kaupungin sinetti ja vaakuna. Kirj. <i>Aina Lähteen- oja</i>	18
Eurajoen kirkollisista oloista ison vihan aikana. Kirj. <i>Jal- mari Jaakkola</i>	32
Porin triviaalikoulun rehtori Juhana Kraftman realismin uranuurtajana. Kirj. <i>Kaarlo Jäntere</i>	45
Loimaan nimestä. Kirj. <i>Niilo Ikola</i>	60
Nakkilan pitäjän kylien ja asumusten nimet. Kirj. <i>Kaisu Blom</i>	68
Kuvaus herraskartanoista Huittisissa 1700-luvulla. Kirj. <i>Aarre Tuompo</i>	164
Satakuntalainen velli. Kirj. <i>Eeva Hermonen</i>	249
Mitä numerot kertovat satakuntalaisista ylioppilaista. Kirj. <i>Pekka Katara</i>	260

Nils Cleve

Pakanuudenaikainen kalmisto Köyliön Vanhassakartanossa.

Lisiä Ala-Satakunnan asutushistoriaan
pakanuudenajan lopulta.

Se pieni järvi, jonka ympärillä Köyliön pitäjä sijaitsee, on enemmän kuin moni muu seutu maassamme askarruttanut kansan mielikuvitusta. Luonnon erikoisuus, tuo kaunis lehtevä saari järven keskellä tai nuo kaksi pientä järvenselkää, missä laineet useimmiten käyvät lakkapäinä, ne eivät yksinään ole runolaullajia innoittaneet. Tarujen ja laulujen aiheena on tapahtuma, jossa me olemme tottuneet näkemään mitä järkyttävimmän murhenäytelmän ja joka on verhonnut tuon pienen sameavetisen järven keskiaikaisen mystiikan hohteeseen.

Mutta näiden tarujen kuvailema aika on tavattoman etäinen ja meidän tietomme siitä häviävän vähäiset. Sen ihmiset ovat yhä vielä epämääräisiä utukuvia, — mielikuvitus hapuilee ja etsii löytämättä tuskin mitään. Eivät mitkään samanaikaiset asiakirjat luo valoaan seudun ylle, vain perimätieto kertoo tarinan kahdesta miehestä, kuinka toinen vihansa vimmassa surmasi toisen Köyliön järven jäällä. - - -

Laakeat rannat kohoavat verkalleen metsänreunaa kohti, jonka ihmisen sitkeä työ on karkoittanut yhä kauemmaksi vedenpartaalta. Ei ainoatakaan kalliota tai suurempaa selännettä ole tuota tasaista viivaa katkaisemassa. Mutta juuri tämä yksitoikkoisuus on omiaan mitä tehokkaimmin korostamaan järven keskellä kohoavan, tiheän lehvistön verhoaman saaren kauneutta, saaren jolla on keskeinen asema köyliöläisen talonpojan elämässä.

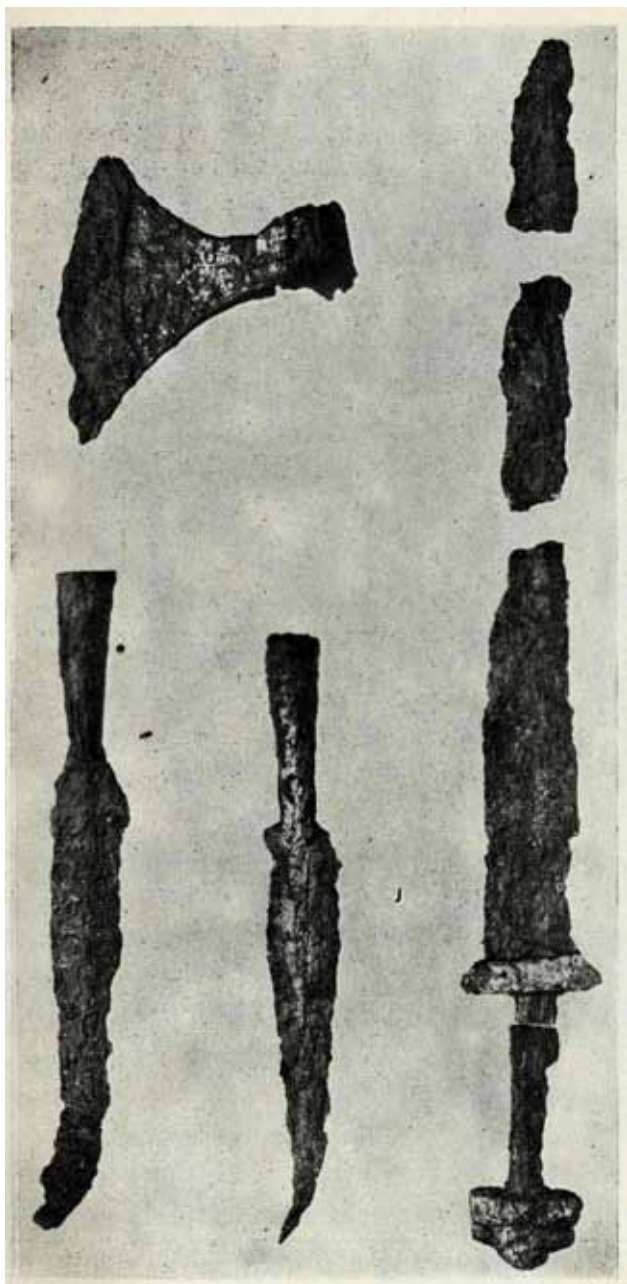

Val ok. A. Hackman

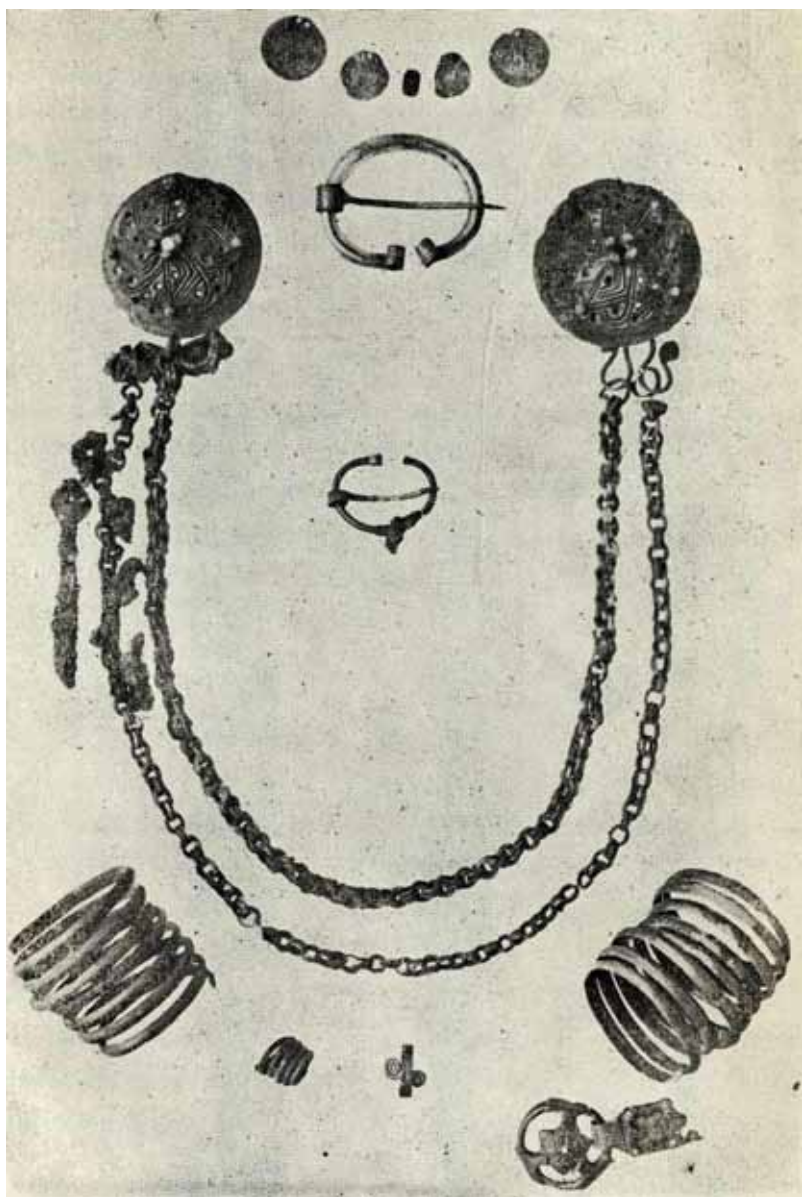
Köyliön Vanhankartanon veneranta. Vasemalla rakennusten välissä kalmisto.

Siellä oli kirkko tarjoamassa lohdutusta ja mielenrauhaa, siellä suuri herraskartano, joka antoi heille työtä, sinne, vuosisataisten honkien siimekseen, laskettiin heidät viimein ikuisen lepoon. Niin on ollut laita kautta vuosisatojen ja niin on vielä nykyäänkin.

Mutta sukujuuret ulottuvat kauemmaksi kuin vain muutamia harvoja vuosisatoja taaksepäin.

Suurtilallisen aseistus (hauta XVII). Miekka ja sotakirves hopealla silattu. Patsi tässä kuvattuja esineitä tavattiin samasta haudasta lisäksi hopeahelainen puukko y. m.

Naisten koristeita. (Hauta E.)

Vuonna 1925 löydettiin Köyliön kartanon lantalaa syvennettäessä joukko runsaasti varustettuja hautoja. Kartanon omistajan, prof., vapaaherra Axel Cedercrutzin lähetettyä tästä ilmoituksen Muinaistieteelliselle Toimikunnalle, toimenpantiin paikalla kahden kesän aikana tutkimuksia. Kaikkiaan kaivettiin esiin kuutisenkymmentä hautaa; tutkittu alue oli kuitenkin vain osa kalmistoa, joka lantalanpaikan lisäksi käsittää läheisten talousrakennusten alla olevan alueen. Hautojen koko lukumäärä on niinollen huomattavasti suurempi.

Rikkaan naisen hauta (XXVIII)

Vainajat oli haudattu polttamatta, varakkaat kauneimmassa pyhäasussaan, köyhien saadessa tyytyä yksinkertaiseen solkeen, veitseen tai saviastiaan, jossa oli ruokaa pitkän matkan varalle. - Kuten kaikkialla, näyttävät täälläkin elämän antimet jakautuneen hyvin epätasaisesti. Suurtilallisen varusteihin kuului ensinnäkin miekka, joka oli suurikokoinen ja usein hopeahelainen. Välttämätön oli niinikään keihäs, joka sekin usein oli hopeoitu. Puvun parhaana koristeena komeili rinnalla suuri hevosenkengänmuotoinen pronssisolki.

Vielä rikkaampi, miltei koreileva oli naisen puku. Tässä voimelkein puhua kansallispuvusta, niin toistensa kaltaisia olivat löydetyt koristeet ja kankaanpalaset. Valkean pellavapaidan pääl-

lä oli villainen liivi, joka molemmin puolin rintaa oli kiinnitetty suurella pyöreällä kupurasoljella. Käytettiinkö pienempää, vaatimattomampaa solkea, joka aina tavattiin näiden kahden soljen välistä, kiinnittämään paitaa vaiko hartioitten ympärille heitettyä villaviittaa, sitä ei löytöjen perusteella voinut varmasti päättää. Villakankaasta oli myöskin esiliina. Sen lievetä koristi leveä reunus, johon oli aseteltu pieniä pronssikierukoita koristeellisiksi sommitelmiksi. Mitä varsinaisiin koristeisiin tulee, kuului niihin mainittujen kolmen soljen lisäksi helminauha, riiputtimia, rannerenkaita ja sormuksia. Solkia yhdistivät toisiinsa lukuisat raskaat pronssiketjut; pienemmistä ketjuista riippui erimuotoisia pronssiesineitä sekä emännöysarvon merkki, avain. Vyössä oli sitäpaitsi todella kunnioitusta herättävä leveä pronssihelainen tuppi ja puukko, joka sittemmin on tullut niin perinnäiseksi. Miten köyliöläinen neitonen tai vaimo kantoi suuria, lampaanrautoja muistuttavia saksia, siitä ei olla selvillä.¹⁾

Väestön elintavoista saamme löytöaineistoa tutkimalla jonkin verran tietoja. Huomaamme ensinnäkin, että kysymyksessä on maataviljelevä väestö, siitä on todisteena viikate miesten ja sirppi naisten haudoissa. Keihästä ei varmaankaan käytetty yksinomaan ihmisvihollisia vastaan, yhtä välttämätön se oli suurimpien metsänotusten varalta. Naapurien ja kulkukauppiaiden kanssa käytiin kauppaa; viimeksi mainitut vaihtoivat turkiksiin kaikenlaista rihkamaa, m. m. koreita helminauhoja, joissa helmien lisäksi välkkyi arabialaisia tai länsimaisia hopearahoja. Että paikkakunnalla on ollut oma kauppias, sen osoittaa meille eräs miehen hauta, jossa olivat edustettuina kaikki liikemiehen

¹⁾ Prof. J. J. Mikkolan tiedonannon mukaan ovat liettualaiset vielä n. 100 v. sitten panneet keritsimet vainajan mukana hautaan, tapa, joka kuitenkin johtuu mytologisista syistä.

tunnusmerkit, vaaka, punnukset, sakset, riippulukko ja —. rahakukkaro täynnä hopeaa.¹⁾)

Kun joku henkilö oli kuollut, vietiin hänet yhteiseen hautausmaahan. Tällöin etsittiin mieluummin jonkun sukulaisen hauta, joka avattiin, ja valmistettiin uusi leposija entisen päälle. Myöhemmin voitiin samaan paikkaan haudata vielä kolmaskin henkilö; tällaisten hautojen varallisuusasteesta, joka aina on samanlainen, huomaa, ettei niitä ole tuonut yhteen vain sattuma, vaan vainajain väliset sukulaisuussiteet. Vainaja oli suljettu puiseen arkkuun, tai kenties tämä oli vain ontoksi koverrettu puunrunko. Arkun pohjalle oli levitetty heiniä tai eläimen talja, vainaja itse oli puettu juhla-asuunsa ja huolellisesti kääritty viittaan, päällä oli jälleen heiniä tai talja ja päällimmäisenä, usein kannen ulkopuolella, tuohta. Paitsi jo edellä lueteltuja pukuun tai jokapäiväisiin varusteisiin kuuluvia esineitä, oli haudassa tavallisesti myöskin kaksi saviastiaa, joista toinen oli pyöreäpohjainen ja koristeltu, toinen taas kukkaruukun muotoinen ja aivan yksinkertainen. Parissa miehen haudassa oli juoma-astia särjettynä vainajan rinnalla.

Köyliön Vanhankartanon löydöt ovat pääasiallisesti peräisin 1000-luvulta, mutta on hautoja myöskin 1100-luvulta, „Lallin ajalta”. Yksityiset esineet ovat vähän vanhempia, nim. 900-luvulta.

Pakanuudenajan lopulla on asuttu alue Länsi-Suomessa vielä varsin vähäinen. Yhtenäisenä ketjuna ulottuvat asutut seudet Lounais-Suomen rannikolta pitkin Kokemäenjoen vesistöä sisämaahan. Rannikkoasutus ja sisämaan asutus, jotka ovat taloudellisesti toisistaan riippuvaisia, muodostavat kansatieteellisesti ja sivistyksellisesti katsoen kokonaisuuden; tämän yhtenäis-

¹⁾ Eräs raha, jossa on Tanskan kuninkaan Sven Estridinpöjan (1047—1076) leima, osoittaa, että hauta on peräisin 11:nneen vuosisadan jälkipuoliskolta.

syyden säilymistä turvaavat vilkasliikenteiset kauppaticet ja välittävissä asemassa olevat seudut.

Länsi- ja Keski-Suomen asuttaminen on tapahtunut lännestä itään. Rannikoilta tunkeutui asutus vähitellen sisämaahan, jolloin Kokemäen jokilaakso oli luonnon viitoittamana tienä. Jo 200-luvulla ehtivät ensimmäiset tienraivaajat Hämeen järville asti. Vakinainen asutus seurasi vähitellen perässä. Ensinnä se valtasi Kokemäenjoen partaat antaen alun useille tärkeille asutusketuksille, mistä ovat todisteina lukuisat laajat kalmistot. Sellaisia on Kokemäellä, Huittisissa, Tyrväässä, Karkussa ja Pirkkalassa. Täältäkin se levittäytyi etelään ja itään vallaten läheisten vesistöjen ympäristöt. Siihen aikaan kun kristinuskotuotiin maahamme, ulottui asutus etelässä Vanajaan (mahdollisesti Lopelle), idässä Hartolaan¹⁾; näiden seutujen ulkopuolelta tehdyt yksityiset löydöt kertovat eräretkistä, metsästyksestä, kalastuksesta tai kaskenviljelyksestä.

Erämaan tuotteilla oli vilkas kysyntä. Joko tuli rannikko-seudun kauppiaita sisämaahan, heidän mukanaan kenties ulkomaalaisiakin rihkamakauppiaita, vaihtaen tavarat asukkaiden kotipaikalla, tai tekivät nämä itse matkan rannikolle. Mieluimmin käytettiin tällöin aina samaa tietä, jolla sitten tuli olemaan tavattoman suuri merkitys sisämaan asutuksen koko sivistyselämälle ja kehitykselle.

Varhaisimpana keskiaikana oli nykyisellä Kokemäen pitäjällä huomattava asema hämäläisten kaupankäynnissä, — missäpä sitten Birger Jarlin ristiretken yhteydessä mainittu „portus Tavastorum" lieneekin sijainnut. Teljän kaupunki, josta Ulvila ja viimekädessä Porikin on saanut alkunsa, oli välittömästi kehittä-

¹⁾ Nastolan pitäjän Ruuhijärven kylän Ristimäeltä löydetty luurankohaudat viittaavat siihen, että väestö on ollut syntyperältään karjalaista ja että Nastolan uudisasutus niinollen on tapahtunut idästä käsin.

tyntynyt aikaisemmasta tärkeästä markkinapaikasta. Sijaiten lähellä Kokemäenjoen suuta oli tämä paikka kuin ennakkolta määrätty sisämaan kauppaherruuteen, niinkauan kuin itse rannikko vielä oli asumatonta.¹⁾ Eikä jokikaan ollut niin vuolas, ettei pienenpuoleisia veneitä olisi voitu sauvoa virtaa ylöspäin pitäjän nykyiseen kirkonkylään asti tai vieläkin pitemmälle, aina pyhän Henrikin ladolle ja „Hahlon kaupunkiin" Kakkulaisten kylässä; sitävastoin estivät kosket suurempia aluksia pääsemästä kaupunkiin.²⁾

Jo varhain näyttää Kokemäki olleen tärkeä paikkakunta. Kansan varakkuudesta ja verraten hyvästä toimeentulosta puhuvat monet suuret kalmistot, kuten Leikkimäki Äimälän kylässä, Kalvomäki Juupelin talon maalla Köömilän kylässä, Astala, Kirkkovainio ja Kalomäki Kakkulaisten kylässä sekä kalmistot Vuolteen talon maalla. Vanhimpia löytöpaikkoja ovat Köönikänmäki Paistilan kylässä, Myllymäki Kakkulaisten kylässä, Käräjämäki ja Riihimäki Vuolteen talon maalla sekä itse Vuolteen talonpaikka, j.n.e. Mutta tästä huolimatta on paikkakunnan arvoasema Hämeen ulkosatamana peräisin verraten myöhäiseltä ajalta. On ollut

¹⁾ Satakunnan rannikko sai asutuksensa vasta kristinuskon maahantuonnin jälkeen, etupäässä Ruotsista muuttaneista siirtolaisista. Kts. esim. J. W. Ruuth, Satakunnan asutusoloista keskiajalla, Hist. Arkisto XV, tai A. Hackman, Die ältere Eisenzeit in Finland I. Helsingfors 1905.

²⁾ Ei ole luultavaa, että purret keskiajalla tai edes myöhemmällä rautakaudellakaan, kuten Ruuth otaksuu, olisivat päässeet jokea ylöspäin Kokemäen nykyiseen kirkonkylään asti. Jos näet laskee yhteen kaikkien välillä olevien koskien nykyisen putouskorkeuden, Ruskealankoski (0,5 m.), Pirilänskoski (6,6 m.), Harjavalankoski (7,3 m.), Kreetalankari (1,1 m.), Havinginkoski (3,5 m.), Plyminkoski (0,6 m.), Teikarinkoski (0,8 m.), Naarankoski (0,6 m.), Forsbynkari (0,5 m.) ja Pyhänskorvankoski (0,6 m.), niin saa tulokseksi 22,1 m., mikä luku on lähes neljä kertaa niin suuri kuin 1000:ssa vuodessa tapahtunut maan kohoaminen (Kts. Suomen Kartasto, karttalehti 14). Ruuth lisää kuitenkin: "Meidän arvelumme mukaan lienee jo 13-sataluvun alussa ollut perin vaikeata päästä laivoilla Lammaista ylemmäksi". — J. W. Ruuth, Porin kaupungin historia. Helsinki 1899.

aika, jolloin sisämaan kauppatie kulki sen ohitse muille markkinapaikoille, tie, jota luultavasti vielä Kokemäen kukoistusaikanaakin usein käytettiin.

Kokemäenjoen suu oli kaikesta huolimatta vaikeapääsyinen paikka. Matka pitkin avointa, asumatonta rannikkoa nykyisestä Uudestakaupungista Poriin oli silloin, kuten nykyäänkin, vaarallinen ja vähemmän suosittu. Eivät myöskään Eurajoki ja Lapinjoki silloin vielä merenkulkijoita houkutelleet; kaikesta päättäen niitä alettiin käyttää kauppateinä vasta historiallisena aikana.¹⁾ Kauemmaksi kuin Männäistenjoelle, nykyisiin Uudenkirkon ja Laitilan pitäjiin, ei varova ulkomaalainen laivuri purjehtinut viikinkiajan alussa, s. o. 800-luvulla, ellei hän suorastaan jäänyt jo Aurajoelle. Viimeksimainittu oli satamana erinomainen, se kun oli laajan saariston suojaama. Joen alajuoksun ympäristöstä muodostuikin tärkeä kulttuurikeskus. Tähän viittaavat suuret kalmistot, kuten Ristimäki Kaarinassa, Sarämäki ja Virusmäki Maariassa sekä Ylipää Liedon Sauvalassa.²⁾ Mutta 700—900-luvun kauppias, joka toivoi hyötyvänsä Hämeen kaupasta, purjehti mieluummin kappaleen matkaa pohjoisemmaksi, edellämainitulle Männäistenjoelle. Tänne oli karusta luonnosta huolimatta syntynyt senaikaisiin oloihin nähden varmaankin varsin hyvinvoimia yhteiskuntia. Muistoja näistä ovat sellaiset suuret kalmistot kuin Uudenkirkon pitäjän Kallelan kylässä Kalmumäki sekä Hallun kylässä Pietilän talon ja Blomin torpan läheisyydessä olevat kalmistot. Naapuripitäjästä, Laitilasta, mainittakoon Kansakoulumäki, Pärkkö y. m. Ja muinaisesineaineiston tutkimus tuo ilmi todisteita elävästä, luovasta kulttuu-

¹⁾ J. Jaakkola, Lounais-Satakunnan entisistä kulkureiteistä, Satakunta II.

²⁾ Jokin näistä paikoista, ehkäpä Ristimäki ja sitä ennen Ylipää, on mahdollisesti ollut Turun kaupungin edeltäjänä. Turun seudun asutuksesta kts. A. M. Tallgrenin useita tutkimuksia, esim. Tietojemme rajoilta historiassa. Porvoo 1920, ss. 59—73.

rista. Mutta tämän edellytyksenä varmaankin oli sisämaankauppa.

Kahden siksi suuren ja väkirikkaan asutusalueen kuin Lounais-Suomen toisaalta ja Kokemäen jokilaakson ynnä Hämeen toisaalta on kaikkina aikoina tavalla tai toisella täytynyt olla yhteydessä keskenään. Matka Turusta Vanajaan tai Karjaalta Lopelle Etelä-Hämeeseen ei ole sen pitempi kuin että hyvin voisi olettaa yhteyden niitten välillä vallinneen jo niinkin varhaisena aikana kuin 800-luvulla. Mutta niin ei kuitenkaan näytä olleen laita. Jos näet tarkastelee Suomen myöhemmän rautakauden löytöalueita kuvaavaa karttaa, niin huomaa, että Turun seudun ja Hämeen välillä oleva alue on löydöistä tavattoman köyhä. Tämä merkitsee ainakin sitä, ettei näiden kahden seutukunnan välinen liikeyhteys ole ollut erikoisen vilkas; muutenhan siitä varmaan olisi säilynyt joitakin muistomerkkejä jälkimaailmalle. Sitävastoin osoittaa muinaislöytöjen ryhmittyminen selvää yhädytietä Vakka-Suomen ja Kokemäen jokilaakson asutusten välillä. Eikä tällä yhteydellä varmaankaan ole ollut vain toisarvoinen merkitys; tutkimalla näiltä seuduilta sekä Hämeestä löydettyjä muinaisesinetyyppejä huomaa, että jälkimmäiset ovat tytärsuhteessa Uudenkirkon-Laitilan löytöihin, toisin sanoen että sisämaan kulttuuri on vain Lounais-Suomen, lähinnä Vakka-Suomen kulttuurin jälkikaikua. Mutta tällainen suhde edellyttää läheistä yhteyttä näiden eri seutujen välillä, s. o. vilkasliikenteisiä kauppateitä. Hämmäläisten satama lienee niinollen kerran sijainnut Varsinais-Suomessa, jolloin Kokemäenjoen suu, sen luonnollisin paikka, vielä oli toisarvoisessa asemassa. Kokemäen kulttuuri oli näet sekin Vakka-Suomeen samassa suhteessa kuin jokilaakson etäisemmätkin kulttuurit.

Tuntiessamme tämän rannikon ja sisämaan välisen kauppaitien, jolla kerran on täytynyt olla tavattoman suuri merkitys, on meillä avain, joka auttaa meitä ymmärtämään rikkaan kalmiston

olemassaolon Köyliönjärven saaressa. Järvi oli etappipaikkana pitkän matkan varrella. Rikkauksia virtasi ohi, mutta osa jäi tien sivuun. Köyliöläinen talonpoika saattoi olla välittäjänä tai itse esiintyä kauppiana. Asuen erämetsien keskellä oli hänellä tarjottavana turkiksia, matka rannikolle ei ollut pitkä, minkävuoksi tavaroista tulikin runsas voitto. Olosuhteet eivät millään tavoin huonontuneet, kun Kokemäki viikinkiajan lopulla sai Hämeen kauppaherruuden haltuunsa. Myyntipaikka tuli vain lähemmäksi köyliöläistä, samalla kun hän toiselta puolen edelleenkin saattoi hyötyä vanhasta tiestä tai myöskin tiestä Kokemäki—Lounais-Suomi. Sitäpaitsi ei tuo kelpo talonpoika kai ollut mikään enkeli hänkään — nyrkkioikeus oli vallalla. Joka tapauksessa oli hänen itse aina oltava varuillaan vihollisten hyökkäyksiä tai kuljeksivien joukkojen ryöstöyrityksiä vastaan. Miten rauhattomia ajat todellisuudessa olivat, käy selvästi ilmi siitä poikkeuksellisen suuresta miekkojen määrästä, mikä on kaivettu esiin saarella olevista haudoista. Ja kuten olemme nähneet, lepäsi niissä sekä rikkaita että köyhiä; ajat sellaiset kuin nämä olivat omiaan luomaan voimakkaita, varakkaita, mahtavia suurtilallisia, samoin kuin myöskin epäitsenäisessä asemassa olevan köyhäinluokan. — Tällaisesta ympäristöstä kasvoi suurtilallinen Lalli.

Mutta vastalöydetty kalmisto voi antaa aiheen myöskin sellaisiin asutushistoriallisiin kysymyksiin, joilla on enemmän paikallinen luonne. Seuratkaamme ensinnä hämäläisten tietä Vakka-Suomesta Kokemäelle. Lähtökohtana on Laitilan Valkojärvi, ja sieltä käy matka metsien halki koillista kohden ihmeellisen kirkasvetiselle Pyhäjärvelle. Kuljetaan pitkin järven rantaa sen pohjoisimpaan lahdenpohjukkaan, jossa tulevat näkyviin nykyisen Euran pitäjän ensimmäiset ihmisasumukset. Sieltä oli vain pari penikulmaa Köyliöön, mutta ei ollut pitkä matka Kokemäellekään. Köyliössä haaraantui tie kahdelle suunnalle, pohjoiseen päin Kokemäelle, itään päin Huittisiin. Meidän päivinämme ei

jälkimmäisellä enää ole mitään merkitystä, sitä käytetäänkin nykyään vain talvitienä, mutta niinä etäisinä aikoina, joista tässä on puhe, kävi Hämeen kauppa varmaan suureksi osaksi sitä pitkin. Kuvauksessaan Huittisten pitäjältä vuodelta 1759 mainitsee E. Carenius tämän tien, jota silloin vielä sanottiin Kirkkotieksi.¹⁾

Vakka-Suomen ja Kokemäen jokilaakson välillä oli siis vain kaksi asutusaluetta, nykyisissä Euran ja Köyliön pitäjissä. Nämä kaksi pitäjää ovat vanhimmat tässä osassa Ala-Satakuntaa, ai-noat pakanuuden ajalla. Ja läheisiä naapureita kun ne ovat, on niillä suureksi osaksi yhteinen historia.

Eurasta tunnetaan useita suuria kalmistoja, joissa kaikissa on tasankomaahan kaivettuja luurankohautoja. Siellä on siis valinnut sama, muualla Suomessa täysin tuntematon²⁾, hautaamistapa kuin Köyliönsaaressakin. Ja Osmanmäeltä tehdyt runsaat löydöt sekä uusimmat Pappilanmäen löydöt, jotka ovat peräisin 900-1100 luvuilta, ovat samanaikaisia kuin edelläkuvatut naa-

¹⁾ E. Carenius, *Academiskt Försök Til en Physico-Oekonomisk Beskrifning Öfwer Hwittis Sokn i Björneborgs Län. Åbo 1759.*

²⁾ Noin vuodesta 1100 alkaen on kuitenkin polttamattomien ruumiitten hautaaminen Suomessa yleistä, ilmeisesti kristillisen hautaamistavan vaikutuksesta. — Tämän tavan esiintyminen niin rajoitetulla alueella kuin Eura—Köyliö on omiaan herättämään ihmetystä, varsinkin kun ottaa huomioon sen vanhoillisuuden, millä ihmiset tavallisesti pitävät kiinni vainajia koskevista menoista. Joka tapauksessa on otaksuttava, että tämä on johtunut ulkoapäin tulleesta vaikutuksesta. Siltä ajalta, 600-luvun keskivaiheilta, jolloin luurankohautoja ensi kerran esiintyy Eurassa, Käräjämäellä ja Pappilanmäellä, on vastaavanlaisia hautoja Suomea ympäröivissä maissa olemassa vain Gotlannissa, jossa tämä hautaamistapa juuri tähän aikaan tulee vallitsevaksi. Gotlannin kalmistot ovat monessa suhteessa Euran kalmistojen kaltaisia; m.m. on usein kalmiston keskellä tuomarinymyrä samoin kuin Käräjämäelläkin. Ja jos ottaa huomioon, että kaikki Käräjämäeltä ja vanhimmat Pappilanmäeltä löydetty esineet ovat gotlantilaisia tyyppisiä tai palautuvat niihin, niin näyttää olevan selvää, mistä tapa haudata kuolleet polttamatta — sekä mahdollisesti myöskin käräjälaitos — on tullut Ala-Satakuntaan. — Tämä kysymys kaippaa kuitenkin lähempää tutkimista.

puripitäjän löydöt.¹⁾ Niistä päättäen on ainakin naisten puku ollut Eurassa ja Köyliössä täysin samanlainen; millainen se on ollut muualla Suomessa samoihin aikoihin, sitä ei ole helppo mennä sanomaan, koska siitä on säilynyt niin vähän muistoja, luultavasti ei ero kuitenkaan ollut varsin suuri.

Valok. S. Pälsi

Tuomarinympyrä Euran Käräjämäellä.

Ensimmäinen asutus on syntynyt Euran nykyisen kirkon seutuville. Molemmiin puolin pientä jokea, joka täältä alottaa juoksunsa merta kohden, sijaitsevat vanhat kalmistot muistoiheen. Vanhimmat näistä ovat, muutamia vähemmän tärkeitä lukuunottamatta, Käräjämäki ja Pappilanmäki, joiden löydöt kuuluvat aikaan 600-luvun keskivaiheilta viikinkiajan alkuun. Tämän

¹⁾ Hj. Appelgren-Kivalo, Suomalaisia pukuja myöhemmältä rautakaudelta. Helsinki 1907.

kauden alkupuoliskoa edustaa Lauhianmäki, kun taas 900-luvun puolivälin jälkeiseltä ajalta peräisin olevia löytöjä on erikoisen runsaasti tavattu Osmanmäestä ja Pappilanmäestä. Hyvin tärkeä muistomerkki on vanha käräjäpaikka tuomarinympyröineen Kärjäjämaen korkeimmalla kunnaalla; kaksitoista kehään asetettua kiveä ja keskellä kolmastoista, joka nyttemmin on hävinnyt.

Köyliössä oli järvi se keskus, jonka ympärille maata raivattiin ja taloja rakennettiin. Vanhimmat hautalöydöt, 600-luvulta peräisin olevia aseita, on tavattu Tareen talon maalta, vastapäätä pyhän Henrikin kappelia olevalta niemeltä. Yleensä näyttävät ensimmäiset uudisasukkaat asettuneen järven pohjoisimman lahdenpohjukan seutuville, josta myöhemmin lähti edellämainittu Kirkkotie Huittisiin. Useita satunnaisia löytöjä on tehty Vinnarin kylästä; sitävastoin on Tuhkanummella Paavolan kylässä suuri kalmisto. Viimeksimainittu, joka osittain on vanhempi, osittain samanaikainen kuin saaren kalmisto (löydöt ajalta 850—1050), eroaa tästä hautaamistapaan nähden. Tuhkanummella on vainajat poltettu, minkä jälkeen luut ja tulen turmelemat esineet on kätkeyty yksinkertaisiin maakuoppiin. Nämä yksityishaudat eroavat muuten vallitsevasta kollektiivisesta hautaustavasta, mikä viittaa naapureilta, saaresta ja Eurasta, saatuun vaikutukseen.

On houkuttelevaa vertailla Köyliön vanhinta asutusta keskiaikaiseen. Tarkastelkaamme ensin, mitkä kylät kuuluivat niihin, joissa vallitsi n. s. Suomen oikeus ja jotka niinollen varmaan ovat peräisin vuotta 1266 aikaisemmalta ajalta.¹⁾ Ruuthin mukaan²⁾ olivat tämän alaisia „esim. Polsu, Vinnari, Muntila, Karhia, Lähteenkylä, kaikki myöskin jo mainittuina Pyhän Henrikin surmarunossa". Näistä kuului Muntila oikeastaan Kepolan ky-

¹⁾ Käsitteistä Suomen ja Ruotsin oikeus kts. A. G. Fontell, Svenska och Finska Rätten, Helsingfors 1883; ja J. V. Ruuth, Satakunnan asutusoloista keskiajalla. Hist. Ark. XV.

²⁾ J. W. Ruuth, m. t., s. 5.

lään, joka Polsun ja Karhian ohella mainitaan ensimmäisenä pitäjän vanhimpien kylien joukossa. Tehtyämme vertailuja pakanuudenaikaisiin muistomerkkeihin saamme tulokseksi, että Kepolan ja mahdollisesti myöskin Polsun asukkaat ovat haudanneet vainajansa saareen, Vinnarin ja Lähteenkylän asukkaat Tuhkanummelle. Jos Yttilän kylään kuuluvalla Yttilänotan niemellä tosiaankin on pakanuudenaikainen kalmisto, mihinkä suuri määrä maassa olevia syvennyksiä näyttää viittaavan¹⁾, niin on siellä Karhian kylän asukkaiden viimeinen leposija.

Mutta voidaan asettaa vieläkin kiintoisampi kysymys: missä sijaitsi Lallin, piispa Henrikin surmaajan, kotitalo? Eräässä viime keväänä käydyssä sanomalehtikeskustelussa huomautti Reinh. Hausen m. m. siitä, mitenkä eräässä piispa Konrad Bitzin, joka omisti Köyliön kartanon, ja Harjavallan ja Ylistaron asukkaiden välisessä rajariidassa, jonka laamanni Hartvig Japsson vuonna 1488 ratkaisi, mainitaan rajamerkkinä „Lalles boolstad”.²⁾ Tulkittakoonpa sanaa „boolstad” kielitieteellisesti miten tahansa, asuntoa, maata tai rajaa merkitsemään, ei sille tässä tapauksessa voi antaa suurtakaan arvoa, koska kysymyksessäoleva paikka sinä kaukaisena aikana, josta tässä on kysymys, sijaitsi synkän metsän keskellä parin penikulman päässä Köyliön lähimmästä kylästä. Epäilyksenalaista on, oliko tähän aikaan asukkaita edes Harolan kylässä, joka sekin oli hyvän matkan päässä; ainakaan toistaiseksi ei tunneta mitään merkkejä sikäläisestä esihistoriallisesta kulttuurista. Huomattavasti suuremmalla syyllä voidaan viitata siihen Lalli- tai Lalle-nimiseen taloon, joka kautta koko keskiajan on ollut olemassa Kepolan kylässä; autioksi mainitaan se vasta v. 1554.³⁾ Silloin ymmärtää myöskin saaren yhdistämi-

¹⁾ Kustaa Killinen, Kiinteitä muinaisjäännöksiä Loimijoen kihlakunnassa, S. M. Y. A. II, s. 98.

²⁾ Reinh. Hausen, Finlands Medeltidsurkunder V, n:o 4087.

³⁾ Kts. esim. V. Salmisen ansiokasta teosta: Köyliön pitäjän Historia, Helsinki 1905.

sen piispanistuimen alaiseksi, minkä monet tutkijat ovat asettaneet piispanmurhan yhteyteen. Saari kuului Kepolan kylään, jossa Lalli asui. — Ja näin olisi perimätieto ainakin osittain oikeassa.¹⁾

Tietämättömyyden sumu on, joskaan ei likimainkaan täydellisesti, niin ainakin jossakin määrin hälvennyt. Köyliön Vanhankartanon kalmiston avulla olemme tavallaan päässeet lähemmäksi tuota etäistä, tarunomaista aikaa, näemme sen ihmiset ruumiillistuneempina kuin ennen, näemme heidät tavallisina arkipäiväisinä ihmisinä niin hyvässä kuin pahassakin. Köyliössä ja Eurassa asuu varakkaita, taisteluvalmiita suurtilallisia, mutta myöskin köyhälistöluokka. Kautta koko pakanuudenajan loppupuolen muodostavat nämä kaksi paikkakuntaa yhden kokonaisuuden; vasta kristillisen ajan alkaessa katkaisee uusien seutujen asuttaminen yhteyden. Vasta tällöin syntyy naapuripitäjiin sinne tänne kyliä, jotka myöhemmin maksoivat veroa Suomen oikeuden mukaan. Sellaisia ovat esim. Panelia Kiukaisissa, Irjanne, Tarvola ja Saari Eurajoella, Lapin kylä, Kivikylä ja „Kodiksema" Lapissa ja Säkylän kylät. Esihistoriallinen ainehisto on jo siksi runsas, että se kuva, jonka se antaa pakanuudenajan asutushistoriasta, on pääpiirteittäin oikea. Odottamattomat löydöt voivat luonnollisesti jossakin määrin laajentaa asutusalueen rajoja, niinpä voisi olettaa löytöjä Säkylästä. Mutta toistaiseksi ei ole tehty ainoatakaan tältä ajalta peräisin olevaa varmaa löytöä edellä luetelluista pitäjistä. Euran—Köyliön tienoo oli suuri koti, joka pysyi muuttumattomana pakanuudenajan loppuun asti, sitten pesä hajosi ja nuoret etsivät itselleen vähitellen muualta oman kodin. Talo rakennettiin, peltoja raivattiin ja pian oli perustus laskettu uudelle yhteiskunnalle, joka vastaisuudessa saattoi ruveta kilpailemaan vanhan kotiseudun kanssa.

¹⁾ Perimätiedon mukaan näet Lallin talo sijaitsi saarella.

Aina Lähteenoja

Rauman kaupungin sinetti ja vaakuna.

Useimmilla kaupungeilla on virallinen kaupunginmerkkinsä eli sinettinsä ja vaakunansa. Näiden käyttö juontuu keskiajalta. Hallitsijoiden, piispojen, lääninherrojen y. m. arvohenkilöiden tapa vahvistaa kirjeet sinetillä otettiin käytäntöön länsimaaisissa kaupungeissa 11—13-sataluvulla kaupunkien kohotessa rikkautteen ja mahtavuuteen. Esimerkkinä mainittakoon, että Kölnin kaupungin sinetti on vuodelta 1149, Hamburgin v. 1241, Köpenhaminan v. 1254, Visbyn v. 1280, Tukholman v. 1281, Bergenin v. 1293, Upsalan 1304 ja Turun 1309.

Kaupungin vaakuna kehittyi tavallisesti kaupungin sinetistä joko siten, että kaupungin sinetti muodostetaan vaakunaksi tai siten, että kaupungin vaakunaan otetaan myöskin kaupungin sinetti. Kaupungin sinettiä käytetään virallisissa asiakirjoissa kaupungin hallituksen allekirjoituksen vahvistuksena, kaupungin virastojen leimoissa, samoin kaupungin omaisuuden merkinä. Vaakunaa taas käytetään kaupungin julkisten rakennusten ja virka- tai juhlahuoneistojen koristeena, kaupunkia esittävissä kartoissa, maalauksissa ja veistoksissa ja kaupunginlipussa, jommoinkin varustettiin kaupungin porvarisotaväelle. Kaupunginmerkki on kaupungin itsehallinnan ja vallan symboli.

Rauma on niitä Suomen kaupungeita, joilla on keskiajalta peritty kaupunginmerkkinsä. Tätä historiallista jatkuvaisuutta ei ole vähäksi arvioitava. Bergenin kaupungin sinetin ja

vaakunan historian kirjoittaja Oiuf Kolsrud sanoo tästä seuraavat mieleenpantavat sanat:¹⁾ „Kaupunginmerkin historia ei ole historiallisen tutkimuksen suuria ja tärkeitä tehtäviä. Mutta sivistyshistorian laajalla alalla on useita yksityiskysymyksiä, jotka ovat tätä vähäpätöisempiä ja kuitenkin kiinnittävät huomiota puoleensa ja innostuttavat tutkimuksiin. Määrätyn vanhan yhteiskunnan symbolit eivät ole todellakaan merkityksettömiä edustamansa yhteiskunnan elimistön kehityksessä; sillä kaupunginmerkillä on tarkoituksensa, se näyttelee osaa, jota ei ole pidettävä vähäarvoisena. Ja tämä yksinkertainen tunnusmerkki on yhteiskunnan perinnäistapojen, ja -tiedon todistajana, sillä se elää ohi vaihtuvien sukupolvien; se tulee niille kaikille tutuksi ja rakkaaksi”. Tämän vaatimattoman esitykseni tarkoituksena onkin kiinnittää raumalaisten huomiota heidän kaupunginmerkinsä kunnioitettavaan ikään ja herättää suurempaa harrastusta siihen, niin että kaupungin alkuperäistä sinettiä ja vaakunaa entistä enemmän käytettäisiin sille sopivissa tarkoituksissa ja paikoissa s. o. niin näkösällä, että jokainen kaupunkilainen tutustuisi siihen ja pitäisi sitä kalliina ja säilyttämisen arvoisena.

Rauman kaupungin vaakunakin on kehittynyt kaupungin sinetistä. Tämän sinetin vanhin muoto on säilynyt eräässä Ruotsin valtakunnanarkistossa olevassa asiakirjassa, joka on päivätty Raumalla lokak. 21 p, v. 1490.²⁾ Anna Wildemarintytär ilmoittaa mainitussa asiakirjassa luopuvansa kaikesta sisarensa Lucia Wildemarintyttären jälkeen jäävästä perinnöstä. Asiakirjan teksti on kirjoitettu pergamentille ja todistajina ovat ripustaneet asiakirjan alle sinettinsä Turun piispa Maunu ja tuomiorovasti Larens sekä Naantalin ja Rauman kaupungin pormestarit ja raati, joten siinä on sekä Rauman että Naantalin sinetti. Sama vanhin

¹⁾ Oluf Kolsrud: Bergens bys Segl, Vaaben, Farver og Flag, Forord. Bergen 1921.

²⁾ Jäljennös, Arvidsson: Handl. Vs. 88.

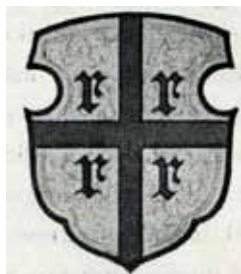
sinettimuoto tavataan myöskin kaupunkien uskollisuusvakuutuksessa vuodelta 1594.

Rauman alkuperäisessä sinetissä on tasaristi, crux ordinaria eli n. s. latinalainen risti ympyrässä ja ristin sisäkulmauksissa kussakin pieni munkkityylinen r-kirjain. Sinetin reunaa kiertää samantyylinen kirjaimin kaiverrettu kirjoitus: sigillum ciuitatis raumensi (Rauman kaupungin sinetti).

Rauman kaupungin sinetin toinen varhaisempi muoto on säi-

Rauman kaupungin vanhin sinetti, jäljennetty R. Hausenin Finlands medeltidssigill-teoksesta

Rauman kaupungin vaakuna, jäljennetty julkaisusta Hist. arkisto XII. G. Grotenfelt: Finlands städers vapen, kuvaliite

lynyt vuosien 1605 ja 1607 valtiopäivien päätöksen allekirjoituksessa. Se eroaa vanhimmasta muodosta sikäli, että siinä on ristin kulmauksissa käytetty suuria fi-kirjaimia pienien asemesta, t)

Kolmas sinettimuoto on ollut käytännössä ja säilynyt vanhimmissa tuomiokirjoissa. Siinä on crux patibulata eli „krykkyristi” ja ristin kulmauksissa isot kirjaimet: R-A-V-M. Reunakirjoitus on muodossa: Sigillum Civitatis Raumens. Vrt. Högman: Rauman hist. liite kuva N:o 23).

Neljäs sinettimuoto on säilynyt vuodelta 1625. (Vrt. yllämainittu liite kuva 24). Siinä on koukeroreunaisen kilven keskellä crux pedata eli kreikkalainen risti ja ristin kulmissa isot kirjaimet: R-A-V-M. Tämä sinetti on tallella Rauman museossa sa-

¹⁾ R. Hausen: Finlands medeltidssigill; G. Granfelt: Finlands städers vapen. Hist. ark. XII, kuvaliite.

moin sen pienempi toisinto, jossa on vuosiluku 1441 osoittamassa vuotta, jolloin kaupunki sai ensimmäisen tunnetun privilegeiokirjeensä, mikä kuitenkin tapahtui vuotta myöhemmin eli v. 1442.

Tätä kaupungin sinetin myöhäisintä toisintoa on käytetty sen Rauman kaupunginvaakunan esikuvana, joka on säilynyt Rauman museossa olevassa vanhassa kaupunginlipussa. Silkkisen lipun pohja on sininen ja sen jakaa neljään osaan leveä keltainen risti, jonka keskuksessa on maalattu kaupunginvaakuna. Vaakunakilpi ja sen asu on, kuten sanottu, sama kuin vuodelta 1625 säilyneessä kaupunginsinetissä, mutta sen reunus on muodosteltu rokokotyylin. Vaakunan sininen pohja on tummempi kuin lipun, risti ja kirjaimet R-A-V-M ovat myöskin punervan keltaiset eroittuen siten lipun vaaleamman keltaisesta väristä. Tri K. K. Meinander on aikakauskirjassa Suomen Museo v. 1915 (s. 42) julkaisemassaan kirjoituksessa: *Suomen kaupunkien lippuja* maininnut myöskin tämän Rauman museossa löytyvän Rauman kaupunginlipun arvellen sen olevan 1750-luvulta. V. 1725 kävi näet kuningas Adolf Fredrik Suomessa ja m. m. Helsingin kaupunki varusti sitä varten silkkisen kaupunginlipun, joka vihitettiin ja oli ensi kerran käytännössä kuninkaan vieraillessa Viaporissa ja Helsingissä kesäk. 19—27 p. mainittuna vuonna. Rauman kaupunginlippu saattaa olla paljon myöhäisempikin, sillä Sven Mellenius esim. ei mainitse sitä v. 1772 painetussa väitöskirjassaan. — Ison vihan aikana harjoitettiin ja varustettiin Raumalla kuten muissakin maamme kaupungeissa kaupungin porvarikaarttia kaupunkia ja maata puolustamaan. Näiden asiain yhteydessä mainitaan Rauman tuomiokirjassa tammik. 31 p:nä v. 1710, että kaupungin „vanha, kaunis lippu, jossa oli sinisellä pohjalla keltainen risti", oli palanut kaupunginpalossa v. 1682. Nyt oli hankittava uusi sen tilalle ja päätettiin ostaa joltakin yksityiseltä „skeppskompanflagga", ja käyttää sitä kaupunginlippuna. Silloisissa oloissa ei ollut silkkisen lipun hankkimismahdollisuuk-

sia, joten siis museossa säilynyt lippu on ainakin Isoa vihaa myöhempi. Tässä yhteydessä sopinee mainita että Ruotsin sinikeltainen ristilippu on varhaisimmin säilynyt Turun linnan portin yllä olevassa v:ltä 1557 periytyvässä Juhana-herttuan vaakunnassa. Juhana-herttua määräsi myös, että kaikkiin sotalippuihin oli tuleva keltainen risti, olipa lipun väri muuten mikä tahansa.¹⁾

Mainitaksemme Rauman kaupunginmerkkiä koskevia vanhempia kirjallisia lähteitä tavataan lyhyt tiedonanto siitä jo Michael O. Wexioniuksen latinankielisessä tietokirjassa *Epit. Descr. Lib. VII* (cap. 51), painettu vuonna 1650. W. kirjoittaa: „Raumo, itidem Fenn. septent: oppidum, comodo situ ad Bothnici maris sinu positum. Insigne Crux, litera R. ad 4 angulos circumnotata — Rauma on myös pohjois-Suomen kaupunkeja, sillä on hyvä asema Pohjanlahden rannalla. Merkki on Risti, kirjain R. merkitty 4 kulmaan.”

Sven Melleniuksen Turussa v. 1772 painetussa väitöskirjassa: *Om Sjöstadens Raumo* on kaupungin sinetistä seuraava selostus: „Af stadsens sigill förekomma tvänne til sin devise alldeles lika o. skiljas allenast til åretalet. Sigillen äro helt o. hållet Collegialiska. Midt uti synes ett kors, hvilket förmodligen torde föreställa Christendomen o. Gudaktigheten som uti Collegio förestältes o. uti klostret öfvades, åtminstone hade bort öfvas, men at Stadens namn äfven är intagit uti sjelfva hjertvskölden måste vara skedt derför at detta samfundets lustre desto mera skulle blifva bekant o. utspridt. Eljest läses uti exergen: *Sigillum Civitatis Raumensi An 1625*. Det förra av dessa sigiller tyckes dock vara senare gjort som man af gravuren kan sluta, men är talet 1441 ditsatt efter staden då först undfik sina privilegier. Det senare tyckes vara graverat samma år som på thy finnes utsatt.” Suomennettuna: „kaupungin sinettejä on olemassa kaksi, jotka eroavat toisistaan vain vuosiluvun suhteen. Sinetit ovat täydelli-

¹⁾ Vrt. K. K. Meinander: Suomen sotalipuista. Suomen Museo v. 1912.

sesti virastosinettien tapaiset. Keskellä on risti, joka tarkoittanee kristinoppia ja jumalisuutta, jota collegiumissa opetettiin ja luostarissa harjoitettiin tai olisi ainakin pitänyt harjoittaa, mutta kaupungin nimi on kaiverrettu itse sinetin keskukseen, jotta tämän yhteiskunnan maine leviäisi yhä laajemmalle. Muuten on sinetin reunassa kirjoitus: *Sigillum Civitatis Raumensi An 1625*. Edellinen sinetti näyttää kaiverruksesta päätäten nuoremmalta, mutta vuosiluku 1441 on siihen kaiverrettu osoittamaan vuotta, jolloin kaupunki vasta sai etuoikeutensa. Jälkimmäinen sinetti näyttää olevan vuodelta 1625, joka on siihen kaiverrettu". Rauman vaakunasta ja kaupunginlipusta ei Mellenius, joka selosti kaupungin merkkiä väitöskirjansa 10:ssä §:ssä, mainitse mitään.

C. W. Gyldeénin kartastoon sisältyy Rauman asemakartta vuodelta 1841. Sitä koristaa kaupungin vaakuna, jossa on sydämenmuotoinen kilpi, siinä kreikkalainen risti ja sen kulmauksissa kirjaimet R-A-V-M sekä ruotsalainen aateliskruunu vaakunayllä. Gyldeén näyttää harrastaneen pieniä kolmiomaisia vaakunakilpiä kaupunkikarttojen otsikoissa.

Suomen senaatti suunnitteli 1860-luvulla m.m. kaupunkien vaakunoiden uusimista ja korjausta. Rauma tuli siinä myöskin huomioon otetuksi. Senaatin täysistunnossa tammik. 14 p. v. 1861 esitettiin valtiosihteerinvirastolta ja kenraalikuvernööriltä saapunut kirjelmä, jossa ilmoitettiin keisarin suostuneen myöntämään Suomen yleisistä varoista 2000 hopearuplaa Ritarihuoneeseen kuuluvien aatelissukujen ja kaupunkien vaakunoiden täydentämiseen ja uusimiseen. Asiasta päätettiin ilmoittaa Ritarihuoneen johtokunnalle sekä antaa senaatin talousosaston tehtäväksi koota aineistoa kaupunkien vaakunoiden uusimiseen. Jokaisen kaupungin maistraatin oli lähetettävä kuvallinen selitys ja historiikki kaupungin sinetistä ja vaakunasta.¹⁾

¹⁾ S. V. A. Otsikko: *Angående Finlands vapen*, asiakirjat N:o 561/53 BD. v. 1860; N:o 204/19 BD. v. 1861.

Rauman vaakunan ja sinetin kuvat selityksineen ovat Turun lääninkansliassa lokak. 2 p. v. 1861 päivätyin maaherran virkakirjeen liitteenä. Selityksen on allekirjoituksellaan vahvistanut kaupungin silloinen pormestari Sebastian v. Knorring Rauman Raati-huoneella maalisk. 6 p. mainittuna vuonna. Rauman vaakunasta on kaksi vesivärikuvaa, edellä selostetun lippuvaakunan jäljennöksiä kumpikin, taustanaan lipun keltainen risti. Vaakunan pohja on sininen, kreikkalainen risti ja kirjaimet R-A-V-M keltaiset. Toisessa kuvassa kirjaimet ovat fraktuuracyyliä. Vaakunavärejä on siis tässä vain kaksi, sininen ja keltainen. Selityksessä sanotaan: „Vaakunassa on keltainen risti sinisellä pohjalla ja sitä ympäröi kukkakiehkura. Ristin kulmauksissa ovat kirjaimet R-A-V-M.” — Muuta vaakunamuotoa kuin museossa säilyneessä lipussa olevaa ei siis Raumalla nähtävästi 1860-luvulla tunnettu eikä käytetty.

Hallituksen suunnittelemaa kaupunkien vaakunain uudistusta johti heraldiikkaan innostunut valtioneuvos von Koehne. Hänen johdollaan laati kartanpiirustaja C. H. Nummelin joukon uusia vaakunaehdotuksia. Nämä syysk. 25 p. v. 1877 päivätyt uudistusehdotukset ovat tallella valtioarkistossa, liitteenä E. v. Knorringin niihin tekemät asialliset huomautukset. Asiakirjoista näkyy, että ehdotukset olivat senaatin talousosaston käsiteltävinä maalisk. 18 p. ja huhtik. 25 p. v. 1876, helmik. 12 p. v. 1878 ja jouluk. 14 p. v. 1880. Onneksi koko yritys jäi lopulta toteuttamatta. Sanomme onneksi, sillä uudistusluonnokset olivat enemmän tai vähemmän mielivaltaisia. Niinpä Rauman vaakunan uudistusehdotuksessa-kin oli vaakunaan lisätty kilven takana ristissä olevat kultanväriset ankkurit ja niiden sarviin kiedottu vaakunaa poimutellen kiertävä ruskeanpunainen nauha. Vaakunan pohja on ehdotuksessa kultanvärinen, tasaristi ja 4 r-kirjainta mustat. Vaakunan vasemmanpuolisen yläneliön täyttää pienoiskokoinen lääninvaakuna ja vaakunan yllä on n.s. muurikruunu. E. v. Knor-

ring oli huomauttanut tästä ehdotuksesta, että risti uskonnollisena vertauskuvana on aina kullanvärinen, ja koska kristinuskoo avaa ihmiskunnalle kultaisen aikakauden mahdollisuuden, on risti perinnäistävän mukaisesti säilytettävä tässä vaakunassakin kullanvärisenä, samoin kirjaimet, ja pohja on oleva sininen.

Seuraava Rauman vaakunaa koskeva tiedonanto on 1890-luvulta. V. 1893 ilmestyneessä Hist. ark. XII:ssa niteessä julkaisi Georg Granfelt Finlands städers vapen-nimisen artikkelin ja siihen kuuluvassa värillisessä kuvaliitteessä on Rauman kaupungin vaakunakin nähdäkseni säilynyt niin hyvin värien kuin muotonsakin suhteen täydellisimmässä muodossa. Granfelt ei valitettavasti mainitse, mistä kuva on jäljennetty. Tämä sama vaakuna koristaa tri V. Högmanin kirjoittaman Rauman historian I osan kansilehteä. Siinä on vaakunakilven reuna vailla liikoja koukeroita (1500-luvun sinetti ja vaakunakilpien tapaan), pohjaväri on sininen, yli vaakunan ulottuva tasaristi ja 4 r-kirjainta keltaiset ja kilven kapea reunajuova punainen. Vaakunavärejä on siis kolme.

Tätä vaakunaa on käytetty ainakin Rauman viimeaikaisissa asemakartoissa, kuitenkin sikäli virheellisenä, että reunajuova on väritetty myöskin keltaiseksi, joten vaakunassa siten on vain kaksi väriä.

Aivan äskettäin käsitteli nyttemmin jo manalle mennyt vaakunatieteen harrastaja pormestari Theodor af Reeth Rauman vaakunan historiikkaa esitelmässä, jonka hän piti Suomen Suku-tutkimusseuran kokouksessa jouluk. 14 p. v. 1926. Käsikirjoituksen luovutti rouva af Reeth suosiollisesti kirjoittajan käytettäväksi. Siitä näkyy, että esitelmöitsijä selitti Rauman vaakunan 4:ään r-kirjaimeen sisältyvän latinankielisen salalauseen Välskärin kertomusten kuninkaan sormuksen: rex regi rebellis tapaan. Pormestari af Reeth luki nuo 4 r-kirjainta näin: „ricus (Ericus) rex rexit raumiae — Erik kuningas hallitsi Raumalla". Hän pitää lyhennystä Ricus Ericus-nimestä yhtä luonnollisena kuin muotoa

Rica = Riikka Erica-nimestä. Erik -kuningas tarkoittaa muka Erik Pyhää. Pormestari af Reeth arvelee hänen nousseen maihin Rauman jo silloin hyväksi tunnetusta satamasta, kulkeneen joukkoi-neen Raumalta Eurajoen kautta Euraan, sieltä vesitse yli Pyhäjärven Yläneelle, Mynämäelle ja Nousiaisiin ja sitten hyökänneen Turkuun varustamattomalta eli mantereen puolelta. Tämä selitys nojaa nähtävästi Lallia koskevaan muistitietoon. Johan Laihian-derin käsinkirjoitetussa Euran pitäjänkertomuksessa vuodelta 1753 mainitaan perintätietona, että Eurassa on jo Erik Pyhän ja Henrik piispan aikana ollut suuri taistelu. Vrt. tri J. Jaakkolan kirj. Satakunta IV, s. 172).

Pormestari af Reethin selitys on joka tapauksessa sangen ro-manttinen ja mielikuvituksellinen. Sven Melleniuksen selitys, että sinetissä ja vaakunassa oleva risti tarkoittaa kristinuskoa, jota luostari koetti paikkakunnalle juurruttaa ja kaupungin nimikir-jaimet kaupungin maineen kuuluttamista yhä laajemmalle, on paljon asiallisempi. Vanhan sinetin ja vaakunan 4 r-kirjainta ovat nähtävästi vain koristeellisesti käytettyjä.

Risti vertauskuvana onkin ikivanha. Itämaisessa ja antiikin merkkisymboliikassa se tarkoitti aurinkoa (auringonristi). Kris-tillisellä ajalla, varsinkin ristiretkien aikana, sillä tarkoitettiin kristinuskoa, kristillisyyttä. Niinpä pohjoismaissakin risti oli kirkon sinetin ja vaakunan merkki. Ericus Dahlbergin: *Svecia antiqva & hodierna*-teoksessa (vuoden 1900-painoksessa s. 76) on kuvattu m. m. Upsalan arkkihiippakunnan vaakuna, jossa on punainen latinalainen tasaristi kultaisella pohjalla. Sama vaa-kuna on myöskin piispa Henrikin hautakivessä. Kansliasihteeri kuna on myöskin piispa Henrikin hautakivessä, Kansliasihteeri N. A. Lindhult Ruotsista esitelmöi Helsingissä keuhällä 1928 Ruotsin valtakunnanvaakunnan historiasta ja esitti samalla keskiaikaisen Upsalan kirkon otsikkokuvan, jossa ristivaakuna edusti hengellistä sinetin ikäisissä Naantalin luostarin nunna- ja munkkikonventin

sineteissä on myöskin risti kuvattuna. Edellinen on säilynyt vuodelta 1486 ja jälkimmäinen vuodelta 1510 ja siinä ovat lisäksi kirjaimet s (sigillum) ja f (fratrum) samaa munkkityyliä kuin Rauman vanhimmassa sinetissäkin.

Tapa käyttää kaupungin sinetissä kaupungin nimen alkukirjainta oli hyvin yleinen meilläkin keskiajalla ja myöhemminkin. Niinpä Ulvilan vuodelta 1419 säilyneessä sinetissä on W-kirjain (Wlfsby), Viipurin sinetissä ja vaakunassa samoin W-kirjain ja sen yläpuolella 3 kruunua, Naantalın vaakunassa on V. G. — Valis Gratiae, Turun A (Aboa) ja Ruotsin kaupungeista puhuen Gäflen vaakunassa G-kirjain sekä *Sölvesborgin* sinetissä ja vaakunassa 4 *S-kirjainta*, kuten Rauman vanhimmassa sinetissä ja sen mukaan muodostetussa vaakunassa on 4 r-kirjainta.

Rauman kaupunginmerkin historiaa tutkivalle tarjoaakin *Sölvesborgin* merikaupungin sinetin ja vaakunan historia mielenkiintoista vertailun aihetta. Kirjoittaja valittaa vain sitä, ettei ole ollut tilaisuudessa tätä kirjoitusta varten saamaan *Sölvesborgia* koskevia ensi käden lähteitä tutkittaviksi. Albin Roosvalin toimittaman *Sveriges städer nu och fordom*-teoksen 3 osassa, jossa esitetään m. m. Blekingen läänin kaupungit, on William Anderson selostanut *Sölvesborgin* kaupungin historiaa ja sen nykyisiä oloja. Lainaamme siitä muutamia kohtia, jotka osoittavat, miten samanlaista tämän Rauman sisarkaupungin kehitys on ollut ja miten monta yhtymäkohtaa niillä on muutenkin kuin kaupunginmerkin suhteen.

Sölvesborg eli vanhempaa kirjoitustapaa noudattaen *Sölwitsborg* sijaitsee Itämeren (Hanölahden) rannalla etelä-Blekingessä. Seutu kuului 1400-luvulla Tanskaan ja vanhalla kaupungilla oli keskiaikaisen tanskalaisen pikkukaupungin leima pienine toreineen, mataline taloineen ja koukeroisille katuineen sekä myöhäisgoottilaisine, korkeine, jyrkkäpäätysine tiilikirkkoineen, jonka kuorin ja lattian alla kaupungin entisaikojen ahkerat ja

hurskaat porvarit, kiivasluontoiset virkamiehet, voimakkaat sie-
lunpaimenet ja haarniskoidut sotilaat nukkuvat rauhan unta.
Kaupungin pääkadut päätyvät isolle torille ja uloimpana vanhan
kaupungin reunalla kiertää katurengas, joka osoittaa entisen tul-
liaidan tai vallin paikkaa.

Sölvesborgin merikaupunki on näet syntynyt samannimisen
linnan läheisyyteen, jonka rauniot ovat vieläkin nähtävinä kau-
pungista kaakkoon. Sölvesborgin linnan tarunomainen historia
ulottuu vieläkin kauemmaksi kuin vanhan Rauman. Linnan pe-
rustajaksi mainitaan tanskalainen kuningas Sigvard 500-luvulta
tai merisankari, jaarli Sölve 700-luvulta. Tuneldin maantietees-
sä ¹⁾ sanotaan Sölvesborgin olleen longobardien viimeinen tyyssija
Ruotsissa. V. 1332 kuului linna Ruotsiin, mutta Waldemar III
valtasi sen v. 1359. Kuningatar Margareetta ja Erik Pommerilai-
nen pitivät kesäk. v. 1402 Sölvesborgissa valtiollisia neuvotteluja
tanskalaisten ja ruotsalaisten valtaneuvoston kanssa. V. 1436 val-
loitti linnan Engelbrekt.

Sölvesborgin kaupunginoikeudet vahvistettiin toisen kerran
v. 1445, siis kuningas Kristofferin aikana, kuten Raumankin.
Milloin Sölvesborg sai ensimmäisen privilegiokirjansa, ei ole tie-
dossa. V. 1452 polttivat ruotsalaiset kaupungin, sitten sen sai
pantiksi ja läänitykseksi Ivar Akselinpoika Tott aina vuoteen
1467, jolloin hän luopui kuninkaasta ja Kristian I valloitti linnan
ja kaupungin pantaten ne v. 1470 Mikkeli Niklaksenpojalle. Kus-
taa Vaasa valtasi S:n v. 1523, mutta v. 1525 Tanskan kuningas
Fredrik antoi sen läänityksenä Söffren Norrbylle ja kuningas
Erik XIV:n aikana sen poltti tanskalainen päällikkö Werner
Passberg.

V. 1654 velvoitettiin Sölvesborgin porvarit kirjoittautumaan
vasta perustetun Kristianstadin porvareiksi ja noutamaan ainoas-
taan sieltä kauppatavaraa, heidän oma kaupunkinsa alennettiin

¹⁾ Vuoden 1793 painos.

kauppalaksi. Tuneld mainitsee Sölvesborgin 1700-luvulla kuuluneen siitä 3 penikulman päässä olevan Karlshamnin raastuvan-oikeuden piiriin, joten Sölvesborgissa oli vain yksi raatimies apulaisineen. Tuneld sanoo myöskin Sölvesborgin jo 1700-luvulla saaneen takaisin kaupunginoikeudet, mutta toisten lähteiden mukaan se tapahtui vasta v. 1836, ja kaksikymmentä vuotta myöhemmin kaupunki sai tapuli-oikeudet. 1700-luvulla kaupunki eli pääasiassa kalastuksesta, sillä kauppa oli vähäistä. Tupakka-istutukset menestyivät ja kaupungissa oli sitä paitsi porsliinitehdas. Markkinoita pidettiin 1700-luvun loppupuolella vuosittain lokak. lopulla. Manttaaliluetteloon oli 1790-luvulla merkitty 227 henkeä. V. 1800 oli kaupungissa 10 katuja. V. 1801 paloi kaupungin 40 olkikattoista taloa, suuri kaupungin palo oli hävittänyt kaupunkia myöskin v. 1668. V. 1805 oli Sölvesborgissa 707 asukasta, (Raumalla oli jo v. 1800 1,458 asukasta) ja v. 1917 oli Sölvesborgin asukasmäärä noussut 3,518 henkeen. Kaupunki sai yksityisen rautatien v. 1874 ja myöhemmin normaaliraitaisen valtionrautatien. V. 1860-luvulla oli väkiviinan kauppa melkoinen, mutta merenkulku lamassa.

Luostari mainitaan Sölvesborgissa myöskin olleen. Historioitsija Hans Hildebrand ¹⁾ pitää asiaa epävarmana, mutta toteaa kuitenkin, että oletettu luostari oli dominikolais-luostareita. Kaupungin vanha kirkko, joka lienee rakennettu jo 1200-luvulla, vahvistaa olettamuksen, että kaupungissa on ollut luostari, sillä se on kaupungin kokoon nähden hyvin suuri, joten se on ilmeisesti rakennettu luostarikirkoksi. Se on pyhitetty merenkävijäin suojelijalle Pyhälle Nikolaukselle, jonka nimikkokirkko on myös vanhassa Visbyssä Samoin mainitaan Visbyssä 1200-luvulla

¹⁾ Hans Hildbrand: Sveriges medltid III, s. 984 ja 992; Eric Tuneld: Geographie öfver konungariket Sverige, II, s. 528. Stockholm 1793; Albin Roosval: Sveriges städer nu och fordom, 3. Blekinge läns städer, s. 56—62; Nordisk Familjebok, konversationslexikon v. 1919, nide 28, s. 211—214.

Nikolaikonventti eli dominikolaisluostari. Sölvesborgin niinkuin Raumankin vaakunan ja sinetin risti viittaa siis luostariin..

Sölvesborgin vanha kirkko on baltilaista tiiliarkkitehtuuria. Siinä on paljon Lyypekin ja yleensä pohjois-Saksan myöhäisgotiikan vaikutusta, päädyssä pystysuorat syvennyskoristeet. Kirkon länsipäässä on kookas nelikulmainen torni, sakaristo on pohjoissivulla ja asehuone sekä eräs kappeli eteläisellä sivulla. Kirkon pääläivää peittää kolme tähtiholvia. Myöhemmällä keskiajalla kirkon holvit ja seinät koristettiin maalauksilla, jotka uusittiin v. 1906. Alttari on saanut nykyisen muotonsa v. 1622 Sölvesborgin linnan silloisen nimismiehen Tage Tottin toimesta, joka lahjoitti siihen m. m. Ehtoollista esittävän kauniin alttari-
taulun. Saarnatuoli on myös 1620-luvulta ja runsain leikkauksin somistettu.

William Andersonin Sölvesborgia esittävän kirjoituksen vignettinä on kaupungin sinetti, jossa on tasaristi, ristin kulmauksissa 4 S-kirjainta, ristin ympärillä kevyt koristekiehkura ja sinetin ulkoreunassa kirjoitus: Sölvesborgs stads sigill. Ruotsinkielinen kirjoitus osoittaa, ettei tämä sinetinmuoto ole keskiajalta, sillä 1400-luvun ja sitä aikaisemmissa sineteissä on latinankielinen kirjoitus. Allekirjoittaneen kesällä 1928 Sölvesborgin maistraatille osoittamaan kaupungin sinettiä ja vaakunaa koskevaan kyselyyn vastasi Sölveshorgin raatimies Edvard Törnvall: „Milloin Sölvesborg sai ensimmäisen etuoikeuskirjansa, ei ole tiedossamme, mutta vanhoista asiakirjoista nähdään, että sen kaupunginoikeudet vahvistettiin toisen kerran 1440-luvulla. Sölvesborgin vaakunassa on punainen risti ja ristin kulmauksissa 4 parittain toisiaan vastassa olevaa sinistä S-kirjainta, vaakunan pohja on kullanväriinen. Vaakunan 4 S-kirjainta tarkoittanevat nimeä: Sölvesborg, Sjö- och Stapel-Stad." Tämä 4:n S-kirjaimen selitys ei myöskään sovi 1400-luvun kaupunginmerkkeihin, sillä varsinaisista tapulikaupungeista puhutaan Ruotsissa vasta 1500- ja 1600-lu-

vulla. Olemme siis sitä mieltä edelleen, että sekä Rauman vaakunan 4 r-kirjainta että Sölvesborgin vaakunan 4 S-kirjainta ovat koristeellisesti käytetyt. Nordisk Familjebokissa löytyvässä Sölvesborgin vaakunassa näkyy ehytreunainen n. s. espanjalainen kilpi ja siinä samanlainen „krykky” risti kuin Rauman vanhimmissa tuomiokirjoissa olevassa Rauman kaupungin sinetissä. Näiden kahden kaupunginmerkin yhtäläisyys on siksi silmiinpistävä, että ne epäilemättä ovat joko syntyneet samaan aikaan tai jompikumpi on ollut toisen esikuvana. Toivottavasti saadaan tähän kysymykseen lähitulevaisuudessa lisävalaistusta. Sölvesborgin vaakunan tasaristi ja sen *kolme* väriä: sininen, keltainen ja punainen tukevat käsitystämme, että G. Granfeltin esittämää Rauman vaakunan muotoa ja väritystä on pidettävä lähempänä alkuperäistä tyyppiä kuin 1860-luvulla käytettyä, joka on johdettu v. 1625 sinettityypistä.

Sölvesborgin v. 1805 rakennetun raatihuoneen pääovea koristaa kaupungin tasaristivaakuna. Rauman vanha raatihuone on neljännesvuosisadan iäkkäämpi. Olisi siis paikallaan hankkia senkin otsikkoon Rauman vanha vaakuna oikeine väreineen ja muotoineen.

J a l m a r i J a a k k o l a

Eurajoen kirkollisista oloista ison vihan aikana.

Siinä tavattomassa romahduksessa, jota ison vihan aika maassamme merkitsee, oli nimenomaan kirkolla ja sen palvelijoilla suoritettavana viimeinen sekä uskallusta ja uhrautumista että syvää uskoa ja velvollisuudentuntoa kysyvä tehtävä: kansan lohduttaminen. Vuosisatoja kestäneiden voitokkaiden taistelujen perästä ja Viipurin linnan miespolven toisen jälkeen lyötyä kaikki aseelliset hyökkäykset Suomea vastaan takaisin oli maamme joutuminen pitkäksi ajaksi säälimättömän verivihollisen valtaan aavistettua monin verroin kamalampi ja jopa suorastaan käsittämätön todellisuus, jonka jälki ja varjo ei sittemminkään lakannut näkymästä kansamme sielussa. Ei ihme, että kamalan kohtalontunnon edessä, jolta tuskin ainoakaan ajatteleva henkilö maassamme on voinut säilyä, ja aseellisen taistelun osoittautuessa miltei hyödyttömäksi katseet entistä voimakkaammin kiintyivät viimeisiin tarjona oleviin apulähteisiin. Varsinkin nousi kuin itsestään kysymys, miten kirkko oli täyttävä tehtävänsä eräänlaisena viimeisenä kansallisena „esivaltana“.

Yhdessä suhteessa kehittyi kirkon asema jo ennen pahimman myrskyn tuloa kriittilliseksi. Kirkon korkeimpien hallintomiesten väistyminen maasta oli monessa suhteessa onnetonta. Paitsi että tällöisten piispojemme maanpakolaisuus heidän parhaistakin vastaponnistuksistaan huolimatta jo ennakolta särki maamme

kirkollisen organisatsioonin ja kaiken määrätietoisen ja tarkan suhtautumisen alati lähenevään vaaraan oli heidän poistumisenensa jo sinänsä omiaan herättämään epätoivoa ja masennusta sekä papiston että kansan piirissä ja jopa osaksi aiheuttamaan katkeraa arvosteluakin. Miten asiaa valistuneimmissakin tälläisissä piireissä jo Viipurin menetyksen jälkeen ja ennen varsinaisen ison vihan ajan alkua katsottiin, näkyy valaisevasti m.m. Turun yliopiston tämänaikuisen professorin *Israel Nesseliusen* ¹⁾ laajasta ja valaisevasta maanpuolustusta koskevasta mietinnöstä. ²⁾ „Mitä uskontoon tulee, niin sanoo Lipsius³⁾, että se on voimakkainta pitämään yllä kansan miehen rohkeutta. Mutta sitä ei yhteinen kansa voi pohtia..., sillä sen korkeimmat paime-
net, jotka voivat pitää papistoa kuuliaisuudessa ja nämä vuorostaan kansaa ovat poissa. Kuitenkin olisi tarpeellista, että kansaa aivan erikoisessa määrässä opetettaisiin maan jouduttua tämäntapaiseen äärimmäiseen hätään”.⁴⁾

Kirkon ylipaimenten täten vetäydyttyä syrjään jäivät ajan suuret ristiriidat paikallisen seurakuntapapiston ratkaistaviksi. Minkälaisia vaikeudet olivat, ilmenee tyypillisesti esim. seuraavista Eurajoen kirkollisia oloja koskevista tiedoista.

Eurajoki joutui alunpitäin niiden seurakuntien⁵⁾ joukkoon, joilta uhkaava vaara näyttää riistäneen koko papiston. Pitäjän

¹⁾ Kuten tunnettua, nimitettiin Nesselius v. 1705 Turun yliopiston itämaisten kielten ja jonkin aikaa myöhemmin kaunopuheisuuden professoriksi. Vrt. hänen yliopistollisen toimintansa arviointiin nähden I. A. Heikel: *Filologins studium vid Åbo universitet* ss. 111—114.

²⁾ Toivomme voivamme palata Nesseliuksen toimintaan sekä hänen puheena olevaan suunnitelmaansa ja kansallisiin ja valtiolisiin ajatuksiinsa laajemmalti toisessa yhteydessä.

³⁾ Lipsius oli tunnettu hollantilainen filologi († 1606).

⁴⁾ Höglarde Hr Professorns I. Nezelii consilier och förslag om Finlandz defension s. 13.

⁵⁾ Lähellä sijaitsevista seurakunnista kuului niihin esim. Uusikaupunki, Eura, Ikaalinen. Vrt. K. O. Lindeqvist: *Ison vihan aika Suomessa* s. 615.

v. 1705 toimeensa tullut kirkkoherra *Jacobus Matthiæ Garvolius*, joka jo tätä ennen oltuaan koulumestarina Neumündessä Riian luona ja sotilaspappina Liivinmaalla oli tottunut sekä vieraisiin oloihin että sodan rasituksiin ja kauhuihin, jätti v. 1713 seurakuntansa siirtyäkseen Ruotsin puolelle, missä hän v. 1714 esiintyy valtiopäivillä ja v:sta 1715 Fogdön kirkkoherrana Strengnäsissä hiippakunnassa.¹⁾ Kappalaisenvirkaan, josta *Antti Pacchalenius* oli v. 1712 muuttanut Säkylään²⁾, oli viimeainittuna vuonna tullut satakuntalaissyntyinen *Henrikki Malmenius*.³⁾ Tämä oli näin ollen ennen myrskyn tuloa tuskin uuteen toimeensa tutustunut. Vaikka emme ole lähempiä tietoja hänen paostaan tavanneet, on hän, kuten järempänä esittämästämme asiakirjallisesta lähteestä ilmenee, varmuudella ennen v. 1714 väistynyt paikaltaan. Todennäköiseltä näyttää, että hän on lähtenyt yleisen pakokauhun vaikutuksesta yhdessä esipappinsa kanssa. Erikoisesti puhuu tämän käsityksen hyväksi varsinkin Eurajoen seurakunnan isonvihan jälkeinen anomus⁴⁾, missä nimenomaan mainitaan vakinaisen papiston v. 1713 lähteneen pakoon.⁵⁾ Kun myöskin satakuntalaissyntyinen⁶⁾ pitäjänapulainen *Jeremias Hoslerus* kuoli v. 1713⁷⁾, oli ainakin koko emäseurakunta menettänyt kaikki varsinaiset sielunpaimenensa. Voi-

¹⁾ Strandberg: Herdaminne I s. 198.

²⁾ Strandberg: Herdaminne I s. 219.

³⁾ Kirjoittautui v. 1704 Satakuntalaiseen Osakuntaan. Oli Satakuntalaisen Osakunnan matrikkeliin tehdyn merkinnän mukaan ennen Eurajoen kappalaiseksi tuloa määrätty piispan kappalaiseksi.

⁴⁾ Anomuksen on v. 1896 selostanut Suomen Historiallisessa Seurassa prof. K. A. Appelberg. Sekä selostus että sen tärkein osa on käännöksenä painettu seuran pöytäkirjoihin. Historiallinen Arkisto XV s. 54. Kuten useata muutakin asiaa koskevat tiedonannot näyttää myöskin kysymyksessä oleva anomus hautautuneen myöhemmältä tutkimukselta Historiallisen Arkiston rikassisältöisiin pöytäkirjoihin.

⁵⁾ Historiallinen Arkisto, viim. main. kohta.

⁶⁾ Merkitty v. 1703 vanhan Satakuntalaisen Osakunnan matrikkeliin.

⁷⁾ Strandberg: Herdaminne I s. 219.

nee tuskin epäillä, että siinä lämmössä, millä seurakunta vielä kovien koettelemusten jälkeenkin puhuu miehestä, joka tällaisissa oloissa otti kantaakseen päivän raskaimman kuorman ja helteen, piilee melkoista katkeruutta paikaltaan väistynyttä papistoa kohtaan.

Että paenneen papiston paha aavistus vihollisten säälimättömyydestä kirkollisia laitoksiakin kohtaan osui oikeaan, osoittaa jo yksistään se vaino, joka kohdistui pitäjän kaikkiin kirkkoihin. Luvian ja Irjanteen kappeleista vietiin kellot ja kirkkoasu ¹⁾ ja emäkirkko joutui, kuten kohta näemme, suoranaisten aseellisen taistelun esineeksi. Vaaranalaisuutta vain lisäsi se seikka, että Eurajoen seurakunnan alueella olevat kirkot ja pappilat sijaitsivat vilkasliikkeisen valtatievarrella ja täten olivat alituisen alttiina ilki- ja väkivallalle.

Aivan erikoista huomiota sekä rohkeudestaan ja pelkäämättömyydestään että uhrautuvaisuudestaan tunnettujen ison vihan aikaisten pappiemme joukossa ansaitseekin mies, joka yleisen pakokauhun jälkeen ja vihollisten tullessa asettui paimenettoman seurakunnan johtoon: Porin palon johdosta Raumalle muuttaneen triviaalikoulun apologista *Johan Lagus*.²⁾ Ollen syntyään Uudestakaupungista, missä hänen isänsä *Johannes Lepus*³⁾ oli kirkkoherrana, tultuaan virkaansa Porissa v. 1698⁴⁾ ja siirryttyään koulunsa mukana Raumalle oli hän jo koko kehityksensä johdosta syvästi juurtunut oloihin ja elämään siinä seudussa, jonka hyväksi hän päätti suurimman hädän aikana uhrautua.

¹⁾ K. O. Lindeqvist: Ison vihan aika Suomessa s. 450.

²⁾ Historiallinen Arkisto XV, ed. main. paikka.

³⁾ Nimen *Lepus* (=jänis) on luultu johtuvan käännöksenä Turun edustalla olevan Hirvensaaren *Jänissaari* nimisen talonnimien alkuosasta. Mainitun Uudenkaupungin kirkkoherran pojat alkavat sittemmin tämän nimen asemesta käyttää merkitykseltään vastaavasta kreikankielisestä sanasta johdettua *Lagus*-muotoa.

⁴⁾ Strandberg: Herdaminne II s. 278. Lagus: Åbo Universitets Studentmatrikel I s. 258.

Miten liikuttavan lujaksi ja vilpittömäksi näin raskaissa olosuhteissa alkanut luottamussuhde, jonkalaista jo vanhat perinnäiset tavat ja käsitykset seurakunnan ja papin välillä edellyttivät, kehittyi, osoittaa valaisevasti edellä mainitsemamme Eura-joen seurakunnan maaliskuussa v. 1722 esittämä pyyntö saada kovia kokenut Johan Lagus, entinen Rauman triviaalikoulun apologista, joka vuodesta 1713 lähtien oli papinvirkaa hoitanut, sielunpaimenekseen. „Muuten olisivat" — sanotaan anomuksessa¹⁾ — „kuolleet ruumiimme jääneet hautaamatta ja lapsemme kasvaneet pakanoina.²⁾ Hän on partiojoukkojen toimesta kirkonajalla usein vedetty alas saarnatuolista ja kanssamme monissa vaaroissa pahoin pidelty. Ja kun he yösydännä tulivat kellojamme anastamaan ja kirkkoa ryöstämään, lähti hän kohta sanan saatuaan pappilasta meille avuksi ja vaikka viholliset 25 musketilla ampuivat kellotapulista, täytyi heidän kuitenkin jättää kellot ja kirkko koskematta, niin että meistä ainoastaan yksi talonpoika sai surmansa ja yksi pahoin haavoittui.³⁾ Myöskin on hän usein ollut kovassa vankeudessa, paitsi monta muuta kärsittyä vaivaa, joita ei nyt ennätetä luetella".

Tämä luja luottamussuhde papin ja seurakunnan kesken ansaitsee sitä enemmän huomiota kun myöskin viholliset järjestelmällisesti käyttivät sitä hyväkseen. „Karkea ja julma vihollinen" — sanotaan eräässä pappien paon puolustukseksi laaditussa puolustuskirjoituksessa⁴⁾ — »pakottaa pappeja, jotka ovat „Ju-

¹⁾ Historiallinen Arkisto XV s. 54.

²⁾ Vrt. tähän useiden muiden ison vihan pappien saamaa tunnustusta. K. O. Lindeqvist: Ison vihan aika Suomessa s. 618—619.

³⁾ Vrt. tähän tietoa, miten Lappeen pappi Clemens Forsander sai seurakuntansa hävitettäväksi määrätyn kirkon, josta jo neljännes oli tuhottu, pelastetuksi. K. O. Lindeqvist: Ison vihan aika Suomessa ss. 619—620.

⁴⁾ Paitsi 1717 ja 1718 almanakoissa tavataan Upsalan yliopiston kirjastossa olevassa Nordinin kokoelmassa laajahko kirjoitus papiston paon puolustukseksi: Ett försvar för de finska präster-nas flykt undan fienden under stora ofreden. Sen on Albin Simolin painattanut Suomen Kirkkohistorialliseen vuosikirjaan 1912 ss. 253—264.

malan työtovereita" sekä „Kristuksen käskyläisiä" ja „Jumalan salaisuuksien talouden hoitajia"¹⁾), sellaisiin toimiin²⁾), jotka ovat heidän kutsumukselleen ja viralleen ei ainoastaan esteeksi, vaan myöskin häpeäksi ja pilkaksi ja jopa niiden vastaisiakin. Pappien täytyy olla „ryssän" varsinaisina veronkantomiehinä ei vain silloin tällöin rahaa, viljaa, kalaa ja heinää kannettaessa vaan myöskin joka viikko hankkimassa kaikenlaista ylimääräistä, kuten viinaa, voita, kalkkunoita, kanoja, munia y.m., olla hänen kyyti-„rättärinään", mistä tehtävästä he eivät minään aikana eikä missään tilaisuudessa saa vetäytyä syrjään. Kuinka usein ovat he tämän vuoksi Eurajoella, joka sijaitsee maantien vieressä, vetäneet Herra *Johan Laguksen*³⁾ alas saarnatuolista⁴⁾ tekemään selkoa „ylöskannosta", järjestämään kyyditystä j.n.e. Huittisten rovastin, Herra *Johan Kekoniuksen*, 70-vuotisen miehen, kuuluvat he ensimmäisenä joulupäivänä vetäneen tukasta pitäen pois saarnatuolista, ja asettaneen Herra *Johan Voigt*'in ratsastamaan kuolleen lehmän selässä, edellisen senvuoksi, että hän oli ollut vastahakoinen ja jälkimäisen siksi, että hän oli ollut hidas toimittamaan heidän askareitaan ja asioitaan. Sen

¹⁾ Tekstissä viitataan papin ominaisuuksien esittämiseksi 1 Korittilaiskirj. 3 l. 9 v. ja 1 Korittilaiskirj. 4 l. 1 v:n, joiden mukaisesti olemmekin lainausmerkkeihin panemamme sanat kääntäneet.

²⁾ Vrt. erilaisten tehtävien ja velvollisuuksien säilyttämisestä papeille ja siitä johtuvasta velvollisuuksien ristiriidasta esim. K. O. Lindeqvist: Ison vihan aika Suomessa s. 617.

³⁾ Kuten näkyy, ei *Johan Lagus* saa kuvauksessaan mitään arvonimeä. Mahdollisesti tästä syystä on käsittelemämme kuvauksen julkaisija A. Simolin arvellut ristimänimien olevan virheellisen. "Möjligen afses *Georg (Lagus)*, kapellansadjunkt i Kuru, som ryssarna på grund av en falsk beskyllning släpade tili Tavastehus ooh där stekte lefvande till döds på kol 1716". Lainaamastamme Eurajoen seurakunnan v. 1896 selostetusta anomuksesta, joka ilmeisesti on jäänyt julkaisijalta huomaamatta, näkyy, että on puhe muistakin lähteistä todettavasta Rauman triviaalikoulun apologistasta. Vrt. Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirja 1912 s. 255, nootti 2.

⁴⁾ Ilmoitus on täysin yhtäpitävä sen kanssa, joka sisältyy Eurajoen seurakunnan anomukseen.

tähden myöskin Tyrvään rovastin Herra *Johan Vigeliuksen* ¹⁾, sittenkuin häntä äkillisten syiden, kyyditsemisen ja ylöskantojen vuoksi oli piiskattu ja hän kaikesta päätti vielä pahemman uhkaavan itseään ilman että hän voisi oikein suorittaa mitään pappilista tointa, täytyi lähteä pakoon, kuinka luja hän olikin päätöksessään, ettei eroaisi sanankuulijoistaan, ja oleskelee nyt Norrlannissa". ²⁾ Vaikka tosin on osittain outoa nähdä mainittavan Johan Lagusta pappien pakoa puolustettaessa, ei toisaalta voi olla havaitsematta, miten yleistäkin huomiota Laguksen uhrautuva toiminta Eurajoella on isonvihan pahimpana aikana herättänyt.

Äsken lainaamamme ote Eurajoen seurakunnan sielunpaimenestaan antamasta todistuksesta antaa ensi katsannolta aihetta luulla, että seurakuntaelämän koko hoito on ison vihan aikana levännyt hänen hartioillaan. Mutta vaikka hän näyttääkin olleen vuodet 1713—1722 pitäjän johdossa ja tosiaan ison vihan pahimman ja seurakuntalaistensa tajuntaan syvimmin syöpyneen ajan todennäköisesti yksin, käy eräästä Luvialta löytämästämme anomuskirjasta tai anomuskirjakonseptista selville, että hänellä vuosien 1713—1714 kovan murroskauden jälkeen on ollut ainakin eräs vaatimaton apulainen.

Kysymyksessä oleva asiakirja, josta puuttuu sekä anomuksen saajan nimi että päiväys, on osoitettu „Korkea-arvoiselle ja jalosukuiselle Herra Luutnantille ja Laamannille, Oikeuden valvojalle". Sekä koko kirjeen sisällyksestä että nimenomaan siitä seikasta päättäen, että se mainitessaan vuotta 1718 „menneenä", on vuodelta 1719, ilmenee, ettei anomuksen vastaanottaja ole tavallinen „laamanni", vaan että hän selvästi kuuluu niihin venäläisvallan aikuisiin Itämeren maakunnista saapuneihin laaman-

¹⁾ Kts. elämäkerrallisia tietoja luetelluista satakuntalaisista papeista mainitun Simolinin julkaisun yhteydessä. Viim. mainittu lähde ja paikka, nootit 3—5.

²⁾ Kirkkohistoriallisen Seuran Vuosikirja 1912, ss. 255—256.

V

neihin, joita maastamme muutenkin tältä ajalta tunnetaan. Siihen nähden, että anomus on kulkeutunut Luvialle, tulevat kirjeen vastaanottajina lähinnä kyseeseen Porin ja Helsingin piirin laamanni, kapteeni *Martti Brummer* tai tätä — hänen v. 1719 jouduttuaan virkaheitoksi — seurannut Porin piirin laamanni *Yrjö Fromhold von Essen*.¹⁾ Onko anomus todella saapunut vastaanottajalleen vai onko se kenties pysähtynyt anomuksessa mainitun nimismies *Antti Klöfven* käsiin²⁾, emme voi varmuudella ratkaista. Joka tapauksessa lähde osoittaa, että kirkollisissakin asioissa varsinaisen tuomioistuimen³⁾ ohi käännyttiin paikallisten venäläisten vallanpitäjien puoleen.

Samalla kuin anomuskirja on pienenä todistuksena tämän ajan kirkollishallinnollisista suhteista, ilmenee siitä selvästi Eurajoen kappalaisviran vaiheet ison vihan aikana. Anomuksen kirjoittaja, papin leski *Anna Markuntytär Picia l. Pikia (Pijkia)* ⁴⁾

¹⁾ Vrt. näistä viranomaisista yleensä ja juuri mainitsemistamme laamanneista annettua esitystä. K. O. Lindeqvist: Ison vihan aika Suomessa ss. 482—483.

²⁾ Se seikka, että olemme anomuskirjan tavanneet Antti Klöfven asuinpaikasta, Luvian Sassilasta, tekee mahdolliseksi olettamuksen, ettei anomus ole päässyt tätä pitemmälle ja jos se on tarkoitettu laamanni Brummerille, niin voisi anomuksen pysähdys saada jo hänen erostaankin selityksen. Mitään ehdotonta varmuutta esittämämme tapaisesta asianlaadusta ei kuitenkaan ole.

³⁾ Kuten olemme eräistä tämänaikuisista tuomiokirjoista havainneet, joutuivat kirkolliset saatavariidat useissa tapauksissa ja nähdäksemme säännöllisimmin juuri tuomioistuinten käsiteltäviksi.

⁴⁾ Jo tämä latinaisen sukunimen käyttö viittaa oppia saaneeseen isään. Nimen kantajana esiintyykin Caupleruksen kotipitäjässä Ulvilassa sikäläinen kappalainen *Markus Matthiae Pickius*. Tämän niminen ylioppilas kirjoittautuu v. 1642 Satakuntalaiseen Osakuntaan ja hänen kotipaikakseen ilmoitetaan Pori. Vrt. Lagus: Åbo Universitets Studentmatrikel I s. 19 ja vanhan Satakuntalaisen Osakunnan matrikkeli. Mahdollista on, vaikka emme ole ehtineet saada asiasta täyttä varmuutta, että nimi on muodostettu *Pikilä* nimisen vanhan porilaisen talon mukaan. Vrt. Ruuth: Porin kaupungin historia s. 76. V. 1657 tulee Pickius Ulvilan kappalaiseksi ja on tässä virassa vuoteen 1682. Ei voine olla epäilystä siitä että Anna Markuksentytär Picia on mainitun Ulvilan kappalaisen tytär. Strandberg: Herdaminne I s. 201.

kertoo siinä, miten hänen edesmennyt miehensä *Jaakko Cauplerus* oli määrättynä hoitanut kappalaisen virkaa Eurajoella neljä vuotta ja kuollut huhtik. 14 p:nä 1718 jättäen jälkeensä valittajan kahden tyttären kera. Kun edellisessä esityksessämme mainittu Johan Lagus selvästi on käsitetty pitäjän kirkkoherran viran hoitajaksi, on Cauplerus viimeistään v. 1714 tullut paikkakunnalta poistuneen Malmeniuksen tilalle. Valitettavasti eivät tiedot hänen pappistoiminnastaan vv. 1714—1718 kuitenkaan riitä edes ehdottomalla varmuudella todistamaan, onko kyseessä Jaakko Cauplerus, Ulvilan pitäjän apulainen vuosilta 1682—1713 ¹⁾ vaiko hänen poikansa *Jacobus Jacobi Cauplerus*, joka v. 1710 kirjoittautui vanhan Satakuntalaisen Osakunnan jäseneksi.²⁾ Todennäköistä kuitenkin on, että anomuksessa esiintyvä henkilö on Jaakko Cauplerus nuorempi, johon suku — kuten siitä seikasta, että valituksessa on puhuttu vain tyttäristä — näyttää miehenpuolelta sammuneen.

Ei voine olla epäilystä siitä, että Cauplerus-suku kuului siihen tyypilliseen 1600- ja 1700-luvun pappisköyhälistöön, jonka elämä jo säännöllisinäkin aikoina — ja saati sitten sellaisena suurena murroskautena, jota suuret nälkävuodet ja suuren pohjan sodan ja ison vihan vuodet edustavat — kului alituisen puutteen alaisena. Ei liioin ihmettä näin ollen, että lesken täytyi tällaisissa oloissa tiukasti pitää kiinni vähäisistä taloudellisista oikeuksistaan. Antakaamme kuitenkin mahdollisimman uskollisen ajanvärin säilyttämiseksi anomuksen vapaasti käännettynä tässä kohden itse puhua puolestaan.

„Korkeasyntyinen Herra Luutnantti ja Laamanni! Minä köyhä, turvaton leski olen pakotettu valituksellani kääntymään

¹⁾ Kirjoittautui vanhaan Satakuntalaiseen Osakuntaan v. 1677. Vanhan Satakuntalaisen Osakunnan matrikkeli. Vrt. hänen pappistoimintaansa koskeviin tietoihin nähden Strandman: Herdaminne I s. 202.

²⁾ Vanhan Satakuntalaisen Osakunnan matrikkeli.

puoleenne. Ilmoitan nöyryydessä, mitenkä rakas mieheni, edesmennyt Herra Jaakko Cauplerus oli kappalaiseksi määrätty¹⁾ täällä Eurajoen pitäjässä neljä vuotta, mutta menneen vuoden 1718 huhtik. 14 p:nä poistui ajallisen kuoleman kautta jättäen minut kahden tyttären kera suruun. Itseni ja omaisteni ylläpidoksi olen pitäjältä kantanut autuaasti edesmenneen mieheni ansaitsemat „saatavat” 1. kappalais„veron”, minkä asujamet vanhan tavan mukaan ovat hyväntahtoisesti²⁾ antaneet. Mutta haitkeasti valittaen esiintuon, mitenkä nimismies *Antti Klöfwe* on 13 varattomalta talolta pidättänyt vuoden 1718 saataviani. Muutamien on hän antanut puida koko vuodentulon ja toiset ovat arvioinnin mukaan ilmoittaneet ja jättäneet hänelle vuodentulonsa. Ja tämän vuoksi istun tänä vaikeana aikana puutteessa ja suuren riutumuksen vallassa. Häneltä ei olisi ollut mitään poissa, vaikka hän olisikin ensin antanut papille tälle tulevan oikeuden ja vasta se, mikä olisi jällelle jäänyt, tullut Hänen Tsaarillisen Majesteettinsa hyväksi.³⁾ Sen vuoksi pyydän minä köyhä leski nöyrästi jalosyntyiseltä Herra Luutnantilta ja Laamannilta, että mainittua nimismies Klöfveä vakavasti kehoitettaisiin asettamaan vanhojen kuninkaallisten asetusten mukaan peruuttamattomasti heti käytettäväkseni noiden 13 talon papinverojyvät, nim. $\frac{1}{4}$ tynnyriä talolta vuodessa, mikä tekee yhteensä 3 tynnyriä 8 kappaa viljaa.

Samalla tavoin on Vuojoen kartanon entinen täkäläinen renki-

¹⁾ Johan Laguksen ja Jaakko Caupleruksen virkaantulotavasta emme ole onnistuneet saamaan tietoja..

²⁾ Tämä tunnustus osoittanee, ettei valittaja katsonut pitäjää varsin huonoksi saatavien maksamisessa.

³⁾ Ilmeisesti näyttää, että valittaja katsoo vääryydeksi, että venäläinen hallinto kerää saatavansa ennen papin saatavia. Kääntyminen venäläisen hallintovallan edustajan puoleen samoin kuin ilmoitukset kirkollisjyvien erilaisista määräämistavoista sekä vetoaminen vanhoihin kuninkaallisiin asetuksiin ja vanhaan tapaan saisi täten luonnollisen selityksen.

vouti *Paavali Jaakonpoika*, joka nyt maksaa veroa sen puolesta, joutavanpäiväisesti vitkastellut: lupaa aina vuosi vuodelta maksaa, on siten pitkittänyt aikaa ja vieläkin on „hänen maksettavansa” huolimatta siitä, että hän on hyvin maksukykyinen, suorittamatta. Pyydän sen vuoksi yhtä nöyrästi, jalosukuinen Herra Luutnantti ja Laamanni, että tänne sijoitettu „passirakuuna” *Tapani* saa tehtäväkseen¹⁾, että mainittu Paavali suorittaa edesmenneen mieheni saatavat neljältä vuodelta, nim. $\frac{1}{4}$ tynnyriä vuodelta, mikä tekee tynnyrin viljaa ja jättää sen tai hyvän pantin sen sijasta käytettäväkseni”. Tuliko papinsaatavien laiminlyönti, mikä oli ison vihan aikana sekä yleensä että osaksi Satakunnassakin tyypillistä²⁾, lesken anomuksen mukaisesti korjatuksi, ei käy lähteestämme selville.

Caupleruksen kuolema ja sitä todennäköisesti seurannut armovuosiaika lisäsivät ilmeisesti uudelleen kirkkoherran viran hoitajan työtaakkaa. Seurakuntalaisten anomus, että Johan Lagus, joka yhdessä heidän kanssaan oli kärsinyt ja kestänyt kaikki ison vihan kauhut, rauhanteon jälkeenkin ja säännöllisten olojen, palattua saisi jäädä heidän kirkkoherrakseen, oli täten varsin luonnollinen kiitollisuuden ilmaus. Mutta verrattomista ansioistaan huolimatta täytyi apologistan palata³⁾ — maasta paenneen ja koko vainon ajan Ruotsin puolella oleskelleen Uudenkaupungin entisen kirkkoherran *Samuel Hornæuksen*⁴⁾ tieltä vanhaan, ahtaaseen koulutupaansa jatkamaan vaivaloista työtään ja muis-telemaan menneitä kovia pappispäiviään. Luvian kappalaista,

¹⁾ Kuuluiko tämä sellaisiin alempiin kantomiehiin, joita maastamme tältä ajalta tunnetaan, ei voi lähteestä päättää. Vrt. esim. K. O. Lindeqvist: Ison vihan aika Suomessa ss. 485—486.

²⁾ Vrt. esim. K. O. Lindeqvist: Ison vihan aika Suomessa ss. 617—618 mainittuja tapauksia.

³⁾ Eurajoen asukkaiden anomukseen vastataan ainoastaan, että virka jo oli täytetty.

⁴⁾ Vrt. hänen nähden: Strandbenrg: Herdaminne I s. 217.

satakuntalaista *Eerikki Ljufstadiusta*¹⁾, joka on elossa ainakin vielä v. 1713, viimeistään v:sta 1716 seuraava uuskaupunkilainen *Matti Rigman l. Rijman*¹⁾ olikin täten tietävästi ainoa Eurajoen kirkkoherrakunnan pappi, joka vanhassa virassa pysyen sai suoraan siirtyä ison vihan kauhunpäiviltä uusiin, onnellisempiin oloihin.

Liite.

Högedle och Wälborne H:r Leut:t och

Lagman

Rättwijsans Befordrare.

Wälborne H:r Leut:t och Lagman: är iag fattig, wärnlöös enckia nödsaakad till beswär att in komma. Ödmiukel:n föredraga, huruledes min K. Man Sahl. H:r Iacob Caupplerus war een förordnath caplan här i Euraåminne Sochn i 4 åhr, män i förl:t åhr 1718 d:n 14 aprill medelst den timmel. döden afleedh, migh med 2:ne döttrar i sorgen qwarlembnat. Och såsom iagh min Sahl. Mans förtiente rättigheet ell:r capplans ränttan af sochnen till mig och dhe mines uppehålle hafwer uppburit, som åboerne effter wahnligheeten godwilligt gifwit. Män med stoor beklagan andrages, hurul:s Länsman:n Anders Klöfwe, som af 13 hem:an min Sahl. Mans rättigheet innehållit 1718 af dhe oförmögne. Somblige hafwer han hehla förl:n åhrs åhrswäxt tröska låtit, och somblige hafwa medelst verderingh sin åhrswäxt honom opgifwit och lefwererat och dher igenom i denne swåra tijden sitter i mistningen och måste mycket cræpera. Dhet ähr inthet bårtta för honom, att han först dherå skullat giff:t prästens

¹⁾ Strandberg: Herdaminne I s. 220.

rättigheet och dhet öfrige sedan kommit Hans Zaarische May:tt tili godo eft:r. Ty beder Wälborne H:r Leute:n och Lagman:n iag fattigh enckia ödmiukel:n dhet bem:te Länssman Klöfwe bliff:r alfwarl:n imponerat, att straxt dhe 13 hem:anetz deputat s. $\frac{1}{4}$ tu:na åhrl:n af hwart hem:an effter förra Kongl. förordningar owägerl:n mig tillställer, som gör 3 tun:or 8 cap:r spanmähl tillsammans.

I lijka måtto hafwer för detta Rättaren på Wuojäki Gårdh Pähl Iacobsson härstädes, som dherføre nu skattar, tijden i fåfängian uthdragit, låfwar altijd åhr från åhr betahla, således förhalat tijden, att dhet ähnnu är obetahlt och han är wähl solvendo. Ty beder i lijka ödmiukheet Wälb:ne H:r Leute:n och Lagman:n, att denne här stående Passdragoun Steffan bliff:r beordrat, af bem:te Pähl exeqverar min Sahl. Mans rättigheet för 4 åhr s. $\frac{1}{4}$ tu:na åhrl:n gör 1 tu:na spanmähl, och mig tillställer, ell:r och en god pantt dherføre. Här å en rättwijs resol:n och assistance iag i ödmiukheet afwachtar, med städze förblifwande

Wälborne H:r Leute:ns och Lagmannens

Ödmiukeste tienarinna

Anna Marcusdott:r Pijkia

Een högtbedröfft enckia

Kaarlo Jäntere

Porin triviaalikoulun rehtori Juhana Kraftman realismin uranuurtajana.

Antaaksemme tarpeellisen aatehistoriallisen taustan 1700-luvun huomatuun pedagogin Juhana Kraftmanin toiminnalle on meidän luotava yleispiirteinen katsahdus hänen edustamiensa uudistusvirtausten syntyyn ja kehitykseen.

1.

Kunkin aikakauden luonne kuvastuu koulujen organisatiossissa, sillä nuorison opetukseen tahtoo vanhempi polvi liittää parhaat kokemuksensa. Tosin ei koulua voida uudistaa kulttuurin vaihtelujen mukaan. Eikä koulu myöskään ole täydellinen kulttuurin kuvastin; toisaalta kulttuuri voi olla korkeampi jonakin aikakautena kuin vanhanaikainen, vielä voimassa oleva koulujärjestys; toisaalta taas kulttuuri pyrkii ilmaantumaan koulussa kaikista ideaalisimmassa muodossa, niinkuin osoittaa osaltaan pedagogiikan historiakin, mikä sisältäneen ihmismielen runsaimmat ja rehevimmät, toteutettaviksi tarkoitetut utopiat. Mutta joka tapauksessa on tosi, että sivistys ja koulu ovat läheisessä yhteydessä keskenään, että jälkimmäinen kuvastaa edellistä.

Kun koulua katsotaan sekä kulttuurin kuvastajana että sille kuuluvan tehtävän kannalta, huomataan, että pääasiallisesti kolme tekijää on vaikuttanut sen kehitykseen. Sanoisimme noita tekijöitä *realistiseksi*, *demokraattiseksi* ja *kansalliseksi*. Kuitenkaan ei ole käsitettävä niin, että nämä samana ajankohtana ilmaantuneina vaikuttaisivat rinnan ja yhtä voimakkaasti, vaan että on

aikoja, jolloin ne parallelleina näyttäytyvät ja erikoisten olosuhteiden, esim. valtiollisten virtausten vaikutuksesta tai yksityisten, aikansa kulttuuritarpeita oivaltavien, valtiotaidon ja sivistyselämän edustajien toimesta yhtyvät ja luovat uuden koulumuodon, joka paremmin tyydyttää kansan sivistystarpeita kuin voimassa-oleva kouluorganisatsioni.

Realistinen kehityslinja on näistä kolmesta ensimmäiseksi nähtävissä, samoin kuin se myös tänä päivänä on niistä voimakkain. Kansallinen tekijä hakee vaikutusmuotoa, minkä löytäminen eurooppalaisen sivistyksen periferiassa ei ole ollut helppoa sellaisellekaan vanhalle kulttuurimaalle kuin Ruotsi on, puhumattakaan nuorista valtakunnista. Demokraattisen kehityssuunnan voima on näyttäytyvä siinä, kykeneekö se toteuttamaan *yhteinäiskoulun* ajatuksen, toisin sanoen luomaan koulujen kokonaissysteemin, jossa pohjakouluna on kaikille yhteiskuntaluokille yhteinen, yleinen lastenkoulu.

Realismin esiintyminen kouluvirtauksissa on aina merkki kulttuuriaineksen kasvusta ja laajenemisesta. Sen vuoksi se onkin ensimmäinen puheenalaisista kehityslinjoista. Sitä mukaa kuin realismi voittaa alaa, voimistuu myös pyrkimys koulun itenäistyttämiseksi kirkon yhteydestä ja sen järjestämiseksi koko yhteiskunnan kulttuuritarpeiden mukaiseksi.

Troeltsch katsoo tutkimuksessaan protestantisen kirkon asemasta uudella ajalla modernin ajan alkavan v:n 1700 tienoilla. 1500 ja 1600-luvut ovat lähempänä keskiaikaa kuin seuraavia vuosisatoja, vieläpä Lutherista ja hänen toiminnastaan huolimatta, välitöntä keskiajan jatkoa.

Yhtymäkohtana mainitsee *Troeltsch* sen, että molempien periodien kulttuuri oli kirkollista, tarkemmin sanoen valtiokirkollista, pakkokulttuuria. Kaikki liikkui tarkoin rajoitetuissa teologis-uskonnollisissa puitteissa. Mainittu tutkija menee niin pitkälle, että hän väittää, että vanha protestantismi ei voittanut kes-

kiaikaista askeesiakaan. Tosin hurskas ei saanut paeta luostarin yksinäisyyteen siltä paikalta, mille Jumala oli hänet asettanut, mutta askeesia ei poistettu, vaan se syvennettiin, henkistettiin, siitä tuli „innerweltliche Askese." Maallisella elämällä ei ollut itsenäistä arvoa.

Troeltschin käsitystä tukee vähäiseltä osalta Ruotsi—Suomen ensimmäistä uskonpuhdistuksen aikaista koulua koskeva tutkimus. Koulun uudestirakentaminen ei ole meillä eikä Ruotsissa tapahtunut v:n 1571 koulujärjestyksen vaikutuksesta, joka on käännös Melanchtonin Saksia varten laatimasta koululaista v:ltä 1528, vaan oli tämä alkanut tapahtua aikaisemmin munaisruotsalaisella pohjalla Ruotsin omien miesten toimesta ja sen vaikutuksen mukaisesti, joka Wittenbergillä ja Rostockilla, ruotsalaisten ja suomalaisten nuorukaisten ulkomaisilla yliopistokaupungeilla oli Ruotsiin. Niinkuin Ruotsin kirkko oli monessa suhteessa reformationin jälkeen sama kuin mikä se oli ollut ennen sitä, niin oli myös koulun laita — väittihän Kustaa Vaasa, että alamaisten lutherilaisuus ilmaantui pääasiallisesti siinä, että he eivät tahtoneet avustaa teinejä, niinkuin ennen oli ollut tapana Ruotsissa. 1500-luvulla ei siis ollut kysymyksessä rakentaa koulu uudestaan pohjasta alkaen, vaan restauroida jo olemassaolevat institutsionit, valaa niihin uutta elämää ja osaksi uutta työtapaa sekä houkutella kouluun oppilaita, joiden lukumäärä oli arveluttavasti alentunut.

Mutta samalla kuin vanha protestantismi piti kiinni kristinuskon oleellisimmasta totuudesta, että ihmisen päämäärä viittaa ulkopuolelle tämän maailman, antoi se maalliselle suhteellisesti itsenäisen merkityksen. Jokaisella ihmisellä on tehtävänsä, jolla on merkitys itsessään eikä vain sen vaikutuksen puolesta, joka sillä on ihmisen omaan sisäiseen elämään. Humanismi myös tehosti yksilön ja maallisen oikeutta.

Inhimillisen toiminnan merkitystä korostava puoli protestan-

tismia sai kannattajansa kaupungeista, joitten olemassaolo riippui aineellisen toiminnan menestymisestä. Porvaristosta tulikin myös se sosiaalinen tekijä, joka vaati kulttuuriaineksen rikastuttamista ja siis myös koulujen opetusohjelman laajentamista. Tästä tarpeesta syntyivätkin Saksan kaupunkien latinakoulut. Mutta uskonsodat, niitä seurannut villiytyminen ja yleinen köyhyys ehkäisivät sekä henkisen että aineellisen edistyksen. Ortodoksinen pakkokulttuuri keskiaikaisine piirteineen tuli vallitsevaksi. Uskonnollisuus oli puhdasoppisuutta ja humanismi kuollutta kirjaintietoa. Klassillista tietoa harrastettiin sen hyödyn takia joka niistä oli teologialle, mutta ei sen vuoksi että ne olivat avaimia antiikiin. Mutta kuten sanottu, v:n 1700 tienoilla tapahtui käänne, uusi aika alkoi. On merkille pantavaa, että ajankohta ei ole otettu Saksan, vaan Englannin historiasta. Englannin vallankumous oli vienyt uskonnollisen suvaitsevaisuuden aatteen voittoon ensi kerran. Aineelliset harrastukset saivat suurempaa merkitystä. Onhan 1700-luku hämmästyttävää aineellisen nousun aikaa ensi sijassa juuri Englannissa, missä industrialismi alkoi voitokulkunsa. Uuden kehityksen kannattajina oli porvaristo. Samaa aikaan muutti tiede luonnettaan luonnontutkimuksen päästessä kunniaan. Ajatustyön kohdistuessa luontoon tapahtui muutos myös maailmankatsomuksessa. Tietoteoria tuli empiristis-sensualistiseksi ja uskonto deismiksi, joka pyrki vapaana dogmeista kaikkien uskontojen ytimeen.

Valistus alkoi Englannissa, multa ei saanut siellä suurta alaa uskonnollisten vastaliikkeiden, etenkin metodismin takia, mikä on voimakkaan individualisminsa puolesta täysin uudenlainen liike. Englanti on kuitenkin sosiaalisessa ja valtiollisessa suhteessa paras opetuksen antaja 1700-luvulla samoin kuin sen jälkeenkin. Englannissa kävi koulua skandinaavisista valistuksen edustajista suurin: Ludvig Holberg. Englanti herätti Ruotsin suurimmassa teoreettisessa kyvyssä Erik Gustav Geije-

rissä yhteiskuntaihmissen. Mutta vasta Ranskan maaperällä tuli valistus radikaaliseksi, hyökkääväksi. Locke oli rakentanut pedagogiikkansa lasten psykologialle. Tässä psykologisessa harrastuksessaan hän oli 1600-luvun suurten psykologien perijä. Mutta hän on ensimmäinen siinä, että hän koettaa tunkeutua lasten käsitukseen ja tälle perustalle rakentaa kasvatusopin. Vanhemman ajan pedagogiikka oli ollut enemmän dressyyriä kuin kasvatusta. Locke tähtäsi yksilöllisyyden kehittämiseen, elvyttäen ja vieden eteenpäin renessanssin ideaa. — Mutta näille omaperäisille ajatuksille kantavuutta antamaan tarvittiin uneksija ja luonnonevangeliumin julistaja Rousseau, joka on ehkä enemmän vaikuttanut maailmanhistorian kulkuun kuin kukaan toinen kirjailija. Tästä Rousseauin elämäntyön tuloksesta on myös johtunut, että häntä, suurimman realiteetin, luonnon palvojaa, on pidetty koulun alalla havainto-opetuksen isänä, mikä hän ei kuitenkaan ole. Rousseauin pedagogista luonnonevangeliumia koskeva tutkimus on tullut siihen johtopäätökseen, että madame de Staélin sanat: Rousseau ei ole mitään uutta keksinyt, vaan hän on kaikki ruutikuivat virikkeet sytyttänyt tuleen, pitävät paikkansa Rousseauin pedagogiikkaankin nähden.

Saksassa muuttui myöskin henkinen atmosfääri. Mutta valistus oli siellä konservatiivisempi, hitaampi vaikutuksissaan, sillä se sosiaalinen ja taloudellinen kehitys, joka Englannissa ja sittemmin Amerikassa muodostui edellytykseksi uuden katsomustavan syntymiselle, puuttui täällä miltei kokonaan. Mutta samat näkökohdat tulivat täälläkin esiin: Fredrik suuri hallitsi valtakuntaa maallisten periaatteiden mukaan. Valistusajan uskonto tavoitteli ihmisen onnellisuutta jo täällä ajassa. Ihmisen tulee seurata Jeesuksen oppia, koska se on niin hyödyllistä hänelle, koska se edistää hänen maallista menestymistään.

Tämä yleinen kehityssuunta vaati skolastis-teologiseen kouluun reaaliota, matematiikkaa, luonnontieteitä, historiaa ja maantie-

dettä. Myös kansallinen tekijä esiintyi vaatimuksessa, että äidin-kielen opetusta on vaalittava ja että sitä on kirjallisuudessa käytettävä. Vaikutukseen ja valtaan pyrkivä porvarissääty muistutti koulun tarkoituksperän laajentamisesta. Kuvaavana esimerkkinä realismin voimasta mainittakoon, että Francke, joka uskonnollisuudessaan oli kääntynyt pois maailmasta, ei voinut olla vastaanottamatta vaikutuksia uudelta ajalta, joka tehosti maallisen arvoa ja merkitystä. Paulsen sanookin, että Francke yhdisti hurskauden ja hyödyllisyyden; hän kasvatti taivasta varten unohtamatta maata ja sen tarpeita, ja tämä kaikki tapahtui utilistisen ratsionalismin maksiimin mukaan: lyhintä tietä mahdollisimman suuriin tuloksiin.

2.

Keski-Euroopan kulttuurivirtaukset esiintyvät pohjolassa useimmiten valjuina kajastuksina moniaita vuosikymmeniä sen jälkeen, kuin ne ovat lähdemailloin saavuttaneet korkeimman nousunsa. Niinpä pedagogisella alalla on Ruotsissa ja Suomessa oltu 70—80 vuotta jäljessä Saksasta, mistä yksipuolisesti on otettu vaikutuksia aina viime aikoihin asti.

1700-luvun alku on kuitenkin suuri käännekohta Ruotsi—Suomenkin historiassa; ei kuitenkaan niin paljon eurooppalaisen taloudellisen kehityksen ja valistusliikkeen vaikutuksesta kuin suuren pohjan sodan veristen jälkien takia. Maallisen elämän ja aineellisen toiminnan täytyi nousta arvossa; se oli elämänehto varsinkin Suomessa. Joka askeleella, niin sanoaksemme, vetivät realiteetit huomiota puoleensa niin voimakkaasti, että henkisen elämänsikin täytyi ottaa niiltä normeja. Ja tässä todellisuuden arvon myöntämisessä ja korostamisessa yhdytään valistuksen katsomustapaan, niin että silta on olemassa kaukaisesta pohjolasta suuren Euroopan kulttuuriin, mutta kannattavat pylväävät ovat koti-

maiset, samoin kuin pyrkimyksillä on kotimainen tarkoitusperä ja luonne.

Uusi käytännöllisperäinen sivistyssuunta kuvastuu sattuvasti puheessa, jonka Elimäen vapaaherra Henrik Juhana Wrede piti v. 1743 Ruotsin kunink. tiedeakatemiassa luopuessaan akademian esimiehydestä. Käsitellessään „yhteiskunnan tai maan ja valtakunnan oikeata voimaa sekä tapaa ja keinoja sen edistämiseksi" Wrede lausui: „Jos suurin osa maan ytimeistä ja lapsista kuluttaa jalon nuoruuden ajan monien kielten oppimiseen, niin se lienee yhtä hyödyllistä kuin avaimien käsitteleminen osaamatta niillä avata lukkoa. Jos suurin osa nuorukaisia johdetaan skolastiikan syvyyksiin ja opetetaan katsomaan toisen silmillä ja arvioimaan asioita toisen määräämien mittapuiden mukaan, niin tuloksena on joukko hyödyttömiä puolioppineita, jotka muutoin saattaisivat olla eheitä ja onnellisia miehiä miekka tai työkalu kädessä tai kävellen auran takana. Mutta jos, sanoo Wrede, nuorukaisia innostetaan luonnon kolmesta valtakunnasta tarkastamaan kaikkia niitä aineksia ja mahdollisuuksia, jotka suuri luoja on niihin asettanut, jos heitä johdetaan tutkimaan peltoja, metsiä, ketoja ja soita, vuoria ja laaksoja, meriä ja järviä, virtoja ja puroja eläimeen, lintuineen, kaloineen, metalleineen ja mineraaleineen, kasveineen ja kaikkine aarteinen, niin ihminen huomaa, että hän ei elä Edenissä, jossa hedelmät suuhun putoavat, vaan maailmassa, jossa täytyy ajatella ja tehdä työtä."

Tämä realistinen katsomustapa ja sitä vastaava pedagoginen kehityslinja esiintyivät 1700-luvun keskivaiheilla vaatimuksena, että julkiset koulut, jotka perustamisistaan lähtien olivat pitäneet silmällä pääasiallisesti pappien valmistusta ja uskonnon tarpeiden tyydyttämistä, olivat uudistettavat yleisiksi oppilaitoksiksi kaikkia säätyjä ja elämänuria varten. Reformin teorian esitti Suomessa ensimmäiseksi Juhana Browallius ollessaan Turun aka-

temian professorina vv. 1737—49 ja Turun hiippakunnan piispana vv. 1749—55, mutta sen sekä teoreettisena että käytännöllisenä pedagogisena edustajana on Porin triviaalikoulun rehtori, Turun akatemian ent. taloustieteen dosentti *Juhana Kraftman* erityisen mainittava.

Kraftman esitti opetuslaitosta koskevan uudistusohjelman puheessaan, jonka hän piti v. 1748 astuessaan mainittuun kouluvirkkaan. Sitä hän myöhemmin täydensi ja kehitteli saavuttamansa käytännöllisen kokemuksen perustuksella neljässä muussa jälkimaailmalle säilyneessä koulupuheessa. Nämä Kraftmanin puheet ovat Suomen kouluhistoriassa muistettavat, paitsi ajan virtausten kuvastimena, myös sen vuoksi, että niissä käytännöllinen pedagogi ensi kerran koskettaa eräitä koulun pääprobleemeja, jotka realistinen kehityssuunta on herättänyt ja joita ei vielä nykyinen aikakaan ole kyennyt tyydyttävästi ratkaisemaan. Pyrkinessään nimittäin uudistamaan koulua koko yhteiskunnan ja valtion sivistystarpeita tyydyttäväksi oppilaitokseksi Kraftman joutui käsittelemään kysymystä klassillisten kielten ja reaaliaineiden merkityksestä ja keskinäisestä suhteesta koulujen opetusohjelmassa sekä linjajako- ja yhtenäiskouluajatusta.

Koulujen tuli laskea perusta valtakunnan hyvinvoinnille ja kukoistukselle antamalla nuorisolle kansalaiselämässä *yleisesti välttämättömiä* tietoja sekä opettamalla eri toimialojen vaatimia *erikoistietoja*. Ensiksimmäinittuja olivat Kraftmanin käsityksen mukaan kristinoppi, kirjoitus- ja laskutaito, historia, maantieto, luonnonhistoria ja taloustieto. Kaikkia näitä aineita olisi opetettava perusteellisesti, luonnonmukaista metodia noudattaen, niin että nuorison ymmärrys terästyisi ja saisi käytännöllistä harjoitusta elämää varten. Historiassa esim. olisi lasten opittava ulkoa vain nimiä ja vuosilukuja, mutta muu aines olisi heidän osattava omin sanoin kertoa.

Kraftman myöntää, ettei voida ajatella ymmärryksen kehittämistä ilman minkäänlaista muistin harjoitusta, mutta hyvä ymmärrys vähäisenkin muistin ohella „suorittaa uskomattomia asioita”; historian opetuksessa on sen vuoksi pidettävä silmällä asian yhteyttä, huomauttaa hän.

Erityisen innokkaasti Kraftman puolusti luonnonhistorian, mineralogian ja botaniikan, sekä taloustiedon ottamista opetusohjelmaan. Kahden ensiksi mainitun aineen opetus olisi järjestettävä vuodenaikojen mukaan. Talvella oppisivat pojat tuntemaan tärkeimmät vuorilajit, niiden jaoitukset ja erikoisominaisuudet. Tätä tarkoitusta varten olisi kouluihin perustettava mineraalikabinetti. „Kun meidän rakas isänmamme on rikas metalli- ja mineraaliaineksista,” sanoo Kraftman, voisivat oppilaat hajaannuttuaan eri puolille maata mineralogisilla tiedoillaan suuresti hyödyttää itseään ja valtakuntaa. Keväällä ja kesällä ei mikään saata olla nuorisolle miellyttävämpää kuin oppia tuntemaan kasveja ja tietämään niiden hyöty. Kun Kraftmanin mielestä pitkä kesäloma, joka kesti heinäkuun 10 päivästä lokakuun alkuun, olisi koulutyön opetuksellista ja kasvatuksellista menestymistä ehkäisevänä poistettava, voitaisiin kasvioppia — sekä sen ohessa maantietoa — harrastaa erityisesti kesän lämpimimpänä aikana.

Kolmannen tärkeän reaaliaineen, taloustiedon piti esittää valtakunnan tuleville kansalaisille, kuinka oikein järjestetty taloudenhoito on varmin ja ainoa keino, jolla valtakunta kohotetaan arvoon ja hyvinvointiin, sekä neljän elinkeinon erikoinen laatu ynnä se hyöty ja ilo, minkä elinkeino tuottaa harjoittajilleen ennemmin kuin köyhät ja vaivalloiset virat. Elinkeinojen halveksuminen ja nuorukaisten tulvanomainen pyrkimys virkaurille johtui Kraftmanin käsityksen mukaan siitä, että taloustietoa ei opetettu kouluissa. Yleinen hyvä vaatisi sen vuoksi tämän aineen ottamista lukusuunnitelmaan.

Kraftman itse opetti näitä reaaliaineita Porin triviaalikoulussa saavuttaen nähtävästi hyviä tuloksia. Niinpä hän kertoo oppilaittensa kysyneen merkitsemään kasveja Linnén järjestelmän mukaan, jonka hän oli heille opettanut. Kraftman pani alkuun myös Porin koulun mineraalikokoelman ja kasvistonkokoamisen. Oppilaat keräsivät hänen johdolla kasveja myös itselleen. Åbo Tidningarissa v:lta 1772 mainitaan Porin triviaalikoulun luonnontieteellisen kokoelman käsittäneen 700 mineraalinäytettä ja 600 kasvia.

Pohjasivistykseen kuuluvia aineita ja varsinkin luonnonhistoriaa opetettaessa ei ainoastaan annettaisi oppilaille hyödyllisiä tietoja, vaan saataisiin myös selville oppilaitten luonnonlahjat, toimitettaisiin — 1700-luvun mielitermiä käyttäksemme — „*selectus ingeniorum*”, älyjen valikointi ja ryhmittely.

Selectus ingeniorumia pidettiin vapauden ajalla avaimena koko valtakunnan ja kaikkien säätyjen hyvinvointiin. Jokainen yhteiskunnan jäsen oli saatava lahjojensa ja taipumustensa mukaiseen toimeen. Se taloustieteilijäin toteama epäkohta, että maassa oli niin paljon hyödyttömiä, „värillisissä ja silitetyissä vaatteissa kulkevia pikkuherroja” ja vähän työväkeä, johtui Kraftmanin ja muiden reformaattorien mielestä siitä, että heidät oli alun pitäen asetettu väärille paikoille. Moni pappi olisi hyvä pitäjänsuutari sen sijaan, että hän on oppimaton ja siivoton sielunpaimen. Opettajat olivat siihen syypäitä, kun eivät lähettäneet häntä kotiin lestisäksi olkapäällä, huomautettiin voimassa olevan koulujärjestyksen arvosteluissa.

Pohjakoulussa suoritetun selectus ingeniorumin perustuksella ja silmälläpitäen lasten taipumusten laatua ja kehityssuuntaa vastaavien elämänurien vaatimuksia olisi järjestettävä opetuksen seuraava aste. Browallius piti tarkoituksenmukaisena sellaista järjestelyä, että kouluun muodostettaisiin „*linjoja*” valtakunnassa esiintyvien elämänalojen mukaan, kuten pappis-, laki-

mies-, maatalous-, käsityö-, kauppa-, sotilas-, vuoritoimen, valtiotaidon, spekulatiivisen filosofian, lääketaidon, matematiikan sekä „erinomaisten ja suurten nerojen” linjat.

Käytännöllisenä pedagogina Kraftman ei voinut hyväksyä näin pitkälle kehitettyä linjajakoa. Hänen mielestään koulut hyödyttäisivät yhteiskuntaa ja toimisivat luonnonmukaisella perustalla, jos ne jakautuisivat kolmeen luokkaan. Ensimmäinen luokka, jolla opetettaisiin edellämainittuja yleisesti välttämättömiä aineita, olisi pohjakoulu. Tältä luokalta siirrettäisiin oppilaat halun ja taipumusten mukaan jommallekummalle mainituista korkeammista luokista. Siviilitoimiin ja elinkeinojen alalle aikoville olisi opetettava käytännöllisiä aineita, laskentaa, kirjeenvaihtoa, kirjanpitoa, maanmittausta y.m. Kolmannen luokan oppilaat, jotka pyrkivät „elättämään itsensä ja hyödyttämään yhteiskuntaa kirjoilla”, lukisivat latinaa, kreikkaa, hepreaa, logiikkaa, matematiikkaa, teologiaa, fysiikkaa ja moraalia.

Jotta opetusta voitaisiin harjoittaa menestyksellisesti ja järjestelmällisesti, olisi kouluihin Kraftmanin mielestä otettava uusia oppilaita vain joka kolmas vuosi, ja siirto luokalta toiselle sekä ylimmältä luokalta akatemiaan olisi tapahtuva samoin joka kolmas vuosi. Koulun pyrkijöiden tietoja ja lahjoja olisi tutkittava kahden viikon aikana, minkä jälkeen ratkaistaisiin, kutka pyrkijöistä hyväksyttäisiin koulun otettaviksi. Tämän järjestelmän toteuttamisesta olisi seurauksena, että ainoastaan opintoihin pysyvät ja samanlaisella tietoasteella olevat lapset pääsisivät kouluihin, jota paitsi koulut voisivat näin menetellen — niinkuin niiden mitä tarmokkaimmin pitäisi — vastustaa rahvaan huonoa tapaa, että se lähetti poikansa kouluihin, jottei niitä merkittäisi manttaaliluetteloihin. Ne oppilaat, joita ei voitaisi siirtää kolmen vuoden päästä ylemmälle luokalle, olisi ehdottomasti osoitettava sellaisille elämänurille, joilla heistä saattaisi olla jotain hyötyä.

Tässä Kraftmanin suunnittelemassa 3-jakoisessa oppilaitoksessa ei oppilaiden kuitenkaan tarvitsisi opetusta nauttiessaan aina kuulua samaan määrättyyn luokkaan, vaan koulun tunnit ja tehtävät pitäisi niin järjestää, että koulupojalla olisi tilaisuus harjoittaa opintoja eri luokilla, mikäli hänen päämääränsä vaati ja hänen ahkeruutensa ja kykynsä salli. Yliopisto-opetus olisi Kraftmanin mielestä myös järjestettävä 3-vuotiskautiseksi. Akademiamaan otettaisiin ylioppilaita joka kolmas vuosi ja kunkin professorin opetusohjelma olisi kolmevuotinen.

Kuten tämä Kraftmanin koulusuunnitelma osoittaa, oli hänellä opetusaineksen valinnassa johtavana näkökohtana tietojen käytettävyyys ja hyöty elämässä. Klassilliset kielet, joitten opetukseen suurin osa koulutunteja käytettiin voimassaolevan koulujärjestyksen mukaan, saavat sijaa opetussuunnitelmassa, mutta vain mikäli niiden taito on tarpeellinen oppilaiden vastaisille toimialoille eivätkä suinkaan siinä mielessä kuin niitä harrastivat humanistit, joille vanhat kielet sellaisinaan olivat arvokasta kulttuuriainesta.

Yhteiskunnan kannalta oli realismin uranuurtajien mielestä järjetöntä ajan ja voimien haaskausta, että kouluissa opetettiin 10—15 vuotta kaikille oppilaille latinaa, kreikkaa ja hepreaa. Kaksi viimeksimainittua kieltä olivat tarpeellisia vain „niille, jotka kantavat kaapua ja kaulusta“, sanoo Kraftman. Mikään kieli ei sitäpaitsi hänen mielestään ollut toistaan oppineempi, eikä sitä, joka osaa useita kieliä, voida pitää oppineempana kuin ainoastaan äidinkieltään taitavaa henkilöä. Kielet ovat tiedon hankkimisen välineitä. Jos kaikki latinalaiset kirjat — huomauttaa Kraftman — olisivat ruotsiksi käännettyt, olisi latinan kielen opetus tarpeeton. Kun ei niin kuitenkaan ollut laita, tuli latinan kuulua vielä toistaiseksi koulujen opetusohjelmaan.

Vieraan kielen oppiminen ei 1700-luvun koulureformaattorien

mielestä yleensä ollut vaikeampaa kuin äidinkielenkään, kun opetus vaan tapahtui oikeata metodologiaa noudattaen, s.o. käytännöllisesti, puhuen ja ahkerasti harjoitellen.

Kraftman oli tietoinen siitä, että hänen reformisuunnitelmansa toteuttaminen, mikä tiesi vanhan koulun täydellistä uudestirakentamista, edellytti uushenkistä sivistykseltään ja pedagogiselta taidoltaan pätevää opettajistoa.

Kouluilla pitäisi olla niin monta tieteisiin perehtynyttä ja luonnonlahjojensa puolesta tehtäviinsä pystyvää opettajaa, ettei yhdellä opettajalla tarvitsisi olla päivittäin useampia kuin kaksi työtuntia, joista hänen olisi sitten annettava tuomiokapitulille tarkka selonteko neljännesvuosittain. Voimassaolevan koulujärjestyksen suurimpia vikoja oli, että se sälytti opettajille liian paljon mitä raskainta työvelvollisuutta, niin että opettajat parhaallakaan tahdolla eivät kyenneet painamaan nuorison mieleen, minkä muokkaaminen riippui kokonaan opettajista, selviä käsitteitä. Opetuksen tulosten riippuessa näin ensi sijassa opettajien taidosta ja sivistyksestä olisi Kraftmanin mielestä pitänyt keventää opettajien työvelvollisuutta ja parantaa heidän palkkaustaan. Miten tärkeiksi tekijöiksi koulujen toiminnassa Kraftman katsoi opettajat, osoittaa hänen vaatimuksensa, että olisi määrättävä aika, jonka opettajat saisivat „kantaa kouluista”; sen päätyttyä siirrettäisiin „täysinpalvelleet” sellaisiin toimiin kuin heidän osoittamansa ahkeruus ja taito ansaitsivat.

Kraftmanin uudistussuunnitelma on tyypillisimpiä ilmauksia siitä „järkisuunnasta”, joka järjestelyllä ja pakolla tahtoo luoda olot käden käänteessä järjen vaatimusten mukaisiksi. Ruvetessaan uutta koulua luomaan todellisen elämän tarpeiden mukaisesti ja ollessaan vakuutettu, että se on muodostettava tästä näkökulmasta Kraftman kadotti näköpiiristään monen muun re-

formaattorin tapaan sen todellisuuden, jota uudistus välittömästi ja ensi sijassa koski, nimittäin koulun ja lapsen, niiden tarjoamat mahdollisuudet ja niiden asettamat rajoitukset. Vanha formalistinen latinakoulu, jonka opetusohjelma oli yksipuolinen, mutta keskitetty, tahdottiin korvata reaaliopistolla, jonka lukuohjelma käsittäisi melkein kaikki inhimillisen tietämyksen alat, välittämättä siitä, olivatko ne tieteellisesti ja pedagogisesti muokattuja ja soveltuivatko ne lasten oppiaineiksi vai eivät.

Selectus ingeniorum-ajatus taas, jonka perusteella opintojen linjoittelu oli tapahtuva silmälläpitäen eri elämänalojen vaatimuksia, jäi pelkäksi iskusanaksi, vaikka se esitettiin koko systeemin kulmakiveksi.

Mutta näistä heikkouksista huolimatta on Kraftmanin ajatuksilla muistettava historiallinen merkitys, niissä kun on viitteitä siihen, että koulukysymys oli kehittynyt sosiaaliseksi problemiksi, joka oli ratkaistava kaikkien yhteiskuntaluokkien sivistystarpeita tyydyttävästi. Realistina oli Kraftman Linnén ja Browalliuksen ohella havainto-opetuksen uranuurtaja vapauttaen Porin koulun „viheriöitsevän nuorison” orjamaisesta ulkoluvusta ja opastaen sitä ymmärrystään „teroittamaan”, eroittamaan toden epätodesta sekä vieden heidät luonnon kukkiville nurmikoille „botaniseeraamaan”.

Eräässä lukuvuoden päättäjäispuheessaan Kraftman lausui: „Koulu, joka poikkeaa vanhasta tabulatuurista ja asetetaan järkevälle pohjalle, joutuu saman muutoksen alaiseksi kuin suo, joka ojitetaan. Ojituksen jälkeisinä ensimmäisinä vuosina häviävät kurjat kasvit, vieläpä turvekin kutistuu, niin että saattaisi luulla, että ojitus oli vahingollista, mutta vähitellen, kun ojitettu maa on kuivunut, alkaa se antaa yhä runsaamman heinäsadon. Samoin tapahtuu oppilaitokselle, jossa toimeenpannaan järkevä uudistus; laiskimukset jättävät koulun, huonot tavat häviävät pojista kuin rikkaruohot hyvin hoidetulta pellolta”.

Jos meillä olisi nähtävänä niiden oppikirjojen sisältö, joita vanhassa koulussa käytettiin ja joista siis nuoriso sai maailmankuvansa, niin nämä sanat eivät kuuluisi siltä ontolta fraseologialta, kuin ne tänä päivänä kuuluvat, vaan ilmaisisivat vakuuttavasti sitä rehellistä pyrkimystä, joka on tiedon ja tutkimuksen välttämätön edellytys, pyrkimystä näkemään omin silmin ja tekemään omin ymmärryksen ja käsin. Tästä syystä 1700-luvun sivistynyt ihminen ei kaivannut sisäistä pakkoa eikä myös osannut antaa arvoa suurille älyille, mistä m.m. olikin seurauksena näkökulman ahtaus ja pikkumainen utilismi. Mutta realismillaan se on varmaan rikastuttanut kulttuuria ei vain luonnontieteiden avulla, vaan myös siten, että se on välillisesti pakottanut klassillisen sivistyksen tutkijat ja harrastajat syventämään ja itsenäistämään suhdettaan antiikiin, minkä kulttuuriarvoja koululla ei ole varaa menettää millään mainitsemistamme kehityslinjoista.

Niilo Ikola

Loimaan nimestä.

Kansalla on suuri halu keksiä oudoiltakin tuntuville paikan-
nimille selityksiä, mutta näissä selityksissään se tietenkin vain
sattumalta voi osua sellaisiin tuloksiin, että niitä varsinaiset
asiantuntijat voivat pitää hyväksyttävinä. Kansanomaisesten seli-
tysten lähtökohtanahan on tavallisesti selitettävän paikannimen
nykyinen kieliasu, joka usein jo alun pitäen johtaa selittäjän har-
hateille. Näin on laita esim. niiden selitysten joita Punkalaitu-
men seuduilla kuulee esitettävän tämän pitäjän nimestä. Punka-
laitumesta ruotsalaiset käyttävät nimitystä *Punkalaitio*, minkä
muodon selitetään saaneen alkunsa siitä, että punkalaitumelaiset
ovat aikoinaan valmistaneet paljon punkkia ja kuljetelleet niitä
laitioilla naapuripitäjiin ja kaupunkien markkinoille myytäväksi.
Määrätynlaatuiseen pitäjännimen selittämiseen perustunevat
myös naapurikuntalaisten kauvatsalaisista käyttämät nimitykset:
Kauvatsan hautavatsat tai Kauvatsan möhömahat. Kauvatsalais-
ten lohdutukseksi voin vakuuttaa, ettei heidän pitäjänsä nimen
loppuosalla ole mitään tekemistä vatsa sanan kanssa.

Väliin taas kansanomaisissa nimiselityksissä paikannimi pa-
lautetaan aivan mielivaltaisesti asuun, jolla ei kielen historialli-
sen kehityksen kannalta katsoen ole mitään oikeutusta. Tähän
ryhmään kuuluu esim. se selitys, että Tyrvään nimi palautuisi
muotoon *Tyrävesi*.

Samantapaisia kansanomaisia selityksiä kuulee myös Loi-
maan pitäjän ja sen läpi virtaavan Loimijoen nimestä. Ovathan

Loimijoki muodon molemmat osat *loimi* ja *joki* kielessä tavallisia sanoja. Sen vuoksi onkin aivan luonnollista, että asutuskertomuksissa tavalliseen jokitarinaan liittyen on syntynyt Loimaalla kuulemani kansanomaisen selitys, jonka mukaan joki on saanut nimensä siitä, että Loimaan ensimmäiset asukkaat näkivät joessa uiskentelevan loimen (hevosloimen), joka tuli jokea myöten Tammelasta päin, minkä johdosta he antoivat joelle nimen *Loimijoki*.

Tietoisien leikinlaskun alalle kai kuuluu Loimaalla vuositamme ensimmäisellä vuosikymmenellä olleen kirkkoherran Loimaan nimestä antama selitys. Hän nim. sanoi pitäjän nimen olevan peräisin luomiskertomuksesta (*Jumala loi maan*).

Jotakin paikannimeä tutkittaessa on tärkeätä saada selville sen alkuperäinen muoto ja mitä muutoksia siinä on aikain kuluessa tapahtunut. Tässä suhteessa on suurta apua vanhoista asiakirjoista, jotka Loimaankin nimen selittämiseksi antavat arvokkaita tietoja. Asiakirjoissa Loimaa mainitaan ensi kerran v. 1439. Mainitun vuoden syyskuun 4:nnetä päivältä on säilynyt kolme asiakirjaa, joissa Loimaan nimi esiintyy. Nämä asiakirjat ovat painettuina n.s. Turun tuomiokirkon mustassakirjassa. Yhdessä niistä piispa *Maunu Tavast* ilmoittaa lahjoittavansa Turun tuomiokirkon Pyhän ruumiin alttarille erään Laitilassa omistamansa "tilan, jonka hän oli saanut piispanpöydästä¹⁾ vaihtamalla *Tanskilan* ja *Auolan* (*Annalan?*) tiloihin. Nämä Loimaaseen kuuluneet tilat oli hänelle antanut eräs *Hynti-* (*Hinti-?*) niminen mies Loimaan pitäjän Oripään²⁾ kylästä³⁾. Tässä asiakirjassa käytetään Loimaan nimestä muotoa *Lodmaiki*.

¹⁾ Piispanpöytä = piispan taloudelliset oikeudet, piispanistuihmelle kuuluvat talot, verot y.m.

²⁾ Oripää kuului keskiajalla tavallisena kylänä Loimaaseen. Kirkollisessa suhteessa se uudenajan alussa liitettiin Pöytyään, mutta kuului hallinnollisessa suhteessa Loimaaseen aivan viime aikoihin asti. Siitä tuli kappeli 1778 ja pitäjä 1901 (*E. A. Virtanen*, Pöytyän kirkkoherrakunta vuosina 1721—1809, ss. 11—12).

³⁾ Mustakirja n:o 483, s. 376.

Toisessa samalta päivältä olevassa asiakirjassa piispa Maunu ilmoittaa liittäneensä piispanpöytänsä edellä mainitut *Tanskilan* ja *Aulan* (*Annalan?*) tilat Loimaan pitäjästä. Pitäjän nimi esiintyy samassa muodossa kuin edellisessäkin, mutta asiakirjan otsakkeessa tavataan muoto *Lodhmaiojkj*.¹⁾

Kolmannessa mainituista Mustankirjan asiakirjoista kerrotaan, että piispa Maunu hankki kaksi messukirjaa nuotteineen Turun Tuomiokirkolle. Toinen niistä myytiin Loimaan kirkolle, ja tuomiokirkon taloudenhoitaja Remar kantoi Loimaan kirkolta 80 markkaa selvää rahaa. Loimaan nimestä käytetään muotoa *Loymeiojkj*.²⁾

Asiakirjoista poimimamme muodot *Lodmaioki* ja *Lodhmaiojkj* vastaavat ääntämystä *Loðmajoki* (ð eroaa d:stä siinä, ettei kielen kärki sitä äännettäessä ota kiinni ikeniin, vaan väliin jää kapea rako, jonka reunoja ilmavirta hankaa).

Myöhemmissäkin asiakirjoissa nimi esiintyy useita kertoja, esim. *Loymeioki* v. 1466³⁾, *Loimjoki* v. 1466⁴⁾, *Loymexkij* v. 1489⁵⁾, *Laymeaky* v. 1489⁶⁾, *Loimaioki* v. 1544⁷⁾, *Loijmnjoki* v. 1555⁸⁾, *Loijmajoki* v. 1620⁹⁾, *Láimma Joki* v. 1623¹⁰⁾, *Loimi Jockj* v. 1647¹¹⁾.

Nämä muodot edustavat ääntämystä *Loimajoki* ja *Loimijoki*. Nimen alkuosassa on siis tapahtunut ð äänteen kehittyminen i ääntiöksi. Esitettyjen nimipointintojen nojalla voi päätellä, että *ðm > im* muutos on Loimaan seuduilla suoritettu viimeis-

¹⁾ Mustakirja n:o 484, s. 378.

²⁾ Mustakirja n:o 482, s. 375.

³⁾ R. Hausen, Finlands Medeltidsurkunder IV, n:o 3290, s. 258.

⁴⁾ Finlands Medeltidsurkunder IV, n:o 3294, ss. 261, 262.

⁵⁾ Finl. Medeltidsurk V, n:o 4252, s. 237. Tämä ja seuraava nimi tavataan paavi *Innocentius VIII:n* Roomasta lähettämässä latinankielisissä kirjeissä, mikä seikka selittää niiden virheellisen asun.

⁶⁾ Finl. Medeltidsurk. V, n:o 4253, s. 238.

⁷⁾ Suomen Valtioarkisto n:o 1925.

⁸⁾ Suomen Valtioarkisto n:o 1975.

⁹⁾ Suomen Valtioarkisto n:o mm 1,16.

¹⁰⁾ Suomen Valtioarkisto n:o mm. 1,207.

¹¹⁾ Suomen Valtioarkisto n:o mm. 6,339.

tään 1400-luvun alussa, joten siis ainakin silloin on kansan puheessa käytetty muotoa *Loimajoki*. Juuri varhaisempanakaan sitä ei voi sentään pitää, koskapa vielä 1400-luvun alkupuolelta on δ äänteeseen viittaavia muotoja.

δ äänteen muuttuminen i:ksi ei tietenkään ole käynyt yht'äkkiä, vaan δ :n ääntämisessä on vähitellen tapahtunut sellainen muutos, että on ruvettu käyttämään yhä matalampaa kielenkärkiasentoa, kunnes on tultu sille asteelle, että äänne on tehnyt i:n kuulovaikutuksen. Jonkinmoiseen δ :n ja i:n väliasteeseen saataisi viitata vuodelta 1489 mainittu muoto *Loydma* ¹⁾, joka tosin ei tarkoita Loimaan pitäjää, vaan Huittisissa olevaa Loiman kylää.

Loima nimi tavataan Satakunnassa vielä kolmannellakin taholla, nim. Pirkkalassa. Vanhoissa asiakirjoissa mainitaan täältä jo vuodelta 1433 *Peder Láima* ²⁾. Sama nimi esiintyy myöhemmissäkin asiakirjoissa, esim. *Loijdma* v. 1546³⁾ ja *Lodma* v. 1552⁴⁾.

Samaa sanaa saattaa olla myös tyrvääläinen talonnimi *Lomma* (Kaltsilan kylässä). Astevaihteluteoria nim. olettaa alkuperäistä vaihtelusuhdetta *tm— δm* , josta kuitenkin mainitun teorian mukaan jo kantasuomessa olisi tultu *mm - δm* vaihteluun ⁵⁾. Muoto *lomma* edustaisi silloin edellistä eli vahvaa astetta ja *lo δ ma* sekä siitä kehittynyt *loima* heikkoa astetta.

Muallakin maassamme puheena oleva sana tavataan paikannimissä. Mainittakoon vain *Loimolanjärvi* Suistamon pitäjstä.

Mitä sitten *loima* sana merkitsee? Nykyajan loimaalainen ei

¹⁾ Finl. Medeltidsurk. V n:o 4232, s. 228.

²⁾ Finl. Medeltidsurk. III n:o 2077, s. 50.

³⁾ Suomen Valtioarkisto n:o 1927.

⁴⁾ Suomen Valtioarkisto n:o 1952.

⁵⁾ Vrt. E. N. Setälä, Beiträge zur finnisch-ugrischen wortkunde Finnisch-ugrische Forschungen XIII, ss. 312—314.

pitäjänsä nimen merkitystä tiedä, sen osoittavat jo alussa kertomani kansanomaiset selityskokeetkin. Tärkeimmissä sanakirjoissamme, joissa se kyllä mainitaan, se on selitetty seuraavasti: *Jusleniuksen* sanakirjassa (ilmestyi 1745) *Loima*, terra arenoja, jandmo (= hiekkainen maa, hiekkakangas), *Renvalin* sanakirjassa (ilm. 1826): *Loima*, terra arenosa, campus aridus, sandiger Ort, Heide (= hiekkainen maa, kuivaperäinen kenttä, hiekkainen paikka, kangas) ja *Lönnrotin* sanakirjassa (ilm. 1874- 1880): *Loima*, 1) hed, sandmo; 2) = huolain (1 = nummi, hiekkakangas; huolain sanan *Lönnrot* taas selittää merkitsevän kasvuaikana puuhun muodostunutta pitkulaista koloa tai syvennystä, arpea, naarmua tai haavaa ruumiissa).

Loima sana tavataan myös muutamissa lähimmissä sukukielissä, Karjalan kielessä on *lodma* = alho, laakso, alava paikka, jossa vesi seisoo; aunuksessa: *lodmu*, gen. *lodman*¹⁾; viron kielessä: *loim* = Wasserpfütze, durchwachsener Bacharm (= vesilätäkkö, umpeenkasvanut puronhaara²⁾).

Loima sanalla on siis pääasiallisesti kaksi eri merkitystä. Suomalaisella taholla sana yleensä merkitsee hiekkaista, kuivaa maata, karjalassa ja virossa taas alavaa, vesiperäistä maata. Merkitykset ovat siis jotakuinkin vastakkaisia. Sen seikan, ettei suomessa nykyään tunneta tätä sanaa vesiperäisen maan merkityksessä, ei kuitenkaan tarvitse merkitä sitä, ettei sinä monien vuosisatojen takaisena aikana, jolloin puheena oleva joki ja pitäjät ovat saaneet nimensä, sekin merkitys olisi *loima* sanalla suomesakin ollut. Onhan monia esimerkkejä siitä, että sanojen merkitykset aikojen kuluessa ovat väliin paljonkin muuttuneet.

Käsittääkseni ei ole vaikeata ratkaista, kumpi merkitys, kuiva hiekkakangas, vaiko alava, vesiperäinen maa, paremmin

¹⁾ *Heikki Ojansuu*, Karjala-aunuksen äännehistoria, Helsinki 1918, s. 11.

²⁾ *F. J. Wiedemann*, Eesti-Saksa Sõnaraamat, Tartto 1923.

sopii sen *loima* sanan merkitykseksi, joka esiintyy Loimaan pitäjän ja Loimijoen nimissä. Onhan Loimijoen laakso maamme huomattavimpia savialueita ja esim. Loimaalla on kaikki tarvittava hiekka haettava penikulmien takaa. Kun on liikkunut niillä seuduilla, missä Loimijoki yhtyy Kokemäenjokeen ja nähnyt joka taholle aukeavat vesiperäiset niityt ja silmänkantamat tomat suomaat, sellaiset kuin esim. Lauhansuo sekä Karhinien Iso- ja Vähäsuo, niin käsittää hyvin, että joelle on voitu antaa nimitys, johon liittyy ajatus alavasta, vesiperäisestä maasta. Jo Loimijoen savenharmaa vesi, joka selvästi erottuu Kokemäenjoen kirkkaasta vedestä, johtaa ajatuksen vesiperäisiin savimaihin. Loimijoen varrella on Huittisissa myös kylä, jonka nimi on *Loimankylä*, ja senkin kylän alueella on suuria suomaita.

Pitäisin siis selvitettyä, että Loimaan pitäjän ja Loimijoen nimissä esiintyvällä *loima* sanalla on alavan, vesiperäisen maan merkitys ja että *Loimijoki* siis merkitsee sellaisen maan lävitse virtaavaa jokea. Näin ollen täytynee meidän olettaa, että *loima* sanaa on Länsi-Suomessa käytetty aikaisemmin samassa merkityksessä, kuin mikä sanalla vielä nykyään on karjalan ja viron kielissä.

Selitettävä on myös *Loimajoki* ja *Loimijoki* muotojen suhde. Jälkimmäistähän ruotsalaiset käyttävät Loimaan pitäjän nimityksensä, ja siitä tietysti johtuu, että Loimaalla ja sen naapuripitäjissä huomaa usein epäillen suhtauduttavan *Loimijoki* muotoon joenkin nimenä ja pyritään sen asemesta käyttämään *Loimajoki* tai *Loimanjoki* muotoja.

Esitettäköön näiden muotojen keskinäisen suhteen selvittämiseksi muutamia esimerkkejä kieleemme yhdysnimisanojen muodostumistavasta. Niissä on nim. väliin asianlaita siten, että määräysosa on i-loppuinen, vaikka asianomaisen sanan vartalo muuten onkin a- tai ä-loppuinen. Niinpä *huhta* ja *kuu* sanojen yhtymästä on tullut *huhtikuu*, *lehmä* ja *karja* sanoista *lehmi-*

karja, nuotta ja lato sanoista *nuottilato, silmä ja vesi* sanoista *silmivesi*. Aivan samoin on *loima* ja *joki* sanojen yhtymästä muodostunut *loimijoki*. Huomaamme siis, että *Loimajoki* ja *Loimijoki* muodot ovat kumpikin aivan yhtä hyvää ja puhdasta suomea.

Pitäjän nimen nykyinen *Loimaa* muoto on vielä selvitettävä. Varsinaisena kantana siinäkin tietysti on *loima* sana, mutta miten on syntynyt viimeiseen tavuun pitkä *a* ääntiö? Se nim. ei voi olla alkuperäinen, sillä kaikki pitkät ääntiöt, joita kielessämme nykyään esiintyy ensi tavua edempänä, ovat myöhäsyntyisiä. Sanan loppuosassa on näin ollen jokin kerake, joka on kadonnut, ja vasta sen jälkeen on *loimaa* sanan loppuosaan syntynyt pitkä *a* ääntiö. Mikä tämä kadonnut kerake on ollut? Siihen kysymykseen saamme valaisua taas vanhoista asiakirjoista. Loimaan pitäjästä vanhimmissa asiakirjoissa käytetään *Loimajoki* tai *Loimijoki* muotoihin perustuvia nimityksiä, jotka eivät siis tätä kysymystä selvitä, mutta sen sijaan ovat tärkeitä Huittisten pitäjän Loimankylän nimen vanhat kirjoitustavat. Tästä kylästä nim. näyttää ennen käytetyn samaa nimeä kuin Loimaan pitäjästään. 1573 vuoden verokirjassa kirjoitetaan tämän kylän nimi *Loijmaija* ¹⁾ (luettava *Loimaja*) ja 1574 v:n kymmenysveroluettelossa *Loijmaiaby* ²⁾ (alkuosa luettava *Loimaja*). Näistä merkitsemistavoista voi päätätä, että *a* äänteiden välistä kadonnut kerake on ollut *j* ja että siis nykyisen Loimaan pitäjän nimen varhaisempi muoto on ollut *Loimaja*. Se kuuluu siis tuohon maassamme yleiseen *ja* johtopäätteellä muodostettuun paikannimityyppiin, josta mainittakoon esim. *Lohtaja, Vanaja, Ypäjä*.

Loimaan seudun murteessa on sitten aikoinaan tapahtunut

¹⁾ Suomen Valtionarkisto n:o 2259.

²⁾ Suomen Valtionarkisto n:o 2270.

sellainen ääntenmuutos, että j äänne on kadonnut painottomasta asemasta kahden samanlaisen ääntiön välistä, ja näin on tultu *Loimaja* muodosta *Loimaa* muotoon. Toisessa yhteydessä olen osoittanut, että tämä muutos on Loimaan seuduilla todennäköisesti tapahtunut 1500-luvulla.¹⁾

Samalla tavoin ovat syntyneet monet nykyään Satakunnassa tavattavat pitkään a:han tai ä:hän päättyvät paikannimet. Niinpä Tyrvään nimen aikaisempi muoto on ollut *Tyrväjä*. Tyrvääläiset kylännimet, joista kansankielessä käytetään muotoja *Lousaa*, *Lummaa* ja *Valaa*, ovat ennen kansankielessäkin kuuluneet *Lousaja*, *Lummaja* ja *Vataja*. Kiikan *Kylvää* on ennen ollut *Kylväjä*, Samoin ovat muodostuneet muutamin paikoin Satakunnassa käytetyt *kerrää* ja *verrä*, jotka tietysti ovat syntyneet *keräjä* ja *veräjä* muodoista.

¹⁾ *Niilo Ikola*, Ala-Satakunnan murteen äännehistoria I, s. 272.

K a i s u B l o m

Nakkilan pitäjän kylien ja asumusten nimet.

Nakkilan pitäjä, jonka väkiluku v. 1926 oli 4,752 henkeä ja jonka pinta-ala on laskettu 176,4 km²:ksi¹; sijaitsee Turun ja Porin läänissä, Kokemäenjoen alajuoksun varrella, 18 km:n päässä Porista. Se rajoittuu Kiukaisten, Harjavallan, Kokemäen, Kullaan, Ulvilan ja Luvian pitäjiin.

Luontonsa puolesta on Nakkila tyypillinen Kokemäenjoen laaksopitäjä. Joki virtaa sen läpi vuolaana ja leveänä, vain Anolan kohdalla se kapenee muodostaen siinä Kirkkoluodon. Joen kummallakin puolen avautuu laajoja, hedelmällisiä lietemaita, joiden alaa on vielä laajennettu järvien laskemisilla ja suonkui-
vatuksilla. Koko alue on yhtenäistä tasannetta eikä varsinaisia vuoria muodostu missään, ellei ota lukuun 62 m:n korkuista Napavuorta, jonka poikki Harjavallan raja kulkee.

Jo maanpinnan suuri alavuus osoittaa, ettei Nakkilan koko alueen asutuksen synty voi ulottua kovin kauas taaksepäin. Tätä seikkaa tukee myös paikallinen nimistö etäällä nykyisestä meren rannikosta. Onhan vallitsevien maantieteellisten olojen kannalta kaikkea perustetta vailla esim. kulmakunnan nimi Lattomeri, mutta se on muistona niiltä ajoilta, jolloin seutu vielä oli meren peitossa.

¹) Pieni Tietosanak. III.

Arkeologiset löydöt taas todistavat osan Nakkilaa olleen asuttua jo kivikaudella. Niinpä on tavattu sen aikuisia asuinpaikkalöytöjä Nakkilan, Harjavallan ja Kiukaisten yhtymäkohdassa olevalta Uotinmäeltä. Pronssikaudelta on pari esinettä, nim. pronssinen keihäänkärki Leistilästä, Kyllijoen talon maalta, ja pronssikirves Masiasta. Hiidenkiukaita on useita, m. m. Lattoimeren takana Kotkantien varrella, Anolan kylässä Levomäen ja Ilomäen haassa sekä Kivialhossa ja Leistilän kylässä Virkin metsässä. Näistä on saatu myös joitakin esineitä, jotka lienevät peräisin rautakauden alulta. Soinilan kylän Penttalan talon maalta löydetty polttokalmisto on maamme vanhimpia rautakauden hautausmaita, ollen noin v. 100—200 j. Kr. Siitä talteenotetut esineet ovat aivan samanlaisia kuin vastaavalta ajalta Suomalahden eteläpuolella ja siksi pidetäänkin kalmistoa todistuksena suomalaisten alkavasta siirtymisestä maahamme.¹⁾

Nakkila on seurakuntana pitkät ajat ollut liitettynä Ulvilaan, josta erotettiin kappeliksi v. 1764 ja eri kirkkoherrakunnaksi v. 1861. Pitäjän varhaisimmat kirjalliset tiedot esiintyvät siis Ulvilaan koskevista asiakirjoissa.

Näiden nojalla voidaan päätellä eräiden kylien olleen olemassa jo 1400-luvun alussa ja v. 1540 tavataan jo melkein kaikki nykyiset kylät, vieläpä suuri joukko talojakin. Maanomistussuhteet näyttävät sitten kauan aikaa pysyneen jokseenkin samanlaisina: suurin maanomistaja on Anolan kartano ja muu osa on jaettu talollisten kesken.

1700-luvun lopulla suoritetaan pitäjässä isojako ja sen yhteydessä muodostetaan myös paljon uusia taloja jakamalla vanhoja. Esim. Teinilästä syntyvät Iso- ja Vähäteinilä, Krannista Ala- ja Ylikranni.

¹⁾ Suom. III s. 313.

Kokonainen vuosisata kuluu ilman sanottavia muutoksia, kunnes 1800-luvun lopulla aletaan yhdistellä useita eri taloja. Niinpä kuuluu Ruskilan Aikalaan entiset Klasin ja Pertun talot, Tattaran Puosiin entiset Uotilan, Paavolan, Hiljasen ja Vanhanlampolan talot. Nykyään on siis pitäjässä paljon n. k. entisiä taloja, joiden rakennukset jo ovat hävinneet ja maat kuuluvat toisiin taloihin, mutta joiden nimet yhä säilyvät kansan keskuudessa, ollen esim. jakoperustana kunnallismaksujen kannossa.

1900-luvulla ja varsinkin v. 1918:n jälkeen ovat torpat ja mäkituvat itsenäistyneet, joten on syntynyt suuri joukko pikku-tiloja.

Siirtymiset toisesta kylästä toiseen ovat aiheuttaneet nimien muutoksia. Soinilan kylästä on Penttala-nimisen talon samanniminen omistaja muuttanut Nakkilan kylään, missä hän nyt omistaa entisen Yliviinikan ja osan entistä Herralaa. Soinilan taloa kutsutaan edelleenkin Penttalaksi, mutta samaa nimeä käytetään myös Nakkilan talosta.

Olen viitannut luonnonsuhteisiin ja historiallisiin oloihin, sillä niillä on mielestäni vaikutusta paikannimistöön.

Ainehistoni olen kerännyt ja järjestänyt Tieteellisten seurain asettaman paikannimitoimikunnan v. 1926 julkaisemain keruuhoiden mukaisesti, tehden kuitenkin sen poikkeuksen, että hakusanaksi olen merkinnyt kansanomaisen muodon. Kansanääntämys näet eroaa eräissä tapauksissa niin huomattavasti kirjakielen asusta, että tämä muutos on ollut välttämätön.

Aakkosellisen luettelon kunkin nimen ja siihen liittyvän selityksen tarkoituksena on ilmoittaa seuraavaa:

- 1) Kansansuusta muistiinpantu nimitys.
- 2) Kirjakielessä tai virallisissa asiakirjoissa käytetty muoto.
- 3) a) Asiakirjoista saadut muodot kronologisessa järjestyksessä.
b) Lähdekirjat, joista muoto on saatu.

c) Vousi (tai vuodet), jolloin jäljennetty nimen muoto lähdekirjassa esiintyy.

4) Kylän ja kulmakunnan nimi, jossa paikka sijaitsee. (Pitäjä jätetty tarpeettomana pois).

5) Mitä nimi tarkoittaa.

7) Mikä paikan asema on jonkin vesijakson, vuoren, harjun, tien tai aikaisemman asutuksen suhteen.

8) Mitä muita nimiä on samalla paikalla.

9) Mitä paikannimestä johtuvaa nimitystä paikan asukkaista käytetään. (Tähän numeroon olen myös merkinnyt, mitä nimitystä käytetään lähiseudusta).

10) Mitä muotoa (tai muotoja) puheenaolevasta paikannimestä käytetään vastaamaan kysymykseen: missä? ja mistä?

11) Nimeen liittyvä muistotarina, asutuskertomus tai jokin muu kansan muistitieto.

12) Jos nimi on vasta hiljakkoin annettu, niin maininta siitä.

Kun samalla paikalla on useampia eri nimiä, olen ne merkinnyt aakkoselliseen luetteloon, milloin se on ollut tarpeellista.

Nakkilassa on joukko pikkutiloja ja joitakin taloja, joiden omistajilla on toinen nimi kuin itse tilalla. Samoin on laita kaikkiin kartanonomistajiin nähden. Pikkutiloista puhuttaessa käytetään usein omistajan sukunimeä, jota ei voi katsoa varsinaiseksi tilan nimeksi. Tämä johtuu siitä, että tällaisten tilojen nimet monesti ovat siksi nuoria, etteivät ne vielä ole juurtuneet yleiseen käytäntöön. Milloin varsinainen paikannimi esiintyy vain maarekisterissä, olen hakumuodoksi merkinnyt omistajan sukunimen. Liitteenä seuraa tällaisten sukunimien aakkosellinen luettelo.

Paikannimien keruun olen suorittanut kesällä v. 1926 ja kootuani myöhemmin lisäainehistoa eri arkistojen kokoelmista y. m. olen laatinut niistä Helsingin Yliopistossa tieteellisen tutkimus-

kokeen, joka on säilytettävänä Tieteellisten seurain paikkannimitoimikunnan arkistossa. Koska mainittu tutkimuskoe sellaisenaan olisi ollut liian pitkä painatettavaksi, on tutkielmani painatusta varten ollut pakko tehdä siihen tuntuvia lyhennyksiä. Niinpä olen kolmanteen kohtaan vastatessani jättänyt luettelematta Valtionarkiston asiakirjat, jonka vuoksi sen, joka tahtoo niihin tutustua, on alkuperäisestä käsikirjoituksestani, mihin sisältyy 52 kvarttosivua laaja Valtionarkistossa käyttämäni asiakirjain luettelo, katsottava, mistä asiakirjasta mikin tieto on saatu. Tässä olen maininnut vain nimen varhaisimman minulle tunnetun esiintymisvuoden tai sen ajanjakson, jona olen havainnut kysymyksessä olevan muodon asiakirjoissa esiintyvän, sekä sen jälkeen, kuinka monta kertaa nimi tuona aikana asiakirjoissa esiintyy, esim. Huofvwarj 1689 - 90 3 k. (= kertaa).

Aakkosellista nimien luetteloa seuraavista eri katsauksista on tähän painatettu vain pari kielellistä, nim. taivutusopillinen ja etymologinen (äänneoppia, johdannaisia, yhdysperäisiä sanoja ja sanastoa käsittelevien jäädessä pois) sekä historiallisista katsauksista vain asutushistoriaa koskeva, jota vastoin sivistyshistoriallinen ja kronologinen on jätetty painattamatta.

Painatuksen helpottamiseksi olen yksinkertaistuttanut äänneiden merkintää käyttämällä kaikkein karkeinta transskriptiota, vaikka sen tähden valitettavasti monet äänneseikat ja -vivahdukset jäävät huomaamatta.

Aakkosellinen luettelo.

1. aalto. 2. Aalto. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Markusta its. pt. ²⁹/₄ 1925. 10. aaltol -t.
1. aalto. 2. Aalto. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Kootasta its. pt. 10. aaltot

1. a a l t o n e . 2. Aaltonen. 4. Arantilan kyl., Kokemäenjoen pohj. puolla. 5. Aliryssästä its. pt. ²⁵/₂ 1924. 10. *aaltosel* -t.

1. a a l t o n e . 2. Aaltonen, 4. Kukonharjan kyl. 5. Koskesta its. pt. ⁸/₅ 1922. 10. *aaltosel* -t.

1. a a l t o n e . 2. Aaltonen. 4. Lammaisten kyl. 5. Klomsista its. pt. ¹⁵/₁₀ 1921. 10. *aaltosel* -t.

1. a a l t o n e . 2. Aaltonen, 4. Nakkilan kyl., Lattomerén tak. 5. Penttalasta its. pt. 10. *aaltosel* -t.

1. a a r i k k a . 2. Aarikka. 3. Arikala 1689-90 2 k.; Arickala 1689—90 2 k., Ulv. kk. 1725—31; Arnicka 1690; Aaricka Fde-Dte 1725; Aricka Ulv. kk. 1732—37, 1751—69, Nakk. kk. 1765—1819; Arika Ulv. kk. 1744—50, Torp. kontr. 1822, Kauppak. 1857; Arikka Utdr. Här. pr. 1844, Huutokauppak. 1857. 4. Ruskilan kyl. 5. Ent. talo, joka on jaettu osiin Ala- ja Yliaarikka. 10. *aarikal* -t.

1. a h j o l a . 2. Ahjola. 4. Leistilän kyl. 5. Sepästä its. pt. ²⁸/₁₁ 1923. Tilan omistaa seppä Virtanen. 10. *ahjolas* -t.

1. a h o . 2. Aho. 4. Arantilan kyl. 5. Yliryssästä its. pt. ²⁵/₂ 1924. 10. *ahol* -t.

1. a h o . 2. Aho. 4. Tattaran kyl. 5. Knihtistä its. pt. 10. *ahol* -t.

1. a i k a l a . 2. Aikala. 3. Aickala 1690 2 k.; Ajkala Nakk. kk. 1796 - 1805; Aikkala Utdr. Höstet. pr. 1863, Utdr. Lagf. pr. 1875. 4. Ruskilan kyl. 5. Talo, johon lisäksi kuuluvat ent. Klasin ja Pertun talot. 10. *aikalas* -t.

1. a l a - a a r i k k a . 2. Ala-aarikka. 4. Ruskilan kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Tyniin. Osa ent. Aarikan taloa. 10. *ala-aarikal* -t.

1. a l a n k o . 2. Alanko. 4. Soinilan kyl. 5. Vesangosta its. pt. ¹⁵/₃ 1922. 10. *alankol* -t.

1. a l a k o o t a . 2. Alakoota. Katso: vankkakoota.

1. a l a k r a n n i . 2. Alakranni. 3. Ala Granni. Nakk. kk. 1806. 4.

Tattaran kyl. 5. Talo, joka on osa ent. Krannin taloa. 8. Tavall. käytetään vain nimeä: kranni. 10. *alakrannil*, -t.

1. *alakruusi*. 2. Alakruusi. 4. Kukonharjan kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Pämppiin. Osa ent. Kruusin taloa. 10. *alakruusil*, -t.

1. *alakurittu*. 2. Alakurittu. Katso: mäkikurittu.

1. *alalaurila*. 2. Alalaurila. 3. ala Laurila. Velkak. 1878. 4. Lammaisten kyl. 5. Talo, josta on myyty melkein kaikki maat. Osa ent. Laurilan taloa. 8. Tavall. käytetään vain nimeä: laurila. 10. *alalaurilas*, -t.

1. *alamaa*. 2. Alamaa. Katso: moorttee.

1. *alanteri*. 2. Alander. 4. Masian kyl. 5. Mäkikuritusta its. pt. $\frac{4}{12}$ 1923. 10. *alanteril*, -t.

1. *alanteri*. 2. Alander, 4. Ruhaden kyl., Korven kulm. 5. Vapulasta its. pt. 10. *alanteril*, -t.

1. *alaviinikka*. 2. Alaviinikka. 3. Ala Winicka Nakk. kk. 1812-18: Ala Winika Nakk. kk. 1826—32, Myllynrak. kontr. 1832; Ala Vinika Uppb. bok 1843. 4. Nakkilan kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Villilään. Osa ent. Viinikan taloa. 10. *alaviinikal*, -t.

1. *alho*. 2. Alho. 4. Ruskilan kyl. 5. Aarikasta its. pt. $\frac{6}{8}$ 1912. Tilan omistaa Kalle Mäkelä. 10. *alhol*, -t.

1. *alhol*. 2. Alhola. A. Leistilän kyl. 5. Huovarista its. pt. $\frac{26}{1}$ 1916. Tilan omistaa Rekola. 10. *alholas*, -t.

1. *alhommaa*. 2. Alhonmaa. Katso: erkkilä.

1. *alhompää*. 2. Alhonpää. 4. Leistilän kyl. 5. Huovarista its. pt. $\frac{9}{10}$ 1908. 10. *alhompääs*, -t.

1. *alhompää*. 2. Alhonpää. 4. Masian kyl., Järven syrj. 5. Kuritusta its. plt. $\frac{29}{12}$ 1923. Tilan omistaa Männistö. 10. *alhompääs*, -t.

1. *alipohjo*. 2. Alipohjola. 4. Arantilan kyl. o. Ent. talo, joka

nyt kuuluu Villilään. Osa ent. Pohjolan taloa. 10. *alipohjolas*, -t.

1. aliryssä. 2. Aliryssä. 4. Arantilan kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Villilään. Osa ent. Ryssän taloa. 10. *aliryssä*, -t.

1. anola. 2. Anola. 3. Anela Must. kirj. s. 246 1412; Annala aa FMU s. 44 1453, Arw. Handl. V s. 11 1453; Anale aa Arw. Handl. I s. 30 1453; wiigh Annala Arw. Handl. I s. 30 1453; Anila aa Arw. Handl. VIII s. 9 1463; Anneleby Arw. Handl. V s. 118 1488; Annela by Arw. Handl. V s. 118 1488; Anila by 1548—79 8 k.; Anoila 1552—1690 44 k., Fde-Dte 1724—29, 1748—49, Ulv. kk. 1751—57, Fde-Bne 1758—59, 1761—88, 1798, 1802—03, Nakk. kk. 1791; Anila 1554—1588 8 k.; Aanoyla 1556; Anoyla 1560; Anilaby 1561—82 5 k.; Anåila 1577—84 3 k.; Anola 1602—83 20 k., Ulv. kk. 1721—37, 1813—20, 1828—47, 1849—55, Fde-Dte 1723 2 k., 1730, Dde-Bne 1813—15, 1817—18, 1820, 1822—36, 1838—52, Skrftsb. 1813—51, Fde-Bne 1775, 1788, 1806—13, Utflde 1856—99; Anolla 1607; Annoila 1638—90 5 k., Fde-Bne 1785, 1789, 1791—92; Annola 1647, Utdr Här. pr. 1813, Dde-Bne 1813—14, 1822—23, 1826—27, 1848—59, Ulv. kk. 1814—27, 1849—62, Utdr. Lagm. pr. 1826, Skrftsb. 1828, 1848, 1852—1912, Fde-Dte 1856—74, Utflde 1856—99. 5. Kylä sekä kartano, jonka omistaa v. Frenckell. Kartanoon kuuluvat ent. Kivialhon ja Lautilan talot. 10. *anolas*, -t.

1. anttila. 2. Anttila. 4. Nakkilan kyl., Lattomerén tak. 5. Herralasta its. lht. 10. *anttilas*, -t.

1. anttila. 2. Anttila, k. Nakkilan kyl.. Vuohimäessä, 5. Penttalan torpp. 10. *anttilas*, -t.

1. arantila. 2. Arantila. 3. Arandila by 1540—57 4 k.; Arandilaby 1542—52 4 k.; Arnef by 1548; Aranila 1552—1690 279 k., Fde-Dte 1723, 1725, Ulv. kk. 1725—37, 1744—69, Fde-Bne 1758—59, Nakk. kk. 1765; Arnefby 1554—75 6 k.; Arnfsby 1556; Arnäfby 1557—68 2 k.; Arandela 1558—1685 12 k.; Arnifby

1558; Arnesby 1561—1600 6 k.; Arnes by 1562—90 9 k.; Arnäs 1563—1630 50 k.; Arnes 1563—1609 25 k.; Aranndila 1565—1615 2 k.; Arnis by 1565; Arnäsby 1566—1611 7 k.; Arnissby 1568; Arnejsby 1569; Arnäfsby 1573; Arnäfs 1573—1615 4 k.; Arnis 1577; Arnääs 1599—1611 4 k.; Arandhe 1605; Arnes 1605; Ahrnäfs 1606—16 2 k.; Arrnäs 1606 2 k.; Arnees 1606; Ahrnäs 1616; Arnääfs 1626—35 2 k.; Arendila 1634-67 2 k.; Aradila 1639; Arandilä 1648; Arendela 1652—69 2 k.; Arandilla 1665-83 5 k.; Arandihla 1668; Aerandela 1667—81 6 k.; Aerandele 1672; Arindila 1672—82 9 k.; Arnandila 1682; Aarandila 1683; Arandalia 1684. 5. Kylä. 9. arantilalaine. 10. *arantilas*, -t.

1. *arkanke* 1 i. 2. Arkangel. 4. Arantilan kyl. 5. Pohjolasta its. lht. ²⁵/₂ 1924. 8. Tavall. käytetään nimeä: kankeri. 10. *arkankelis*, -t.

1. *arpalahti*. 2. Arpalahti. 4. Ruskilan kyl.. Lattomerén tak. 5. Aikalasta its. pt., johon kuuluu maita myös ent. Klasin ja Pertun taloista. 10. *arpalahrel* -t.

1. *arvela*. 2. Arvela, 4. Leistilän kyl., Kyllijoen kulm. 5. Jaakkolasta its. pt. ¹⁹/₃ 1919. 10. *arvelas*, -t. 12. Kauppakirj. on maanmitt. merkinnyt tilalle nimen: Rantala.

1. *aureeni*. 2. Aureni. 4. Nakkilan kyl., Järven syrj., Aurasuon kulm. 5. Viinikasta its. pt. ²⁰/₂ 1922. 10. *aureenil*, -t.

1. *eekmanni*. 2. Ekman. 4. Ruhaden kyl. 5. Mikolasta its. pt. 10. *eekmannil*, -t.

1. *erkkilä*. 2. Erkkilä, 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Kuritusta its. pt. 10. *erkkiläs*, -t.

1. *erkkilä*. 2. Erkkilä. 4. Myllärin kyl. 5. Mäkitalosta its. pt. ⁶/₃ 1911. 10. *erkkiläs*, -t.

1. *erkkilä*. 2. Erkkilä. 4. Ruhaden kyl., Järven syrj., Konson kulm. 5. Puontista its. pt. ²⁵/₁ 1913 ja ²⁰/₃ 1913. 10. *erkkiläs*, -t. 12. Kauppakirj. on maanmitt. merkinnyt tilalle nimen: Alhonmaa.

Nakkilan pitäjän kylien ja asumusten nimet

- I. eskola. 2. Eskola. 4. Masian kyl. 5. Hamarista its. pt. ¹⁷/₁₁ 1913. 10. eskolas, -t.*
- I. eskola. 2. Eskola. 4. Ruskilan kyl. 5. Its. pt. 10. eskolas, -t.*
- I. flyhti. 2. Flyhti. 4. Tattaran kyl., Konimäessä. 5. Isonteinilän torpp. 10. flyhtil, -t.*
- I. haapala. 2. Haapala. 4. Leistilän kyl. 5. Jaakkolasta its. pt. ²⁸/₃₂ 1923. 10. haapalas, -t.*
- I. haapala. 2. Haapala. 4. Lammaisten kyl. 5. Uuloosta ist. pt. ¹³/₁₀ 1921. 10. haapalas, -t.*
- I. haapala. 2. Haapala. 4. Leistinlän kyl., Satoveräjässä. 5. Jaakkolasta its. pt. ¹⁹/₆ 1924. 10. haapalas. -t.*
- I. haapala. 2. Haapala. 4. Ruskilan kyl., Lattomerén tak. 5. Klasisista its. pt., jonka omistaa Mäkilä. 10. haapalas, -t.*
- I. haapalehto. 2. Haapalehto. 4. Nakkilan kyl., Lattomerén tak. 5. Anttilasta its. pt., jonka omistaa Lagerbäck. 10. haapalehros, -t.*
- I. haaristo. 2. Haaristo. 4. Masian kyl., Järven syrj., Konson kulm. 5. Väinö Kootasta its. pt., jonka omistaa Heinonen. 10. haaristos, -t.*
- I. haavasoja. 2. Haavasoja. 4. Kukonharjan kyl. 5. Alakruusista its. pt. ¹⁶/₃ 1922. Tilan omistaa Edv. Rantanen. 10. haavasojas, -t.*
- I. haavisto. 2. Haavisto. 4. Lammaisten kyl. 5. Alalaurilasta its. pt. ²⁰/₁₀ 1921. 10. haavistos, -t.*
- I. haavisto. 2. Haavisto. 4. Lammaisten kyl. 5. Alalaurilasta its. Isonsuon kulm. 5. Mikolasta its. pt. ²¹/₉ 1922 sekä Puontista ²¹/₅ 1921. 10. haavistos, -t.*
- hakala. 2. Hakala. 4. Arantilan kyl. 5. Pohjolasta its. pt. ²⁵/₉ 1924. 10. hakalas, -t.*
- I. hakala. 2. Hakala. 4. Kukonharjan kyl. 5. Ylikruusista its. pt. ¹⁰/₄ 1922. 10. hakalas, -t.*

- I. h a k a l a . 2. Hakala, 4. Lammaisten kyl. 5. Keskipereestä its. pt. $\frac{16}{12}$ 1921 sekä Laurilasta $\frac{20}{10}$ 1921. 10. hakalas, -t.*
- I. h a k a l a . 2. Hakala. 4. Leistilän kyl., Pyssynkanaalla. 5. Sepästä its. lht. $\frac{18}{12}$ 1916. 10. hakalas, -t.*
- I. h a k a l a . 2. Hakala. 4. Masian kyl. 5. Vankasta its. pt. $\frac{22}{4}$ 1912, Tilan omistaa Evert Ilomäki. 10. hakalas, -t .*
- I. h a k a l a . 2. Hakala. 4. Ruskilan kyl., Pinarin kulm. 5. Aarikasta its. plt. $\frac{20}{8}$ 1913. 10. hakalas, -t.*
- I. h a k a l a . 2. Hakala. 4. Soinilan kyl. 5. Penttalasta its. pt. 10. hakalas, -t.*
- I. h a k a l a . 2. Hakala. 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalan kartanosta its. lht. 10. hakalast, -t.*
- I. h a k a m p ä ä . 2. Hakanpää. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Käestä its. pt. $\frac{13}{5}$ 1921. 10. hakampääs, -t.*
- I. h a k a m p ä ä . 2. Hakanpää. 4. Masian kyl., Niityntaustan kulm. 5. Mäkivankasta its. pt. 10. hakampääs, -t.*
- I. h a k a m p ä ä . 2. Hakanpää. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Präskistä its. pt. $\frac{25}{9}$ 1913. 10. hakampääs, -t.*
- I. h a k a m p ä ä . 2. Hakanpää. 4. Ruhaden kyl. 5. Knuutilasta its. pt. $\frac{3}{5}$ 1926. 10. hakampääs, -t.*
- I. h a k a m p ä ä . 2. Hakanpää. 3. Hakanperä Isonjaon pöyt. 1792. 4. Ruskilan kyl. 5. Aikalasta its. lht. 10 hakampääs, -t.*
- I. h a k a n e . 2. Hakanen. 4. Lammaisten kyl. 5. Keskipereestä its. pt. $\frac{16}{12}$ 1921 sekä Ylilaurilasta $\frac{20}{10}$ 1921. 10. hakasel, -t.*
- I. h a n k a n e . 2. Hakanen. 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalan kartanosta its. plt. 10. hakasel, -t.*
- I. h a l m e . 2. Halme. 4. Nakkilan kyl., Kirkonmäessä, 5. Ylivienikasta its. plt. $\frac{13}{12}$ 1923. 10. halmel, -t.*
- I. h a l m e l a . 2. Halmela. 4. Viikkalan kyl., Lattomerén tak. 5. Markkulasta its. pt., jonka omistaa Frans Kiviranta. 10. halmelas, -t.*

1. hamari. 2. Hamari. 4. Masian kyl. 5. Ent. talo sekä ent. Hämärin talosta its. pt., jonka omistaa Heinonen. 10. *hamaril*, -t.
1. hannula. 2. Hannula. 3. Hannula 1690, Ulv. kk. 1732—37, 1744—69. 4. Masian kyl. 5. Talo, jonka omistaa Pohjonen. Taloon kuuluu myös osa Kylävankkaa. 10. *hannulas*, -t.
1. hannula. 2. Hannula, 4. Masian kyl., Lattomerén tak., Isonsuon kulm. 5. Kuritusta its. pt., jonka omistaa Lammi 10. *hannulas*, -t.
1. haraholma. 2. Haraholma. 4. Järven syrj., Villilän Pöffin kulm. 5. Its. pt. 10. *haraholmas*, -t.
1. harjula. 2. Harjula, 4. Tattaran kyl., Matomäessä, 5. Pihlajasta lohkaistu itsenäinen lht., jonka omistaa Rosengren. 10. *harjulas*, -t.
1. hartteliini. 2. Hartelin. 4. Masian kyl. 5. Eskolan-Kuritusta its. pt. ²³/₁₁ 1922. 10. *hartteliinil*, -t.
1. heikkilä. 2. Heikkilä, 4. Järven syrj., Konson kulm. 5. Its. pt. 10. *heikkiläs*, -t.
1. heikkilä. 2. Heikkilä, 4. Kukonharjan kyl., Lattomerén tak. 5. Alakruusista its. pt. ¹⁶/₃ 1922 sekä Koskesta ⁸/₅ 1922. 10. *heikkiläs*, -t.
1. heikkilä, 2. Heikkilä. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Metsäkareksesta its. pt. ³⁰/₅ 1921. 10. *heikkiläs*, -t.
1. heikkilä. 2. Heikkilä. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Yrjölästä its. lht. ²⁴/₂ 1910. 10. *heikkiläs*, -t.
1. heikkilä. 2. Heikkilä. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Teinilästä its. pt. ²⁴/₂ 1920. Tilan omistaa Höland. 9. Ympäristöä sanotaan nimellä: höölannin kulma. 10. *heikkiläs*, -t.
1. heikkilä. 2. Heikkilä. 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalan kartatanosta its. lht. 10. *heikkiläs*, -t.
1. heikkilä. 2. Heikkilä. 3. Heikilä 1689—90 2 k., Ulv. kk. 1770—75; Heikila 1690; Heikkilä 1690, Ulv. kk. 1725—37, 1776—1847;

- Heikkilä Ulv. kk. 1821—27, 1849—62. 4. Viikkalan kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Viikkalan kartanoon. *10. heikkiläs, -t.*
- 1. heini.* 2. Heini. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Huovasta its. pt. $\frac{26}{8}$ 1922. Tilan omistaa Heinonen. *10. heinil, -t.*
12. Nimi on vasta maanmittarin kauppakirj. panema.
- 1. heini.* 2. Heini. 4. Masian kyl 5. Talonpojasta its. pt. $\frac{24}{11}$ 1922. *10. heinil -t,*
- 1. heinilä.* 2. Heinilä. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Hannulasta its. plt. *10. heiniläs, -t.*
- 1. heinilä.* 2. Heinilä, 4. Nakkilan kyl. 5. Herralasta its. pt. $\frac{25}{6}$ 1913. *10. heiniläs, -t.*
- 1. heinilä.* 2. Heinilä. 4. Ruhaden kyl. 5. Puontista its. pt. $\frac{25}{1}$ 1913. *10. heiniläs. -t,*
- 1. heinola.* 2. Heinola, 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Hurusta its. plt. $\frac{4}{10}$ 1906. *10. heinolas, -t.*
- 1. heinola.* 2. Heinola. 4. Leistilän kyl. 5. Markkulasta its. plt. $\frac{21}{11}$ 1910. *10. heinolas, -t.*
- 1. heinola.* 2. Heinola, 4. Nakkilan kyl., Lattomerén tak., Hirvikoolin kulm. 5. Herralasta its. plt. $\frac{19}{10}$ 1914. Tilan omistaa Valli. *10. heinolas, -t.*
- 1. heinone.* 2. Heinonen. 4. Masian kyl., Järven tak. 5. Mäki--kuritun torpp. *10. heinosel, -t.*
- 1. heinone.* 2. Heinonen. 4. Nakkilan kyl., Vuohimäessä. 5. Herralasta its. pt. $\frac{14}{6}$ 1917. *10. heinosel, -t.* *12. Kauppakirj. on maanmitt. merkinnyt tilalle nimen: Santamäki.*
- helanteri.* 2. Helander. 4. Järvikyl. 5. Its. pt. *10. helantert.. -t.*
- 7. herrala.* 2. Herrala. 3. Herrala 1688-90 4 k., Ulv. kk. 1725 37, 1744—57, 1764—69; Häräla 1690; Herrala eller Wasara Nakk. kk. 1801. 4. Nakkilan kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Penttalaan ja Vasaraan. *10. herralas, -t.*

1. h i l j a n e. 2. Hiljanen. 3. Hilianen 1688—90 4 k.; Hilliainen 1689; Hiliainen 1690 3 k., Nakk. kk. 1792; Hiljais Ulv. kk. 1725—37; Hiljainen Ulv. kk. 1744-57, Nakk. kk. 1796; Hiljanen Ulv. kk. 1758-69, Nakk. kk. 1765. 4. Tattaran kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Puosiin. 10. *hiljasel*, -t.
1. h o h k a l a. 2. Hohkala. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Villilän torpp. 10. *hohkalas*, -t.
1. h o h k a l a. 2. Hohkala. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Villilän torpp. 10. *hohkalas*, -t.
1. h u a v a r i. 2. Huovari. 3. Lasse Houvari FMU. IV s. 158 1460, Arw. Handl. IV. s. 74 1460; Hoffuar 1556; Havari 1569; Nils Hofwari 1581; Huouari 1611—12 2 k.; Huofwarj 1689—90 3 k.; Huofwari 1689—90 4 k., Ulv. kk. 1758—63, Nakk. kk. 1784—1812; Huofwäri 1690; Huowari Ulv. kk. 1725—37, 1744—57, Eläkekontr. 1833, Kauppak. 1873; Huofvari Ulv. kk. 1751—57, Nakk. kk. 1767—83; Hovari. Ote lainhuud. pöyt. 1843. 4. Leistilän kyl. 5. Ent. talo, joka on jaettu osiin Rekola, Uusi- ja Vanhahuovari. 10. *huavaril*, -t.
1. h u h t a l a. 2. Huhtala. 4. Leistilän kyl. 5. Markusta its. pt. ²/₁₀ 1908. 10. *huhtalas*, -t.
1. h u h t a l a. 2. Huhtala. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Koo-
tasta its. pt. 10. *huhtalas*, -t.
1. h u h t a p e l t o. 2. Huhtapelto. 3. Huhtapelldo Testament. 1849; Huhtapellolla Käräjäpöyt. ote 1880. 4. Ruhaden kyl., Lattome-
ren tak. 5. Vappulasta its. pt. ¹⁴/₁₀ 1919. 10. *huhtapellos*, -t.
1. h u m m e l k o o r t t i. 2. Hummelgård. 3. Hummelgård Nakk. kk. 1818. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Hannulasta its. pt. 8. Käytetään myös nimiä: koortti ja hannula. 10. *hummel-koorttil* -t.
1. h u m m e r j o k i. 2. Hummerjoki. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Alakuritusta its. pt. ²⁹/₁₂ 1913. 10. *hummerjojel*, -t.
-jovel, -t.

1. hurme. 2. Hurme. 4. Kukonharjan kyl, Lattomerén tak. 5. Pämpistä its. plt. $\frac{6}{10}$. 1913. 10. *hurmel*, -t.
1. hurme. 2. Hurme. 4. Leistilän kyl. 5. Jaakkolasta its. pt. $\frac{19}{10}$. 1924. 10. *hurmel* -t.
1. huru. 2. Huru. 3. Huru 1688—90 7 k., Ulv. kk. 1725—37, 1744—69, Nakk. kk. 1765. 4. Leistilän kyl. 5. Talo. 10. *hurul*, -t.
1. hyppinki. 2. Hyppinki. 3. Michill Hypping 1581; Hypping 1610—90 2 1., Ulv. kk. 1725—37, Nakk. kk. 1765—1805; Hyppigh 1689—90 4 k.; Hyingi Ulv. kk. 1751—57; Hyppingi Nakk. kk. 1806—11, Utrd. Lagm. pr. 1826; Hyppinki (tark. taloa), Hypping (tark. henkilöä). Ote lainhuud. pöyt. 1900; Hyppin, Hyppinki, Hyppink Kauppak. 1908. 4. Ruskilan kyl. 5. Talo, joka on v. 1908 myyty Nakkilan kunnalle ja joka on köyhäintalona ja mielenvikaistenhoitolana. 10. *hyppinkil* -t.
1. hämäläine. 2. Hämäläinen. 3. Hämäläinen 1635—89 5 k., Ulv. kk. 1758—69; Hämäläjnen 1673; Hemmeleinen 1689—90 3 k.; Hemeleinen 1690 2 k.; Hämäläinen Ulv. kk. 1744—50; Hämäilainen Ulv. kk. 1751—57; Hamalainen Ulv. kk. 1751—57; Hämäläis Vuokrakotr. 1830. 4. Pakkalan kyl. 5. Kruunun virkatalo. 8. Hämäläinen-nimeä on aikaisemmin käytetty. Nykyään käytetään tavall. nimeä: pakkala. 10. *hämäläisel* -t.
1. härmälä. 2. Härmälä. 3. Härmäläinen 1630; Härmälä 1688—89 3 k., Ulv. kk. 1725—69; Härmä 1690 2 k.; Härm. (lyhennys) Ulv. kk. 1751—57. 4. Kukonharjan kyl. 5. Talo. 10. *härmäläs*, -t.
1. höökman ni. 2. Högman. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä, o. Its. pt. 10. *höökmanni*, -t.
1. ilomäki. 2. Ilomäki. 4. Kukonharjan kyl. 5. Viikarin torpp. 10. *ilomäjes*, -t.
1. ilomäki. 2. Ilomäki. 4. Leistilän kyl. 5. Yrjölästä its. pt. $\frac{13}{10}$. 1921. 10. *ilomäjes*, -t.

Nakkilan pitäjän kylien ja asumusten nimet

1. ilomäki. 2. Ilomäki, 4. Masian kyl., Haaristossa. 5. Mäki-kootan torpp. 10. *ilomäjes, -t.*
1. i l o m ä k i. 2. Ilomäki, 4. Soinilan kyl., Lattomerren tak. 5. Isos-tapereestä its. pt. ²¹/₃, 1922. 10. *ilomäjes, -t.*
1. i l o m ä k i. 2. Ilomäki, 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalasta its. lht. 10. *ilomäjes, -t.*
1. i s o m ä k i. 2. Isomäki, 4. Kukonharjan kyl., Isonmäen rinnas-sa. 5. Härmälästä its. lht. ¹⁷/₃ 1922. 7. Tila on suuren mäen juurella. 10. *isos(t)mäjes(t).*
1. i s o m ä k i. 2. Isomäki, 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalasta its. lht. 10. *isos(t)mäjes(t).*
1. i s o p e r e. 2. Isopere. 3. Ijoperhe Ulv. kk. 1725—37; Ijopere Ulv. kk. 1744—57; Isoperä Ulv. kk. 1758—63; Utdr. Vintert. pr. 1856, Lainhuud. pöyt. 1877; Isäpere Ulv. kk. 1764—69; Iso Pärä Kartta 1793; Perät Utdr. Här. pr. 1849; Isoperi Utdr. Här. pr. 1874; Bere. Kauppak. 1893. 4. Soinilan kyl. 5. Talo. 8. Tavall, sanotaan vain: pere ja toisinaan erotukseksi Keski-pereestä: soilaam pere, 10. *isos(t)perees(t); isol(t)perreel(t).*
1. i s o t e i l ä ä. 2. Isoteinilä. 3. Stor-Teinilä Nakk. kk. 1767, Köpekontr. 1844; isoTeinilä 1878. k. Tataran kyl. 5. Talo, joka on osa ent. Teinilän taloa. 8. Tavall. sanotaan vain: teilää. 10. *isos(t)teilääs(t).*
1. j a a k k o l a. 2. Jaakkola, 4. Tattaran kyl., Ristimäessä, 5. Rauvo-lasta its. pt. ¹²/₁₂ 1923. 10. *jaakkolas, -t.* 12. Kauppakirj. on maanmitt. merkinnyt tilalle nimen: Ojanen,
1. j a a k o l a. 2. Jaakkola. 3. Jacoila 1610; Jacola 1688 Ulv. kk. 1725—37, 1744—69, Nakk. kk. 1765; Iacola 1689—90 6 k.; Jakola Ulv. kk. 1764—69. 4. Leistilän kyl. 5. Talo 8. Ent. nimi on: kruusi. 10. *jaakolas, -t.*
1. j a a k o l a. 2. Jaakola. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Se-pästä its., Peltomaasta eroitettu pt. 10. *jaakolas, -t.*

1. j a n n e l a . 2. Jannela. 4. Ruhaden kyl. 5. Mikolasta its. pt. $^{13}/_{12}$ 1905. Tilan omistaa Janne Rosengren. 10. *jannelas*, -t.
1. j a t k o l a . 2. Jatkola. 4. Pakkalan kyl. 5. Pakkalasta its. pt. $^{6}/_{8}$ 1926. Tilan omistaa Fr. Lehtonen. 10. *jatkolas*, -t.
1. j o k e l a . 2. Jokela, A. Anolan kyl. 5. Anolasta its. pt. 10. *jokelas*, -t.
- 1, j o k e l a . 2. Jokela. 3. Jäkela Käräjäpöyt. (jälj.) 1791; Iokela Utdr. Lagf. pr. 1827; Jokela eller Mattila Nakk. kk. 1773. 4. Leistilän kyl. 5. Talo, johon lisäksi kuuluu Uusilampola. 10. *jokelas*, -t.
1. j o k e l a . 2. Jokela, 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Talonpojasta its. pt. $^{23}/_{1}$ 1917. 10. *jokelas*, -t.
1. j o k e l a . 2. Jokela. 4. Tattaran kyl. 5. Ojalasta its. pt. $^{13}/_{4}$ 1910. Tilan omistaa Viljanen. 10. *jokelas*, -t.
1. j o k i . 2. Joki. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Lindin torpp. 8. Ent. nimi on: loimjoki. 10. *jojel*, -t; *jovel*, -t.
1. j o k i n e . 2. Jokinen. 4. Leistilän kyl. 5. Lindin torpp. 10. *jokisel* -t.
1. j o k i n e . 2. Jokinen. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Talonpojasta its. pt. $^{23}/_{1}$ 1917. 10. *jokisel* -t.
1. j o k i n e . 2. Jokinen. A. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Puontista its. lht. 10. *jokisel*, -t.
1. j u h e l a . 2. Juhela. A. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Markkulasta its. lht. $^{14}/_{2}$ 1910. 10. *juhelas*, -t.
1. J u h o l a . 2. Juhola. A. Anolan kyl. 5. Anolasta its. lht. 10. *juholas*, -t.
1. J u h o l a . 2. Juhola. A. Lammaisten kyl. 5. Alalaurilasta its. lht. $^{20}/_{10}$ 1921. 10. *juholas*, -t.
1. J u h o l a . 2. Juhola. A. Lammaisten kyl. 5. Keskipereestä its. pt. $^{16}/_{12}$ 1921. 10. *juholas*, -t.
1. J u h o l a . 2. Juhola. A. Leistilän kyl., Kivenmaan kulm. 5. Ce-

pästä its. lht. $^{27}/_2$ 1907. Tilaan kuuluu myös maita Käestä.

10. juholas, -t.

1. juhola. 2. Juhola. 4. Myllärin kyl., Lattomerén tak. 5. Pietilästä its. pt. $^6/_3$ 1911. Tilan omistaa Kustaa Rosendahl. *10 juholas, -t.*

1. juhola. 2. Juhola. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Mäkelästä its. pt. $^{10}/_3$ 1921. *10. juholas, -t.*

1. juhola. 2. Juhola. 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalasta its. lht. *10. juholas, -t.*

1. Jukola. 2. Jukola. 4. Myllärin kyl., Lattomerén tak. 5. Pietilästä its. pt. $^{21}/_8$ 1914. Tilan omistaa Strömberg. *10. jukolas, -t.*

1. junki. 2. Junki. 4. Soinilan kyl. 5. Penttalasta its. pt. $^{24}/_9$ 1906. Tilan omistaa Koski. *10. junkil, -t.*

1. jussila. 2. Jussila. 4. Leistilän kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Uuteenjaakkolaan. *10. jussilas, -t.*

1. juusela. 2. Juusela. 4. Leistilän kyl. 5. Lampolasta its. pt. $^9/_4$ 1909. *10. juuselas, -t.*

1. juusela. 2. Juusela. 4. Masian kyl. 5. Hamarista its. pt. $^{17}/_{11}$ 1913. *10. juuselas, -t.*

1. juusmäki. 2. Juusmäki. 4. Leistilän kyl. 5. Vanhastalampolasta its. pt. $^8/_4$ 1909. *10. juusmäjes, -t.*

1. järvempää. 2. Järvenpää. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Jokelasta its. pt. $^{12}/_{12}$ 1910. *10. järvempääs, -t.*

1. järvempää. 2. Järvenpää. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Markkulasta its. lht. *10. järvempääs, -t.*

1. järvempää. 2. Järvenpää. 4. Masian kyl., Järven syrj. 5. Muntista its. pt. $^{25}/_9$ 1913. *10. järvempääs, -t.*

1. järvempää. 2. Järvenpää. 4. Ruskilan kyl. 5. Aarikasta its. plt. *10. järvempääs, -t.*

1. järverranta. 2. Järven ranta. Katso: järvikylä.

1. järvesyrjä. 2. Järven syrjä. Katso: järvikylä.

1. järven tavuste. 2. Järven tausta. Katso: järvikylä.
1. järvikylä. 2. Järvikylä, 4. Kunnallisessa suhteessa kuuluu useaan eri kylään, mutta kirkollisessa suhteessa muodostaa oman erityisen lukukinkeripiirin. 5. Kylä tai kulmakunta, joka käsittää kaikki Leistilän järven (nykyisin kuivattu) rannat eli järven syrjän sekä Nakkilan talollisten takamaa. 9. järvikyläläine; järventavustelaine. 10. *järvikyläs, -t; järver rannas, -t; järve syrjäs, -t; järven takan, takkaa.*
1. järvimäki. 2. Järvimäki. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Huovarista its. plt. ²⁰/₃ 1920. 10. *järvimäjes, -t.*
1. järvine. 2. Järvinen, 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Jaakkolasta its. pt. ¹⁹/₆ 1924. 10. *järviset, -t.*
1. kaapeli. 2. Kaapeli. S. Kapelj 1688 5 k.; Kapeli 1690 2 k.; Gabels (gen.) Ulv. kk. 1725-31; Gabel Ulv. kk. 1732-37, 1744-50, 1764-69 Nakk. kk. 1765-72, 1801, Kauppak. 1859; Gabell Ulv. kk. 1751-63, Nakk. kk. 1773-1800, Käräjäpöyt. (jälj.) 1777, Kartta 1796, Utdr Deln. instr. 1802; Gabeli Vuokrak. 1835. Kauppak. 1859, Huuitokauppak. 1861. 4. Masian kyl. 5. Talo. 10. *kaapelit, -l.*
1. kaivola. 2. Kaivola, 4. Arantilan kyl. 5. Villilästä its. pt. 10. *kaivolas, -t.*
1. kaivola. 2. Kaivola, 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Hiljasta its. pt. ¹⁰/₃ 1921. 10. *kaivolas, -t.*
1. kaivola. 2. Kaivola. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä, o. Puosista its. pt. 10. *kaivolas, -t.*
1. kallio. 2. Kallio. 4. Kukonharjan kyl. 5. Viikarista its. pt. ¹⁶/₃ 1922. 10. *kalliol, -t.*
1. kallio. 2. Kallio. 4. Ruskilan kyl., Lattomerén tak. 5. Ala-arikasta its. pt., jonka omistaa Viljanen. 10. *kalliol, -t.*
1. kankaskares. 2. Kangaskares. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Talo, joka on osa ent. Kujakareksen taloa. 8. Tavall, käytetään vain nimeä: kares. 10. *kankaskareksel, -t.*

1. k a n k a s k e t o l a . 2. Kangasketola. 4. Kukonharjan kyl., Kokemäenjoen pohj. puolla. 5. Viikarista its. lht. $\frac{5}{3}$ 1922 sekä Ylikruusista $\frac{10}{4}$ 1922. Tilan omistaa Topias Ketola. 10. *kankasketolas*, -t.
1. k a n k a s k u u t e r i . 2. Kangaskuuteri. 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalan torpp. 10. *kankaskimteril*, -t.
1. k a r h e r a n t a . 2. Karheranta. 4. Lattomerén tak. 5. Peltolasta its. pt. 10. *karherannas*, -t.
1. k a r h i n e . 2. Karhinen. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Yrjölän torpp. 10. *karhisel*, -t.
1. k a r e s . 2. Kares. 3. Kares 1688- 90 6 k.; Ulv. kk. 1751—63; Cares Ulv. kk. 1725—37, 1744—69; Kares'en (gen.) Ote kihl. oik. pöyt. 1880. 4. Leistilän kyl. 5. Ent. talo, joka on jaettu osiin Kuja- ja Rantakares. 10. *kareksel*, -t.
1. k a r i . 2. Kari. 4. Kukonharjan kyl. 5. Viikarista its. pt. $\frac{10}{4}$ 1922. 10. *karil*, -t.
1. k a r k k i m a a . 2. Karkkimaa. 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalan torpp. 10. *karkkimaas*, -t.
1. k a r k k i m a a . 2. Karkkimaa. 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalan torpp. 10. *karkkimaas*, -t.
1. k a t a j a . 2. Kataja. 4. Lammaisten kyl., Kissalan kulm. 5. Kumisista its. pt. $\frac{15}{10}$ 1921. 10. *katajal*, -t.
1. k a t a j a m a a , 2. Katajamaa. 4. Nakkilan kyl., Lattomerén tak. 5. Viinikasta its. pt., jonka omistaa Peltomaa. 10. *katajamaas*, -t.
1. k a t a v i s t o . 2. Katavisto. 4. Leistilän kyl. 5. Markkulasta its. pt. $\frac{18}{8}$ 1922. Tilan omistaa Venho. 10. *katavistos*, -t.
1. k a t a v i s t o . 2. Katavisto. 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. pt. 10. *katavistos*, -t.
1. k a u n i s t o . 2. Kaunisto. 4. Lammaisten kyl. 5. Uuloosta its. plt. $\frac{13}{10}$ 1921. 10. *kaunistos*, -t.
1. k e s k i m ä k i . 2. Keskimäki. 4. Kukonharjan kyl., Lattomerén

- tak. 5. Ylikruusista ¹⁶/₃ 1922 sekä Alakruusista ¹⁰/₄ 1922 its., Heikkilästä eroitettu pt. 10. *keskimäjes*, -t.
1. keskimäki. 2. Keskimäki, 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Mattilasta its. pt. ³¹/₁ 1921. 10. *keskimäjes*, -t.
1. keskimäki. 2. Keskimäki. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Isostakuritusta its. pt. ²⁹/₁₂ 1923. Tilan omistaa Lindgren. 10. *keskimäjes*, -t.
1. keskinen. 2. Keskinen, 4. Ruhaden kyl., Lattomerén tak. 5. Vappulasta its. pt., jonka omistaa Tommila. 10. *keskisel*, -t. 12. Nimi on vasta maanmittarin kauppakirj. panema.
1. keskipere. 2. Keskipere. 3. Keskipärä 1688, Ulv. kk. 1744—50, 1757—63. Karttasel. 1785, Utdr. Här. pr. 1804, 1821, Utdr. Lagf. pr. 1870; Kefkipere 1689, Ulv. kk. 1751—57, 1764—69; Kefkipärä 1689—90 4 k.; Käfkipärä 1690 3 k.; Keskiperhe Ulv. kk. 1725—37; Keskipere Nakk. kk. 1765; Keskipäre Utdr. Lagf. pr. 1803; Perät Utdr. Här. pr. 1849; Bere Kauppak. 1893. 4. Lammaisten kyl. 5. Talo, johon lisäksi kuuluu ¹/₂ Alalaurilaa. Talon omistaa Tyykilä. 8. Tavall. sanotaan vain: pere ja toisinaan eroitukseksi Isostapereestä: lammastem pere. 10. *keskiperrees*, -t; -perreel, -t.
1. ketola. 2. Ketola, k. Järvikyl., Konson kulm. 5. Its. pt. 10. *ketolas*, -t.
1. ketola. 2. Ketola. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Markusta its. pt. ¹⁸/₁, 1925. 10. *ketolas*, -t.
1. ketola. 2. Ketola. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Alakootasta its. pt. 10. *ketolas*, -t.
1. ketola. 2. Ketola. 4. Masian kyl. 5. Kaapelista its. pt. ¹⁸/₃ 1921. 10. *ketolas*, -t.
1. ketola. 2. Ketola. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Kurituista ja Mäkimuntista its. pt. 10. *ketolas*, -t.
1. ketola. 2. Ketola. 4. Ruskilan kyl., Leenaläven kulm. 5. Tynistä its. plt. 10. *ketolas*, -t.

1. ketola. 2. Ketola, 4. Soinilan kyl. 5. Mäkelästä its. pt. ⁵/₄ 1922.
10. *ketalas*, -t.
1. ketola. 2. Ketola, 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalasta its. lht. 10.
ketolas, -t.
1. ketone. 2. Ketonen. 4. Leistikylän kyl., Satoveräjässä. 5. Sepästä
its. pt. 10. *ketosel*, -t.
1. kirkkoluoto. 2. Kirkkoluoto. 3. Kirkieholmen Must. kirj. s.
246 1412: Kirkioholm 1548-60 2 k.; Kirckeholm 1553—91 11
k.; Kyckeholm 1556; Kyrckeholm 1556-64 20 k.; Kirkåholm
1556; Kyrckholm 1557—65 11 k.; Kyrcke holm 1557—94 5 k.;
Kirkieholm 1558—65 4 k.; Kyrckeholm 1558—1656 9 k.; Kirchie-
holm 1564—69 3 k.; Kyrckieholm 1567—1686 70 k.; Kyrkiholm
1568; Kirkiehålmen Bdr. Fs. Hist. IV s. 447 1570; Kirekieholm
1573—76 3 k.; Kyrchieholm 1575—1622 4 k.; Kirckehålm 1575;
Kyrekiehålm 1576—1676 26 k.; Kyrckie hålm 1578; Kirckie
hålm 1579; Kyrckio holm 1587; Kyrckioholm 1588—1690 45 k.;
Kyrckieholmm 1593; Kyrke holm 1594; Kirckeholm 1600;
Kyrekiehållm 1600—34 3 k.; Kyrckieholm 1601—82 16 k.; Kirck-
hålm 1605—11 3 k.; Kirckholm 1606—09 3 k.; Kyrcke hålm 1606
31 2 k.; Kyrckie holm 1609—35 3 k.; Kirckie holm 1610; Kyr-
kiehålm 1610-37 3 k.; Kirekholm 1611; Kyrckholm 1615-39
2 k.; Ulv. kk. 1802—20, 1828—41; Kyrckieholm 1640; Kyrckholm
1657 2 k.; Kyrckeholm 1661; Kyrckieholm 1662; Kyrckioholm
1665—90 23 k.; Kyrckiehålm 1667—77 4 k.; Kyrckholmen Ulv.
kk. 1802—07. 5. Kylä, joka käsittää Kokemäenjoessa Anolan
kartanon edustalla sijaitsevan luodon. 10. *kirkkoluaros*. -t. 11
Luodolla on ennen ollut kirkko.
1. kirsi. 2. Kirsi. Katso: kröönruusi.
1. kivekäs. 2. Kivekäs. 4. Masian kyl. o. Präskistä its. pt. ¹⁸/₅,
1921. 10. *kivekkääl*, -t.
1. kivelä. 2. Kivelä. 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. plt., jonka

omistaa Salonen. 8. Käytetään myös ent. omistajan mukaan nimeä: retliini. 10. *kiveläs*, -t.

1. *kivimäki*. 2. Kivimäki. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Its. pt. 10. *kivimäjes*, -t.

1. *kivimäki*. 2. Kivimäki, 4. Pakkalan kyl, Lattomerén tak. 5. Pakkalasta its. pt. 10. *kivimäjes*, -t.

1. *kivimäki*. 2. Kivimäki, 4. Ruhaden kyl. 5. Vappulasta its. pt. 10. *kivimäjes*, -t.

1. *kivimäki*. 2. Kivimäki. 4. Soinilan kyl. 5. Tattaran Mäkelän torpp. 10. *kivimäjes*, -t.

1. *kivioja*. 2. Kivioja. 4. Tattaran kyl. 5. Its. pt. 10. *kiviojas*, -t.

1. *kiviranta*. 2. Kiviranta. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Isos-tateinilästä its. pt. 8. Tavall. käytetään vanhaa nimeä: kroota. 10. *kivirannas*, -t.

1. *kiviranta*. 2. Kiviranta. Katso: lehtone.

1. *klasi*. 2. Klasi. S. Glasmeftar 1689, Ulv. kk. 1732—37, Nakk. kk. 1779—83, Isonjaon pöyt. 1792; Glasmäftare Ulv. kk. 1725—31, 1758—63, Nakk. kk. 1801—05; Glasmäftar Ulv. kk. 1732—37; Glasmeftare Ulv. kk. 1744—57, 1764—69, Nakk. kk. 1765—79, 1784—88; Glasmästare eller Perttu Nakk. kk. 1792—97; Glas-mestari Nakk. kk. 1806—18, Utdr. Lagm. pr. 1826. 4. Ruskilan kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Aikalaan. 10. *klasil*, -t.

1. *klompssi*. 2. Klomsi. 3. Jönfs. Klomfs 1556—57 2 k.; Jönfs Glomfse 1558; Jöns Kloms 1558; Gloms 1562—1621 3 k.; Glåms 1618; Glåmfs 1622—30 2 k.; Klompfi Ulv. kk. 1725—31, 1751—57; Klompfsa. Ulv. kk. 1732—37; Klomfi Ulv. kk. 1758—63, 1802—13; Klomsi Ulv. kk. 1770—1801; Klomsi eller Qlofsgård Nakk. kk. 1812—18. 4. Lammaisten kyl. 5. Talo, jonka omistaa Vihtori Pohjola. 10. *klompssil*, -t.

1. *knihti*. 2. Knihti. 3. Knihtj 1688—89 2 k.; Knihtj 1689; Knihti 1690 2 k.; Ulv. kk. 1725—37, 1744—69, Nakk. kk. 1773; Knihti

Ulv. kk. 1751—57; Knickti Nakk. kk. 1765; Knikti Nakk. kk. 1812. 4. Tattaran kyl. 5. Talo. 10. *knihtil*, -t.

1. *knuutila*. 2. Knuutila. 3. Cnutila 1689—90 5 k.; Knutila 1690, Ulv. kk. 1725—37, 1744—69, Nakk. kk. 1765—1832, Kartta 1792, Utdr. Här. pr. 1813 Utdr. pr. tingsl. 1857; Knuttila Utdr. Här. pr. 1875; Knuuttila Ote Käräjäpöyt. 1886. 4. Ruhaden kyl. 5. Talo. 10. *knuuilas*, -t.

1. *koittola*. 2. Koittola. 4. Kukonharjan kyl., Mustansillan kulm. 5. Pämpistä its. plt. $\frac{16}{3}$ 1922. 10. *koittolas*, -t.

1. *koivisto*. 2. Koivisto. 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. pt., jonka omistaa Vilen. 10. *koivistos*, -t.

1. *koivisto*. 2. Koivisto. 4. Arantilan kyl., Kokemäenjoen pohj. puolla. 5. Pohjolasta its. pt. $\frac{25}{2}$ 1924. 8. Ent. nimi on: naski. 10. *koivistos*, -t.

1. *koivisto*. 2. Koivisto. 4. Masian kyl., Järven syrj., Konson kulm. 5. Hamarista its. pt. $\frac{4}{6}$ 1921. 10. *koivistos*, -t.

1. *koivisto*. 2. Koivisto. 4. Nakkilan kyl. 5. Herralasta its. pt. $\frac{4}{1}$ 1924. 10. *koivistos*, -t.

1. *koivisto*. 2. Koivisto. 4. Soinilan kyl., Lattomerén tak. 5. Isos-
tapereestä pits. pt. $\frac{15}{3}$ 1922 sekä Mäkelästä $\frac{13}{3}$ 1922. 10. *koivis-
tos*, -t.

1. *koivisto*. 2. Koivisto. 4. Tattaran kyl. 5. Isonteinilän torpp. 10. *koivistos*, -t.

1. *koivula*. 2. Koivula. 4. Leistilän kyl., Alhon kulm., Pyssykan-
kaalla. 5. Sepästä its. lht. $\frac{25}{1}$ 1921. 10. *koivulas*, -t.

1. *koivumäki*. 2. Koivumäki. 4. Masian kyl. 5. Präskistä its. pt. $\frac{25}{9}$ 1913. Tilan omistaa Sundelin. 10. *koivumäjes*, -t.

1. *koivumäki*. 2. Koivumäki. Katso: salmine.

1. *koivusaari*. 2. Koivusaari. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Ylikootasta $\frac{30}{11}$ 1893 its. its. tila, joka on $\frac{1}{10}$ Ylikootan taloa. Tilan omistaa Koota 1. Grönholman Koota. 10. *koivusaares*, -t.

1. koivusalo. 2. Koivusalo. 4. Soinilan kyl. Lattomerén tak. 5. Isostapereestä ja Mäkelästä its. pt. 10. *koivusalos, -t.*
1. koortti. 2. Gård. Katso: hummelkoortti ja teenkoortti.
1. koota. 2. Koota. 4. Leistilän kyl. 5. Jaakkolasta its. pt. 10. *kootal -t.*
1. koota. 2. Koota. 4. Masian kyl., Järven syrj., Aurasuon kulm. 5. Kootan talosta its. pt. 10. *kootal -t.*
1. koota. 2. Koota. 3. Kåta 1689—90 5 k.; Ulv. kk. 1725—31, 1751—69, Nakk. kk. 1792—97, Karttasel. 1795, Kartta 1796, Kiinnek. 1799; Coota Ulv. kk. 1732—37, 1744—50; Kota Ulv. kk. 1751—57, Nakk. kk. 1792—97, Testam. 1850, Käräjöpää. (jälj.) 1868; Kååta Nakk. kk. 1765—72, 1801—05; Kååtta Nakk. kk. 1801—05, Laam. oik. päät. 1852; Kootta Hoviok. läh. kirj. 1865. 4. Masian kyl. 5. Ent. talo, joka oin jaettu osiin. Mäkikoota (= Ylikoota) 1. Väinö Koota ja Vankkakoota (= Alakoota) 1. Sifferi Koota. 10. *kootal -t.*
1. korpela. 2. Korpela. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Hurusta its. pt. $^{14}/_4$ 1925. 10. *korpelas, -t.*
1. korpela. 2. Korpela. 4. Masian kyl. 5. Hamarista its. pt. $^{21}/_1$ 1919. 10. *korpelas, -t.*
1. korpela. 2. Korpela. 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalan torpp. 10. *korpelas, -t.*
1. korpine. 2. Korpinen. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Huovarista its. pt. $^{29}/_{11}$ 1919. 10. *korpisel -t.*
1. koskel a. 2. Koskela. 4. Kukonharjan kyl. 5. Viikarista its. pt. 10. *koskelas, -t.*
1. koskela. 2. Koskela. 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its pt. 10. *koskelas, -t.*
1. koski. 2. Koski. 4. Kukonharjan kyl. 5. Talo, johon lisäksi kuuluu ent. Alakruusin talo. 8. Tavall. käytetään vanhaa nimeä: pämppi. 10. *koskel -t.* 12. Nimi on muutettu v:n 1905:n maa-kirjaan.

1. koski. 2. Koski. 4. Nakkilan kyl., Lattomereen tak. 5. Herrasta its. pt. ²⁰/₁₀ 1913. Tilan omistaa Mäkiavalli. 10. *koskel*, -t.
1. koskine. 2. Koskinen, 4. Tattaran kyl., Ristimäessä 5. Isosta-teinilästä its. plt. ¹⁵/₉ 1924. Tilan omistaa Paavola. 10. *koskisel*, -t.
1. koskine. 2. Koskinen, 4. Tattaran kyl., Matomäessä. 5. Its. pt. 10. *koskisel* -t.
1. koskine. 2. Koskinen. 4. Myllärin kyl. 5. Mäkitalosta its pt. 10. *koskisel* -t.
1. kotimaa. 2. Kotimaa. Katso: ojala.
1. kotiranta. 2. Kotiranta, 4. Lammaisten kyl. 5. Keskipereestä its. pt. ¹¹/₁₂ 1923. 10. *kotirannas*, -t.
1. kotiranta. 2. Kotiranta, 4. Leistikylän kyl. 5. Its. pt. 10. *kotirannas*, -t.
1. kotiranta. 2. Kotiranta. Katso: ojala.
1. kotola. 2. Kotola. 4. Nakkilan kyl. 5. J. V. Suomisen nahka-tehtaan työläisten asuntola. 10. *kotolas*, -t.
- i. kranni. 2. Kranni. 4. Kukonharjan kyl. 5. Klomsista its. plt. 10. *krannil* -t.
1. kranni. 2. Kranni. 3. Granni 1554—1617 4 k.; Ulv. kk. 1725 31, 1744—63, 1770—81, Nakk. kk. 1765: Grannj 1618 89 3 k.; Krannj 1689; Kranni 1690 3 k.; Grani Ulv. kk. 1732—37, 1764—69; Grannila Maksukuitti 1852. 4. Tattaran kyl. 5. Ent. talo, joka on jaettu osiin Ala- ja Ylikranni. 10. *krannil* -t.
1. krannila. 2. Krannila. 4. Masian kyl., Lattomerén tak., Isonsuon kulm. 5. Mäkimuntista its. pt. ²⁵/₉ 1913. 10. *krannilas*, -t.
1. krovvila. 2. Krouvila. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Kaapelista its. pt. 10. *krovvilas*, -t.
1. kruusi. 2. Kruusi. 3. Kruvi 1688—90 2 k.; Ulv. kk. 1758—63; Kruvi 1689 2 k.; Kruus 1690 3 k.; Kruvi Ulv. kk. 1725—37; Kruusi Ulv. kk. 1732—37; Kruus Ulv. kk. 1744—50; Kruus Ulv. kk. 1751—57; Kruusi Ulv. kk. 1751—57, 1764—69, Nakk. kk. 1765—73,

1796—1811; Kruusi Nakk. kk. 1773—88. 4. Kukonharjan kyl.
5. Ent. talo, joka on jaettu osiin Ala- ja Ylikruusi. 10. *kruusi*, -t.

1. *kröönholm*i. 2. Grönholm. 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. plt.
10. *kröönholm*i, -t.

1. *kröönruusi*. 2. Grönroos. 4. Lammaisten kyl., Kissalan
kulm. 5. Ylilaurilasta its. pt. 10. *kröönruusi*, -t.

1. *kröönruusi*. 2. Grönroos. 4. Tattaran kyl., Konimäessä. 5.
Viinikasta its. pt. 10. *kröönruusi*, -t.

1. *kröönruusi*. 2. Grönroos. 4. Tattaran kyl., Konimäessä. 5.
Isostateinilästä its. pt. 10. *kröönruusi*, -l.

1. *kröönruusi*. 2. Grönroos, 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5.
Puosista its. pt. ²²/₄ 1927. 10. *kröönruusi*, -t. 12. Kauppakirj.
on maanmitt. merkinnyt tilalle nimen: Kirsi.

1. *kuarila*. 2. Kuorila. 3. Skardaböle FMU IV s. 98 1456, Arw.
Handl. IV s. 44 1456, VII s. 26 1456; Skorbool 1548; Skorböll
1557; Skordeböll 1558-1644 30 k.; Skordböll 1560; Skordbööll 1562
Skorde Bööll 1562; Skordhe Bööll 1565—66 2 k.; Skordebööll 1565
—1636 13 k.; Skordhebööll 1567—69 2 k.; Schordhebööll 1573;
Schordebööll 1574; Schorde bööll 1574; Skordebööll 1576—1677 26
k.; Skårdeböle 1578; Schordeböl 1579; Skordebölle 1579; Skård-
bööll 1583; Skörböle 1590, Dde-Bne 1851-55, Fde-Bne 1812, 1848;
Skrodebööll 1593; Skårdeböll 1593-1609 3 k.; Skordebiöll 1604-07
3 k.; Skiördebiöll 1608; Skördeböln 1610; Skordebol 1611; Skor-
deböle 1612—59 4 k.; Skördeböl 1621—81 7 k.; Skördeboll 1624;
Skördebööl 1625—69 6 k.; Skjördböle Dde-Bne 1629; Skordeböle
1630; Skordebooll 1636; Skördebooll 1637; Skiordbööll 1639; Skör-
deböhl 1643—80 19 k.; Skordeboll 1645; Skördebyll 1646; Skoor-
debool 1649; Skiördebööl 1651—71 5 k.; Skrodeböl 1656; Skiör-
deböl 1661—66 4 k.; Skiordebööhl 1662; Skiördeböhl 1663—90
22 k.; Skiördebhöl 1664; Skördebhöll 1665; Skiördebööll 1665—
72 7 k.; Skiördeböll 1666-84 19 k.; Sköhrdebohl 1672; Skörde-

böhle 1673—81 3 k.; Skiordebööl 1673; Skiordebohle 1675; Skiordeböle 1676—86 3 k.; Skiordeböhle 1677—78 3 k.; Skiordebohl 1679—90 2 k.; Skördeböhl 1681—82 2 k.; Skiordeböhll 1682—85 8 k.; Skördböhl 1683; Skiordböll 1685; Skiordböhll 1685; Skiordeböhl 1686; Skiordböhle 1687—88 2 k., Ulv. kk. 1776—81, Fde-Bne 1780, 1785, 1792; Skiordböhl 1690; Skordböhle Ulv. kk. 1770—75; Skördböhle Ulv. kk. 1770—75, 1802—13, Fde-Bne 1766; 1809; Schördeböle Fde-Bne 1774; Skjördböhle Ulv. kk. 1782—87; Skördböle Ulv. kk. 1782—1801, 1821—27, Nakk. kk. 1787, Dde-Bne 1814, Fde-Bne 1840; Skördböle eller Kuorila Fde-Bne 1786, 1791, 1794, Ulv. kk. 1821—27, Dde-Bne 1823—24, 1854; Skjördböle Dde-Bne 1813—43 8 k., Ulv. kk. 1814—20, 1828—47, Fde-Bne 1819—44 11 k.; Skordbole Dde-Bne 1816; Skordböle Dde-Bne 1821—22; Skjörböle Fde-Bne 1834; Sjordböle Ulv. kk. 1835—41; Skorböle Fde-Bne 1850; Kuorila Dde-Bne 1858; Kuorila eller Skorböle Ulv. kk. 1863—69. k. Ulvilaan kuuluvien Sunniemen ja Suoliston kartanoiden välillä. 5. Siirtotalo, joka kuuluu Villillään. 10. *kuarilas*, -t.

1. *k u j a k a r e s*. 2. Kujakares. 4. Leistilän kyl. 5. Ent. talo, joka on osa ent. Kareksen taloa. Talo on jaettu osiin: Kuja-, Kangas- ja Metsäkares. Kujakareksen omistaa Mäkinen. 8. Tavall. käytetään vain nimeä: kares. 10. *kujakareksel*, -t.

1. *k u k o h a r j a*. 2. Kukonharja. 3. Kukoinharia. Must. kirj. s. 245 1412, 1541—1672 167 k.; Kokenharia. Must. kirj. s. 246 1412; Kukoinha'a 1540; Kukonharia 1544—1690 163 k., Fde-Dte 1725, Kartta 1742, 1793, 1817, Ulv. kk. 1758-63; Kwkoynharia 1548; Kukoyharia 1554; Kuckonharia 1555—1687 63 k.; Kuckoha'a 1555; Kuckon haria 1556; Kukonharria 1556; Kwkonharia 1558—61 12 k.; Kvckonharia 1560; Chwkonharia 1565—74 6 k.; Kukonharia 1568; Kwkoharya 1568; Kwchonharia 1573 2 k.; Kuckunharia 1574; Kukoinharya 1576—1610 6 k.; Kuckoinharia 1579—1676 37 k.; Kwckunharia 1588; Kukoinhariaby

1590-93 4 k.; Kukoin haria 1591; Kwkoinharia 1599—1635 8 k.; Kuchonharia 1602—05 10 k.; Kuchoinharia 1602—65 7 k.; Cukoinharja 1612-49 5 k.; Kukoinhar (lyhennys) 1615—22 2 k.; Cukoinharia 1617—68 23 k.; Kokoyinharja 1622; Kukonharya 1625; Cukonharia 1626—82 15 k.; Kouckonharya 1628; Kuckånharia 1631—57 2 k.; Kukåinharia 1605—72 7 k.; Kuhenthaire 1606; Kuckonhayra 1606; Kuckuinharia 1608—75 2 k.; Kukunharia 1611—34 3 k.; Kucoinharja 1611; Cucoinharja 1611 3 k.; Kukonharja 1611—83 15 k.; Ulv. kk. 1751—57, 1764—69, Fde-Bne 1758-59, Uppb. bok 1843 4 k.; Kukoinharja 1615—50 24 k.; Cukonharja 1632—81 3 k.; Cuckoinharia 1632; Kukoniharia 1633—41 4 k.; Kuckoinharja 1634—79 6 k.; Kukoinhaaria 1636; Cuckanharia 1637; Kåkonharu 1639; Cukoiha-ria 1646; Cuc-koniharja 1651; Gukionharia 1655 2 k.; Gukonha-ria 1658; Cuc-konha-ria 1659; Cuckonharia 1659—84 8 k.; Cuckonharja 1661 - 83 7 k.; Kuconharia 1658—59; Kuckonharja 1663-82 11 k., Fde-Dfe 1723, 1754, Kiinnekk. 1802, Käräjöpöyt. ote 1833; Kwckonharia 1664; Cwkonharia 1664; Kwkoinharja 1665; Kukåinharia 1665; Kukanharia 1666; Kuckåinharia 1672; Kuckonharya 1676—84 8 k.; Cuconharia 1678, Fde-Dte 1724, 1727, 1746; Kaukonharia 1682—90 2 k.; Kockonharia 1690; Cuconharja Ulv. kk. 1725—37 2 k., 1744—57, Fde-Dte 1738; Cuconharju Skrftsb. 1732—37; Cuconh. (lyhennys) Ulv. kk. 1744—50; Kukoharja Uppb. bok 1843; Kukkonharja Utdr. Här. pr. 1844; Kukonharju Kuvern. päät. 1881, Vuokrakont. 1906, Maarek. ote 1908. 5. Kylä 9. kukoharjalaine. 10. kukoharjas, -t.

1. kulmala. 2. Kulmala. 4. Myllärin kyl., Lattomerén tak., Isonsuon kulm. 5. Pietilästä its. pt. 10. kulmalas, -t.

1. kurittu. 2. Kurittu. S. Nisse Kurittu FMU IV s. 247 1465; Nils Kurittu j Masia FMU IV s. 385 1473; Jönfs Kurittu 1554-58 3 k.; Kurittu 1562—1690 15 k.; Ulv. kk. 1725—31, 1751—69, Nakk. kk. 1765; Kuritu 1690, Karttasel. 1795; Curittu Ulv. kk.

1732—37, 1744—50, Nakk. kk. 1784—88; Kuritw Käräjäpöyt. ote 1801, Velkak. 1872; Kuuritto Kauppak. 1860. 4. Masian kyl. 5. Ent. talo, joka on jaettu osiin: Kyläkurittu (=Ylikurittu) ja Mäkikurittu (=Alakurittu). 10. *kuritul*, -t.

1. kurru. 2. Kurru. 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalasta its. lht. 10. *kurrus*, -t.

1. kuusella. 2. Kuusela, 4. Masian kyl. o. Kaapelista its. pt. $^{21}/_2$ 1924. 10. *kuuselas*, -t.

1. kuusela. 2. Kuusela, 4. Nakkilan kyl. 5. Yliviinikasta its. pt. $^{24}/_{10}$ 1917. Tilan omistaa Ahlträsk. 10. *kuuselas*, -t.

1. kuusi, 2. Kuusi. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Uudesta-huovarista its. pt. $^{13}/_8$ 1924. Tilan omistaa Kuusisto. 10. *kuuset*, -t. 12. Nimi on vasta maanmittarin kauppakirj. panema.

1. kuusilehto. 2. Kuusilehto, 4. Masian kyl., Järven tak. 5. Väinö Kootasta its. lht., jonka omistaa Penttilä. 10. *kuus-lehros*, -t.

1. kuusine. 2. Kuusinen, 4. Kukonharjan kyl., Kokemäenjoen pohj. puolla. 5. Härmälästä its. pt. $^{17}/_3$ 1922. 10. *kuusisel*, -t.

1. kuusine. 2. Kuusinen, 4. Masian kyl. 5. Talonpojasta its. pt. $^{30}/_3$ 1921. Tilan omistaa Kivekäs. 10. *kuusiset*, -t.

1. kuusine. 2. Kuusinen, 4. Viikkalan kyl., Lattomerén tak. 5. Markkulasta its. pt., jonka omistaa Juho Randén. 10. *kuusisel*, -t.

1. kuusisto. 2. Kuusisto. 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. lht. 10. *kuusistos*, -t.

1. kuusisto. 2. Kuusisto. 4. Leistilän kyl. 5. Nissilästä its. pt. $^{20}/_3$ 1920. Tilan omistaa Tulonen. 10. *kuusistos*, -t.

1. kuusisto. 2. Kuusisto. 4. Masian kyl., Järven syrj., Lopen kulm. 5. Häamarista its. pt. $^{23}/_9$ 1914. 10. *kuusistos*, -t.

1. kuusisto. 2. Kuusisto. Nakkilan kyl., Lattomerén tak. 5. Herralasta its. pt. $^{25}/_2$ 1909. 10. *kuusistos*, -t.

1. kuusisto. 2. Kuusisto, 4. Nakkilan kyl., Kirkonmäessä. 5. Alaviinikasta its. pt. $18/_{12}$ 1916. 10. kuusistos, -t.
1. kuusisto. 2. Kuusisto, 4. Ruhaden kyl., Järven syrj., Konson kulm. 5. Knuutilasta its. pt. $3/_{5}$ 1926. 10. kuusistos, -t.
1. kuusisto. 2. Kuusisto, 4. Ruskilan kyl., Leenaläven kulm. 5. Tynistä its. plt. 10. kuusistos, -t.
1. kuusisto. 2. Kuusisto, 4. Soinilan kyl., Mustansillan kulm. 5. Isostapereestä its. pt. $21/_{3}$ 1922.
1. kuusisto. 2. Kuusisto. 4. Soinilan kyl. 5. Penttalasta its. pt. 10. kuusistos, -t.
1. kuusisto. 2. Kuusisto, 4. Tattaran kyl. 5. Vähästäteinilästä its. lht. 10. kuusistos, -t.
1. kuusisto. 2. Kuusisto, 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalan torpp. 8. Ent. nimi on: linholmi. 10. kuusistos, -t.
1. kuusniämi. 2. Kuusiniemi, 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Mäkimuntista its. pt. $23/_{4}$ 1924. 10. kuusniämes, -t.
1. kyljoki. 2. Kyllijoki. 3. Kyllioki Nakk. kk. 1764; Kyyljoki Nakk. kk. 1800; Kylijoki Nakk. kk. 1801—05; Kyljoki. Ote lainhuud. pöyt. 1871; Kyllijoki. Kauppak. 1872; Kyljoen (gen.) Isonjaon täyd. pöyt. 1904. 4. Leistilän kyl. 5. Talo, joka on osa ent. Lampolan taloa. 9. Lähiseutua sanotaan nimellä: kyljoen kulma. 10. kyljoel, -t; -jovel, -t.
1. kyläkurittu. 2. Kyläkurittu. 4. Masian kyl. 5. Talo, joka on osa ent. Kuritun taloa. Siihen kuuluu myös osia Kylämundista ja Eskolasta. Talon omistaa Frans Eskola. 8. Virall. nimi on Ylikurittu. Käytetään myös nimiä: isokurittu, esakurittu, eskolan kurittu ja kiärteen kurittu tai vain: kurittu. 10. kyläkuritul, -t.
1. kyläkäki. 2. Kyläkäki. Katso: käki.
1. kylänpää. 2. Kylänpää. 4. Ruskilan kyl., Viikin kulm. 5. Hyppingistä its. plt., jonka omistaa Erland Boman. 7. Tila on Ruskilan kylän päässä, Haistilan rajalla. 10. kylänpääs, -t.

1. kylämuntti. 2. Kylämuntti. 4. Masian kyl. 5. Ent. talo, joka on osa ent. Muntin taloa. Osa Kylämunttia kuuluu Kyläkurituun; itsenäisen kantatilan omistaa Kalle Nokki. 10. kylä-munttil, -t.
1. kylävankka. 2. Kylävankka. 4. Masian kyl. 5. Talo, joka on osa ent. Vankan taloa. Talon omistaa opettaja Ikonen. 10. kylä-vankal, -t.
1. käki. 2. Käki. 3. Käckj 1688—89 3 k.; Käki 1690 4 k., Ulv. kk. 1725—69; Käcki Utdr. Här. pr. 1788 $\frac{6}{10}$ ja $\frac{15}{9}$; Käkin (gen.) Torp. kontr. 1855. 4. Leistilän kyl. 5. Talo. 8. Virall. nimi on: Kyläkäki. 10. käkil, -t.
1. laakerpummi. 2. Lagerbom. 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. lht., jonka omistaa Laakso. 10. laakerpummil, -t.
1. lahrerranta. 2. Lahdenranta. 4. Masian kyl. 5. Muntista its. pt. $\frac{23}{9}$ 1914. Tilan omistaa Hamari. 10. lahrerrannas, -t.
1. lahti. 2. Lahti. 4. Lammaisten kyl. Kissalan kulm. 5. Klomsista its. pt. $\frac{15}{10}$ 1921. 10. lahrel, -t.
1. lahtine. 2. Lahtinen. 4. Ruskilan kyl. 5. Hyppingistä its. lht. 10. lahtisel, -t.
1. laiho. 2. Laiho. 4. Kukonharjan kyl. 5. Viikarista its. pt. $\frac{5}{5}$ 1922. 10. laihol, -t.
1. laine. 2. Laine. 4. Kukonharjan kyl. 5. Pänipistä its. pt. $\frac{24}{3}$ 1927. 10. lainel, -t.
1. laine. 2. Laine. 4. Leistilän kyl., Kivenmaan kulm. 5. Juholasta its. plt. $\frac{20}{3}$ 1920. 10. lainel, -t.
1. laine. 2. Laine. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla, 5. Yrjölän torpp. 10. lainel,-t.
1. laine. 2. Laine. 4. Masian kyl. 5. Mäkikuritusta its. pt. $\frac{23}{4}$ 1924. 10. lainel, -t.
1. laitrine. 2. Laitinen. 4. Nakkilan kyl., Lattomerén tak. 5. Vasaran Anttilalle myymästä Kuusiston torpasta its. pt. 10. laitisel, -t.

1. l a k s o n e . 2. Laaksonen. 4. Lammaisten kyl. 5. Keskipereestä its. pt. $\frac{16}{12}$ 1921. 10. *laksosel*, -t.
1. l a k s o n e . 2. Laaksonen. 4. Masian kyl., Lattomeren tak. 5. Talonpojasta its. pt. $\frac{23}{1}$ 1917. 10. *laksosel*, -t.
1. l a k s o n e . 2. Laaksonen. 4. Ruskilan kyl., Pinarin kulm. 5. Ala-aarikasta its. plt. $\frac{20}{4}$ 1926. 10. *laksosel*, -t.
1. l a m m a n e ; l a m m a i n e . 2. *Lammanen*; Lammainen. 3. Lammas Must. kirj. s. 77 1347, s. 82 1348, s. 295 1422, s. 325 1429, s. 426 1447, s. 446 1453, s. 446 1454, FMU II s. 148 1414, s. 217 1419, IV s. 220 1463, Arw. Handl. II s. 48 1419, V s. 22 1463, VIII s. 9 1463, 1463—1683 41 k.; Lammafs Must. kirj. s. 80 1347, s. 445 1453, 1606—15 4 k.; Lanmas Must. kirj. s. 81 1347; Lammasby Must. kirj. s. 245 1412, 1575-1611 5 k.; Lamandz FMU IV s. 44 1453, Arw. Handl. I s. 30 ja 31 1453; Llammas Must. kirj. s. 445 1453; Lagmandz Arw. Handl. I. s. 53 1484; Lamaifs 1540—82 4 k.; Lamaifs 1541—43 3 k.; Lamais 1544—1690 37 k.; Fde-Bne 1751—59, 1765, Nakk. kk. 1806; Lammas by 1548—74 8 k.; Lamas 1552—67 5 k.; Lammays 1553—54 2 k.; Lamays 1554; Lammafby 1556—61 2 k.; Lamafby 1557; Lamafby 1558; Lamas 1558; Lammais 1562—1690 522 k., Uh. kk. 1725-37, 1744—1813, Fde-Dte 1727 2 k.; 1732, Fde-Bne 1758—59, 1765, Nakk. kk. 1765, Uppb. bok 1843; Lamasby 1564; Lammais by 1579—1624 4 k., Uly. kk. 1744—50: Lammaisby 1580—1645 26 k.; Karttasel. 1775; Lamaifby 1607 -10 2 k.; Lammaifs 1608—71 5 k.; Lamaisby 1615—44 9 k.; Lammajsby 1623; Lanmiaijsby 1635; Lammaisby 1638; Lemmais 1639 2 k.; Lämmais 1639; Lammis 1649—79 3 k.; Lammais 1650 2 k.; Lammais 1650; Lamais 1655—73 4 k.; Lammai 1656; Lamaifs 1656; Lammans 1656; Lammaz 1657; Lamaifs 1664—65 2 k.; Lammaif 1672; Lammis by Utdr. Här. pr. 1821; Lammasten kylä Velkak. 1872. — Lammas viik Must. kirj. s. 245 1412; Lammafs viik Must. kirj. s. 245 1412; Lammesviik

Must. kirj. s. 246 1412; Lamandz wigh FMU IV s. 44 1453, Arw. Handl. I s. 30 1453, IV s. 31 1453, V s. 11 1453, I. s. 53 1484; Lagmans wyk Arw. Handl. VIII s. 8 1463. — Lamadz fors FMU s. 44 1453, Arw. Handl. IV s. 10 ja 11 1453; Lamandz forfs FMU IV s. 44 1453, Arw. Handl. s. 31 1453; Lamandis forfs Arw. Handl. I s. 29 1453; Lamads fors Arw. Handl. I. s. 29 1453; Lamands forjs Arw. Handl. I s. 30 1453; Lammandzforfs Arw. Handl. IV s. 31 1453; Lammas forfs Must. kirj. s. 446 1454, FMU IV s. 208 1463, Arw. Handl. VIII s. 8 1463, 1564—80 2 k.; Lammas fors Must. kirj. s. 446 1454, 1569—1618 7 k.; Lagmans forfs Arw. Handl. VIII s. 8 1463; Lammas fårs Arw. Handl. II s. 315 1551, 1587—1610 5 k.; Lammas ffors Arw. Handl. II s. 317 1551; Lammajfs forfs (gen.) 1553; Lammas ffårff 1556; Lamas forff 1557; Lagmands fors 1559; Lammasforfs 1562; Lamais fors 1563; Lamais forfs 1565—66 2 k.; Lamais forss 1573; Lamais fors 1573; Lammais fors 1576—1617 7 k.; Lammais fårs 1605—09 2 k.; — Lammas fiskeri Must. kirj. s. 446 1454; Lammas fiskaeri FMU IV s. 158 1460, Arw. Handl. IV s. 74 1460. 5. Kylä. 10. *lammasis*, -t.

1. lammi. 2. Lammi. 4. Soinilan kyl. 5. Penttalasta its. pt. $\frac{5}{4}$, 1922. 10. *lammil*, -t

1. lammine. 2. Lamminen, 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Markkulasta its. lht. $\frac{21}{2}$ 1924. 10. *lammisel*, -t.

1. lammine. 2. Lamminen, 4. Ruskilan kyl., Lattomerén tak. 5. Mikkolasta its. pt. 10. *lammisel*, -t.

1. lampola. 2. Lampola. 3. Lamboila 1689—90 4 k.; Lambola Ulv. kk. 1725—31, 1744—69, Nakk. kk. 1765; Lambola Ulv. kk. 1732—37. 4. Leistilän kyl. 5. Ent. talo, joka on jaettu osiin: Kyllijoki, Vanha- ja Uusilampola. 10. *lampolas*, -t.

1. lanki. 2. Lanki. 4. Kukonharjan kyl., Lattomerén tak. 5. Härälästä its. pt. $\frac{17}{3}$ 1922, 10. *lankil*, -t.

1. lanne. 2. Lanne. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Lindistä

its. pt. 8. Käytetään myös nimeä: hakalal lanne. 10. *lan-
nel, -t.*

1. *l a t t u m e r i*. 2. Lattomeri. 3. Lattomäri 1818. 4. Kunnallisessa suhteessa kuuluu useaan eri kylään, mutta kirkollisessa suhteessa muodostaa oman lukukinkeripiirin. 5. Kylä tai kulmakunta, joka käsittää koko ent. Lattomerén vesijättömaan sekä Nakkilan talollisten takamaa. 9. *l a t t u m e r i l ä i n e*. 10. *l a t t u m e r e n t a n a n*, — *t a k k a a*; *l a t t u m e r e s*, -*t.* (harvoin).

1. *l a u r i l a*. 2. Laurila. 4. Kukonharjan kyl., Lattomerén tak. 5. Härmälästä its. pt. ¹⁷/₃ 1922. Tilan omistaa Saarinen. 10. *l a u r i l a s*, -*t.*

1. *l a u r i l a*. 2. Laurila. 3. Laurila 1688—90 7 k.; Ulv. kk. 1725—37, 1744—69, Nakk. kk. 1767; Michel Laurin Utdr. Lagf. pr. 1809. 4. Lammaisten kyl. 5. Ent. talo, joka on jaettu osiin: Ala- ja Ylilaurila. 10. *l a u r i l a s*, -*t.*

1. *l a u r i l a*. 2. Laurila. 4. Nakkilan kyl., Kirkonmäessä. 5. Ala-viinikasta its. plt. ¹⁸/₁₂ 1916. 10. *l a u r i l a s*, -*t.*

1. *l a u t i l a*. 2. Lautila. 3. Lautila 1548—1690 84 k., Ulv. kk. 1725—37, 1770—93, Fde-Dte 1723, Fde-Bne 1758—59, 1766, Dde-Bne 1814, 1817—18, 1821—32; Lawtila 1558—64 2 k.; Lauttila 1560—1689 17 k., Fde-Dte 1737, Ulv. kk. 1751—57, Fde-Bne 1846; Lauttila by 1561; Lautiala 1562—1678 15 k.; Lautiala by 1575; Lautialaby 1576; Lautila by 1579; Lautilaby 1582—1611 2 k.; Lautelaby 1600; Lautela 1604—59 6 k.; Lawtiala 1605; Lauttula 1606; Lautella 1607; Laitila 1646—48 2 k.; Lautilla 1653—82 8 k.; Laukila 1667 2 k.; Lautihla 1668—89 3 k.; Lautylla 1670—74 2 k.; Layttylla 1671—77 3 k.; Lauttyla 1673; Lauthila 1685. 5. Ent. kylä ja talo, joka nyt kuuluu Anolaan. 10. *l a u t i l a s*, -*t.*

1. *l e h t i l ä*. 2. Lehtilä. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Rantakareksesta its. pt. ¹⁴/₁₂ 1907. 10. *l e h t i l ä s*, -*l.*

1. lehtimäki. 2. Lehtimäki. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla.
5. Lindistä its. pt. $\frac{4}{7}$, 1923. 10. *lehtimäjes*, -t.
1. lehtimäki. 2. Lehtimäki. 4. Viikkalan kyl., 5. Viikkalasta
its. lht. 10. *lehtimäjes*, -t.
1. lehtine. 2. Lehtinen. 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. plt. 10.
lehtiset, -t.
1. lehtine. 2. Lehtinen. 4. Järvikyl. 5. Villilästä its. pt. 10.
lehtiset, -t.
1. lehtine. 2. Lehtinen. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Its. pt.
10. *lehtiset*, -t.
1. lehto. 2. Lehto. 4. Arantilan kyl., Kokemäenjoen pohj. puolla.
5. Pohjolasta its. pt. 10. *lehrol*, -t.
1. lehto. 2. Lehto. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla, 5. Lindistä
its. lht. $\frac{19}{11}$, 1920. 10. *lehrol*, -t.
1. lehto. 2. Lehto. 4. Ruskilan kyl. 5. Aikalasta its. pt. 10. *leh-*
rol -t.
1. lehtola. 2. Lehtola. 4. Järvikyl. 5. Its. pt. 10. *lehtolas*, -t.
1. lehtola. 2. Lehtola. 4. Masian kyl., Järven syrj., Konson
kulm. 5. Hannulasta its. pt. $\frac{6}{8}$, 1912. 10. *lehtolas*, -t.
1. lehtone. 2. Lehtonen. 4. Järvikyl. 5. Its. pt. 10. *lehtosel*, -t.
1. lehtone. 2. Lehtonen. 4. Kukonharjan kyl. 5. Pämpistä its. pt.
10. *lehtosel*, -t.
1. lehtone. 2. Lehtonen. 4. Masian kyl. 5. Väinö Kootasta its. pt.
 $\frac{11}{12}$, 1923. 10. *lehtosel* -t.
1. lehtone. 2. Lehtonen. 4. Ruskilan kyl., Lattomerén tak. 5. Ty-
nistä its. lht. 10. *lehtosel* -t. 12. Kauppakirj. on maanmitt.
merkinnyt tilalle nimen: Kiviranta.
1. lehtone. 2. Lehtonen. 4. Tattaran kyl. 5. Tuurasta its. pt $\frac{10}{3}$,
1921. Tilan omistaa Kalle Laiho. 10. *lehtosel* -t.
1. leino. 2. Leino. 4. Leistilän kyl., Kyllijoen kulm. 5. Kyllijoesta
its. pt. $\frac{17}{5}$, 1927. 8. Ent. nimi on: santala. 10. *leinol*, -t.
1. leipäluato. 2. Leipäluoto. 4. Ruhaden kyl., Lattomerén tak.

5. Knuutilasta its. pt. $\frac{26}{4}$ 1902. Tilan omistaa Liemola. 10. *leipäluaros*, -t.

1. leistilä. 2. Leistilä. S. Leistilän FMU III s. 213 1441, 1565—1690 52 k., Ulv. kk. 1732—37, 1751—57; Leistila FMU III s. 214 1441, 1616—36 3 k.; Leiftile 1540—1664 6 k.; Leiftila 1541—1688 27 k.; Leftila 1542; Leiftilä 1543-1690 730 k., Fde-Dte 1723—24, Ulv. kk. 1725—69, Skrftsb. 1744, Fde-Bne 1758—59, 1765; Leiftil 1544; Leyftiläby 1548—1579 7 k.; Leyftile 1554—61 7 k.; Leyftilä 1555—1676 48 k.; Leyftileby 1556—57 2 k.; Lâyftilä 1562—64 2 k.; Leyftile by 1565; Leyftilä by 1566—74 5 k.; Leistiläby 1569—75 2 k.; Leiftelaby 1575; Leiftilän fock 1575; Leyftilæby 1575; Leftilä 1576; Leyftilæ by 1579; Leiftilæ 1583—1606 7 k.; Leiftila by 1587; Leistilæ 1587; Leiftelä 1588—1652 2 k.; Leiftilä by 1590—91 3 k.; Leftela 1591; Leiftiläby 1592—1634 8 k.; Leiftilaby 1600; Leiftileby 1601—08 2 k.; Leiftieläby 1604—07 2 k.; Leiftill 1604; Loifstela 1606; Leiftala 1606—40 2 k.; Leiftele 1606; Leiftillä 1607—83 11 k.; Lâiftilaby 1608; Lâyftyla 1608; Lâiftillä 1614—80 6 k.; Leiftilä by 1616; Laiftila 1624—89 2 k.; Leiftialla 1625; Lâftilä 1625; Leeiftäälä 1626; Leistillä 1628—71 5 k.; Leiftilla 1643—63 5 k.; Leiftiala 1649; Laiftilä 1649—64 3 k.; Lâiftilä 1650—89 21 k., Fde-Dte 1723; Lihtilä 1655; Leifkilä 1659; Lâiftila 1665; Leiftilä 1667; Lâiftihlä 1668 Leifstila 1669—76 3 k.; Leistilla 1670; Leifsttila 1671; Leiftela 1675; Laistila 1690. 5. Kylä. Se jakaantuu kolmeen osaan: Vähä-, Iso- ja Palonpää. 7. Kylässä on Leistilän järvi. 9. leistiläläine. 10. *leistiläs*, -t.

1. leivo. 2. Leivo. 4. Soinilan kyl., Lattomerén tak. 5. Isostape-reestä its. pt. $\frac{15}{3}$ 1922. 10. *leivol*, -t.

1. lemperi, 2. Lönnberg, 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Kujakareksesta its. pt. $\frac{18}{3}$ 1925. 10. *lemperil*, -t.

1. lepistö. 2. Lepistö. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Jaakolan torpp. 10. *lepistös*, -t.

1. le pistö. 2. Lepistö, 4. Masian kyl., Lattomerén tak., Isonsuon kulm. 5. Kyläkuritusta its. pt. 10. *lepistö*, -t.
1. le pistö. 2. Lepistö, 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Its. lht., jonka omistaa Halminen. 7. Lähistöllä kasvaa leppiä. 10. *lepistö*, -t. 12. Nimi on vasta maanmittarin kauppakirj. panema.
1. le ppä koski. 2. Leppäkoski, 4. Ruhaden kyl. 5. Mikolasta its. tila. 10. *leppäkoski*, -t.
1. le vola. 2. Levola, 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. pt. 10. *levolas*, -t.
1. le vola. 2. Levola, 4. Leistilän kyl. 5. Jaakkolasta its. pt, jonka omistaa Frans Sjölund. 10. *levolas*, -t.
1. le vola. 2. Levola, 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Uudestahuovarista its. pt. $\frac{3}{10}$ 1922. 10. *levolas*, -t.
1. le vola. 2. Levola, 4. Ruhaden kyl., Lattomerén tak. 5. Vappulasta its. pt. 10. *levolas*, -t.
1. le vola. 2. Levola, 4. Tattaran kyl. 5. Ylikrannista its. lht. $\frac{28}{12}$ 1923. 10. *levolas*, -t.
1. le vo mäki. 2. Levomäki. 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalan torpp. 10. *levomäki*, -t.
1. linforssi. 2. Lindfors, 4. Masian kyl., Järven syrj., Konson kulm. 5. Hamarista its pt. 10. *linforssi* -t.
1. linforssi. 2. Lindfors, 4. Ruskilan kyl. 5. Aikalan torpp. 10. *linforssi*, -t.
1. linti. 2. Lind. 4. Kukonharjan kyl., Isonmäen rinnassa. 5. Tynistä its. plt. $\frac{11}{3}$ 1922. 10. *linti*, -t.
1. linti. 2. Lind. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Rantakareksesta its. plt. 10. *linti*, -t.
1. linti. 2. Lind. 3. Lindi Utdr. Lagf. pr. 1827; Linti Ote kiinn. pöyt. 1890. 4. Leistilän kyl. 5. Talo, johon lisäksi kuuluu osia Yrjölästä, Nissilästä ja Sepästä. Talon omistaa Palojoki. 10. *linti*, -t.

1. lohikoski. 2. Lohikoski, 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Mäkimuntista its. pt. $\frac{3}{4}$ 1916. Tilan omistaa Haapanen. 10. *lohikoskel*, -t.
1. loimijoki. 2. Loimijoki. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Its. pt., jonka omistaa Sivu (aiemmin Tiensivu). 10. *loimjojel*, -t; -jovel, -t. 12. Nimi on vasta maanmittarin kauppakirj. panema.
1. lope. 2. Lope. 4. Ruskilan kyl., Järven syrj. 5. Aikalasta its. pt. 9. Ympäristöä sanotaan nimellä: lopen kulma. 10. *lopel*, -t.
1. luato. 2. Luoto. Katso: pukholma.
1. luatola. 2. Luotola. 4. Järvikyl. 5. Its. pt. 10. *luatolas*, -t.
1. luatola. 2. Luotola. 4. Kukonharjan kyl., Kokemäenjoen pohj. puolla, 5. Tynistä its. lht. $\frac{11}{3}$ 1922. Tilan omistaa Helin. 10. *luatolas*, -t.
1. luatola. 2. Luotola. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla, Alhon kulm. 5. Hurusta its. lht. 10. *luatolas*, -t.
1. luatola. 2. Luotola. 4. Ruskilan kyl., Lattomerén tak. 5. Klasisista its. plt. $\frac{9}{8}$ 1912. Tilan omistaa Luotonen. 10. *luatolas*, -t.
1. luatone. 2. Luotonen. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Talonpojasta its. pt. $\frac{23}{1}$ 1917. 10. *luatosel*, -t.
1. lähremäki. 2. Lähdemäki. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Lindin torpp. 10. *lähremäjes*, -t.
1. lähremäki. 2. Lähdemäki. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Jaakkolan torpp. 10. *lähremäjes*, -t.
1. lähremäki. 2. Lähdemäki. 4. Masian kyl. 5. Präskistä its. pt. $\frac{23}{4}$ 1924. 10. *lähremäjes*, -t.
1. lönnruuti. 2. Lönnroot. 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. pt. 10. *lönnruutil*, -t.
1. lönnruuti. 2. Lönnroot. 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. pt. 10. *lönnruutil*, -t.
1. maantiäkuuteri. 2. Maantiekkuuteri. 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalan torpp. 10. *maantiäkuuteril*, -t.

1. majjala. 2. Majjala, 4. Tattaran kyl. 5. Ylikrannista its. pt. $\frac{14}{11}$ 1923. 10. *majjalas*, -t.
1. malmi. 2. Malmi. 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. lht. 10. *mal-mil*, -t.
1. malmi. 2. Malmi. 4. Kukonharjan kyl. 5. Tynistä its. pt. $\frac{21}{3}$ 1927. 10. *malmil*, -t.
1. mannila. 2. Mannila. 4. Masian kyl., Järven syrj. o. Ist. pt., jonka omistaa Melin. 10. *mannilas*, -t.
1. mannila. 2. Mannila, 4. Masian kyl., Lattomerren tak. 5. Kyläkuritusta ja Talonpojasta its. pt. 10. *mannilas*, -t.
1. mantere. 2. Mantere. Katso: vireeni.
1. marjamäki. 2. Marjamäki, 4. Kukonharjan kyl. 5. Tynistä its. pt. $\frac{11}{3}$ 1922. 10. *marjamäjes*, -t.
1. marjamäki. 2. Marjamäki, 4. Soinilan kyl. 5. Vesangasta its. pt. $\frac{15}{3}$ 1922. 8. Ent. nimi on: erkkilä. 10. *marjamäjes*, -t.
1. marjane. 2. Marjanen, 4. Leistilän kyl. 5. Jaakkolasta its. pt. 8. Käytetään myös nimeä: jutittam pirtti; siinä on näet ennen asunut vanha hieroja, Jutitta. 10. *marjasel*, -t.
1. markku; markkula. 2. Markku; Markkula. 3. Madz Marcufson 1611; Simon Marcufson 1611; Marku 1688—90 5 k.; Nakk. kk. 1826; Marcula Ulv. kk. 1725—37, 1744—57, Nakk. kk. 1773—79; Markula Ulv. kk. 1751—63, Nakk. kk. 1765; Marckula Ulv. kk. 1764—69; Marcu Nakk. kk. 1791, 1801—05; Marcku Nakk. kk. 1806. 4. Leistilän kyl. 5. Talo johon lisäksi kuuluu osia Kujakareksesta ja Sepästä. Talon omistaa Ferdinand Kares. 10. *markul*, -t.
1. markkula. 2. Markkula. 3. Markula 1688—90 6 k.; Ulv. kk. 1776—81, 1801—47, Nakk. kk. 1765; Marcula Ulv. kk. 1725—37, 1770—93, Nakk. kk. 1773—79; Markkula Ulv. kk. 1849—62; Markola Boställe Kartta 1865. 4. Viikkalan kyl., Lattomerren tak. 5. Kruunun virkatalo 10. *markkulas*, -t. 11. Talo on ennen sijainnut varsinaisessa Viikkalan (ent. Lautilan) ky-

lässä ja se kuuluu nyt Viikkalan kartanoon. Korvaukseksi tästä saamastaan talosta on Viikkalan kartano antanut kruunulle nykyisen Markkulan virkatalon Lattomerén takaa.

- I. masia.* 2. Masia. 3. j Mansiom Must. kirj. s. 246 1412; Masia FMU III s. 214 1441, IV s. 385 1473, 1587—1688 38 k., Fde-Dte 1734, Ulv. kk. 1751—57 2 k., Fde-Bne 1758-59; Masiö fyerdin-genom FMU IV s. 44 1453, Arw. Handl. V. s. 10 1453; Mosio Arw. Handl. I s. 29 1453; Masiö Arvv. Handl. I s. 29 1453; Josep Masia FMU IV s. 158 1460, Arw. Handl. IV s. 74 1460; Masia fierdwng Arw. Handl. VIII s. 8 1463; Mafia 1540—1690 527 k., Fde-Dte 1723, Ulv. kk. 1725—37, 1744—63, Skrftsb. 1744 2 k.; Mafiaby 1542—1681 17 k.; Mafia by 1548—1616 16 k.; Mafya 1558—1608 5 k.; Mafsia 1565—1690 118 k.; Mafsiaby 1573—1624 6 k.; Mafsiaa 1626; Maafia 1635—50 2 k.; Maifia 1639—69 5 k.; Mafila 1640; Mafsia 1646—76 16 k.; Masfsia 1652—76 6 k.; Maifa 1659—88 2 k.; Masfia 1664; Mafzia 1665—74 5 k.; Maifsia 1670—83 2 k.; Masfja by Isonjaon pöyt. 1792; Massia Käräjöpöyt. 1790, Karttasel. 1795, Utdr. Här. pr. 1813; Masiian (gen.) Maksukuitti 1881. 5. Kylä. 9. masialaine.
- 10. masias, -t.*

- I. m a t o m ä k i.* 2. Matomäki, 4. Tattaran kyl. 5. Unkurista its., Sorron maasta eroitettu pt. ²³/₄ 1921. 9. Koko sitä mäkeä, missä tila sijaitsee sanotaan nimellä: matomäki. *10. matomäjes, -t.*

- I. m a t t i l a.* 2. Mattila. 4. Järvikyl., Lopen kulm. 5. Its. pt. *10. mattilas, -t.*

- I. m a t t i l a.* 2. Mattila. 3. Mattila 1610—90 8 k.; Ulv. kk. 1725—31, 1751—69; Mattilä Ulv. kk. 1732—37; Matthila Ulv. kk. 1744—50. 4. Leistilän kyl. 5. Talo. *10. mattilas, -t.*

- I. m a t t i l a.* 2. Mattila. 4. Ruhaden kyl., Lattomerén tak. 5. Puontista ja Nikistä its. lht. *10. mattilas, -t.*

- I. m e t t ä h u h t a l a.* 2. Metsähuhtala. 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalasta its. pt. *10. mettähuhtalas, -t.*

1. mettäkares. 2. Metsäkares. 4. Leistilän kyl., Pyssykan-
kaalla. 5. Talo, joka on osa ent. Kujakareksen taloa. 8. Tavall.
käytetään vain nimeä: kares. 10. *mettäkareksel -t.*
1. mettälä. 2. Metsälä, 4. Myllärin kyl. Lattomerén tak. 5. Pie-
tilästä its. pt. $\frac{6}{3}$ 1911. Tilan omistaa Mäkelä. 10. *mettäläs, -t.*
1. miikoortti; miilkoortti. 2. Millgård. 4. Tattaran kyl. 5.
Vähästäeinilästä its. lht., jonka omistaa Levola. 10. *mii-
koorttil, -t.* 12. Kauppakirj. on maanmitt. merkinnyt tilalle
nimen: Tuomisto.
1. mikkola. 2. Mikkola. 4. Ruskilan kyl., Lattomerén tak. 5. Ala-
aarikasta its. lht. $\frac{9}{8}$ 1912. 10. *mikkolas, -t.*
1. m i k o l a. 2. Mikola. 4. Masian kyl., Järven syrj. 5. Alakootasta
its. pt. $\frac{17}{12}$ 1921. Tilan omistaa Jalmari Saarinen. 10. *miko-
las, -t.*
1. m i k o l a. 2. Mikola, 4. Masian kyl.. Järven syrj., Konson kulm.
5. Mäkivankasta its. pt. 10. *mikolas, -t.*
1. m i k o l a. 2. Mikola, 4. Nakkilan kyl., Lattomerén tak. 5. Viini-
kasta its. pt. $\frac{28}{11}$ 1914. Tilan omistaa Peltomaa. 10. *miko-
las, -t.* j,
1. m i k o l a. 2. Mikola. 3. Mikola 1689, Ulv. kk. 1744—50, 1757—63,
Nakk. kk. 1792—1800; Mickoila 1689—90 2 k.; Mickola 1690,
Karttasel. 1795, 1852; Michoila 1690; Micola Ulv. kk. 1725—37,
1763—69, Nakk. kk. 1801—05; Michola Nakk. kk. 1765—92;
Mikkola Utdr. Här. pr. 1853, 1874. 4. Ruhaden kyl. 5. Talo.
10. *mikolas, -t.*
1. moorttee. 2. Mortte. 4. Ruskilan kyl., Viikin kulm. 5. Tynistä
its. plt. 10. *moortteel -t.* 12. Kauppakirj. on maanmitt. mer-
kinnyt tilalle nimen: Alamaa.
1. muntti. 2. Muntti. 3. Mundz 1611; Muntz 1615; Muntj 1688—90
5 k.; Munti 1690, Fde-Dte 1723, Ulv. kk. 1732—37, 1751—63;
Muntzi Ulv. kk. 1725—31, 1744—57, Muntti Ulv. kk. 1764—69,
Nakk. kk. 1765, Sotam, kontr. 1859; Muntis Karttasel. 1795;

Munthi Kalunk. luett. 1817. 4. Masian kyl. 5. Ent. talo, joka on jaettu osiin: Kylä- ja Mäkimuntti. 10. *munttil*, -t.

1. mylläri. 2. Mylläri. 3. Möllnaby 1552; Mölläby 1553; Mölleby 1554—75 15 k.; Mylleby 1556—60 2k.; Myllarby 1556—1672 2 k.; Miöllar 1557; Mölneby 1557—1631 2 k.; Moller by 1562—79 4 k.; Mollerby 1563—75 6 k.; Möllerby 1564—1683 86 k.; Möllenby Bdr. Fs Hist. IV s. 447 1570; Mölnärby 1573—1686 13 k.; Mölnerby 1575—1670 9 k.; Möllnerby 1576—1671 3 k.; Käräjäpöyt. 1801; Möleby Bdr. Fs. Hist. V s. 139 1577; Möllnareby 1578—1676 7 k.; Molnereby 1581—90 2 k.; Mölnare by 1581—94 2 k.; Molnareby 1587—1664 4 k.; Mölarby 1587; Mölnäreby 1587—1658 2 k.; Möllare by 1588; Mölnæreby 1588; Mölnareby 1593—1667 33 k.; Mölnarby 1594—1690 113 k., Ulv. kk. 1751—57, 1764—69, Nakk. kk. 1765, Utdr. Här. pr. 1827, Vuokrak. 1835; Myllärby 1600—34 3 k.; Möllärby. 1605—68 12 k.; Möllareby 1610—72 20 k.; Möllare by 1609; Möllarby 1610—82 59 k., Fde-Dte 1737, Nakk. kk. 1773, Käräjäpöyt. (jälj.) 1777; Möller by 1615—16 2 k.; Mölläreby 1615—35 3 k.; Möllaribyy 1617; Mölnar 1622; Mölnare 1625; Möllare 1629; Mölne by 1632; Möllerbyy 1637; Mollerbyy 1637; Möllnärby 1637—88 10 k.; Mölnereby 1638; Möllnar by 1645 2 k.; Möllby 1647; Myllareby 1649 2 k.; Möllerneby 1650; Molnerby 1651; Möllereby 1651; Möllnarby 1653—90 42 k., Ulv. kk. 1758—63, Nakk. kk. 1792, Käräjäpöyt. ote 1856; Mollareby 1654—71 2 k.; Mölmarby 1655—64 3 k.; Molnarby 1657—83 4 k., Fde-Bne 1758—59; Myllerby 1657—63 3 k., Fde-Dte 1753 2 k., 1755; Målnarby 1658; Mollarby 1661; Molareby 1661; Mölnarebyy 1663; Mularby 1666; Mööllnerby 1667—75 2 k.; Möölnerby 1672; Miölnarby 1673; Möhlnerby 1673—76 2 k.; Mollnarby 1675; Myllykylä 1685, Ulv. kk. 1725—31, Kartta 1915; Mylläri Fde-Dte 1727, 1741, 1749, Ulv. kk. 1732—37, 1751—57; Myllärj Ulv. kk. 1744—50; Myllari Fde-Dte 1724; Myllariby Fde-Dte 1753;

Mjollarby Käräjäpää. 1868; Mjölnarby Utdr. Här. pr. 1874. 5. Kylä ja mäki, jolla kylä sijaitsee. 9. mylläriläine; myllärim mäkeläine. 10. *mylläril, -t; myllärin kyläs, -t; myllärim mäj-es, -t.* 11. Kylässä olevan Kukkaskosken varrella on vanhoista ajoista asti ollut mylly.

1. m ä j e m p ä ä . 2. Mäenpää. 4. Järvikyl, Aurasuon kulm. 5. Its. pt. 10. *mäjempääs, -t.*

1. m ä j e m p ä ä . 2. Mäenpää. 4. Kukonharjan kyl. 5. Pämpin torpp. 10. *mäjempääs. -t.*

1. m ä j e m p ä ä . 2. Mäenpää. 4. Masian kyl. 5. Kaapelista its. pt. 10. *mäjempääs, -t.*

1. m ä j e m p ä ä . 2. Mäenpää. 4. Masian kyl., Järven syrj., Konson kulm. 5. Muntista its. pt. ²⁵/₉ 1913, 10. *mäjempääs, -t.*

1. m ä j e m p ä ä . 2. Mäenpää. 4. Tattaran kyl. 5. Hiljasesta its., Sorron maasta erotettu pt. ⁴/₁ 1921. 10. *mäjempääs, -t.*

1. m ä j e m p ä ä . 2. Mäenpää. 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalasta its. lht. 8. Ent. nimi on: vileeni. 10. *mäjempääs, -t.*

1. m ä k e l ä . 2. Mäkelä. 4. Arantilan kyl. 5. Yliryssästä its. pt. ²⁵/₂ 1924. 10. *mäkeläs, -t.*

1. m ä k e l ä . 2. Mäkelä. 4. Järvikyl. 5. Its. pt., jonka omistaa Viljanen. 10. *mäkeläs, -t.*

1. m ä k e l ä . 2. Mäkelä. 4. Kukonharjan kyl., Kokemäenjoen pohj. puolla. 5. Härmälästä its. pt. 10. *mäkeläs, -t.*

1. m ä k e l ä . 2. Mäkelä. 4. Kukonharjan kyl., Kokemäenjoen pohj. puolla. 5. Härmälän torpp. 10. *mäkeläs, -t.*

1. m ä k e l ä . 2. Mäkelä. 4. Kukonharjan kyl., Lattomerén tak. 5. Ylikruusista its. pt. ⁵/₅ 1922. 10. *mäkeläs, -t.*

1. m ä k e l ä . 2. Mäkelä. 4. Masian kyl. 5. Hamarista ist. pt. ¹⁷/₁₁ 1913. 8. Tavall. käytetään nimeä: hamarim mäkelä. 10. *mäkeläs, -t.*

1. m ä k e l ä . 2. Mäkelä. 4. Masian kyl. 5. Talonpojan torpp. 8. Käytetään myös nimeä: kotkam mäkelä. 10. *mäkeläs, -t.*

1. m ä k e l ä . 2. Mäkelä. 4. Nakkilan kyl., Vuohimäessä. 5. Penttalan (Alaviinikan) torpp. 10. *mäkeläs, -t.*
1. m ä k e l ä . 2. Mäkelä. 4. Ruskilan kyl., Vikin kulm. 5. Aikalasta its. lht. 10. *mäkeläs, -t.*
1. m ä k e l ä . 2. Mäkelä. 4. Soinilan kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Vesankoon. 10. *mäkeläs, -t.*
1. m ä k e l ä . 2. Mäkelä. 4. Tattaran kyl. 5. Talo, johon kuuluvat ent. Tuoran ja Ojalan talot. 10. *mäkeläs, -t.*
1. m ä k e l ä . 2. Mäkelä. 4. Tattaran kyl. 5. Ylikrannista its. pt. ^{24/11} 1923. 10. *mäkeläs, -t.*
1. m ä k e l ä . 2. Mäkelä. 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalasta its. lht. 10. *mäkeläs, -t.*
1. m ä k i . 2. Mäki. 4. Ruskilan kyl. 5. Its. pt., jonka omistaa Kivimäki. 10. *mäjel, -t.*
1. m ä k i k e t o l a . 2. Mäkiketola. 4. Kukonharjan kyl., Isonmäen rinnassa. 5. Viikarista its. pt. 10. *mäkiketolas, -t.*
1. m ä k i k o o t a . 2. Mäkikoota. 4. Masian kyl. 5. Talo, joka on osa ent. Kootan taloa. 8. Virall. nimi on: Ylikoota. Käytetään myös nimeä: väinö koota tai vain koota. 10. *mäkikootal, -t.*
1. m ä k i k u r i t t u . 2. Mälikurittu. 4. Masian kyl. 5. Talo, joka on osa ent. Kuritun taloa. Taloon kuuluu lisäksi ent. Mäkimuntin talo. 8. Virall. nimi on: Alakurittu. Tavall. käytetään vain nimeä: kurittu. 10. *mälikuritul, -t.*
1. m ä k i k u u t e r i . 2. Mälikuuteri. 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalan torpp. 10. *mälikuuteril, -t.*
1. m ä k i l ä . 2. Mäkilä. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Nissilästä its. pt. ^{20/5} 1920. 10. *mäkiläs, -t.*
1. m ä k i l ä . 2. Mäkilä. 4. Masian kyl. 5. Hannulasta its. pt., jonka omistaa Peltomaa. 10. *mäkiläs, -t.*
1. m ä k i l ä . 2. Mäkilä. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Its. pt. 10. *mäkiläs, -t.*

1. m ä k i m a a . 2. Mäkimaa. 4. Ruhaden kyl. 5. Knuuttilasta its. pt., jonka omistaa Tero. 10. *mäkimaas, -t.*
1. m ä k i m u n t t i . 2. Mäkimuntti. 4. Masian kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Mälikurittuun. Osa ent. Muntin taloa. 10. *mäkimunttil, -t.*
1. m ä k i n e . 2. Mäkinen. 4. Kukonharjan kyl. 5. Talo, johon kuuluu maita Härmälästä, Tynistä, Kruusista, Viikarista, Pämpistä ja Leistilän Yrjölästä. 8. Käytetään myös nimeä: kuko-harjam mäkine. 10. *mäkiisel, -t.*
1. m ä k i n e . 2. Mäkinen. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Lin-distä its. pt. 10. *mäkiisel -t.*
1. m ä k i n e . 2. Mäkinen. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Uudestahuovarista its. pt. 10. *mäkiisel -t.*
1. m ä k i n e . 2. Mäkinen. 4. Masian kyl., Järven syrj. Konson kulm. 5. Mäki-vankasta its. pt. 10. *mäkiisel -t.*
1. m ä k i n e . 2. Mäkinen. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Koo-tasta its. pt., jonka omistaa Rintala. 10. *mäkiisel -t.*
1. m ä k i n e . 2. Mäkinen. 4. Ruhaden kyl., Lattomerén tak., Hor-nin kulm. 5. Knuuttilasta its. pt. 8. Ent. nimi on: horni, aikai-semman omistajan mukaan. 9. Lähiseutua sanotaan nimellä: hornin kulma. 10. *mäkiisel -t.*
1. m ä k i n e . 2. Mäkinen. 4. Ruhaden kyl, Lattomerén tak. 5. Knuuttilasta ja Puontista its. pt. 10. *mäkiisel -t.*
1. m ä k i t a l o . 2. Mäkitalo. 4. Myllärin kyl. 5. Talo, johon kuulu-vat ent. Nissilän talo ja osa ent. Pietilän taloa. 6. Talo sijaitsee Myllärin mäessä. 10. *mäkitalos, -t.*
1. m ä k i t a l o . 2. Mäkitalo. 4. Ruskilan kyl. 5. Hyppingistä ja Ai-kalasta its. Int., jonka omistaa Vassberg. 10. *mäkitalos, -t.*
1. m ä k i v a l l i . 2. Mäki-valli. 4. Masian kyl., Lattomerén tak., Hir-vikoolin kulm. o. Mäkimuntista its. pt. ²¹/₈ 1914. 10. *mäki-val-lil -t.*

1. m ä k i v a n k k a . 2. Mäkivankka, 4. Masian kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Vankkakootaan. Osa ent. Vankan taloa. 10. *mäkivankal*, -t.
1. m ä n n i s t ö . 2. Männistö, 4. Leistilän kyl. 5. Jaakkolasta its. pt. ¹⁹/₆ 1924. 10. *männistös*, -t.
1. m ä n n i s t ö . 2. Männistö, 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Sepästä its. plt. 10. *männistös*, -t.
1. m ä n n i s t ö . 2. Männistö. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Jokelasta its. lht. ²⁵/₁ 1921. 10. *männistös*, -t.
- 1 m ä n n i s t ö . 2. Männistö, 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Muntista its. pt. ²¹/₄ 1914. 10. *männistös*, -t.
1. m ä n n i s t ö , 2. Männistö, 4. Soinilan kyl. 5. Isostapereestä its. pt. ¹⁵/₃ 1922. 10. *männistös*, -t.
1. m ä n n i s t ö . 2. Männistö. 4. Tattaran kyl. 5. Rauvolasta its. pt. ³/₁ 1921. 10. *männistös*, -t.
1. m ä n t y l ä . 2. Mäntylä. 4. Anotan kyl. 5. Anolasta its. pt., jonka omistaa Valli'n. 10. *mäntyläs*, -t.
1. m ä n t y l ä . 2. Mäntylä. 4. Nakkilan kyl., Lattomerén tak. 5. Penttalasta its. pt. ¹⁹/₈ 1908. 10. *mäntyläs*, -t.
1. m ä n t y n e . 2. Mäntynen. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Its. pt. 10. *mäntysel*, -t.
1. n a k k i l a . 2. Nakkila. S. Nacke by 1548—81 13 k.; Nackila 1552—1690 505 k., Fde-Dte 1724, 1731, 1744, Ulv. kk. 1725—37, 1744—69, Fde-Bne 1758—59, Nakk. kk. 1765, Kartta 1796, Kaup-pak. 1844; Naccheby 1556; Nachila 1557—1629 6 k.; Nackeby 1557—1682 17 k.; Nackelaby 1558; Nackilaby 1564—1611 16 k.; Nackby 1575; Nackåby 1580; Neckila 1591 2 k.; Nakkela 1606; Nackilla 1607—83 16 k.; Nackyla 1608; Nakilla 1627—65 6 k.; Narckila 1638; Nakila 1656—73 26 k.; Nackillä 1665; Nackihla 1668; Neckilä 1674; Nackilä 1675-89 2 k.; Nalkila 1680; Nac-killä 1680; Näckila 1680; Nachkila 1684. 5. Pitäjä ja kirkonkylä sekä rautatieasema. 9. nakkilalaine; nakkilaine. 10. *nakkilas*, -t

1. naski. 2. Naski. 4. Arantilan kyl. 5. Pohjolasta its. lht. $^{25}/_2$ 1924.
10. naskil,
1. niistomäki. 2. Niistomäki 4. Kukonharjan kyl. 5. Viikarista
its. pt. $^{9}/_8$ 1922. *10. niistomäjes, -t.*
1. nikki. 2. Nikki. 3. Nikj 1689; Nickj 1689—90 3 k.; Niki 1690;
Nicki Ulv. kk. 1725—37, 1744—69, Nakk. kk. 1765—1832, Utdr.
Här pr. 1813, Huutokauppak. 1889. 4. Ruhaden kyl. 5. Talo.
10. nikil, -t
1. nikkilä. 2. Nikkilä. 4. Kukonharjan kyl., Isonmäen rinnassa.
5. Keskipereestä its. plt. *10. nikkiläs, -t.*
1. nissilä. 2. Nissilä, 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Sepästä
its. pt. *10. nissiläs, -t.*
1. nissilä. 2. Nissilä. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Karek-
sesta its. pt. *10. nissiläs, -t.*
1. nissilä. 2. Nissilä. 3. Nisfilä 1610; Nisfilä 1688—90 7 k., Ulv.
kk. 1725—37, 1751—63; Nisfilä Ulv. kk. 1744—50; Nissila Ulv.
kk. 1751—57, 1764—69; Yrjölä-Nissilä-nimi tavataan Nakk. kk.
4. Leistilän kyl. 5. Talo, johon lisäksi kuuluu osa Yrjölää. *10.*
nissiläs, -t.
1. nissilä. 2. Nissilä. 4. Masian kyl. 5. Väinö Kootasta its. pt. *10.*
nissiläs, -t.
1. nissilä. 2. Nissilä. 3. Nisfilä, Ulv. kk. 1725—31, 1751—63;
Nisfilä Ulv. kk. 1744—50; Nissilä Ulv. kk. 1751—57. 4. Myllärin
kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Mäkitaloon. *10. nissiläs, -t.*
1. niämelä. 2. Niemelä. 4. Kukonharjan kyl., Lattomerren tak.
5. Viikarista ja Pämpistä its. pt. $^{21}/_2$ 1910. Tilan omistaa Mäki-
nen. *10. niämeläs, -t.*
1. niämi. 2. Niemi. 4. Tattaran kyl. 5. Isonteinilän torpp. *10. niä-*
mel, -t.
1. niämine. 2. Nieminen. 4. Masian kyl. o. Kyläkuritusta its. pt.
10. niämisel, -t.

1. niämine. 2. Nieminen. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Ojasta its. plt. $\frac{5}{8}$ 1912. 10. *niämisel -t*. 12. Kauppakirj. on maanmitt. merkinnyt tilalle nimen: Peltoranta.
1. niämine. 2. Nieminen. 4. Tattaran kyl. 5. Puosista its., Sorron maasta eroitettu pt. 10. *niämisel -t*.
1. nooluntti. 2. Nordlund. 4. Kukonharjan kyl., Kokemäenjoen pohj. puolla. 5. Pämpistä its. plt. $\frac{8}{5}$ 1922. 10. *noolunttil -t*.
1. nooluntti. 2. Nordlund. 4. Kukonharjan kyl. 5. Viikarista its. pt. 10. *noolunttil -t*.
1. nooluntti. 2. Nordlund. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä, Hurunmäessä. 5. Markusta its. pt. $\frac{18}{3}$ 1925. 10. *noolunttil -t*.
1. nummi. 2. Nummi. 4. Arantilan kyl. 5. Villilästä its. pt. $\frac{25}{2}$ 1924. 10. *nummel -t*.
1. nummi. 2. Nummi. 4. Ruhaden kyl., Pinarin kulm. 5. Knuutilasta its. pt., jonka omistaa Numminen. 10. *nummel -t*.
1. nummi. 2. Nummi. Katso: nummine.
1. nummine. 2. Numminen. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Jokelasta its. pt. 10. *nummisel -t*. 12. Kauppakirj. on maanmitt. merkinnyt tilalle nimen: Nummi.
1. nummine. 2. Numminen. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Jokelasta its. pt. 10. *nummisel -t*.
1. nurmela. 2. Nurmela. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Nissilästä its. pt., jonka omistaa Rintala. 10. *nurmelas -t*. 12. Nimi on vasta maanmittarin kauppakirj. panema.
1. nurmi. 2. Nurmi. 4. Kukonharjan kyl. 5. Its. pt. $\frac{11}{3}$ 1922. 10. *nurmet, -t*.
1. nurmi. 2. Nurmi. 4. Lammaisten kyl. 5. Klomsista its. pt. $\frac{20}{10}$ 1921. 10. *nurmet, -t*.
1. nurmi. 2. Nurmi. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Lindistä its. pt. $\frac{19}{11}$ 1920. 10. *nurmel -t*.
1. nurmi. 2. Nurmi. 4. Soinilan kyl. 5. Penttalasta its. pt. $\frac{5}{4}$ 1922. 10. *nurmel -t*.

1. nylanteri. 2. Nylander, 4. Tattaran kyl., Konimäessä. 5. Ison-
teinilän torpp. 10. *nylanteril*, -t.
1. ny y k o o l i. 2. Nygård. 3. Nygord Nakk. kk. 1870; Nykol Velkak.
1875; Nykoli Huutokauppak. 1889; Nykoll Huutokauppak. 1889.
4. Leistilän kyl. 5. Talo, johon lisäksi kuuluu ent. Jussilan talo.
8. Varsinainen nimi on: Uusijaakkola. 10. *nyykoolis*, -t.
1. nä t t i m ä k i. 2. Nättimäki. 4. Järvikyl. 5. Its. pt. 10. *nätti-
mäjes*, -t.
1. o j a l a. 2. Ojala. 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. pt. 10. *ojalas*, -t.
1. o j a l a. 2. Ojala. 4. Arantilan kyl., Lattomerén tak. 5. Ali- ja
Yliryssästä its. pt. ²⁵/₂, 1924. 10. *ojalas*, -t.
1. o j a l a. 2. Ojala. 4. Kukonharjan kyl. 5. Pämpistä its. pt. ⁵/₃, 1922.
10. *ojalas*, -t.
1. o j a l a. 2. Ojala. 4. Kukonharjan kyl. 5. Pämpistä its. pt. 10. *oja-
las*, -t.
1. o j a l a. 2. Ojala. 4. Kukonharjan kyl. 5. Alakruusista its. pt. ⁵/₃,
1922. 8. Käytetään myös nimeä: vanha ojala eroitukseksi kah-
desta nuoremmasta Ojalasta. 10. *ojalas*, -t.
1. o j a l a. 2. Ojala. 4. Leistilän kyl. 5. Jaakkolasta its. pt. ³¹/₁, 1920.
10. *ojalas*, -t.
1. o j a l a. 2. Ojala. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Rantaka-
reksestä its. pt. 10. *ojalas*, -t.
1. o j a l a. 2. Ojala. 4. Leistilän kyl. 5. Lampolasta its. plt., jonka
omistaa Frigren. 10. *ojalas*, -t.
1. o j a l a. 2. Ojala. 4. Ruskilan kyl. 5. Hyppingistä its. plt. 10. *oja-
las*, -t. 12. Kauppakirj. on maanmitt. merkinnyt tilalle nimen:
Kotiranta.
1. o j a l a. 2. Ojala. 4. Ruskilan kyl. 5. Hyppingistä its. pt. 10.
ojalas, -t. 12. Kauppakirj. on maanmitt. merkinnyt tilalle ni-
men: Kotimaa.
1. o j a l a. 2. Ojala. 4. Ruskilan kyl., Viikin kulm. 5. Tynistä its. plt.
10. *ojalas*, -t.

1. o j a l a. 2. Ojala. 4. Ruskilan kyl. 5. Hyppingistä its. plt., jonka omistaa Sainio. 10. *ojalas*, -t.
1. o j a l a. 2. Ojala. 4. Tattaran kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Mäkelään; samaan taloon kuuluu myös ent. Tuoran talo. 8. Tavall. käytetään nimeä: mäkelä, vain joskus: ojala tai: tuara-ojala. 10. *ojalas*, -t.
1. o j a n e. 2. Ojanen. Katso: Jaakola.
1. o j a n e. 2. Ojanen. 4. Ruskilan kyl., Lattomerén tak. 5. Aikalasta its. pt., jonka omistaa Ojala. 10. *ojasel*, -t.
1. p a a v o l a. 2. Paavola. 3. Pavola Nakk. kk. 1786; Pawola Nakk. kk. 1792. 4. Tattaran kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Puosiin. 10. *paavolas*, -t.
1. p a j u n e. 2. Pajunen. 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. pt. 8. Ent. omistajan mukaan käytetään myös nimeä: iisaksonni. 10. *pajusel*, -t.
1. p a j u n e. 2. Pajunen. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Metsäkareksesta its. plt. ²⁵/, 1923. 10. *pajusel*, -t.
1. p a k k a l a. 2. Pakkala. 3. Packala 1578—1690 161 k., Ulv. kk. 1732—37, 1751—69, Fde-Dte 1736, Ede-Bne 1758—59, Utdr. Lagf. pr. 1862; Backala 1581; Packalla 1607—80 4 k.; Pakelan 1610—12 3 k.; Palckala 1630—37 8 k.; Palkala 1631—80 3 k.; Päkala 1661—65 3 k.; Pachala 1664; Packahla 1667; Packala Härmäläinen Nakk. kk. 1765; Pakkaisten Härmäläisen (gen.) Metsänjakoasiak. 1868; Pakkala-Härmäläis Trumslagare boställe Vuokrak. 1869; Pakkala-Härmäläisen (gen.) Vuokrak. 1902. 5. Kylä ja kruunun virkatalo. 8. Ennen on käytetty nimeä: Härmäläinen. 10. *pakkalas*, -t.
1. p a l o l a. 2. Palola. 4. Leistilän kyl. 5. Lampolasta its. pt. ¹⁰/, 1925. Tilan omistaa Palonen. 10. *palolas*, -t. 12. Nimi on vasta maanmittarin kauppakirj. panema.
1. p a l o m a a. 2. Palomaa. 4. Nakkilan kyl. 5. Penttalasla its. pt. 10. *palomaas*, -t.

- I palomäki*. 2. Palomäki, A. Viikkalan kyl., Lattomerén tak.
5. Markkulasta its. pt. 10. *palomäjes*, -t.
- I palone*. 2. Palonen, 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Jaakolasta its. pt. $\frac{19}{8}$ 1924. 10. *palosel*, -t.
- I peltola*. 2. Peltola, 4. Myllärin kyl. 5. Pietilästä its. pt. $\frac{21}{8}$ 1914. Tilan omistaa Nissilä Satoveräjästä. 10. *peltolas*, -t.
- I pellomaa*. 2. Peltomaa, 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. lht. 10. *peltomaas*, -t.
- I peltomaa*. 2. Peltomaa, 4. Leistilän kyl. 5. Käestä its. pt. $\frac{19}{8}$ 1912. 10. *peltomaas*, -t.
- I peltomaa*. 2. Peltomaa. 4. Ruhaden kyl., Lattomerén tak. 5. Vappulasta its. pt. 10. *peltomaas*, -t.
- I peltomaa*. 2. Peltomaa. 4. Ruskilan kyl. 5. Hyppingistä its. pt. 10. *peltomaas*, -t.
- I pellomaa*. 2. Peltomaa. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Tuora-Ojalasta its. lht. $\frac{10}{3}$ 1921. 10. *peltomaas*, -t.
- I pellone*. 2. Peltonen. 4. Ruhaden kyl., Lattomerén tak. 5. Vappulasta its. pt. 10. *peltosel*, -t.
- I pelloniämi*. 2. Peltoniemi. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Kylämuntista its. lht. $\frac{25}{8}$ 1913. 10. *peltoniämes*, -t.
- I peltoniämi*. 2. Peltoniemi. 4. Ruskilan kyl. 5. Yliaarikasta its. lht. $\frac{22}{5}$ 1920. Tilan omistaa Manda Langen. 10. *peltoniämes*, -t. 12. Nimi on vasta maanmittarin kauppakirj. panema.
- I peltoranta*. 2. Peltoranta. Katso: niämine.
- I penttala*. 2. Penttala. 3. Pentala 1689—90 Ulv. kk. 1744—69, Nakk. kk. 1767—1805; Päntala 1690; Penttala Ulv. kk. 1725—37. 4. Soinilan kyl. 5. Talo, jonka omistaa Männistö. 8. Käytetään myös nimeä: soilaam penttala eroitukseksi Nakkilan Penttala-
lasta. 10. *penttalas*, -t.
- I penttala*. 2. Penttala. 3. Katso edellistä. 4. Nakkilan kyl. 5. Talo, johon kuuluvat ent. Herralan ja Yliviinikan talot. 8. Toi-

sinaan käytetään myös nimeä: nakkilam penttala eroitukseksi Soinilan Penttalasta. *10. penttalas, -t.*

1. penttilä. 2. Penttilä. 4. Masian kyl., Järven syrj., Konson kulm. 5. Väinö Kootasta its. pt. 10. penttiläs, -t.

1. pere. 2. Pere. 4. Myllärin kyl., Lattomerén tak. 5. Mäkitalosta its. pt. ¹⁹/₄ 1912. Tilan omistaa Rosendahl. 10. perrees, -t; per-reel, -t.

1. pere. 2. Pere. Katso: isopere ja keskipere.

1. per ttu. 2. Perttu. 4. Ruskilan kyl. 5. Aikalasta its. lht. 10. per-tul, -t.

1. per ttu. 2. Perttu. 3. Glasmästare eller Perttu Nakk. kk. 1792—97; Bertula Nakk. kk. 1806—18, Vähänjärven jakok. 1837; Pertula Utdr. Lagm. pr. 1826; Berttu Huutokauppak. 1889. 4. Ruskilan kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Aikalaan. 10. pertul, -t.

1. perälä. 2. Perälä. 4. Pakkalan kyl. 5. Pakkalasta its. asuntotila ⁶/₈ 1926. 10. peräläs, -t.

1. pihlaja. 2. Pihlaja. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Vähästä-teinilästä its. pt. 10. pihlaksel, -t (?)

1. pihlaja. 2. Pihlaja. Katso: ruusenkvisti.

1. pinkkilä. 2. Pinkkilä. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Lindistä its. pt. 10. pinkkiläs, -t.

1. piätilä. 2. Pietilä. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Yrjö-lästä its. pt. ¹⁷/₁₁ 1920. Tilan omistaa Oksanen. 10. piätiläs, -t. 12. Nimi on vasta maanmittarin kauppakirj. panema.

1. piätilä. 2. Pietilä. 3. Pietilä Ulv. kk. 1725—37, 1744—69; Pietilä Ulv. kk. 1751—57; Pietilä Kai tta sel. 1795; Nakk. kk. 1796—1800, Utdr. Här. pr. 1813; Piettilä Nakk. kk. 1801—05. 4. Myllä-rin kyl. 5. Talo, josta on myyty melkein kaikki maat. 10. piä-tiläs, -t.

1. pohjo la. 2. Pohjola. 3. Pohjalainen Ulv. kk. 1725—37, 1744—63; Pähjalainen Ulv. kk. 1764—69. 4. Arantilan kyl. 5. Ent. talo, joka on jaettu osiin: Ali- ja Ylipohjola. 10. pohjolas, -t.

Nakkilan pitäjän kylien ja asumusten nimet

1. pranteri. 2. Brander. 4. Kukonharjan kyl. 5. Viikarista its. pt. 10. *pranteril, -t.*
1. präski. 2. Präski. 3. Präfki -Ulv. kk. 1725—37, 1744—63; Präski Ulv. kk. 1751-57, 1764—69; Präsk Utdr. Här. pr. 1853. 4. Masian kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Talonpoikaan. 10. *präskil, -t.*
1. puanti. 2. Puonti. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Rantakareksesta its. pt. 10. *puantil, -t.*
1. puanti. 2. Puonti. 3. Jönfs Bonde 1558; Bondj 1689—90 3 k.; Bondi 1689—90 2 k., Ulv. kk. 1725—31, Nakk. kk. 1792—1800; Buondi Ulv. kk. 1732—37, 1744—69, Nakk. kk. 1765—92, 1801—05, Utdr. Här. pr. 1813; Buontin (gen.) Huutokauppak. 1880; Buonti Kauppak. 1907. 4. Ruhaden kyl. 5. Talo. 10. *puantil -l.*
1. puasi. 2. Puosi. 3. Hindrich Bosi FMU. s. 385 1473; Bofi 1610; Boofs 1611—15 3 k.; Boos 1615—18 8 k.; Puofj 1689—90 3 k.; Puofi 1690 2 k., Ulv. kk. 1725—31, 1744—63; Puofsi Ulv. kk. 1732—37; Puosi Ulv. kk. 1751—57, Nakk. kk. 1765; Puåfi Ulv. kk. 1764—69. 4. Tattaran kyl. 5. Talo, johon lisäksi kuuluvat ent. Uotilan, Paavolan, Hiljasen ja Vanhanlampolan talot. 10. *puasil -t.*
1. pukholma. 2. Bockholm. 4. Viikkalan kyl., Lattomerén tak. 5. Markkulasta its. pt. 10. *pukholmas, -t.* 11. Kansan muistitiedon mukaan on täällä ennen pidetty pukkeja. 12. Kauppakirj. on maanmitt. merkinnyt tilalle niinen: Luoto.
1. puumanni. 2. Boman. 4. Leistilän kyl. 5. Uudenjaakkolan torpp. 10. *puumannil, -t.*
1. puumanni. 2. Boman. 4. Ruskilan kyl., Viikin kulm. 5. Hypingin torpp. 10. *puumannil -t.*
1. pykilä. 2. Pykilä. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Sepästä its. pt. 10. *pykiläs, -t.*
1. pyärni. 2. Pyörni. 3. Byärnin (gen.) Torp. kontr. 1855, 1858; Björn; Björnin (gen.) Utdr. Här. pr. 1863; Pyärni; Pyännille

(allat.) Kauppak. 1868; Börni Ote kiinn. pöyt. 1878. 4. Leistilän kyl., Kivenmaan kulm. 5. Rekolasta its. pt. ²⁸/₈ 1922. 10. *pyärnil*, -t.

1. p a k k i. 2. Bäck. 4. Lammaisten kyl. 5. Uuloosta its. pt. 10. *päkil*-t.

1. p ä k ä r ä. 2. Päkärä. 4. Leistilän kyl. 5. Its. pt. 10. *päkäräs*, -t.

1. p ä k ä r ä. 2. Päkärä. 4. Leistilän kyl. 5. Its. pt. 10. *päkäräs*, -t.

1. p ä m p p i. 2. Pämppi. 3. Pempj 1688—89 2 k.; Pempi 1689—90 4 k., Nakk. kk. 1773—83, 1801—32, Kartta 1865; Pämppi Ulv. kk. 1725—37, 1744—63, Nakk. kk. 1767, Kartta 1864; Pempipi Nakk. kk. 1792—1800; Pempis (gen.) Käräjäpöyt. ote. 1833. 4. Kukonharjan kyl. 5. *Talo*, johon lisäksi kuuluu ent. Alakruusin talo. 10. *pämpil*-t. 12. V:n 1905:n maakirjaan on talon nimeksi muutettu: Koski.

1. r a a k k u u m p ä ä. 2. Raakkuunpää. 4. Tattaran kyl. 5. Knihtistä its. pt. 10. *raakkuumpääs*, -t.

1. r a j a l a. 2. Rajala. 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. lht., jonka omistaa Nordman. 10. *rajalas*, -t.

1. r a j a l a. 2. Rajala. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Jokelan torpp. 10. *rajalas*, -t.

1. r a j a l a. 2. Rajala. 4. Ruskilan kyl. 5. Aikalasta its. lht. 10. *rajalas*, -t.

1. r a j a l a. 2. Rajala. 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalan torpp. 10. *rajalas*, -t.

1. r a j a m a a. 2. Rajamaa. 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. pt. 10. *rajamaas*, -t.

1. r a n n e. 2. Ranne. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Markusta its. pt. ²⁹/₄ 1925. 10. *rannel*, -t.

1. r a n n i k k o. 2. Rannikko. 4. Kukonharjan kyl., Lattomerén tak. 5. Tynistä its. pt. ¹¹/₃ 1922. 10. *rannikos*, -t.

1. r a n t a. 2. Ranta. 4. Kukonharjan kyl. 5. Viikarista its. pt. ¹⁰/₄ 1922. 7. Tila sijaitsee aivan joen rannalla. 10. *rannal*, -t.

1. rantakares. 2. Rantakares. 3. Randa Kares Nakk. kk. 1819; Randakares Talon kiinnek. 1845. 4. Leistilän kyl. 5. Talo, joka on osa ent. Kareksen taloa. 8. Tavall. käytetään vain nimeä: kares. 10. *rantakareksel, -t.*
1. rantala. 2. Rantala. 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. pt. 10. *rantalas, -t.*
1. rantala. 2. Rantala. 4. Järvikyl., Aurasuon kulm. 5. Its. pt. 10. *rantalas, -t.*
1. rantala. 2. Rantala. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Its. pt. 10. *rantalas, -t.*
1. rantala. 2. Rantala. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Kyläkuritusta its. pt. ¹⁷/₁₁ 1913. Tilan omistaa Randén. 10. *rantalas, -t.*
1. rantala. 2. Rantala. 4. Nakkilan kyl., Järven syrj. 5. Viinikasta its. pt. 10. *rantalas, -t.*
1. rantala. 2. Rantala. 4. Nakkilan kyl., Lattomerén tak. 5. Viinikasta its. pt. ²⁸/₁₁ 1914. 10. *rantalas, -t.*
1. rantala. 2. Rantala. 4. Tattaran kyl., Tuohistonmäessä. 5. Vähästeiniälästä its. pt. 8. Tavall. käytetään nimeä: sifferi-rantala. 10. *rantalas, -t.*
1. rantala. 2. Rantala. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä, 5. Isosta-teiniälästä its. pt. 10. *rantalas, -t.*
1. rantala. 2. Rantala. Katso: arvela.
1. rantane. 2. Rantanen. 4. Kukonharjan kyl., Lattomerén tak. 5. Viikarista its. pt. ⁵/₅ 1922. 10. *rantasel -t.*
1. rantane. 2. Rantanen. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Metsäkareksen torpp. 10. *rantasel, -t.*
1. rantane. 2. Rantanen. 4. Ruhaden kyl., Lattomerén tak., Hornin kulm. 5. Puontista its. pt. 10. *rantasel, -t.*
1. rantane. 2. Rantanen. 4. Ruhaden kyl., Korven kulm. 5. Vapulasta its. pt. 10. *rantasel, -t.*

1. rantane. 2. Rantanen, 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Unkurista its. pt. $^{23}/_4$ 1921. 10. rantasel, -t.
- 1 ranteeni; ranteini. 2. Randen. 4. Järvikyl., Lopen kulm. 5. Its. pt. 10. ranteenil, -t.
1. ranteeni; ranteini. 2. Randen. 3. Ranteini Mets. vuokrat. 1892. 4. Viikkalan kyl., Lattomeran tak. 5. Markkulasta its. pt. 10. ranteenil, -t. 12. Kauppakirj. on maanmitt. merkinnyt tilalle nimen: Sillanpää.
1. rantelli. 2. Randell. 4. Masian kyl., Lattomeran tak. 5. Kaapelista its. pt. 10. rantellil, -t.
1. ravvola. 2. Rauvola, 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Nissilästä its. plt. 10. ravvolas, -t.
1. ravvola. 2. Rauvola. 4. Soinilan kyl., Lattomeran tak. 5. Penttalasta its. pt. $^{17}/_3$ 1922. Tilan omistaa Viljanen. 10. ravvolas, -t.
1. ravvola. 2. Rauvola. 3. Rauwala 1688—90 5 k., Ulv. kk. 1725—37, 1744—50, Nakk. kk. 1773, Lainhuud. pöyt. 1846, 1858; Raufwala 1689, Ulv. kk. 1751-69, Nakk. kk. 1784; Raufvala Ulv. kk. 1751—57, Nakk. kk. 1779; Rautvala Nakk. kk. 1765; Rauvala Nakk. kk. 1767, Kiinnek. 1790, 1800; Raukola Nakk. kk. 1826—32, Testam. 1847, Kiinnek. 1852; Raufvola Käräjäpäätt. 1860; Rauola Kauppak. 1876. 4. Tattaran kyl. 5. Talo, joka on $^{1}/_2$ ent. Rauvolan taloa. 10. ravvolas, -t.
1. rekola. 2. Rekola. 4. Masian kyl., Järven syrj., Konson kulm. 5. Muntista its. pt. $^{23}/_4$ 1924. 10. rekolas, -t.
1. rekola. 2. Rekola. 4. Leistilän kyl. 5. Talo, joka on $^{1}/_4$ ent. Huovarintalon taloa. 10. rekolas, -t.
1. repone. 2. Reponen. 4. Masian kyl. 5. Hannulasta its. pt. 10. reposesl, -t.
1. reunane. 2. Reunanen. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Villilästä its. lht. 8. Ent. vahtin torppa. 10. reunasel, -t.
1. rianto. 2. Riento. 4. Soinilan kyl. 5. Mäkelän torpp. 10. rian-nol, -t.

1. riihilä. 2. Riihilä. 4. Nakkilan kyl., Lattomerén tak., Hirvikoolinkulm. 5. Penttalasta its. pt. 10. *riihiläs*, -t.
1. rikströmi. 2. Rikström. 4. Ruskilan kyl. 5. Hyppingistä its. pt. 10. *rikströmil*, -t.
1. rimpine. 2. Rimpinen. 4. Lammaisten kyl., Kissalan kulm. 5. Klomsista its. pt. $\frac{15}{10}$ 1921. 10. *rimpisel*, -t.
1. rinne. 2. Rinne. 4. Leistilän kyl. 5. Jaakkolasta its. pt. $\frac{28}{12}$ 1923. 10. *rinnel*, -t.
1. rintala. 2. Rintala. 4. Kukonharjan kyl. 5. Mäkisestä its. pt. $\frac{17}{3}$ 1922. Tilan omistaa Amanda Rosenholm. 10. *rintalas*, -t.
1. rintala. 2. Rintala. 4. Lammaisten kyl. 5. Keskipereestä its. pt. $\frac{9}{11}$ 1920. 10. *rintalas*, -t.
1. rintala. 2. Rintala. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Sepästä its. pt. 10. *rintalas*, -t.
1. rintala. 2. Rintala. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Markusta its. pt. $\frac{19}{8}$ 1922. 10. *rintalas*, -t.
1. rintala. 2. Rintala. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Lindistä its. pt. 8. Ent. nimi on: koortti. 10. *rintalas*, -t.
1. rintala. 2. Rintala. 4. Nakkilan kyl., Vuohimäessä. 5. Vasaran torpp. 10. *rintalas*, -t.
1. rintala. 2. Rintala. 4. Ruskilan kyl., Lattomerén tak. 5. Hyppingistä its. lht. 10. *rintalas*, -t.
1. rintala, 2. Rintala. 4. Soinilan kyl., Isonmäen rinnassa. 5. Vesangosta its. plt. $\frac{15}{a}$ 1922. 10. *rintalas*, -t.
1. rintala. 2. Rintala. 4. Tattaran kyl., Tuohistonmäessä. 5. Knihtin torpp. 10. *rintalas*, -t.
1. rintala. 2. Rintala. 4. Tattaran kyl., Konimäessä. 5. Isostateinilästä its. pt. 1924. 10. *rintalas*, -t.
1. rintamaa. 2. Rintamaa. 4. Leistilän kyl., Kivenmaan kulm. 5. Rekolasta its. lht. $\frac{15}{4}$ 1920. 10. *rintamaas*, -t.
1. rintamaa. 2. Rintamaa. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä, 5. Its. pt. $\frac{12}{12}$ 1923. 8. Ent. nimi on: jaakola. 10. *rintamaas*, -t.

1. ru a h o . 2. Ruoho. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Rekolan torpp. 10. *ruahol*, -t.
1. ru a h o l a . 2. Ruohola, 4. Järvikyl., Lopen kulm. 5. Its. pt., jonka omistaa Ahonen. 10. *ruaholas*, -t.
1. ru a h o l a . 2. Ruohola, 4. Masian kyl. 5. Mäkikuritusta its. pt. 10. *ruaholas*, -t.
1. ru a h o l a . 2. Ruohola. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Präskistä its. pt., jonka omistaa Vallin. 10. *ruaholas*, -t.
1. ru a h o m a a . 2. Ruohomaa. 4. Arantilan kyl., Lattomerén tak. 5. Yliryssästä its. pt., jonka omistaa Ruohomäki. 10. *ruahomaas*, -t.
1. ru a h o m ä k i . 2. Ruohomäki, 4. Arantilan kyl., Lattomerén tak. 5. Yliryssästä its. pt. ²⁵/₂ 1924. 10. *ruahomäjes*, -t.
1. ru a h o m ä k i . 2. Ruohomäki, 4. Villilän kyl., Lattomerén tak. Maaniittuin kulm. 5. Villiästä its. pt. 10. *ruahomäjes*, -t.
1. ru h a r e . 2. Ruhade. 3. Ruhattyfs 1540; Rouhattu 1541—1613 3 k.; Ruhattu 1542—1690 415 k., Ulv. kk. 1725—31; Rohattu 1544—87 2 k.; Rouhato 1545; Rohautta 1546; Rwhattu 1548—1606 16 k.; Rohatta 1552—80 7 k.; Råhadheby 1554; Ruhauta 1554—1604 3 k.; Ruhattw 1555—1665 27 k.; Ruhatt 1555; Ruhautta 1556—57 2 k.; Rwhautta 1558; Rwhattw 1558—1635 18 k.; Rohattv 1561; Rohatth 1561; Ruhatthu 1562—74 2 k.; Rwhautta 1565; Ruhautha 1569; Rwhatthw 1573; Ruhattoby 1575; Rwhattvby 1575; Rohetta 1576; Rwha 1576; Ruhattu by 1579; Ruhatte by 1581—91 2 k.; Ruhatteby 1582—90 2 k.; Ruhattuby 1590—1676 20 k.; Rohatw 1591; Ruhattv 1593; Ruhauttu 1593; Ruhatto 1600—58 2 k.; Ruhat 1601; Ruhadhe 1604—82 3 k.; Rohatto 1606; Ruhauttaby 1610; Rorhattu by 1611; Rwhatta 1614; Rauhatta 1614, Ruhade 1625—84 15 k., Fde-Dte 1723, Ulv. kk. 1732—37, Fde-Bne 1758—59; Ryhattu 1630; Ruhatta 1640; Ruhatw 1643; Ruhatu 1646—83 10 k.; Rohade 1652, Käräjäpäätt. (jälj.) 1868; Rwhatu 1656; Ruhattula 1666—72 6 k.; Ruhattun

1673—82 8 k.; Ruhatuby 1674—77 2 k.; Ruhittu 1676; Ruhattum 1678; Ruhatun 1682; Ruhattuu 1684; Ruhateen (gen.) Kiinneek. 1800; Ruhatteen (gen.) Utdr. pr. tingsl. 1881: Ruhaten (gen.) Käräjöpöyt. ote 1894; Ruhareen (gen.) Mets. vuokrak. 1906. 5. Kylä. 9. ruharelaine. 10. *ruharel*, -t.

1. *ruskila*. 2. Ruskila. S. Ruŕkeby 1540—1631 85 k.; Ruofkeby 1543; Ruŕkby 1544—1607 10 k.; Ruskeby 1545—1612 3 k.; Rvvjke by 1548—79 12 k.; Rwŕkeby 1555—1606 15 k.; Ruŕkila 1555—1690 443 k., Fde-Dte 1723—24, 1746, 1765, Ulv. kk. 1725—37; Ruifkyla 1556—1610 3 k.; Ruŕkäby 1556; Ruŕke by 1562; Rwŕkilan (gen.) 1566; Rwŕkila 1568—1635 9 k.; Rvŕkeby 1568—93 4 k.; Ruŕkyby 1575 2 k.; Ruŕkoila 1575—1640 4 k.; Ruŕki-by 1576—1614 32 k.; Rufkelaby 1579; Rufchila 1581—1660 3 k.; Rvfkila 1583; Rwfjkiby 1588—89 3 k.; Rufkilla 1600—83 26 k.; Rwfkby 1600; Ruŕkilaby 1600—28 9 k.; Rufkila by 1604; Rwf-kiala 1605; Ruŕkela 1605—89 13 k.; Ruŕskilla 1611; Ruŕskila 1615—76 5 k.; Rwfkela 1616; Ruskila by 1627; Ruskila 1628—88 13 k., Fde-Dte 1734, Ulv. kk. 1751—57, 1764—69, Fde-Bne 1758—59; Ruŕkiala 1643—75 2 k.; Ru-ŕkila 1657; Ruŕkihla 1688; Ruskilla 1670—71 2 k.; Ruŕkiela 1676; Rŕfkala 1677; Ruskela Ftdr. Här. pr. 1836, 1862, 1868, 1874, Ote käräjälöpöyt. 1867, Kuvern. päätösk. 1881, Ote lainhuud. löyt. 1900. 5. Kylä. 9. ruskilalaine; ruskilaine. 10. *ruskilas*, -t.

1. *ruusemperi*. 2. Rosenberg. 4. Tattaran kyl., Matomäessä. 5. Its. pt. 10. *ruusemperil*, -t.

1. *ruusenkvisti*. 2. Rosenqvist. 4. Leistolän kyl., Pyssykan-kaalla. 5. Mattilasta its. pt. ³¹/₁ 1921. 10. *ruusenkvistil*, -t. 12. Kauppakirj. on maanmitt. merkinnyt tilalle nimen: Pihlaja.

1. *ruusnälli*; *ruusneli*. 2. Rosnell. 4. Ruhaden kyl. 5. Knuu-tilasta its. pt. ²⁰/₄ 1926. 10. *ruusnällil* -t.

1. *musteeni*. 2. Rosten. 4. Masian kyl., Järven syrj., Konson kulin. 5. Muntista its. pt. ²⁵/₉ 1913. 10. *ruusteenil*, -t.

1. ryssä. 2. Ryssä. 3. Ryfsä Ulv. kk. 1725—37, 1751—63; Rysfä Ulv. kk. 1744—50, 1764—69. 4. Arantilan kyl. 5. Ent. talo, joka on jaettu osiin: Ali- ja Yliryssä. 10. *ryssäl*, -t.
1. saaremmaa. 2. Saarenmaa. 4. Tattaran kyl. 5. Knihtistä its. pt. 10. *saaremmaas*. -t. 12. Kauppakirj. on maanmitt. merkinnyt tilalle nimen: Saari.
1. saari. 2. Saari. Katso: saaremmaa.
1. saarikko. 2. Saarikko. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla 5. Talo, joka on osa Rantakaresta. 10. *saarikol*, -t.
1. saarine. 2. Saarinen. 4. Lammaisten kyl. 5. Uuloon torpp. 10. *saarisel* -t.
1. saksankorva. 2. Saksankorva. 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. lht. 10. *saksankorvas*, -t.
1. salmela. 2. Salmela. Katso: salmine.
1. salmi. 2. Salmi. 4. Soinilan kyl. 5. Penttalasta its. pt. ²⁹/₁ 1909. 10. *salmel*, -t.
1. salmine. 2. Salminen. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Kaapelista its. pt. 10. *salmisel*, -t.
1. salmine. 2. Salminen. 4. Ruskilan kyl. 5. Ala-aarikasta its. pt. 10. *salmisel*, -t.
1. salmine. 2. Salminen. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Mäkelästä its. pt. ¹¹/₁₂ 1923. 10. *salmisel* -t. 12. Kauppakirj. on maanmitt. merkinnyt tilalle nimen: Salmela.
1. saimine. 2. Salminen. 4. Tattaran kyl., Konimäessä. 5. Isosta-teinilästä its. pt. ¹⁵/₉ 1924. 10. *salmisel*, -t. 12. Kauppakirj. on maanmitt. merkinnyt tilalle nimen: Koivumäki.
1. salo. 2. Salo. 4. Kukonharjan kyl., Lattomerén tak. 5. Viikarista its. pt. 10. *salol*, -t.
1. salo. 2. Salo. 4. Leistilän kyl. o. Markun torpp. 10. *salol*, -t.
1. salo. 2. Salo. 4. Masian kyl. 5. Vankasta its. pt. 10. *salol*, -t.
1. salo. 2. Salo. 4. Masian kyl. 5. Suonpäästä its. pt. 10. *salol*, -t.

1. salo. 2. Salo. 4. Nakkilan kyl., Vuohimäessä. 5. Alaviinikasta its. pt. 10. *salol -t.*
1. salone. 2. Salonen. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Kuritusta its. pt. 10. *salosel, -t.*
1. s a l o n e. 2. Salonen. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Its. plt. 8. Ent. nimi on: luatola. 10. *salosel, -t.*
1. s a n t a l a. 2. Santala. 4. Anolan kyl. 5. Anolasta its. pt., jonka omistaa Brander. 10. *santalas, -t.*
1. s a n t a l a. 2. Santala. 4. Järvikyl., Konson kulm. 5. Its. pt. 10. *santalas, -t.*
1. s a n t a l a. 2. Santala. 4. Masian kyl: 5. Kyläkuritusta its. pt. ²¹/₂ 1924. 10. *santalas, -t.*
1. s a n t a l a. 2. Santala. 4. Masian kyl. 5. Kaapelista its. pt. ²³/₁₀ 1921. 10. *santalas, -t.*
1. s a n t a l a. 2. Santala. 4. Soinilan kyl., Isonmäen rinnassa. 5. Penttalasta its. pt. 10. *santalas, -t.*
1. s a n t a l a. 2. Santala. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä 5. Its. pt. 8. Ent. omistajan mukaan käytetään myös nimeä: flyhti. 10. *santalas, -t.*
1. s a n t a l a. 2. Santala. 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalan torpp. 8. Käytetään myös nimeä: kantola. 10. *santalas, -t.*
1. s a n t a m a a. 2. Santamaa. 4. Masian kyl., Lattomerén tak., Isonsuon kulm. 5. Hannulasta its. pt. ⁸/₄ 1920. 10. *santamaas, -t.*
1. s a n t a m a a. 2. Santamaa. 4. Leistilän kyl. 5. Sepästä its. pt. ²⁵/₁ 1921. 10. *santamaas, -t.*
1. s a n t a m ä k i. 2. Santamäki. Katso: heinone.
1. s a t o l a. 2. Satola. 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Huovarista its. pt. ³/₁₀ 1922. 10. *satolas, -t.*
1. s e p p ä. 2. Seppä. 3. Smedh 1630; Seppä 1688—90 5 k., Ulv. kk. 1744—69; Säppä 1690 2 k., Testam. 1783; Seppälä Ulv. kk. 1725—37. 4. Leistilän kyl. 5. Ent. talo, josta on myyty kaikki maat. Se kuuluu Lindiin, Markkulaan y.m. 10. *sepäl, -t.*

1. setälä. 2. Setälä, 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Kujaka-
reksesta its. pt. 10. *setäläs*, -t.
1. setälä. 2. Setälä, 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Unkurista
its. plt. ²³/₄ 1921. 10. *setäläs*, -t.
1. sillampää. 2. Sillanpää, 4. Arantilan kyl. 5. Aliryssästä its.
pt. ²⁵/₂ 1924. 10. *sillampääs*, -t.
1. sillampää. 2. Sillanpää, 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla.
5. Saarikosta its. pt. ²/₄ 1924. Tilan omistaa Kotiranta. 10. *sil-
lampääs*, -t.
1. sillampää. 2. Sillanpää, 4. Masian kyl. 5. Hannulasta its. pt.
10. *sillampääs*, -t.
1. sillampää. 2. Sillanpää. Katso: ranteeni.
1. sipilä. 2. Sipilä. 3. Sipilä Ulv. kk. 1725—31, 1751—57, 1770—
1862, Dde-Bne 1830, 1832; Sipilä Ulv. kk. 1732—37. 4. Viikkalan
kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Villilään. 10. *sipiläs*, -t.
1. soilaa. 2. Soinila. 3. Swenfby 1540—1685 55 k.; Suenfby 1541—
1656 20 k.; Swenffke by 1548; Soinila 1552—1647 30 k., Fde-Dte
1723, 1725, Ulv. kk. 1758—69, Fde—Bne 1758—59; Svenfby 1553
—90 3 k., Fde-Dte 1741, Ulv. kk. 1744—57; Soynila 1555—60
6 k.; Swenffby 1562; Swens by 1562—1615 15 k.; Swensby 1563
—1690 208 k. Fde-Dte 1727, Ulv. kk. 1725—37, Fde-Bne 1758—
59, 1765; Swenfky 1565—1635 5 k.; Suenfkby 1569—1636 2 k.;
Swenfkeby 1573; Swänfikby 1574—1674 5 k.; Suensby 1575—
1648 32 k.; Suens by 1579—81 2 k.; Soinilaby 1579—1635 2 k.;
Wenfby 1591; Swänfby 1593—1681 12 k.; Swänsby 1600—82 49
k., Fde-Dte 1737, Ulv. kk. 1758—69; Swänsby eller Soinila 1601;
Såynila 1605; Swensbhy 1605; Swenby 1606—87 2 k.; Soinilla
1607; Suenfsby 1608—56 9 k.; Swenfsby 1611—87 85 k.; Suäns-
by 1615—25 6 k.; Swennsby 1615—16 5 k.; Swänfsby 1615—83
18 k.; Svänsby 1618—59 2 k.; Svännsby 1618; Sainilla 1622;
Suäfsby 1622; Såynialla 1625; Suänfsby 1635—37 2 k.; Sainila-
by 1635; Soinila by 1635—43 3 k.; Swäfsby 1636; Swenfsby

1637—39 2 k.; Suenfsby 1640; Swerifzby 1649—83 7 k.; Swenfsby 1650—85 7 k.; Suänfby 1656; Svenfsby 1659—65 2 k.; Swansby 1660—69 2 k.; Swefsby 1670; Swänfzby 1671; Swenfsby 1675; Svänfby 1677; Svensby 1688; Swensby eller Soinala 1689; Swensby eller Soinila 1689—90 2 k., Arrendekontr. fiskev. 1823; Swäsby 1689; Swenskby eller Soinila Nakk. kk. 1801—05; Svenskby Utdr. Här. pr. 1849; Svensby by Kartta 1865. 5. Kylä. 9. soilaalaine. 10. soilaas, -t.

1. sorto. 2. Sorto. 4. Tattaran kyl. 5. Puosista its. pt. $\frac{4}{1}$ 1921
10. sorros, -t.

1. suamela. 2. Suomela, 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Kyläkuritusta its. pt. 10. suamelas, -t.

1. suami. 2. Suomi. 4. Ruskilan kyl. 5. Aarikasta its. pt. 10. suamel, -t.

1. suami. 2. Suomi. 4. Tattaran kyl., Matomäessä. 5. Knihtistä its. pt. 10. suamel, -t.

1. suamine. 2. Suominen, 4. Järvikyl. 5. Its. pt. 10. suamisel, -t.

1. suamine. 2. Suominen, 4. Leistikyl., Pyssykankaalla. 5. Markusta its. Iht. $\frac{17}{10}$ 1908. 10. suamisel, -t.

1. suamine. 2. Suoniinen, 4. Nakkilan kyl. 5. J. V. Suomisen nahkatehtaan omistajan asunto. 10. suamisel, -t.

1. suamine. 2. Suominen. 4. Pakkalan kyl., Lattomerén tak. 5. Pakkalasta its. pt. $\frac{6}{8}$ 1926. 10. suamisel, -t.

1. suamine. 2. Suominen, 4. Tattaran kyl. 5. Its. pt. 10. suamisel, -t.

1. suamperä. 2. Suonperä, 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Hamarista its. pt. $\frac{21}{2}$ 1924. 8. Käytetään myös nimeä: kivimäki. 10. suamperäs, -t.

1. suampää. 2. Suonpää. 4. Arantilan kyl., Kokemäenjoen pohj. puolla. 5. Aliryssästä ja Pohjolasta its. Iht. 10. suampääs, -t.

1. suhone. 2. Suhonen. 4. Järvikyl., Lopen kulm. 5. Its. pt. 10. suhosel, -t.

1. *sunvalli*. 2. Sundvall. 4. Masian kyl. 5. Talonpojasta its. pt. ³⁰/₃ 1921. Tilan omistaa Paavo Kares. 10. *sunvallil*, -t.
1. *takala*. 2. Takala. 4. Kukonharjan kyl. 5. Härmälästä its. pt. 10. *takalas*, -t.
1. *takal a*. 2. Takala. 4. Kukonharjan kyl. 5. Härmälästä its. pt. 10. *takalas*, -t.
1. *takal a*. 2. Takala. 4. Ruskilan kyl. 5. Aarikasta its pt. ⁶/₈ 1912. 10. *takalas*, -t.
1. *talompoika*. 2. Talonpoika. 3. Talonpääika 1688; Talonpoika 1689—90 6 k., Ulv. kk. 1732—37, 1758—63; Talonpoika Ulv. kk. 1725-31, 1744—57, Nakk. kk. 1767—72; Landbonde .Utdr. Här. pr. 1827; Talonpojka Utdr. Här. pr. 1847; Talonpoiki Utdr. Lagf. pr. 1862. 4. Masian kyl. 5. Talo, johon lisäksi kuuluu ent. Präskin talo. Talon omistaa Frans Kaapeli. 10. *talompojal*, -t.
1. *tammela*. 2. Tammela. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Präskistä its. pt. ²⁵/₃ 1913. 10. *tammelas*, -t.
1. *tattara*. 2. Tattara. 3. Tattara. FMU III s. 213 1441, 1540—1690 622 k., Fde-Dte 1723, Ulv. kk. 1725—37, 1744—69, Skrftsb. 1744, Fde-Bne 1758-59, 1765; Tattaraby FMU III s. 214 1441, 1556—1625 19 k.; Tattare FMU III s. 214 1441, 1647—90 4 k.; Tattar 1552—76 4 k., Tattara by 1562—79 4 k.; Ulv. kk. 1770-75; Tatthafa 1573 2 k.; Tattaris 1575 3 k.; Tattera 1606 3 k.; Tarttara 1614-67 2 k.; Tartara 1637—68 2 k.; Tattaria 1650; Tathara 1664; Tattahra 1668; Tatara 1685 2 k. 5. Kylä. 9. tataralaine. 10. *tattaras*, -t.
1. *teempakka*. 2. Stenbacka. 4. Masian kyl., Lattomerén tak. 5. Muntista its. pt. 10. *teempakas*, -t.
1. *teenkoortti*. 2. Stengård. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Vähästäteinilästä its. lht. 8. Tavall. käytetään vain nimeä: koortti. 10. *teenkoorttil*, -t.
1. *teerine*. 2. Teerinen. 4. Masian kyl. 5. Kaapelista its. pt. 10. *teerisel*, -t.

- 1. teikkala. 2. Teikkala. 4. Masian kyl., Järven syrj., Konson kulm. 5. Hannulasta its. pt. $\frac{6}{8}$ 1912. 10. teikkalas, -t.*
- 1. teikkala. 2. Teikkala. 4. Tattaran kyl., Hölannin kulm. 5. Isostateinilästä its. pt. $\frac{15}{9}$ 1924. 10. teikkalas, -t*
- 1. teilää. 2. Teinilä. 3. Teinilä 1688—90 5 k., Ulv. kk. 1725—69; Teiniä 1689; Täinilä Kauppak. 4. Tattaran kyl. 5. Ent. talo, joka on jaettu osiin: Iso- ja Vähäteinilä. 10. teilääs, -t.*
- 1. terho. 2. Terho. 4. Soinilan kyl., Mustansillan kulm. 5. Vesan-gosta its. pt. $\frac{15}{3}$ 1922. 10. terhot, -t.*
- 1. tero. 2. Tero. 4. Ruskilan kyl. 5. Aikalasta its. lht., jonka omis-taa Thurman. 10. terol, -t.*
- 1. tiähaara. 2. Tienhaara. 4. Anolan kyl. 5. Anolan kartanon muonamiesten asunto. 10. tiähaaras, -t.*
- 1. tiähaara. 2. Tienhaara. 4. Leistilän kyl. 5. Saarikon torpp. 10. tiähaaras, -t.*
- 1. toivola. 2. Toivola. Katso: toivone.*
- 1. toivone. 2. Toivonen. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Hu-rtista its. lht. 10. toivoset, -t. 12. Kauppakirj. on maanmitt. merkinnyt tilalle nimen: Toivola.*
- 1. toivone. 2. Toivonen. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Saa-rikosta its. pt. $\frac{21}{2}$ 1924. 10. toivoset, -t.*
- 1. toivone. 2. Toivonen. 4. Kukonharjan kyl., Kokemäenjoen pohj. puolla. 5. Pämpistä its. pt. 10. toivoset, -t.*
- 1. tommila. 2. Tommila. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Nissilästä its. plt. 10. tommilas, -t.*
- 1. tommila. 2. Tommila. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Mattilasta its. pt. $\frac{25}{2}$ 1921. 10. tommilas, -t.*
- 1. tommila. 2. Tommila. 4. Masian kyl., Lattomerren tak. 5. Kylä-kuritusta its. pt. $\frac{28}{1}$ 1916. 10. tommilas, -t.*
- 1. tommila. 2. Tommila. 4. Ruskilan kyl., Viikin kulma. 5. Hyp-pingistä its. plt. 10. tommilas, -t.*

- I. tommila*. 2. Tommila. 4. Tattaran kyl. 5. Isostateinilästä its. pt. ¹⁵/₉ 1924. *10. tommilas*, -t.
- I. toolperi*. 2. Ståhlberg. 4. Järvikyl., Lopen kulm. 5. Its. pt. *10. toolperil*, -t.
- I. trojjo*. 2. Trojo. 3. Troya 1688—90 2 k.; Trojo 1689, Ulv. kk. 1725—37, 1751—57, 1570—81, 1587—1807, 1813—62; Troja 1689—90 4 k., 4. Viikkalan (ent. Lautilan) kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Viikkalan kartanoon. *10. trojol*, -t.
- I. tuame1a*. 2. Tuomela. 4. Ruhaden kyl., Lattomerén tak. 5. Nikistä its. pt. ¹⁰/₁ 1905. *10. tuamelas*, -t.
- I. tuamine*. 2. Tuominen. 4. Ruskilan kyl. 5. Aikalasta its. pt. *10. tuamisel*, -t.
- I. tuamine*. 2. Tuominen. 4. Tattaran kyl. 5. Alakrannista its. pt. ²⁸/₁₂ 1923. *10. tuamisel*, -t.
- I. tuamisto*. 2. Tuomisto. Katso: miikoortti.
- I. tuamola*. 2. Tuomola. 4. Arantilan kyl., Lattomerén tak. 5. Pohjolasta its. pt. ²⁵/₂ 1924. *10. tuamolas*, -t.
- I. tuara*. 2. Tuora. 3. Stuora 1688—90 5 k.; Tuora Ulv. kk. 1725—37, 1744—69. 4. Tattaran kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Mäkelään. Samaan taloon kuuluu myös ent. Ojalan talo. 8. Tavall. käytetään nimeä: mäkelä, vain joskus: ojala tai tuara-ojala. *10. tuaral*, -t.
- I. tulone*. 2. Tulonen. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Sepästä its. pt. ¹/₁₀ 1918. *10. tuloiset*, -t.
- I. tupala*. 2. Tupala. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Mäkelästä its. pt. ¹⁰/₃ 1921. *10. tupalas*, -t.
- I. tuurmanni*. 2. Thurman. 4. Ruhaden kyl. 5. Knuutilasta its. pt. *10. tuurmannil*, -t.
- I. tuurmanni*. 2. Thurman. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Mäkelästä its. pt. *10. tuurmannil*, -t.
- I. tyni*. 2. Tyni. 3. Tynj 1689; Tyni 1689—90 5 k., Ulv. kk. 1725—37, 1744—69, Nakk. kk. 1767 ja seur. vuosina; Thyni Kartta

1793; Tynii Koulukass. til. 1874; Tynni Koulukass. til. 1881; Tyyni Kuvern. päät. 1881. 4. Kukonharjan kyl. 5. Talo, jonka omistaa Niilo Pämppi. 10. *tynil, -t.*

1. *ty ni*. 2. Tyni. 3. Katso edellistä, 4. Ruskilan kyl. 5. Talo, johon lisäksi kuuluu Ala-aarikka. 10. *tynil -t.*

1. *ty ni*. 2. Tyni. 4. Kukonharjan kyl., Lattomerén tak. 5. Tynin talosta its. pt. 10. *tynil -t.*

1. *t ä h t i n e*. 2. Tähtinen. 4. Järvikyl. 5. Its. pt. 10. *t ä h t i s e l, -t.*

1. *t ä h t i n e*. 2. Tähtinen. 4. Kukonharjan kyl., Kokemäenjoen pohj. puolla. 5. Härmälästä its. lht., jonka omistaa Naski. 10. *t ä h t i s e l, -t.*

1. *u a t i l a*. 2. Uotila. 4. Tattaran kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Puosiin. 10. *u a t i l a s, -t.*

1. *u n k u r i*. 2. Unkuri. 3. Unguri 1610—17 3 k., Ulv. kk. 1751—57, 1764—69, Nakk. kk. 1765; Wnguri 1611—15 2 k.; Wngur 1615; Vnguri 1616—90 4 k., Ulv. kk. 1725—37, 1744—63; Vngurj 1616—90 6 k. 4. Tattaran kyl. 5. Talo, joka nyt on vain $\frac{1}{2}$ ent. Unkurin taloa. Talon omistaa Väinö Unkuri. 10. *u n k u r i l, -t.*

1. *u n k u r i*. 2. Unkuri. 3. Katso edellistä 4. Tattaran kyl. 5. Talo, joka nyt on vain $\frac{1}{2}$ ent. Unkurin taloa. Talon omistaa Yrjö Unkuri. 10. *u n k u r i l, -t.*

1. *u u l o o*. 2. Uuloo. 3. Olofgård Nakk. kk. 1786—91; Olofsgård Nakk. kk. 1792—97, Utdr. Här. pr. 1821; Klomsi eller Olofsgård Nakk. kk. 1812—18; Uulo Huutokauppak. 1889. 4. Lammaisten kyl. 5. Talo, johon lisäksi kuuluu osa Ala- ja Ylilaurilaa sekä Keskiperettä. Talon omistaa Topias Pohjola 10. *u u l o o s, -t.*

1. *u u s h u a v a r i*. 2. Uusihuovari. 4. Leistilän kyl. 5. Talo, joka on $\frac{1}{2}$ ent. Huovarin taloa. 8. Tavall. käytetään vain nimeä: huavari 10. *u u r e l (t) h u a v u r i l (t)*.

1. *u u s j a a k o l a*. 2. Uusijaakkola. 3. Usi Jakola Nakk. kk. 1826—32. 4. Leistilän kyl. 5. Talo, johon lisäksi kuuluu ent. Jussilan

- talo. 8. Tavall. käytetään nimeä: nyykooli. 10. *uures(t)jaakolas(t)*.
1. u u s l a m p o l a . 2. Uusilampola. 4. Leistilän kyl. 5. Talo, joka nyt kuuluu Jokelaan. Osa ent. Lampolan taloa. 8. Tavall. käytetään vain nimeä: lampola. 10. *uures(t)lampolas(t)*.
1. u u s t a k a l a . 2. Uusitakala. 4. Ruskilan kyl. 5. Aarikasta its. pt. 8. Käytetään myös nimeä: juha-takala. 10. *uures(t)takalas(t)*.
1. u u s t a l o . 2. Uusitalo, 4. Masian kyl. Lattomerén tak. 5. Hämäristä its. lht. $\frac{23}{5}$, 1917. 10. *uures(t)talos(t)*.
1. u u s t a l o . 2. Uusitalo, 4. Ruhaden kyl., Järven syrj., Lopen kulm. 5. Puontista its. pt. $\frac{14}{5}$, 1919. 10. *uures(t)talo(t)*.
1. v a h a l a . 2. Vahala, 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Yrjölästä its. pt. $\frac{17}{11}$, 1920. 10. *vahalas, -t*.
1. v a l i i n i . 2. Vallin, 4. Arantilan kyl. 5. Pohjolasta its. pt. $\frac{25}{2}$, 1924. 10. *valiinil, -t*.
1. v a n h a h u a v a r i . 2. Vanhahuovari. 4. Leistilän kyl. 5. Talo, joka on $\frac{1}{4}$ ent. Huovarin taloa. Talon omistaa Vettenranta. 8. Tavall. käytetään nimeä: vetterranta, vetterranta-huavari tai vain: huavari. 10. *vanhal(t)huavaril(t)*.
1. v a n h a l a m p o l a . 2. Vanhalampola. 4. Leistilän kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Puosiin. Osa ent. Lampolan taloa. 10. *vanhas(t)lam polas(t)*.
1. v a n k k a . 2. Vankka. S. Wancka 1610—90 8 k., Ulv. kk./1725—37, 1751—57, 1763-69, Nakk. kk. 1765—1812; Wanck 1628; Wanka 1690, Nakk. kk. 1801—05, Utdr. Här. pr. 1853, Hovioik. läh. kirj. 1865; Vanoka Ulv. kk. 1751—57; Vanka Utdr. Här. pr. 1813. 4. Masian kyl. 5. Ent. talo, joka on jaettu osiin: Kylä- ja Mäki-vankka. 10. *vankal, -t*.
1. v a n k k a . 2. Vankka, 4. Masian kyl. 5. Ketolasta its. pt. 10. *vankal, -t*.
1. v a n k k a k o o t a . 2. Vankkakoota. 4. Masian kyl. 5. Talo, joka on osa ent. Kootan taloa. Taloon kuuluu lisäksi Mäki-vankka.

8. Virall. nimi on Alakoota. Käytetään myös nimeä: sifferikoota tai vain: koota. 10. *vankkakootal*, -t.

1. *vappula*. 2. Vappula. 3. Wappola 1689—90 2 k., Ulv. kk. 1751—63; Wappula 1689, Ulv. kk. 1725—37, 1764—69, Nakk. kk. 1765; Wappäla 1690 2 k. 4. Ruhaden kyl. 5. Talo. 10. *vappulas*, -t.

1. *vasara*. 2. Vasara. 3. Herrala eller Wasara Nakk. kk. 1801. 4. Nakkilan kyl. 5. Talo, johon lisäksi kuuluu osa ent. Herralan taloa. 10. *vasaras*, -t.

1. *vasperi*. 2. Vassberg. 4. Ruskilan kyl. Kariojan kulm. 5. Aikalasta its. pt. 10. *vasperil*, -t.

1. *vastämäki*. 2. Vastämäki. 4. Soinilan kyl., Isonmäen rinnassa. 5. Penttalasta its. pt. $\frac{3}{4}$ 1922. 10. *vastamäjes*, -t.

1. *vastämäki*. 2. Vastämäki. 4. Myllärin kyl., Korven kulm. 5. Mäkitalon torpp. 8. Ent. nimi on: kruusi. 10. *vastamäjes*, -t.

1. *verho*. 2. Verho. 4. Nakkilan kyl., Lattomerén tak. 5. Yliviinikasta its. pt. 10. *verhot*, -t.

1. *vesanko*. 2. Vesanko. 4. Soinilan kyl. 5. Talo, johon kuuluvat Mäkelä ja osa Isoaperettä. 10. *vesankol*, -t.

1. *vesmanni*. 2. Vessman. 4. Kukonharjan kyl. 5. Härmälästä its. pt. 10. *vesmannil*, -t.

1. *vihermäki*. 2. Vihermäki. 4. Tattaran kyl. 5. Talo, joka on $\frac{1}{2}$ ent. Rauvolan taloa. 10. *vihermäjes*, -t.

1. *viikari*. 2. Viikari. 3. Wykarj 1688—90 3 k.; Wykari 1689—90 3 k., Ulv. kk. 1725—37, 1744—57, Nakk. kk. 1773—83, 1786—97; Vjkari Ulv. kk. 1751—57; Wjkari Ulv. kk. 1758—63, Kartta 1760, 1793; Wikari Ulv. kk. 1764—69, Nakk. kk. 1784—88, 1819—32, Talon kiinne. 1802; Wiikari Nakk. kk. 1767—69, 1812—18, Eläkekontr. 1841, 1852; Vikari Eläkekontr. 1852; Wiikeri Utdr. Här. pr. 1870; Wiikerille (allat.) Vuokrak. 1901. 4. Kukonharjan kyl. 5. Talo, johon lisäksi kuuluu ent. Ylikruusin talo. 10. *viikarit*, -t.

1. viikkala. 2. Viikkala. 3. Wikkala FMU IV s, 337 1470, Ulv. kk. 1849—55; Vikala FMU IV s. 337 1470, 1659; Vyckala 1540—1672 16 k., Ulv. kk. 1751-57, Fde-Bne 1758—59; Vickala 1543—1626 18 k., Ulv. kk. 1776^81; Wickala 1544—1689 97 k., Fde-Dte 1725 2 k., 1734, Fde-Bne 1785, 1792, Dne-Bne 1818, Skrftsb. 1821; Wyckala 1546—1689 297 k., Ulv. kk. 1725—37, 1751—1827, Fde-Dte 1743, Fde-Bne 1766, 1785, Skrftsb. 1815; Wickala by 1548—65 2 k.; Viickala 1552, Dde-Bne 1816; Wickalaby 1561—1606 7 k.; Wiickala 1562—1617 8 k., Fde-Dte 1749. Nakk. kk. 1818, Dde-Bne 1822; Vickala by 1565; Wykala 1583-1690 171 k., Fde-Dte 1737, Dde-Bne 1816, 1818, 1820, 1823—24, Skrftsb. 1818; Wikala Bdr. Fs. Hist. V s. 350 1587, 1601—90 8 k., Fde-Dte 1737, Dde-Bne 1826, 1828—29, 1831, 1834, 1837, 1843, Skrftsb. 1828; Wickarla 1591 2 k.; Vykala 1600—76 10 k.; Wiikala 1600, Fde-Dte 1746, Dde-Bne 1818, 1823, 1825—26, 1828—29, 1832—35, 1837—45, 1847—48, Skrftsb. 1819, 1825, 1827, 1834—35, 1837—44, 1846, Ulv. kk. 1835—41; Wyckalaby 1604—15 3 k.; Wykala by 1605—24 4 L; Wickara 1606; Wyckallaby 1607; Wiickalaby 1615; Wickalla 1627—84 6 k.; Wykalla 1652—82 17 k.; Wykahla 1665—68 2 k.; Wyckahla 1667; Wjikala Fde-Bne 1765; Wykkala Dde-Bne 1816, Ulv. kk. 1821—27; Wichala Dde-Bne 1818; Wiikkala Skrftsb. 1822, 1829, 1831, 1836, 1849, Dde-Bne 1827—28, 1830, 1832, 1848, 1850—53, 1855—57, 1859, Ulv. kk. 1842—47, Fde-Dte 1856—74, Utflde 1856—99; Viikala Dde-Bne 1830, 1833, 1838, 1841—42, 1845—47, Skrftsb. 1845—47; Viikkala. Dde-Bne 1848, 1855—58, Skrftsb. 1848, Ulv. kk. 1856-62. — Viskala forff 1557; Wickala fors 1559—88 2 k.; Wykala fors 1591; Wyckala fors 1594—1618 8 k.; Wykala fårs 1605—06; Wyckala fårs 1609—10 2 k.
5. Kylä sekä kartano, johon kuuluvat ent. Heikkilän, Markkulan, Sipilän ja Trojon talot. Kartanon omistaa v. Frenckell.
10. viikkalas, -t.

1. viinamäki. 2. Viinämäki, 4. Leistilän kyl., Satoveräjässä. 5. Huovarista its. pt. $\frac{20}{8}$, 1920. 10. *viinämäjes*, -t.
1. Viinikka. 2. Viinikka. 3. Winicka 1689—90 3 k., Nakk. kk. 1767—72, 1779—83, Utdr. Här. pr. 1827; Winikila 1690; Wynicka Ulv. kk. 1725—37, 1744—57, Nakk. kk. 1773—78, Eläkekontr. 1790; Vjnicka Ulv. kk. 1751—57; Winika Ulv. kk. 1758—63, Käräjäpäätt 1788; Wjnicka Ulv. kk. 1764—69; Wiinicka Nakk. kk. 1765; Winica Utdr. Här. pr. 1783; Wiinikkala Kauppak. 1860. 4. Nakkilan kyl. 5. Ent. talo, joka on jaettu osiin: Ala- ja Yliviinikka. 10. *viinikal*, -t.
1. viitala. 2. Viitala. 4. Leistilän kyl., Pyssynkankaalla. 5. Uu-destahuovarista its. pt. $\frac{26}{8}$, 1922. 10. *viitalas*, -t.
1. viitäne. 2. Viitanen. 4. Lammaisten kyl., Kissalan kulm. 5. Uuloosta its. pt. 10. *viitäsel*, -t.
1. vikki. 2. Vikki. 4. Kukonharjan kyl. 5. Viikarista ja Pämpistä Its. pt. $\frac{5}{8}$, 1922. 10. *vikil*, -t.
1. viljane. 2. Viljanen. 4. Lammaisten kyl. 5. Uulosta its. plt. $\frac{19}{10}$, 1921. 10. *viljasel*, -t.
1. viljane. 2. Viljanen. 4. Masian kyl. 5. Kyläkuritusta its. pt. $\frac{29}{12}$, 1923. 10. *viljasel*, -t.
1. villaa. 2. Villilä. 3. Willeby FMU IV s. 318 1469, 1562—82 17 k.; Villile 1540—56 6 .; Villilse 1542; Villilä 1543—1683 13 k., Skrftsb. 1744, Ulv. kk. 1751—57, 1835—41, Fde-Bne 1758—59; Willilä 1544—1690 254 k., Fde-Dte 1723 2 k., Ulv. kk. 1725—37, 1744—69, 1842—47; Wille by 1548—81 9 k.; Villila 1552; Ville by 1557; Villeby 1558—64 8 k.; Williby 1575—1609 6 k.; Williä 1576—1687 44 k.; Willie 1577—1616 4k.; Villiby 1577; Willioe 1579; Villi by 1579; Williice 1583—1606 7 k.; Willilä by 1587; Willby 1590—1635 2 k.; Willile 1590—1626 2 k.; Willia 1591—1677 11 k.; Willila 1593—1690 7 k.; Williläby 1600—11 2 k.; Villiä 1602—18 7 k.; Williäby 1604—07 2 k.; Villiä 1608; Wdillillä 1625—80 3 k.; Willäby 1645; Wyllila 1659; Wällilä 1663—76 2 k.;

- Willilää 1665. 5. Kylä ja kartano, johon lisäksi kuuluvat ent. Alaviininkan, Ali- ja Ylipohjolan, Ali- ja Yliryssän talot sekä Kuorilan siirtotalo. Kartanon omistaa maist. Grönlund. *10. vil-lääs, -t.*
- 1. virreeni.* 2. Viren. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Tuora-Ojalasta its. pt.^{10/3} 1921. *10. virreenil, -t.* 12. Kauppakirj. on maanmitt. merkinnyt tilalle nimen: Mantere.
- 1. virta.* 2. Virta. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Jaakkolasta its. pt. *10. virrat, -t.*
- 1. virta.* 2. Virta. 4. Tattaran kyl., Ristimäessä. 5. Puosista its. pt. jonka omistaa Vihtori Raakkuunpää. *10. virral, -t.*
- 1. virtane.* 2. Virtanen. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Sepästä its. pt. ^{25/1} 1921. *10. virtasel, -t.*
- 1. virtane.* 2. Virtanen. 4. Myllärin kyl. 5. Mäkitalosta its. pt. ^{25/1} 1921. 8. Käytetään myös nimeä: päiväpaiste. *10. virtaset, -t.*
- 1. virtane.* 2. Virtanen. 4. Ruhaden kyl. 5. Nikin torpp. *10. virtasel, -t.*
- 1. virtaniämi.* 2. Virtaniemi. 4. Nakkilan kyl., Lattomerén tak. 5. Alaviinikasta its. pt. ^{28/11} 1914. *10. virtaniämes, -t.*
- 1. vuarela.* 2. Vuorela. 4. Arantilan kyl., Lattomerén tak. 5. Ali-ryssästä its. pt. *10. vuarelas, -t.*
- 1. vuarine.* 2. Vuorinen. 4. Ruskilan kyl. 5. Aikalasta its. pt. *10. vuarelas, -t.*
- 1. vähäteilää.* 2. Vähäteinilä. 3. Lill Teinilä Nakk. kk. 1767, Testam. 1837, Laam. oik. päät. 1852; Vähä Teinilä Käräjäpöyt. ote 1851; Lillteinilä Holhouspöyt. ote 1861. 4. Tattaran kyl. 5. Talo, joka on osa ent. Teinilän taloa. 8. Tavall. käytetään vain nimeä: teilää. *10. vähäs(t)teilääs(t).*
- 1. väinölä.* 2. Väinölä. 4. Ruskilan kyl., Lattomerén tak. 5. Aarikasta its. pt. ^{19/8} 1912. *10. väinöläs, -t.*
- 1. väliahre.* 2. Väliahde. 3. Wäli Ahdet Utdr. Ägobeskr. 1761. 4.

Lammaisten kyl. 5. Uuloosta its. pt. $\frac{13}{10}$ 1921. Tilan omistaa Vahlström. 7. Tila on kahden suuren ojan välissä. *10. väliah-teel, -t.*

1 v ä l i m a a . 2. Välimaa, 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Saarikosta its. pt. *10. välimaa, -t.*

1. v ä l i m ä k i . 2. Välimäki. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Rantakareksesta its. pt. $\frac{13}{5}$ 1921. *10. välimäjes, -t.*

1. v ä l i m ä k i . 2. Välimäki. 4. Masian kyl., Järven syrj., Aura-suon kulm. 5. Präskistä its. pt. $\frac{25}{9}$ 1913. *10. välimäjes, -t.*

1. v ä l i m ä k i . 2. Välimäki. 4. Viikkalan kyl. 5. Viikkalan torpp. *10. välimäjes, -t.*

1. y l e e n i . 2. Ylen. 4. Leistilän kyl., Pyssykankaalla. 5. Metsäka-reksesta its. pt. $\frac{30}{5}$ 1921. *10. yleenil, -t.*

1. y l e e n i . 2. Ylen. 4. Tattaran kyl., Konimäessä. 5. Vähänteini-län torpp. *10. yleenil, -t.*

1. y l i a a r i k k a . 2. Yliaarikka. 3. Yli Aricka Uppb. bok. 1843; Yli Arika Utdr. Här. pr. 1852; Yliaarikka Käräjäpöyt. ote 1867; Yli aarika Huutokauppak. 1880. 4. Ruskilan kyl. 5. Talo, joka on osa ent. Aarikan taloa. 8. Tavall. käytetään vain ni-meä: aarikka. *10. yliaarikal, -t.*

1. y l i k o o t a . 2. Ylikoota. Katso: mäkikoota.

1. y l i k r a n n i . 2. Ylikranni. 3. Yli Grannj Utdr. Här. pr. 1806; Yli Granni Nakk. kk. 1806, Maksukuitti 1823; Yligranni Ti-lik. 1826; Yli Granny Verokuitti 1839; Ylikranni Lainhuud. pöyt. 1901. 4. Tattaran kyl. 5. Talo, joka on osa ent. Krannin taloa. Talosta on myyty melkein kaikki maat. 8. Tavall. käy-tetään vain nimeä: kranni. *10. ylikrannil, -t.*

1. y l i k r u u s i . 2. Ylikruusi. 3. Yli Krusi Käräjäpöyt. ote 1833; Yli Kruusi Kartta 1865. 4. Kukonharjan kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Viikariin. Osa ent. Kruusin taloa. *10. ylikruu-sil, -t.*

1. y l i k u r i t t u . 2. Ylikurittu. Katso: kyläkurittu.

1. ylilaurila. 2. Ylilaurila. 4. Lammaisten kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Uulooseen. Osa ent. Laurilan taloa. 10. *ylilaurilas*, -t.
1. ylipohjola. 2. Ylipohjola. 4. Arantilan kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Villilään. Osa ent. Pohjolan taloa. 10. *ylipohjolas*, -t.
1. yliryssä. 2. Yliryssä. 4. Arantilan kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Villilään. Osa ent. Ryssän taloa. 10. *yliryssä*, -t.
1. yliviinikka. 2. Yliviinikka. 3. Yli Vinicka Nakk. kk. 1812—18; Yli Winika Nakk. kk. 1826—32; Yliviinikka Kauppak. 1860. 4. Nakkilan kyl. 5. Ent. talo, joka nyt kuuluu Penttalaan. Osa ent. Viinikan taloa. 10. *yliviinikal*, -t.
1. yrjälä. 2. Yrjälä. 3. Yrjälä Ulv. kk. 1725—37, 1744—69, Nakk. kk. 1765, Torp. kontr. 1855; Yriälä Ulv. kk. 1751—63, Nakk. kk. 1773. 4. Leistilän kyl. 5. Talo. 10. *yrjäläs*, -t.

Liite.

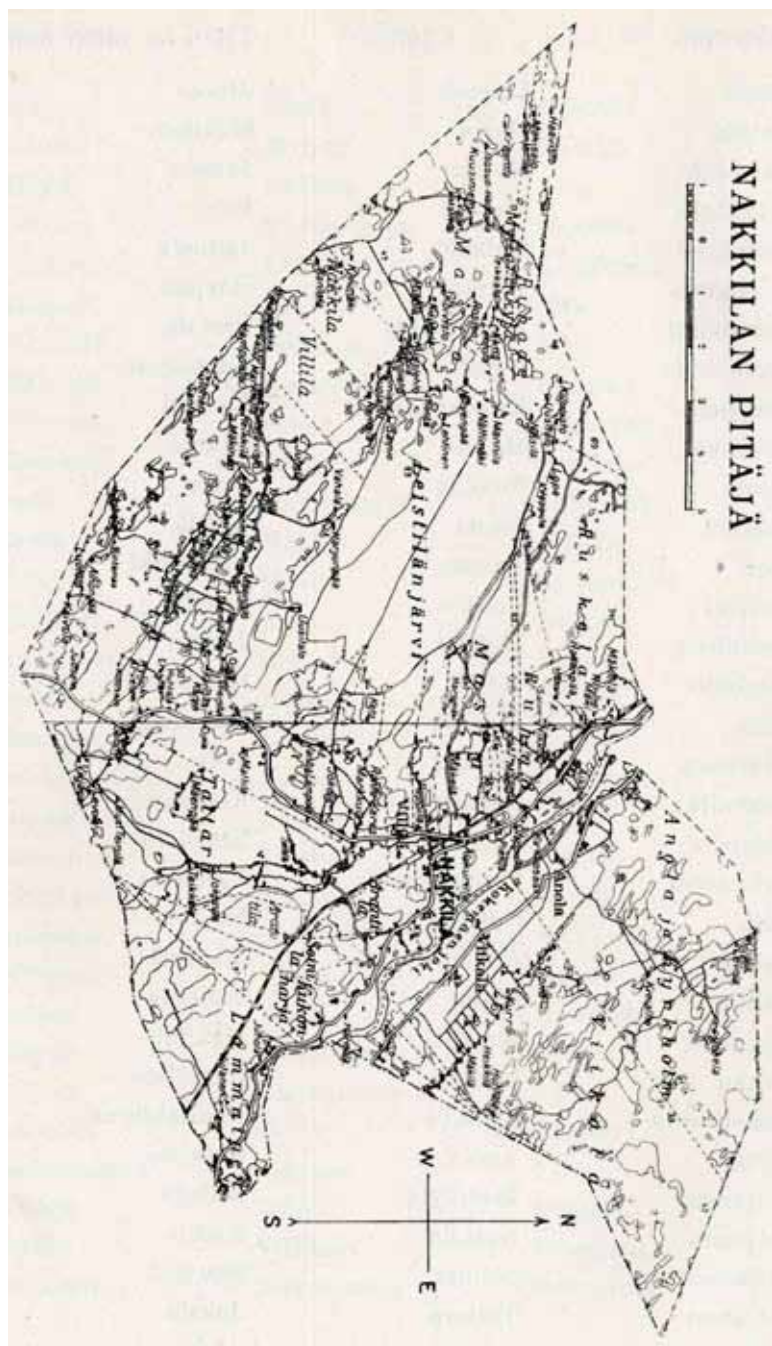
*Asumustennimistä eroavat omistajain sukunimet aakkosellisesti
lueteltuina.*

<i>Sukunimi.</i>	<i>Kylä.</i>	<i>Tilan tai talon nimi</i>
Ahltrask	Nakkila	Kuusela
Ahonen	Järvikylä	Ruohola
Boman	Ruskila	Kylänpää
Brander	Anola	Santala
Eskola	Masia	Kyläkurittu
v. Freneckell	Anola	Anola
99	Viikkala	Viikkala
Frigren	Leistilä	Ojala
Grönlund	Villilä	Villilä
Haapanen	Masia	Lohikoski

<i>Sukunimi.</i>	<i>Kylä.</i>	<i>Tilan tai talon nimi</i>
Halminen	Tattara	Lepistö
Hamari	Masia	Lahdenranta
Heinonen	Leistilä	Heini
Heinonen	Masia	Haaristo
Heinonen	Masia	Hamari
Helin	Kukonharja	Luotola
Höland	Tattara	Heikkilä
Ikonen	Masia	Kylävankka
Ikonen	Mylläri	Mäkitalo
Ilomäki	Masia	Hakala
Kaapeli	Masia	Talonpoika
Kares	Leistilä	Markku
Kares	Masia	Sundvall
Ketola	Kukonharja	Kangasketola
Kivekäs	Masia	Kuusinen
Kivimäki	Ruskila	Mäki
Kiviranta	Viikkala	Halmela
Koota	Masia	Koivusaari
Koski	Soinila	Junki
Kotiranta	Leistilä	Sillanpää
Kuusisto	Leistilä	Kuusi
Laakso	Anola	Lagerbom
Lagerbeck	Nakkila	Haapalehto
Laiho	Tattara	Lehtonen
Lammi	Masia	Hannula
Langen	Ruskila	Peltoniemi
Lehtonen	Pakkala	Jatkola
Levola	Tattara	Tuomisto
Liemola	Ruhade	Leipäluoto
Lindgren	Masia	Keskimäki
Luotonen	Ruskila	Luotola

<i>Sukunimi.</i>	<i>Kylä.</i>	<i>Tilan tai talon nimi.</i>
Melin	Masia	Mannila
Mäkelä	Mylläri	Metsälä
Mäkelä	Ruskila	Alho
Mäkinen	Kukonharja	Niemelä
Mäkinen	Leistilä	Kujakares
Mäkinen	Ruskila	Mäki
Mäki valli	Nakkila	Koski
Mäkivalli	Ruskila	Haapala
Männistö	Masia	Alhonpää
Männistö	Soinila	Penttala
Naski	Kukonharja	Tähtinen
Nissilä	Mylläri	Peltola
Nokki	Masia	Kylämuntti
Nordman	Anola	Rajala
Numminen	Ruhade	Nummi
Ojala	Ruskila	Ojanen
Oksanen	Leistilä	Pietilä
Paavola	Tattara	Koskinen
Palojoki	Leistilä	Lind
Palonen	Leistilä	Palola
Peltomaa	Masia	Mäkilä
Peltomaa	Nakkila	Katajamaa
Prilomaa	Nakkila	Mikola
Penttilä	Masia	Kuusilehto
Pohjola	Lammainen	Klomsii
Pohjola	Lammainen	Luioo
Pohjonen	Masia	Hannula
Raakkuunpää	Tattara	Virta
Randen	Masia	Rantala
Randen	Viikkala	Kuusinen
Rantanen	Kukonharja	Haavasoja

<i>Sukunimi.</i>	<i>Kylä.</i>	<i>Tilan tai talon nimi</i>
Rekola	Leistilä	Alhola
Rintala	Masia	Mäkinen
Rosendahl	Mylläri	Juhola
Rosendahl	Mylläri	Pere
Rosengren	Ruhade	Jannela
Rosengren	Tattara	Harjula
Rosenholm	Kukonharja	Rintala
Ruohomäki	Arantila	Ruohomaa
Saarinen	Kukonharja	Laurila
Saarinen	Masia	Mikola
Sainio	Ruskila	Ojala
Salonen	Anola	Kivelä
Sivu	Tattara	Loimijoki
Sjölund	Leistilä	Levola
Strömberg	Mylläri	Juhola
Sundelin	Masia	Koivumäki
Tero	Ruhade	Mäkimaa
Thurman	Ruskila	Tero
Tommila	Ruhade	Keskinen
Tulonen	Leistilä	Kuusisto
Vahlström	Lammainen	Väliahde
Valli	Nakkila	Heinola
Vallin	Anola	Mäntylä
Vallin	Masia	Ruohola
\ assberg	Ruskila	Mäkitalo
Venho	Leistilä	Katavisto
Vettenranta	Leistilä	Vanhahuovari
Vilen	Anola	Koivisto
Viljanen	Järvikylä	Mäkelä
Viljanen	Ruskila	Kallio
Viljanen	Soinila	Rauvola
Viljanen	Tattara	Jokela
Virtanen	Leistilä	Ahjola

Kielellisiä katsauksia.

Taivutusopillista.

Yhdysperäisissä nimissä määräysosana oleva adjektiivi yleensä taipuu, esim. uuresjaakolas, isosmäjes, vähästeilääs. Eräitä poikkeuksia kuitenkin esiintyy. Esim. nättimäjes.

Toiseksi on tarkattava, mitä paikallissijoja nimistä käytetään.

Sisäisissä paikallissijoissa taipuvat:

1.) *-la, -lä* -johtoiset nimet; esim. aikalas;

2.) *-sto, -stö* -johtoiset nimet; esim. haavistos;

3.) *Yhdysperäiset* nimet, joiden jälkiosana on sana: *-haara, -harja, -korva, -kylä, -lehto, -luoto, -maa, -meri, -niemi, -oja, -pelto, -perä, -pää, -ranta, -saari, -salu, -talo*;

4.) Eräät *yksityiset* nimet; tataras.

Ulkoisissa paikallissijoissa taipuvat:

1.) *-kas, -käs* -johtoiset nimet; esim. kivekkääl;

2.) *-kka, -kkä* -johtoiset nimet; esim. aarikal;

3.) *-inen* -johtoiset nimet; esim. aaltosel.

Poikkeuksen tekee kuitenkin kylännimi: *lammane*, joka taipuu sisäisissä paikallissijoissa. Sen taivutus eroaa vielä siinäkin suhteessa, että siitä käytetään yksinomaan monikollisia muotoja; siis: *lammassis, -t*. Nimi on ehkä siksi joutunut erikoisasemaan, että se on kylännimi, kun sen sijaan kaikki muut *-inen* -johdannaiset ovat talojen tai pikkutilojen nimiä.

4.) *-nko, -nkö* -johtoiset nimet; esim. alankol;

5.) *-ri* -johtoiset nimet; esim. huavaril;

6.) *yhdysperäiset* nimet, joiden jälkiosana on *-ahde, -joki, -koski, -lahti, -poika, -valli*;

7.) joukko *yksityisiä* nimiä; esim. ahol.

Horjuvaisuutta tapaa:

1.) *-kko, -kkö* -johtoisissa nimissä. Sanotaan *saarikol*, mutta

rannikos. Molemmat ovat sukunimestä syntyneitä paikannimiä, mutta ero on siinä, että saarikko-sanaa ei murteessa juuri käytetä appellatiivina, jollaisena rannikko-sana taasen on aivan yleisesti tunnettu. Tiedustellessani syytä siihen, miksi ei sanota „rannikol“, sain eräältä vanhalta paikkakuntalaiselta selitykseksi kuulla: „ei voi sillai sanoa, ko se o huusholli.“ Eroittamisen tarve vastavasta yleisnimestä eli appellatiivista näyttää siis aiheuttaneen sen, että rannikko-nimestä käytetään sisäisiä paikallissijoja.

2.) *lattumeri*-nimessä. Yleensä se taipuu ulkoisissa, mutta joskus harvoin saattaa sitä kuulla taivutettavan sisäisissäkin paikallissijoissa. Tavall. *lattumerel*, -t; joskus -meres, -t.

3.) Nimissä: *pere*, *isopere* ja *keskipere*. Sanotaan *perrees*, -t, mutta myös *perreel*, -t. Samoin: *isos(t)perrees(t)*; *isol(t)perreel(t)* sekä *keskiperrees*, -t; -perreel, -t.

Nimien alkuperästä.

Varhaisimpina aikoina on paikkoja nimitetty niiden silmiinpistävien, ulkonaisten ominaisuuksien mukaan. Siten syntyneitä n.s. luontonimiä tavataan nyt runsaasti Nakkilan paikannimistösäkin; alkuperäinen merkitys on usein muuttunut.

1) Luontonimistä johtuneet nimet:

A.) Luontonimi sinänsä: *koski*.

B.) Luontonimi kantasanaan johdannaisissa: *jokela*, *mäkelä* *mäkitie*, *männistö*, *pakkala* (ruots. *backe-*), *saarikko*, *vesanko*.

C.) Luontonimi yhdyssperäisten nimien alku- tai loppuosana: *järvikylä*, *kirkkoluoto*, (jolla on ennen ollut kirkko), vertauskuvallinen nimi *kukoharja*, *kyljoki*, *mäkitalo* sekä *lattumeri*. Viimeksimainitun nimen alkuosan yhdistää Ojan suun seuraaviin sanoihin: *lattu* = *nedtryckt läge*; *lattea* =

platt, hopplattad (latistunut) lattumeri on siis merkinnyt matalaa merta.¹⁾

2.) *Useissa paikkanimissä piilee jokin henkilönnimi.*

A.) *Henkilön ristimänimistä johtuneet nimet:*

a.) *Ristimänimi sinänsä: kaapeli (Kaaperi), markku (Markus), nikki (Nicken), perttu (Bertil, Bartolomeus)²⁾ ja uuloo (Olavi, Olof). Katso s. 136.*

b.) *Ristimäni on kantasanana johdannaisissa.*

aa.) *Miehen ristimäni: heikkilä, Jaakola, Jussila, knuutila (Knut), laurila, markkula (Markus), mattila, mikola, nissilä- (Nisse), penttala (Bengt?), piätälä (Pietari),³⁾ ravvola (Ragvald),³⁾ rekola (Gregorius),⁴⁾ Sipilä (Sigfrid),⁴⁾ soilaa (< Soinila) ja uatila (Olof),²⁾*

bb.) *Naisen ristimäni harvemmin: vappula.*

B.) *Henkilön sukunimestä johtuneet nimet.*

a.) *Sukunimi semmoisenaan: vihermäki (suomennos nimestä Grönvall).*

b.) *Sukunimi kantasanana johdannaisessa: villilä. V. 1441⁶⁾ mainitaan Nakkilasta eräs uutisasukas nimeltä Willa. Vielä v. 1548 tavataan Ulvilan Villilässä Oloff Ville-niminen henkilö.⁶⁾ Tästä päättäen on sukunimi säilynyt läpi koko keskiajan. Todisteena siitä, että mainittu nimi vanhimpina aikoina on ollut sangen tavallinen, ovat m. m. seuraavat asiakirjapoiminnot: Ville j Mansiom v. 1412⁷⁾, Biscop Magnus swen Pøder Wille v. 1442⁸⁾ (Naantalista), Pedher Villi v. 1439⁹⁾ (Paimiosta); sekä Kallialan kirkontileissä¹⁰⁾: villi 1479, 1480, 1481, 1490, iohannes ville 1517, ions willj 1511, jons wille 1516, nicolaus villi 1511 y. m.*

¹⁾ Suom. paik. tutk. s. 136—37. ²⁾ Lönnr. ³⁾ Saxen s. 28. ⁴⁾ Forsman s. 83. ⁵⁾ FMU III s. 214. ⁶⁾ Valtionarkisto N:o 1935. ⁷⁾ Must. kirj. s. 246, ⁸⁾ FMU III s. 260. ⁹⁾ FMU III s. 159. ¹⁰⁾ Satak. III s. 45.

- 3.) A m m a t t i a tai a r v o a s e m a a osoittava sana on siirtynyt merkitsemään paikkaa:
- a.) S e m m o i s e n a a n: *klasi* (katso s. 90), *knihti* (ruots. knekt), *mylläri*, *puanti* (ruots. bonde), *seppä* ja *talonpoika*.
- b.) K a n t a s a n a n a johdannaisissa: *herrala*, *lampola* (lampo = landbo) ¹⁾ ja *teinilä*.
- 4.) Asukkaiden a i k a i s e m p a a k o t i p a i k k a a tai k a s a l l i s u u t t a ilmaiseva sana on tullut talon nimeksi: *hämäläine*, *härmälä* (katso s. 82), *pohjola* (katso s. 120) ja *ryssä*.
- a.) Y h t e i s k u n n a l l i s i a o l o j a ilmaiseva sana on talonniemenä: *isopere* (katso s. 83) ja *keskipere* (katso s. 88).
- 6.) N a a p u r u u s s u h t e i t a ilmaisee talonnimi: *kranni* (ruots. granne).
- 7.) Isännän luonteen tai r u u m i i n e r i k o i s u u s näyttää olleen aiheena nimien syntyyn: *hiljane* ja *kurittu*.
- 8.) K u l t t u u r i l a i t t e e n nimi on talonniemenä: vasara. Tämän nimen levenneisyydestä mainittakoon: V a s a r a = lahti ja venevalkama Naatselällä Pälkjärvellä²⁾; V a s a r a i n e n = 1) kylä Raumalla³⁾ 2) järvi Leppävirralla³⁾ 3) järvi Jyväskylän pitäjässä³⁾ 4) pelto Jalkarannassa Hollolassa 5) talo Kangaslammella; V a s a r a j ä r v i == 1) talo Leppävirralla³⁾ 2) järvi Savonrannassa; V a s a r a j o k i on Jyväskylän pitäjässä;³⁾ V a s a r a n i e m i = talo Polvijärvellä;³⁾ V a s a r a p e r ä == kylä Kuusamossa;⁴⁾ V a s a r a n k y l ä on Lappträskissä;³⁾ V a s a r a l a = 1) talo Joroisissa,³⁾ ⁴⁾ 2) talo Savonrannassa,³⁾ 3) talo Sulkavalla;³⁾ V a s a r l a = kylä Lohjalla.³⁾
- 9.) N a k k i l a s s a on joukko nimiä, jotka äänneasunsa puolesta il-

¹⁾ Lönnr. ²⁾ Könönen. ³⁾ Suom. ⁴⁾ Post.

man muuta voidaan pitää vierasperäisinä, mutta joiden alkumuoto ei aina ole selitettävissä:

huavari-nimeä. on pidetty saksalaisperäisenä.¹⁾ Saxen yhdistää siihen mru. Hofwardh 1. hovare.²⁾ Levenneisyydestä mainittakoon: Houari Lempäälässä v. 1460³⁾, Tyrvällä v. 1478³⁾; Hoffäre Kokemäellä v. 1522³⁾; Huovari = 1) talo Ylihärössä⁴⁾; 2) saari, 3) talo Nuhjalassa Vehmaalla, 4) majakka Virolahdella⁵⁾, 5) maatila Vähässäkyrössä⁵⁾; Huovarinsaari on Virolahdella ja Padasjoella⁶⁾, Huovarinmetsä ja -pelto ovat Nuhjalassa Vehmaalla: Huovaristo = kylä Marttilassa.⁶⁾

hyppinki-nimen yhdistää Saxen ruotsalaiseen paikannimeen: Hyppinge.²⁾

klompssi (katso s. 90) ja *kruusi* (katso s. 93). Taipalsaaren kirkonkylässä on Ala- ja Yläkruusi-nimiset talot.

koota-niineen yhdistää Saxen mru. Godh, Godhe.¹⁾ Pitkästä diftongiutumatomasta o:sta päättäen tämä nimi ei ole vanha.

kuarila-nimessä (katso s. 94) on ruotsalaisesta sanasta skord (skorde-) tullut kuari- ja böle on suomennettu -la-johtimella.

linti (ruots. Lind) ja *muntti*. Jälkimmäisen nimen levenneisyydestä mainittakoon: Mundila = kylä Lokalahdella; Mundilanaukko = merenselkä Lokalahdella; Mundilanrauma = salmi Lokalahdella; Muntinsalmi on Taivalsalossa⁶⁾; Munttinen = kylä Mynämäellä. Nimi tunnetaan siis vain Länsi-Suomesta.

nyykooli (ruots. Nygård), präski ja puasi (katso s. 117). Viimeksimainittuun nimeen yhdistää Saxen mru. Bose.²⁾

trojjo ja *tuara*. Tuorakka = kylä Orimattilassa.⁶⁾

unkuri:

¹⁾ Suom. paik. tutk. s. 81. ²⁾ Saxen s. 188. ³⁾ Neov. ⁴⁾ Lönnb. ⁵⁾ Post. ⁶⁾ Suom. ⁷⁾ Saxen s. 189.

Unkuri = kylä Ylihärmässä¹⁾); Unkeri — saari Vesijärvessä Hollolassa; Unkerla = kylä Kukassa.²⁾

viikari-nimeen yhdistää Saxen mru. Vikar.³⁾ Mainittakoon tässä yhteydessä, että Siuntion Vikars-niminen kylä esiintyy asiakirjoissa myös muodoissa: Vijkarby 1541 (2924 f. 120), 1542 (2930 f. 99), Vijkarby 1543 (2935 f. 121), 1570 (3317 f. 76), Wijkar 1559 (3167 f. 16), 1560 (3182 f. 9), 1561 (3210 f. 39) y.m.⁴⁾ — Viikari = 1.) talo Jalasjoella Punkalaitumella⁵⁾; 2) talo Ojoisissa Vesilahdella⁶⁾, 3) kylä Kokemäellä²⁾)). Alaviikari — talo Heinoossa Karkussa⁵⁾. Viikarinsaari 1. Vikari = saari Kymissä.¹⁾

viikkala-nimen kantasanana arvelee Saxen olevan yhdistettävissä ruotsalaiseen nimeen Vik(a).⁶⁾ Viikka = kylä Liedossa²⁾; Viikkala = kylä Paattisissa.²⁾))

viinikka esiintyy yleisesti länsiosassa Suomea ja etenkin Pohjois-Pohjanmaalla. Niinpä tavataan se talonnimenä esim. Alatorniossa, Kauhavalla, Muhoksella, Parkanossa, Pudasjärvellä, Pyhässämaassa, Taivalkoskella ja Virroilla. Niinikään kylännimessä Viinikkala Laitilassa ja Pielavedellä. Vielä tavataan Muhoksella Viinikanoja ja Pirkkalassa Viinikan-salmi sekä Hailuodossa Viinikanlahti. Forsman⁷⁾ mainitsee nimen alkuaan olleen miehen nimenä, jonka lähtömuotona on muinaissaksalaisen sanan wini (= amicus, sodalis, suom. ystävä) hyväilevä lyhennysmuoto Winicho, Winicke, Winich. Mainittu sana on hyvin tavallinen muinaissaksalaisissa, etenkin miehennimissä. Esim. Winibald, -bert, -frid, -mar, -rich, Baldwin, Ortwin, Wolcwin. Keskiaikaisen saksalais-pohjoismaisen kauppayhteyden aikana on nimi nähtävästi tullut Suomeenkin.

J. G. Nordling⁸⁾ pitää nimeä suomalaisperäisenä. Kielessämme olevien mansikka, mustikka, juovukka y.m. samanlaisten

¹⁾ Suom. ²⁾ Post. ³⁾ Saxen s. 188. ⁴⁾ N:s Ortn. ⁵⁾ Lönnb.
⁶⁾ Saxen s. 68. ⁷⁾ Virittäjä v. 1897 s. 64. ⁸⁾ Virittäjä v. 1897 s. 63.

marjainnimien nojalla selittää hän viinikka-sanan merkitsevän samaa kuin viinimarja. Mutta hän ei ollenkaan osoita, käytetäänkö ja missä viinikkaa viinimarjan merkityksessä.

Mahdollisesti voisi kantasanaaksi ajatella myöskin nuolikote-loa merkitsevää sanaa viini. Vertauksen vuoksi mainittakoon, että esim. Konttinen on tavallinen suomalainen sukunimi.

10.) Syntyperlältään häm ä ri ä nimiä.

aikala (katso s. 73). — A i k k a l a, A i c k a l a v. 1559 ja A i k a l a v. 1550 = kylä Hollolassa¹⁾). Nykyään on Hollolan kylän nimi Aikkala. V. 1482 mainitaan Hauholta lautamies marcus a y k a l a²⁾). Kantasanaana on Aika- tai Aikka-, jonka Forsman mainitsee henkilönimenä.³⁾

aarikka:

A a r i k k a == 1) talo Teikarlan kylässä Punkalaitumella¹⁾, 2) Haron luona Karkussa¹⁾, 3) sukunimi Kourulassa Kokemäellä; A a r i k a n s u o on Rahkamalassa Vehmaalla; A a r i k k i = niitty Kolisevassa Laitilassa; A a r i k k a l a = kylä Keikyällä.⁴⁾ ⁵⁾

Ojansuun oletuksen mukaan palautuisi kantasana aari<*aäri Samanlainen kehitys kuin aära>>aera-sanassa on myös tapahtunut nimessä *aäri>aeri>aari. aa:n voisi ehkä selittää myös aiheutuvan kansanetymologisesta nojautumisesta aëro>aëro-sanaan.⁶⁾

anola:

A n o l a == kylä Inkerissä¹⁾, Joutsenossa⁴⁾, Lappeella⁴⁾ ⁵⁾; A n o n e n = 1) pelto ja torppa Kiettareella Kokemäellä, 2) pelto ja mäkitupa Ylistarossa Kokemäellä; A n o n m a a = maatila Tyrvännössä⁴⁾. (Sama nimi on Suomenmaa-teoksessa kirjoitettu: Anomaa); A n o n n i e m i = kylä ja höyrylaivalaituri Pälkjärvellä.⁴⁾ ⁵⁾

¹⁾ Lönnb. ²⁾ Arw. Handl. V s. 86. ³⁾ Forsman s. 153. ⁴⁾ Post.
⁵⁾ Suom. ⁶⁾ Suom. paik. tutk. s. 10—11.

Anolan kohdalla olevalla Kirkkoluodolla on ennen ollut kirkko ja tätä seikkaa tukee Lindströmin mielestä ¹⁾ juuri nimi Anola, jonka hän selittää johtuvan sanasta anon, anoa = bedja, begära. — Jaakkola taas pitää Anela-muotoa mikä esiintyy v. 1412, ²⁾ alkuperäisenä ja johtaa sanan kirkollisesta termistä ane, aneet; lat. indulgentia³⁾. — Forsman sanoo⁴⁾: „Ano = P. Anna (loitsur.), mutta muodoltaan liittynyt nimisarjaan, jota edustaa m.m. nimi Anopoika.” — Lähtömuodoksi on mielestäni otettava Ano (<Anoi), joka mahdollisesti voisi olla vanha henkilönnimi. Vrt. Forsmanin mainitsema Anopoika (<Anonpoika).

arantila-nimen olettaa Jaakkola⁵⁾ vanhasta henkilönnimestä johtuvaksi.

Ojansuu⁶⁾ pitää koko Aranti-muodostumaa kantasuomalaisena. Johtopäätteenä siinä on *-nti* ja kantasana *ara-*, mikä esiintyy esim. nimessä Arajärvi. Ara-sana saa selityksensä viron kielestä, jossa on *are*, gen. *areda* — *verständlich, deutlich, klar*'. Mainittakoon vielä sen johdannaisia: ⁷⁾ *arendama* (kaakkoismurt.) — *'zerlegen, ausweiden, aus einander setzen, erklären, entwickeln*'; *arema*, *aruma* j.n.e. — *'reffeln, trennen, auftrennen (intr.) sich theilen; asi hakkab aruma* — *die Sache fängt an klar zu werden, sich zu entwirren*'. Todennäköisesti on siis sana järvennimien liittyneenä merkinnyt kirkasta, ihmisnimenä taas selväjäristä, (vrt. nimeä Tarkkanen).

Saxen⁸⁾ on huomauttanut, että Arandi, Arendt-wer tavataan paikanniminä myös Virossa.

huru:

Huru = 1) v. 1492 ja 1509 Tyrväässä⁹⁾, 2) talo Järvenpäässä Inkoossa¹⁰⁾, Harolassa Kokemäellä, 3) viljelysmaa Huitalla Py-

¹⁾ Lindström s. 288. ²⁾ Must. kirj. s. 246. ³⁾ Satak. III s. 67.

⁴⁾ Forsman s. 79. ⁵⁾ Satak. III s. 69. ⁶⁾ Suom. paik. tutk. s. 32.

⁷⁾ Suom. paik. tutk. s. 252. ⁸⁾ Saxen s. 187. ⁹⁾ Neov. ¹⁰⁾ Lönnb.

hässärannassa, Maadella Eurajoella, 4) maatila Kiimingissä¹⁾). Hurui nen = kylä Vehmaalla²⁾), Hurula = 1) talo Kar-kussa³⁾, 2) kylä Huittisissa¹⁾²⁾) ja Mynämäellä³⁾); Huruksela = kylä Kymissä²⁾); Hurunkorpi = kylä Taivassalossa¹⁾²⁾); Hurulankoski on Mynämäellä³⁾); Huruoski Varkau-
dessa³⁾); Huruiskoski v. 1470 Asikkalasta³⁾); Huruslahti on Lepäävaaralla ja Varkaudessa³⁾); Hurukallio on Koivu-
niemessä Eurajoella.

Mahdollisesti on nimi alkuaan ollut luontonimi, jonka ehkä voi yhdistää sanaan *huru* = näs, landttunga, smal vik³⁾); *huru*, un — 1) isthmus l. lingua terræ, G. Landzunge 2) sinus maris G. Meeresbucht.⁴⁾)

kares:

Iso- ja Vähäkares = soita Pyhässärannassa, Karek-sela = kylä Kokemäellä. Asiakirjamerkinnät (Eric Kærixen-poyka v. 1420⁵⁾) (Eurassa), Niclas Kærrixinpoyka v. 1447⁶⁾) (Koke-mäeltä), Henric Karis v. 1469⁷⁾) (Kokemäeltä) näyttävät viittaa-
van siihen, että nimi alkuaan olisi ollut henkilön nimi.

käki (katso s. 99):

Käki = 1) talo Kaarinassa, Savonrannassa, Kurikassa²⁾, 2) pelto, mäki ja palstatila Ylistarossa Kokemäellä y.m. Kun ottaa huomioon, että nimi taipuu: *käki~käkil*, mutta appellatiivi: *käki* ~*käjel*, on lähtömuoto ehkä **käksi*, johon myös asiakirjojen ck-
lliset muodot näyttävät viittaavan. Olisiko nimi ehkä yhdistettä-
vä sanaan *käkkiä* = (qvistigt o. nödvuxet träd, dvergtall)⁸⁾), jota tosin en tiedä missään käytettävän, vai ruots. adj. *käck* = urhakka, reipas, ravakka, pirteä.

lammane:

Ojansuu olettaa⁹⁾) Kokemäenjoen suulla olevan Lampaluo-

¹⁾ Post. ²⁾ Suom. ³⁾ Lönnb. ⁴⁾ Renv. ⁵⁾ Must. kirj. s. 292. ⁶⁾ Must. kirj. s. 426. ⁷⁾ FMU IV s. 325. ⁸⁾ Lönnr. ⁹⁾ Suom. paik. tutk. s. 135—36.

don nimen alkuosan piilevän Lammaisten nimessä. Ja kun koko Kokemäenjoen ranta-alue on m.m. juuri paikannimistöstä päättään kuulunut alueeseen, jonka murteessa painottoman tavun i-loppuisen diftongin edellä esiintyy heikko aste voisi *lammane* (*lammainen*) <*Tambainen. Lampa-sanaan vertaa Ojansuu seuraavia viron sanoja: *lamm*, *a*, *u* — Plattheit, Plattes; lammaks peksma = platt schlagen; lammu minema = verfallen j.n.e. *lammakas* — Plattes, Breites; sita-1. = breiter Kuhfladen; *lamma-ma*, *lamama*, *lammema* niederliegen, auf dem Bauche liegen, sich platt niederliegen, sich hinstrecken. — Samaan sanaperheeseen Ojansuu lukee vielä Suom. *lama ja lamu* (mm m:stä vrt. hämmästyä~hämillänsä). — mm~mp:stä vrt. esim. lammi ~ lampi. Lamp näyttäisi siis ensin kuuluneen lahdelta:<^*lampa-lahti ja siitä on tullut kyläniini: lammane (lammaine).

masia (katso s. 108) — M a s s i = maatila Iitissä ¹⁾ M a s s a -maatila Kauvatsalla ¹⁾ M a s s b y = kylä Sipoossa ²⁾ M a s a -joki on Hankasalmella³⁾; M a s a b y — 1) kylä Kirkkonummella²⁾, 2) talo Siuntiossa.³⁾

Nimen voisi mielestäni, yhdistää adj. *masia* (masea) — spak, tarn, qvat, stilla, lugn, kraftlös, lindrig' ³⁾ masea mies = lugn man³⁾ — Masia, an = 'domitus, maceratus, inde mansvetus, quietus, mitis, G. gebändigt, zahm'⁴⁾. Huomioonottaen sen seikan, että adjektiiveja usein käytetään sukuniminä (esim. Hiljanen Nakkilassa), voisi puheenalaisen nimenkin ajatella tarkoittaneen ensin vain henkilöä, sitten siirtyneen merkitsemään taloa ja lopuksi koko kylää.

nakkila tavataan kylännimenä Askaisissa, Mynämäellä, Vehmaalla²⁾ — Jaakkola arvelee,³⁾ että kantasanana olisi vasaraa' merkitsevä sana, joka paikkakunnalla olisi kehittynyt erikoiseksi kulttuuritermiksi. Nakka = en liten bult, hammare. ⁴⁾ Oletustaan

¹⁾Post. ²⁾Suom. ³⁾Lönnr. ⁴⁾Renv. ⁵⁾Satak. IV s. 71—72.
⁶⁾Helenius: Suomalainen ja Ruozalainen Sanakirja.

hän perustelee sillä, että keskiaikainen sukunimi Nakka, Nakko usein mainitaan sepän yhteydessä, liittyypä siihen toisinaan myös suomalainen Olli-seppä.

ruhade (katso s. 126). — Tämän nimen aineksia on muuallakin: *R u h a* = ¹⁾ kylä Lapualla, Nurmossa, Ähtärissä ¹⁾ ²⁾), 2) kylä ja maatila Orimattilassa ¹⁾ ²⁾). *R u h a l a* — 1) kylä Ruovedellä, ¹⁾ ²⁾), 2) maatila Orimattilassa ¹⁾ ²⁾), 3) talo Hirvensalmella ²⁾). *R u h a n - p e r s e* = suo Lopella Hollolassa; *R u h a n k a l l i o* on Saarikkalassa Vehmaalla; *R u h a n k i r k k o* = kiviröykkiö Uhlussa Vehmaalla; *R u h a l a h t i* = maatila Joutsassa ¹⁾); *R u h a n k a n g a s* Kärsämäellä ¹⁾); *R u h a n e n* = saari Mäntyharjussa, Hirvensalmella ja Iisalmella ³⁾).

Ennen lienee *ruhattu*-muodon rinnalla ollut myös ^{<^*}*ruhaðe* aivan samoin kuin ^{<*}*kemitto* *t.* *kemittu* ^{<*}*kerniðo* ⁴⁾). Yleisnimenä ruha merkitsee soraa ruots. = 'grus, ruhainen = af grus, full af grus, grusig ⁵⁾ ruha, -an = glarea, rudus; G. Shutt, Graus ⁶⁾). Maanpinnan laatua tai luonnonsuhteita ilmaiseva sana lienee muuttunut kylännimeksi.

tattara-nimen tarkka äännevastine on Ojansuun ⁷⁾ selityksen mukaan vir. Tatruse — kartano Haljalan pitäjässä Rakveren maakunnassa. Merkitykseen nähden voisi sitä verrata sanaan *tattalakki* = låg mössa med bredare kull. Vielä luontevammin selittyy se savolaisesta nimestä Tanttu, jonka merkityksestä vrt. tanttale = stort stycke, klump'; tanttara = kort o. tjockt föremål. — nt ~t ovat tavun lopussa jo kantasuomessa vaihdelleet (suom. kontti, vir. kott, i).

tyni-nimeä muistuttavat *T y n i m ä k i* — talo Jaakkimassa ³⁾); *T y n n i* = Lappeenrannan esikaupunki ¹⁾).

¹⁾ Post. ²⁾ Suom. ³⁾ Lönnb. ⁴⁾ Ojansuu: Virittäjä v. 1903 s. 30.
⁵⁾ Lönnr. ⁶⁾ Renv. ⁷⁾ Suom. paik. tutk. s. 216.

Historiallisia katsauksia.

Asutushistoriallista.

Yhden pitäjän paikannimistö ei yleensä riitä asutushistoriallisten johtopäätösten tekoon, mutta se tukee omalta osaltaan arkeologisia ja historiallisia tosiasioita. Kuten alkulauseessa mainitsin, osoittavat arkeologiset löydöt Nakkilan olleen jo varhain asutua. On tahdottu väittää,¹⁾²⁾ että seudun ensimmäiset asukkaat olisivat olleet ruotsalaisia. Myöhempi historian tutkimus on kumonnut tämän väitteen ja samaan tulokseen johtaa myös paikallisen nimistön tarkasteleminen. Vanhimmat nimet, jotka etupäässä ovat kylännimiä, ovat suomalaisperäisiä, esim. Lammanen, Tattara. Vasta myöhemmin, kun suomalainen asutus jo on saanut vankan jalansijan Kokemäenjoen rantamilla, alkaa sinne siirtyä myös ruotsalaisia väestöä. Viimeksimainittujen pitkäaikainen vaikutus on jättänyt jälkeä seudun murteeseen ja varsin huomattavasti myös paikannimistöön. Suomalaisten nimien rinnalla aletaan käyttää niiden ruotsalaisia vastineita esim. Soinila, Svensby; Villilä, Villeby. Ja syntyy uusia, aivan ruotsalaisia tai ruotsin ja suomen sekaisia nimiä esim. Kranni, Knuutila. Myöhemmin on väestö taasen täydelleen suomalaistunut ja ruotsalaisista nimistäkin on kieltä osaamattoman kansan suussa muodostunut mitä kummallisimpia väännöksiä esim. Puonti(<Bonde), Uuloo (<Olofsgård).

Ilmeisesti on Nakkila aikana, jolloin meri vielä oli sitä paljon lähempänä kuin nykyään, ollut vuorovaikutuksessa Itämeren eteläpuolella asuvien kansojen kanssa. Tästä kirjoittaa Lindström³⁾ „Att Saxarena och Tyskarne äfven beseglat Kumo elf, ser man deraf, att uti Ruskela fors uti Ulfsby socken kallas en liten holme Saksan korva — ett torpp nära invid bär samma namn." Ruski-

¹⁾ Fort. s. 18. ²⁾ Ign. s. 5. ³⁾ Lindström s. 189.

lan kohdalla joessa on Saksankivi-niminen kari, johon asti saksalaisten kerrotaan purjehtineen laivoillaan. Vielä on Nakkilassa saksalaisperäisiä nimiä (esim. Viinikka, Huovari).

Todennäköisesti on väestönsiirtoja tapahtunut myös sisämaasta käsin rannikolle. Niinpä saattavat nimet: Hämäläinen, Härmälä ja Pohjola viitata juuri asukkaiden aikaisempaan kotipaikkaan.

Lyhennysten luettelo.

Yleisiä lyhennyksiä:

ent. = entinen, its. = itsenäistynyt, jälj. = jäljennös, k. = kertaa, kauppakirj. = kauppakirjoihin, kulm. = kulmalla, lht. = lohkotila, maanmitt. = maanmittari, mru. = muinaisruotsi, mys. = muinaisyläsaksa, plt. = palstatila, pohj. = pohjois-, pt. = pikkutila, syrj. = syrjässä, tak. = takana, tark. = tarkoittaa, tavall. = tavallisesti, torpp. = torppari, virall. = virallinen.

Ulvilan kirkonarkistossa olevien lähteiden ja asiakirjain nimien lyhennykset.

Dde—Bne = Döde och Begräfne i Ulfsby år 1813—59.

Fde—Bne = Ulfsby Sochns moderkyrkio Lähns annotations Bok över födde, döpte, döde och begräfne år 1758—1850.

Fde—Dte = Födde och Döpte i Ulfsby år 1723—55.

Skrftsb. = Förtäckning över skriftskolebarn år 1744 och år 1813—51.

Ulv. kk. = Ulvilan kirkonkirjat 1725—1869.

Uppb. bok = Uppbörds Bok för Nackila Kapell år 1843.

Utfld. = Förtäckning över utflyttade personer i Ulfsby år 1856—99.

N a k k i l a n k i r k o n a r k i s t o :

Nakk. kk. = Nakkilan kirkonkirjat v. 1765 alkaen.

M u i t a a s i a k i r j o j a N a k k i l a s t a :

Arrendekontr(akt för) fiskev(erket);

Eläkekontr (ahti);

Holhouspöyt(äkirjan) ote;

Hovioik(euteen) läh(etetty) krj(e);

Huutokauppak (kirja);

Isonjaon pöyt(äkirja);

Isonjaon täyd(ennyksen) pöyt(äkirja);

Kalunk(irjoitus)luutt(elo);

Kartta;

Karttasel(itys);

Kauppak(irja);

Kiinne(kirja);

Koulukass(an) til(it);

Kuvern(öörin) päät(ös);

Käräjäpää(ös);

Käräjäpöyt(äkirja);

Käräjäpöyt(äkirjan) ote;

Köpekontr(akt);

Laam(annin)oik(euden) päät(ös);

Lainhuud(atus)pöyt(äkirja);

Maksukuitti;

Manttaaliluettelo v. 1924;

Metsänjakoasiak(irja);

Mets(än)vuokrak(irja);

Myllynrak(ennus)kontr(ahti);

Ote kihlak(unnan)oik(euden) pöyt(äkirjasta);

Ote kiinn(itys)pöyt(äkirjasta);

Ote lainhuud(atus)pöyt(äkirjasta);

Sotam(ies)kontr(ahti);

Talon kiinne(irja);
Testam(entti);
Tilik(irja);
Torp(an)kontr(ahti);
Utdr(ag af) Deln(ings)instr(ument);
Utdr(ag af) Här(adsrättens) pr(otokoll);
Utdr(ag af) Höstet(ingets) pr(otokoll);
Utdr(ag af) Lagf(arts) pr(otokoll);
Utdr(ag af) Lagm(ansrättens) pr(otokoll);
Utdr(ag af) pr(otokollet vid) tingsl(ag);
Utdr(ag af) Vintert(ingets) pr(otokoll);
Utr(ag af) Ägobeskr(ivning);
Velkak(irja);
Verokuitti;
Veroluettelo v. 1925;
Vuokrak(irja);
Vähänjärven) jakok(irja).

Suomen muinaismuistoyhdistyksen arkisto:

Lönnb. = Lönnbohm, O. A. F. Paikannimikokoelma;

Tieteellisten seuran paikannimitoimikunnan
arkisto:

Alatornion, Eurajoen, Hollolan, Kokemäen, Laitilan, Lokalahden, Messukylän, Pyhärannan, Taipalsaaren, Tyrvään, Vehmaan y.m. pitäjien paikannimikokoelmat.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto:

Neov. = Neovius, Ad.: Jäännöksiä Suomen keskiajan kielestä.

Turun ja Porin läänin maanmittauskonttorin
asiakirjoja:

Nakkilan maarekisteri.

Kirjallisuutta:

- Arw. Handl. = Arwidsson, A. I.: Handlingar till upplysning af
Finlands häfder I—X. Tukholma 1846—58.
- Bdr.. Fs. Hist. = Hausen, Reinh.: Bidrag till Finlands Historia
I—IV. Helsinki. 1881—1912.
- FMU. = Hausen, Reinh.: Finlands Medeltidsurkunder
I—IV. Helsinki. 1910—24.
- Forsman = Forsman, A. V.: Tutkimuksia Suomen kansan
persoonallisen nimistön alalla. I. Helsinki 1894.
Eri painos: Suomi IV. 10.
- Fort. = Fortelius, Petrus Gab.: De primis initiis Biör-
neburgi. Turku 1832.
- Ign. = Ignatius, K. F.: Bidrag till Södra Österbottens
äldre historia. Helsinki 1861.
- Könönen = Könönen, Aulis: Pälkjärven paikannimet. Hel-
sinki 1921.
- Lindström == Lindström, J. A.: Kumo soeken uti historiskt
hänseende. Suomi 1860.
- Lönnr. ' = Lönnrot, Elias: Finskt-Svenskt lexikon I—II
Helsinki 1874—80.
- Must. kirj. = Hausen, Reinh.: Registrum ecelesiae Aboensis.
Helsinki 1890.
- N:s Ortn. == Hausen, Greta: Nylands Ortnamn. Helsinki, I.
1920, II. 1922, III. 1924.
- Pieni Tietosanak. III = Pieni Tietosanakirja III. Helsinki 1927
- Post. = Hagelberg, K. F.: Postiosotteiden hakemisto
Suomessa. Helsinki. 1907.
- Renv. = Renvall, Gustav: Suomalainen Sanakirja. Tur-
ku. 1826.
- Satak. = Satakunta. I. Helsinki 1907, II. Pori 1911, III.
Porvoo 1914, IV. Helsinki 1916, V. Porvoo 1925,
VI. Porvoo 1926.

A a r r e T u o m p o

Kuvaus herraskartanoista Huittisissa 1700-luvulla.

Jo ammoisista ajoista asti on Huittisten seutu ollut asuttua. Kokemäen ja Loimijoen hyvät kalavedet sekä aikoinaan niiden varsilla avartuneet laajat metsästysmaat ovat tähänkin pitäjään houkuttelleet asukkaita. Joethan olivat entisajan kulkuteinä, joiden varsille asutus ensiksi kiteytyi. Huittisten pitäjän läpi virtaa jokia neljään eri suuntaan, ja luonnollista on, että niiden vaikutuksesta jo aikaisin on tähän risteyspaikkaan syntynyt laaja asutuskeskus. Niinpä muistitiedon mukaan tuli Huittisiin ensimmäinen asukas Kokemäeltä. Hän oli nähnyt lastun kulkevan virrassa ja päätteli siitä, että joku asuu ylempänä joen varrella. Hän lähti etsimään naapuriaan, jonka löysikin neljän penikulman päästä nykyisestä Sammun kylästä Huittisissa. Löydetty naapuri sai sinne olleen pitkän matkan vuoksi nimekseen Pitkänen. Sen niminen talo on Sammun kylässä vieläkin. — Jokia myöten kulki Huittisista hyvä kauppatie ensin Teljän, myöhemmin Ulvilan kaupunkiin sekä merelle. Talvisin taas kuljettiin n.s. Sikatietä myöten Köyliöön ja sieltä aina Turkuun asti.

Ensimmäiset seurakunnat olivat varsin laajoja. Sellaisia oli Satakunnassa varhaisimpina aikoina varsinkin kaksi: Kokemäki, joka esiintyi asiakirjoissa jo ennen 1300-lukua ja Sastamala (Karkku). Ensinmainittu käsitti koko sen alueen, joka ulottuu Pyhäjärvestä ja Huittisten takamailta aina Pohjanlahden ränni-

kolle asti. Asutus näissä laajoissa seurakunnissa oli keskittynyt pääasiassa kirkon seutuville. Suurpitäjien laitakylät, kuten alkuaan Huittinenkin, olivat harvaan asuttuja käsittäen sitävastoin laajoja erämaita. Mutta mitä enemmän opittiin eräretkiltä tuntemaan ympäristöä ja huomaamaan syrjäseutujen etuja, sitä suuremmassa määrin alkoi niissä asutuskin saada jalansijaa. Erämaihin muutti uutisasukkaita, jotka raivasivat sinne viljelysmaita, vähitellen uutisviljelys tiheni, ja näin syntyi uusi asutuskeskus. Mutta asutuksen levenemistä seurasivat tarkoin kirkko ja valtio, jotka pian ulottivat mahtinsa näihin uutismaihin. Veroja vaadittiin ja suurimpiin syrjäkyliin rakennettiin omia kappaleita, joiden ympärille kiteytyi yhä taajempi asutus. Aikojen kuluessa pyrkivät nämä uudet keskuspaikat vuorostaan eroamaan emäseurakunnasta. Matkat kirkolle olivat pitkiä, ja hankaluutta lisäsi vielä kunnollisten teiden puute. Näin itsenäistyi Huittinenkin, joka päättäen maininnoista v:ltä 1366 ja 1414 näyttää jo 1300-luvun lopulla olleen olemassa.

Vanhin asutuskeskus Huittisissa lienee ollut Karhiniemen kylä, joka sijaitsee Kokemäen joen molemmin puolin. Siellä on ollut seurakunnan ensimmäinen kappelikin. Karhiniemeltä on asutus voinut levitä sitten Sampuun, nykyiseen Lauttakylään ja Raijalaan, sieltä edelleen Punkalaitumen jokea pitkin Suttilaan ja Punkalaitumelle ja Loimijokivartta aina Vampulaan ja Alastarolle asti. Huittisten pitäjä oli varsin laaja, ja siksi kehitys on vaatinutkin sen pienentämistä. Ensiksi erkani Huittisista kappeliseurakunnaksi Punkalaidun v. 1541, sitten Vampula v. 1590, ja Kauvatsakin sai oman kappelinsa v. 1646.

Asukasluvun kasvaessa kiintyi huomio yhä enemmän maanviljelykseen, ja vähitellen muuttui se pääelinkeinoksi, jonka ohessa kumminkin vielä harjoitettiin eränkäyntiä. Alkuaan oli kaikki viljelty maa yhteistä, mutta vähitellen pakoitti vakiintuneempi viljelys jakamaan maa-alueita asukasten kesken siten, että kun-

kin talon maat sijaitsivat erillään toisten viljelyksistä ja vain takamaan kappaleet olivat siellä täällä yhteisillä erämailla. Tämä oli n.s. lohkojako. Mutta yhä tihenevä asutus, ennen kaikkea kylä-asutus ja kehittyneemmät olot, vaativat myöhemmin maiden jakamista toisenlaisten perusteiden mukaan, kuin mitkä olivat lohkojaon pohjana, ja mikä jako edellytti yhtenäistä suurempaa maa-alaa rakennusten ympärillä. Senvuoksi tuli käytäntöön n.s. sarkaeli aurinkojako. Tämä jakotapa on peräisin Ruotsista, jonka vuoksi sitä nimitettiin myöskin „ruotsalaiseksi jaoksi“. Sen perusteella olivat koko kyläkunnan maat jaetut lohkoihin siten, että kussakin lohkoissa oli jokaisella talolla oma sarkansa, vieläpä oli kunkin sarka enimmäkseen naapuritalon sarkain välillä, sillä jokaisen tuli näet saada osuus kaikenluontoisesta maasta, ensiluokkaisesta, toisluokkaisesta j.n.e. ¹⁾

Mutta jo pakanuuden ajoilta asti on ollut tiloja, jotka ovat olleet omintakeisessa viljelysasemassa. Ne kuuluivat muita tavallimmille miehille, ja ne sijaitsivat tavallisesti pitäjän keskuk- sessa. Monet niistä olivat alkuaan olleet osittain yhteisviljelyk- sessä samojen rajojen sisällä kylän maitten kanssa. Mutta myö- hemmin — jo keskiajalta asti — eroitettiin tällaisille kartanoille erikoisen jakosopimuksen perustalla itsenäinen alue määrättyyn ilmansuuntaan kyläkunnan edelleenkin yhteisviljelykseen jää- neistä maista. Näin syntyivät vähitellen n.s. herras- ja aatelis- kartanot.

Niiden myöhemmästä kehityksestä mainittakoon vielä seu- raavaa: 1500-luvulta alkaen mainitaan maamme tilikirjoissa tavallisten verotilallisten ohella n.s. flöteveromiehiä. Näitä oli joku määrä Satakunnassakin. Flöteverolliset olivat yleensä en- tisiä rälssimiehiä, jotka ovat joutuneet uudelleen maksamaan

¹⁾ V. Voionmaa: Piirteitä aatelin maataloudesta Suomessa uskonpuhdistuksen aikakaudella ynnä katsaus keskiajan kartano- oloihin. Hist. ark. XXIV ss. 202—214.

veroa. Tämä johtui vanhan rälssipalveluksen rappeutumisesta keskiajan lopulla ja uuden ajan alussa. Silloisten elämän olosuhteiden muuttuessa kävi näet heikommille rälssitiloille liian raskaaksi ylläpitää sitä sotaväkeä, jonka ne toisissa olosuhteissa olivat kerran ottaneet kantaakseen. Ihmeellistä siis ei ollut, että rälssimiehet pyrkivät vapautumaan jalon palveluksensa raskaasta taakasta vaikkapa alentumalla uudelleen verovelvollisten luokkaan. Flötevero ei kuitenkaan välttämättä edellyttänyt, että sen alainen maa ennen olisi ollut rälssiä, vaan saattoi tavallinen veromaakin, kun rälssimies sai sen haltuunsa, saavuttaa sellaisen luonteen. Flöteverojen joukossa oli näinollen varsin erilaatuisia tiloja: vanhoja keskiajan aatelisia asumakartanoita, entisiä kirkollisia tiloja, muinaisia rälssilampuoteja, kruunun yleismaita y.m. Mahdotonta on määrätä, mitkä noista lukuisista ja usein hyvin pienistä tiloista kuuluivat eri luokkaan emmekä siis voi saada tarkoin selville, mitkä flöteverotiloista olivat ennen olleet säteritiloja. V:n 1540:n verollepanossa lakkautettiin flöteverot, joskin niitä vielä myöhemminkin mainitaan, ja nämä edelläm. rälssitilat muutettiin suorastaan verotiloiksi.

Flöteverollisia oli Huittisissa 4, nim. Lauri Vndoj (Unto), Niilo Long, Knuutti Long ja Matti Henrikinpoika.¹⁾

Kartanon erikoisasema oli sen talouden vuoksi tarkoituksenmukaisin. Myöskin sen tähden, että kartanon viljelykset olivat kylän maksettavista yleisistä veroista vapaat, piti ne tarkoin erottaa kylän veromaista.²⁾

Sarkajaolla oli näet ilmeiset haittansa. Jokaisen talon pelto-suikaleet olivat siellä täällä hajallaan väliaidoitta naapurien sarkojen keskellä, ja niille oli melkein mahdoton päästäkin tallaamatta toisten viljelyksiä. Päivätyöt olivat tehtävä sen mukaan kuin naapureille oli soveliaista, useimmiten samat työt samaan ai-

¹⁾ J. V. Ruuth: 1500-luvun maakirjoissa mainituista "flöte-veroista". Hist. ark. XII s. 82.

²⁾ G. Suolahti: Suomen pappilat 1700-luvulla. S. 2.

kaan koko kylässä. Yleinen mielipide ja kylän johtomiehet olivat määrääjinä. Näin ollen on ymmärrettävää, etteivät talonpoikaistilat voineet kehittää maanviljelystään vapaasti. Sarkajako sitoi kaikki kylän asukkaat noudattamaan samaa viljelysjärjestelmää, teki viljelyksen haitalliseksi ja vaikeaksi sekä parempien viljelystapojen käytäntöönnoton mahdottomaksi. Huittisissakin vielä 1700-luvun puolivälissä oli osittain käytännössä vanha sarkajako: „En myckenhet Jord ligger här ofrugtbar, håldst där Stora By = lag finnas, och hwilka hafva sin Åker samfäldt.” (Koko joukko maata on täällä mahona, varsinkin missä on suuria kyliä ja niillä yhteispellot.)

Kun aateliskartanot olivat samoin kuin yleensä pappilatkin sarkajaon ulkopuolella ja näin ollen muista riippumattomia, olivat ne jo tästäkin syystä tilaisuudessa kohoamaan maanviljelyksessä talonpoikaistilojen yläpuolelle. Juuri tällä seikalla on ollutkin mitä ratkaisevin merkitys kartanon maanviljelyksen edistymiselle.

I. Kartanotalous.

Kartanon pellot olivat useimmiten kahtena erillisenä kappa-leena, joita nimitettiin ilmansuuntien mukaan pohjois- ja etelä-pelloiksi j.n.e. Lohkoilla oli silmiinpistävän säännöllinen muoto. Tähän aikaan oli Länsi-Suomessa vallalla yleensä kaksijakois-viljelys, t.s. pelto pidettiin joka toinen vuosi kesantona. Maan-viljelyksessä kiinnitettiin suurin huomio peltoviljelykseen. Vilja-sato olikin senvuoksi kyllä suhteellisen runsas verrattuna niihin alkeellisiin työkaluihin ja maanviljelystapoihin, joita silloin käy-tettiin, mutta se oli saatu turhanpäiväisellä työ- ja maan kasvu-

¹⁾ Ephraim Carenius: Academiskt Försök til en Physico-Oeconomisk Beskrifning öfver Hwittis-Sokn i Björneborgs Lån v. 1759, s. 29.

voiman kulutuksella. Huittisissa saattoi 1700-luvun puolivälissä nousta sato hyvänä vuonna 12—14 jyvään, vaikka se asukkaiden lausunnon mukaan voi keskinkertaisena vuonna jäädä kuuteen jyvään. Vuodenkasvu tuotti ylipäänsä 9 tynn. 1 tynnyrin kylvöstä, ja mainitaan, että viljan kasvu Huittisissa harvoin oli varsin huono. ¹⁾ „Maanviljelys onkin jo vanhoista ajoista asti ollut huittislaisten pääelinkeinona, ja sitä he harjoittavat niin taitavasti ja ahkerasti, että vievät siinä suhteessa voiton monesta muusta seudusta. Pellot ovat jokien partailla, enimmäkseen eteläpuolella, ja ne eivät ole myöskään vetisiä, koska niitä ahkeran ojittamisen avulla pidetään murevina ja kuivina”.²⁾ Näin kertoo kyllä 1700-luvun puolivälissä Carenius kirjoittamassaan Huittisten pitäjänkertomuksessa. Todennäköisesti teki vesi kuitenkin silloinkin suurta haittaa. Careniuksen kirjaa parikymmentä vuotta aikaisemmin ilmestyneessä teoksessa kerrotaan asiasta seuraavaa: „Huittinen on matalammalla ja syvemmällä kuin naapuripitäjät, niin että neljä jokea, Loimijoki, Punkalaitumenjoki, Sammun- ja Kouvatsanjoki, kulkee pitäjän läpi ja ne laskevat yhteen suureen jokeen (Kokemäenjokeen), ja kuitenkin nousee vesi tässä pitäjässä ajoittain tulvan aikana pelloille ja niityille”.³⁾ Huittislaiset ryhtyivät kyllä tarmokkaisiin parannuspuuhiin. Vuoden 1756:n valtiopäivillä pyysivät pitäjäläiset virtojen perkaamista, tarkoituksena saada tulvaveden valta rajoitetuksi, tulvaveden, „joka särki kalliit sillat ja myllyt, ehkäisi vuosittaisen viljan- ja heinäkasvun sekä aiheutti köyhyyttä ja kurjuutta koko pitäjälle”. Pyyntö hyväksyttiin ja työt aloitettiin jo 1757. Koskia puhdistettiin ja laajennettiin. Kerrotaan, että varsinkin vv. 1771—73 kruununmiesten ja pitäjäläisten yhteistyö saikin aikaan tässä

¹⁾ Ulrik Rudenschöldin kertomus Taloudellisista y.m. oloista Suomessa vv. 1738—1741, s. 101.

²⁾ Carenius: *Academiskt Försök* — —, siv. 28.

³⁾ Rudenschöld: *Kertomus taloudell. y.m. oloista* siv. 99.

suhteessa suuria parannuksia Huittisissa. Mutta koskien perkauksesta johtui, että syystulva tuli sangen hitaaksi, ja v. 1780 syntyi niin suuri kevättulva, että se vei mukanaan heinälatoja, siltoja ja aitoja, 10 myllyä, 1330 aamia heinää, syyskylvön 1448 tynnyrialan alalta sekä huuhtoi lannan pois pelloilta. Kaiken lisäksi v. 1782—85 aiheutti runsas sade syksytulvan, joka nousi melkein kaikille kylvöpelloille, jotka joutuivat siten jään alle kevääseen saakka. V. 1797 komennettiin Huittisiin 400 sotamiestä avustamaan pitäjäläisiä kanavan kaivamisessa Huittisista Kokemäen jokeen.¹⁾ Näiden tietojen vuoksi en voi käsittää edellämainittua Careniuksen v. 1759 esittämää väitettä muuten kuin siinä valossa, että hän ylisteli toisinaan teoksessaan liiaksi Huittisten pitäjää ja sen edistyneitä oloja. Vielä nykyäänkin kutsutaan pitäjässä eräitä Kokemäenjoen rannalla olevia viljelysmaita „vesiniituiksi”.

Huittisten heraskartanot ovat varmaan ottaneet huomattavasti osaa näihin parannuspuuhiin, vaikka päteviä todistuksia siitä en ole löytänyt. Paikkakunnan muut talot lienevät taas olleet asiassa osaksi vastahakoisellakin kannalla. Sitä todistanee seuraava esimerkki: Torkin puustellin maille oli 1800-luvun alussa myös noussut tulvavesi. Kartano aikoi senvuoksi kaivattaa valtaoijan Loimijokeen, mutta Hällin talo, jonka maiden läpi tuo oja olisi tullut kulkemaan, ei sitä suvainnut. Tästä aiheutui riitajuttu, joka oli esillä pitäjän kokouksissa vv. 1813—22, jolloin asia vihdoinkin ratkesi kartanon eduksi.²⁾

Minkälaista oli sitten herraskartanoiden järkipäiväinen peltoviljelys tällaisissa olosuhteissa? Joka toinen vuosi pidettiin peltokesantona. Ruista varten määrätty kesanto kylvettiin kolmasti. Ensimmäisen kerran tapahtui se vapun aikaan, heti kirren sulattua, jonka jälkeen pelto ladattiin, jyrättiin, äestettiin ja lannoitettiin.

¹⁾Gösta Grotenfeldt: *Det primitiva jordbrukets metoder i Finland*, s. 82.

²⁾ Torkin puustellin arkisto.

Toisen kerran kynnettiin „kertausta” Erkin päivän tienoissa ja kolmannen kerran Olavin päivän seutuvilla „avattiin siemenva-koa”. Kylvö taas tapahtui Laurin päivän paikkeilla. Ohramaa kylvettiin jo syksyllä edellisen vuoden herne-, nauris- ja pellava- maahan ja lannoitettiin kesälannalla.¹⁾

Peltokaluista oli tärkein aura, joka lienee huittislaisten ja loimaalaisten keksintö, ja ovat sen tehneet siellä tunnetuksi luul- tavimmin juuri herraskartanot. Joka tapauksessa on se näissä pitäjissä ollut kauan käytännössä, ja sieltä se on levinnyt myös- kin naapuripitäjiin: Tyrvälle, Pöytyälle ja Kokemäelle. — „Jos

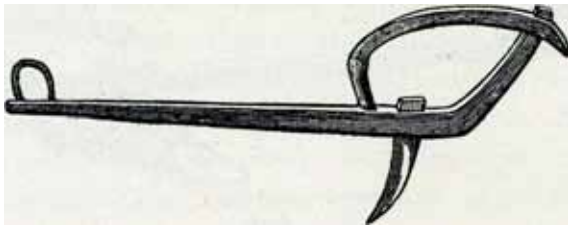

Aura

tällainen aura on aikaisempina aikoina ollut tunnettu jossain seudussa, joko sisä- tai ulkopuolella Ruotsin maakuntia, niin ei liene erehdyttävää, että sen käyttöä täällä on levittänyt kreivillinen Wittenberg-suku, joka omisti Loimijoen pitäjän ennen reduk- tiota, tai joku niistä monista aatelisherroista, joilla oli tiluksia Huittisissa". Näin kertoo edellä mainittu Carenius v. 1799 ilmes- tyneessä kirjassaan, „Maanviljelystykäluista Loimijoen pitä- jässä”. Kreivi Arvid Wittenberg, Loimijoen vapaaherra, omisti tässä pitäjässä 58²/₃ manttaalia. Hän kuoli v. 1657 Samoitsissa Puolassa. Hänen poikansa Johan Leonhard Wittenberg oli myös Loimijoen vapaaherra, kuoli v. 1679 Riiassa, ja häneen sammui ko- ko Wittenberg-suku (Svenska Adelns Ätter-Taflor, siv. 627).

¹⁾ Carenius: Academiskt Försök— —, s. 22.

Minkälainen tämä aura sitten oli? Se oli kehittynyt toisenmalliseksi ja viljelykseen sopivammaksi kuin ne auramallit, joita muualla käytettiin. Auran aisa oli liikkuva siten, että aura voitiin sen sarvikossa olevien kahden vaajan avulla asettaa kulkemaan syvemmälle tai matalammalle, joten kyntäjällä ei ollut muuta vaivaa kuin pitää aura pystyssä. 12—13-vuotias poikakin kykeni näin ollen tähän peltotyöhön. Ensi kertaa kynnettäessä kiinnitettiin auraan ruotirauta, joka kulki vantaasta auran jalkaan, sekä multuri, joka käänsi turpeen sitä rikkomatta. Uutta peltoa muokatessa ja ensimmäisen kerran keväisin ja syksyisin kynnettäessä

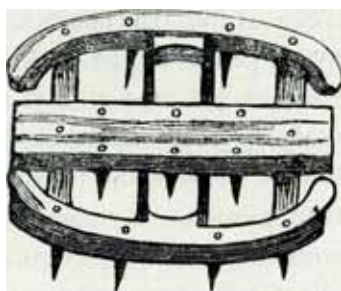

Viuhka

rikottiin maankamara ensin viuhkalla, jonka sarvikon pohjassa oli veitsen muotoinen terä. Toisella ja kolmannella kerralla käytettiin auraa. Huittislaisten keksintönä mainitaan myöskin n.s. piikkiäes. Siinä on 16 kovasta kuivasta koivusta tehtyä 10—12 tuumaa (25—30 cm.) pitkää puupiikkiä, joiden etäisyys oli 1 ½ korttelia (22½ cm.), ja ne ovat asetetut siten, etteivät ne kulje samaa vakoa. Muut peltokalut, jyrä, äes ja lata olivat samanlaiset kuin muuallakin. Sarka kynnettiin aina kuperaksi, mikä oli myös huittislaisten oma keksintö. Kyntäminen aloitettiin saran keskeltä ja multuri asetettiin siten, että turve kääntyi keskustaan päin, jolloin sarka tuli kuperaksi ja syrjään päin viertäväksi, niin että sitä ei pahasti vahingoittanut liiallinen kosteus eikä kuivuus. Tätä kyntämistapaa sanottiin kummuttamiseksi, ja se teki

ojien käytön tarpeettomaksi. Muuten viljeltiin maata samaan tapaan kuin muuallakin, ainoastaan sillä eroituksella, „että huitislaiset olivat tarkkaavaisempia siinä, että kaikki työt tapahtuivat oikeassa järjestyksessä ja sopivana aikana, niin ettei maanviljelys täällä ole sattuman eikä onnen varassa.”¹⁾

Lannanhoito oli Huittisissa myöskin parempaa kuin muualla. Kuuluisa prof. Kalm väittää luennoissaan ²⁾ vielä v. 1770, että paras lannoitusaine on turve, joka on saanut pari vuotta mädäntyä ja johon on sekoitettu multaa, ettei siitä tulisi liian voima-

Äes

kasta. Lannoitusta ei hänen mielestään saisi laiminlyödä, sillä se on vahingollista ja ilman sitä tulevat kasvien juuret täyteen — matoja. Huittislaisten lannanhoidosta mainitsee Rudenschöld ³⁾ v. 1741, että se ansaitsee huomiota, sillä täällä koetetaan parantaa ja lisätä lannoitusta kuusen havuilla, mutta kuitenkin sillä eroituksella, että ne täällä hakataan rikki ja levitetään karjan alle ennen pellolle viemistä, mikä tapa on paljon parempi, sillä se tekee maan lihavaksi ja kuohkeaksi. Careniuksenkin mielestä lannoitetaan täällä pellot hyvin. Siihen tarkoitukseen käytetään sekä

¹⁾ Grotenfeldt: Det primitiva jordbrukets metoder —, s. 104.

²⁾ Prof. Kalmin luennot puutarha viljelyksestä v. 1770 (Yliop. kirjasto).

³⁾ Rudenschöld: Kertomus taloudell. y.m. oloista — s. 101.

eläinten lantaa että kaikenlaisia multia ja hakoja, joita talvisin kuljetetaan suuret määrät karjapihoihin.¹⁾

Kaskiviljelystä on Huittisissa harjoitettu niukasti, ja 1700-luvulla vähentyi se melkein olemattomiin. Vain jotkut harvat käyttivät kaskeamista, koska se antaa hyvän naurissadon. „Mutta kun kaskeaminen tapahtuu kesän kuivimpana aikana, niin ovat metsäpalot siitä usein seurauksena, ja ne opettavat tämän pitäjän asukkaita vähitellen rajoittamaan tätä vaarallista, metsiä hävittävää viljelystapaa.”²⁾ Huittinen oli tässä suhteessa poikkeus Satakunnassa. Muualla, varsinkin maakunnan pohjoisosissa, harjoitettiin vielä 1700-luvulla runsaasti kaskiviljelystä, sillä „kansalla ei ollut riittävästi peltoa, minkä vuoksi se turvautui kaskeamiseen”.³⁾ Sen sijaan on kytömaa-viljelys huittislaisille ominaista. Sillä ymmäretään lyhyesti sanottuna sellaista viljelystapaa, että metsättömiltä alueilta poltetaan ruokamulta ja siten saatuun tuhkaan kylvetään siemen. Kytömaaviljelystä käytetään kovalla maalla, mieluummin jokien ja järvien rantamilla olevilla savimailla, jollaisia olivat juuri enimmäkseen Huittistenkin viljelysmaat.

Pitäjässä kylvettiin eniten ruista, senjälkeen ohraa, jonka kylvömäärä oli noin $\frac{1}{3}$ ruismäärästä, ja se oli laadultaan joko kaksitahkoista „gumriikkiä”, nelitahkoista „vesiohraa”, tai kuusitahkoista „hämysää”.⁴⁾ Koko pitäjässä saatiin v. 1824 ruista 2400 tynn. ja ohraa 750 tynn. Karkussa oli samana vuonna ruissato vain 1328 tynn. ja ohrasato 415 tynn., sekä Ikaalisissa ruissato 1219 tynn. ja ohrista saatu sato 469 tynn.

Ennen muinoin oli ohra Suomen eniten viljelty viljalaji, ja vielä viidennellätoista vuosisadalla oli asianlaita tällainen. Mutta kuten edellisestä selviää, on 1700-luvulla ruis päässyt jo ainakin

¹⁾ Carenius: *Academiskt Försök* — 31.

²⁾ „ > ” — s. 34.

³⁾ Grotenfeldt: *Det primitiva jordbrukets metoder* — s. 36.

⁴⁾ Rovasti G. V. Stenrosin mukaan.

länsi-Suomessa ratkaisevasti ohran edelle. Huittisten herraskartanot yrittivät viljan kasvatuksessa parannusta. Mainittakoon esim., että rovasti Idman tuotti 1700-luvun lopulla pitäjään Hämeestä juurusruista ja kylvi sitä ensin omiin peltoihinsa.¹⁾ Mutta vähitellen levisi se pitäjässä yleisesti käytäntöön, niin että tätä ruislaatua käytettiin Huittisissa aina 1900-luvun alulle asti, varsinkin kylvetäessä kytömaille ensimmäistä siementä. Ohra taas oli kauraa paljon tärkeämpi. Niinpä Rudenschöld mainitsee 1730-luvulla, että Huittisissa viljellään enimmäkseen ruista, sitä lähinnä ohraa, mutta kauraa ei ollenkaan. Samaten Carenius 30 vuotta myöhemmin käsitellessään viljalajeja ei mainitse kaurasta mitään, ja on uskottavaa, ettei sitä 1700-luvun puolivälissäkään vielä Huittisissa viljelty, ei ainakaan yleisesti. Vasta vähitellen leviää tämä viljalaji pitäjään, mutta varsin hitaasti. Niinpä pitäjän pappilassa, jossa oli paljon hevosia, oli v. 1790 kauraa vain 10 tynn. 15 kapp.²⁾ Koko pitäjässä v. 1824 oli kaurasato 450 tynn., Karkussa 249 tynn. ja Ikaalisissa vain 42 tynn.³⁾ Vasta senjälkeen kun maitotalous ja karjanhoito ovat saaneet suuremman merkityksen, on kauran viljelykseenkin alettu kiinnittää enemmän huomiota. Nykyäänhän viljellään kauraa ainakin kolme kertaa enemmän kuin ruista. Edellisten lisäksi viljeltiin Huittisissa myös nisua, mutta sitäkin vain sangen vähän, ja suurimmaksi osaksi oli se kesänisua, koska talvinisu ei menestynyt. Niinpä pappilan nisugarasto oli edellämainittuna vuonna kaiken kaikkiaan ainoastaan 6 tynn. 18 kapp. Sitävastoin herneiden viljelys näyttää olleen pitäjässä erikoisen suosittu, ja oli se jo 1700-luvulla levinnyt yleisesti talonpoikienkin keskuuteen. Esim. pappilan hernegarasto oli seuraava: valkoisia 4 tynn. 18 kapp., harmaita 15 tynn. 9 kapp., ruskeita 13 tynn. 26 kapp., vihreitä, joita muu-

¹⁾ Carenius: *Academiskt Försök* — s. 33.

²⁾ Kirkkoherra Idmanin peruluettelo 11 p. toukok. 1790 (Suom. valt. ark.).

³⁾ Böckerin kokoelma (Suom. valt. ark.).

ten käyttivät ainoastaan säätyläiset, 9 tynn. 2 kapp. ja sekalaisia 9 tynn. 18 kapp.¹⁾ Kun vertaa näitä numeroita edellämainittuihin satomääriin, huomaa, että herneviljelys pitäjässä oli silloin sangen suuri.

Kun maanviljelyksessä pantiin 1700-luvulla suurin paino peltoviljelykselle ja koska siitä jo silloin saatiin edelläkuvatun nykyaikaisiin työvälineisiin verrattuna alkeellisen peltokaluston avulla sato, joka miltei vastaa nykyistä tuotantoa, voi käsittää, että tämän suhteellisesti liian voimaperäisen peltoviljelyksen vuoksi kärsi suuresti maanviljelyksen toinen puoli, niittyjen hoito. Se jäi syrjäisempään asemaan. Mutta karjaa tarvittiin silloin suhteellisen vähän, sillä lihalla ja maidolla oli ravintoaineena toisarvoinen merkitys viljan ja siitä valmistetun oluen ollessa pääravintoina. Niittyjen nimetkin, esim. sellaiset kuin Rantaniitty, Vesikorpi, Sammakkosuo, Suoniitty, Mäkinitty, Rajaniitty y.m.²⁾, osoittavat niiden olleen parhaasta päästä järven tai joen ranta-mia, lettosoitaa, nevoja tai karuja mäkiä. Senvuoksi saattoivatkin ne tuottaa heinää keskimäärin vain joka toinen, jopa joka kolmas vuosi, ja useimmiten tuli sellainen heinä-sato, ettei se liki mainkaan vastannut tarvetta. Eläimet saivat nähdä nälkää ja usein keväisin oltiin pakoitettuja repimään olkikattojakin niiden syötäväksi. Melkein näin oli laita Huittisissakin. „Seitsemän kuukautta ruokitaan karjaa navetassa. Sentähden eivät rehut kaikkina vuosina riitä. Heinien ja olkien lisäksi syötetään karjalle myös paljon lehtiä ja keväisin, milloin hätä siihen pakoitetaan, annetaan lehmille haavan kuorta ja hevosille sekaisin katajaa ja kauraa”.³⁾ Niityt olivat, kuten jo on mainittu, silloin suurimmaksi osaksi suo- ja vesiniittyjä. Usein oli näet talojen lähimmät suot raivattu vähitellen niityiksi. Lisäksi nousi pitäjässä vesi keväisin ja muinakin sadeaikoina jopa neljä kyynärää

¹⁾ Kirkkoh. Idmanin peruluettelo (Suom. valt. ark.).

²⁾ Katselmuskirjoista.

³⁾ Carenius: Academiskt Försök — s. 36.

korkealle niittyjen päälle peittäen alleen muutamien tuhansien aamien heinäsadon. Senvuoksi ei ollutkaan harvinaista, että niityt olivat useina vuosina kokonaan satoa antamatta, ja silloinkin, kun ne jotain tuottivat, saatiin vain suokasveja, joita karja hädintuskin voi käyttää ravintonaan. Usein saattoi myös tapahtua että sadeaikana alkoi joki niin nopeasti tulvia, että se vei mukanaan kaadetun heinän sekä senkin, mikä oli jo korjattu latoihin.¹⁾ 1700-luvun alussa saattoi iso viha niittyjen hoidon huonolle kannalle niin Huittisissa kuin muuallakin, sillä työvoimasta oli puute.²⁾ Paljon oli pitäjään tullut silloin autiotaloja. Niinpä yhtenä vuonna (v. 1790) vietiin Huittisista Venäjälle 90 miestä ja 12 naista.³⁾ — Niittymaata kyllä oli täällä paljon, runsaammin kuin muissa pitäjissä ja senkin vuoksi laiminlyötiin sen hoitaminen. Rahvaan kesken taas vallitsi sellainen harhaluulo, että niityt kyllä aina satonsa antavat ja senvuoksi ei niiden hoitoon kiinnitetty ollenkaan huomiota. Sateisina kesinä kasvoivat kyllä niityt jonkun verran huonoa heinää ja suokasveja, mutta kuivan kesän sattuessa oli sato varsin huono. Yleensä olivat niityt myös kovin hajallaan ja etäällä tiloista, mikä seikka vaikeutti suuresti niiden hoitamista. Esim. Torkin puustellissa v. 1744 oli kokonaista 12 niittyä: Kiälsäniitty, Persetyn-, Kalliston-, Alhon-, ja Kommistonniitty, Varpaniitty, Koivari, Mackaroja, Kotva, Vuoheniitty, Rehko ja Umbiaita.⁴⁾ Ne niityt, jotka olivat lähimpänä kartanoa, otettiin peltoaitojen sisälle. Siitä ehkä myöskin nimi Umbiaita. Taas ne, jotka sijaitsivat metsissä, aidattiin kukin erikseen, saattoivatpa toisinaan kyllä olla aitaamattakin. Näissä edellämainituissa Torkin puustellin niityissä oli yhteensä 19 latoa, joista useat varsin huonossa kunnossa. Siihen aikaan olivat ladot

¹⁾ E. A. Gadd: *Försök till en æconomisk beskrifning öfer Sata kunda häraders norra del*, Stockholm 1751.

²⁾ Carenius: *Academiskt Försök* — s. 34.

³⁾ Huittisten kirkon arkisto.

⁴⁾ Torkin puustellin ark.

pieniä, harvaseinäisiä, ja ne sijaitsivat tulvaveden vuoksi tavallisesti korkeahkoilla paikoilla. Käytännöllisten syiden tähden tarvittiin latoja myöskin paljon, koska heinät korjattiin käsin n.s. sapilaiden avulla latoihin. Huittisten pappilassakin oli v. 1786 kokonaista 42 latoa.¹⁾ Careniuksen mukaan saattoi yhden manttaalin mailla nähdä 30—40 latoa, „joiden korjaus vaikeuttaa niityn hoitoa ja jättää lyhyenä kesänämme vain hyvin vähän aikaa uusien niittymaiden raivaamiseen". Mutta toiselta puolen oli huittislaisten niittyviljelys edistyneempää kuin naapuripitäjien. Niinpä Rudenschöldkin ylisteli tämän pitäjän niittyjen hoitoa mainiten, että niittymaat täällä ovat riittäviä, ja ne saattavat olla kolmekin penikulmaa pitkiä. Tarkastellessamme Huittisten heinäsatoa ja vertailllessamme sitä muiden pitäjien satoihin tulemme vakuutetuiksi tämän pitäjän etevämmyydestä tässä suhteessa. Huittisten pitäjässä, jonka väkiluku v. 1830 oli 4,853 henkeä saatiin heiniä

v. 1824..... 12,560 parmaa. Karkussa 6640 parmaa
 „ 1825.8,300 „ „ 4410 „
 „ 1827.8,210 „ „ 4300 „

Ikaalisissa: (asukasluku v. 1830 5033 henkeä)

v. 1824.4,646 parmaa. Piikkiössä 1593 parmaa
 „ 1852.4 112 „ Kaarinassa 931 „
 v. 1827.5,402 „ (väkiluku v. 1824 996 h.)

Tällaisista tilastoista ²⁾ ei luonnollisesti voi tarkasti päätellä heinäviljelyn etevämmyyttä eri paikkakunnilla. Riippuhan sato myös niittyjen paljoudesta, mikä taas on riippuvainen pitäjän suuruudesta. Väkiluku kyllä voi osittain selvittää viimeksi mainitussa suhteessa eri pitäjien suuruutta. Mutta tämä kolmivuotinen peräkkäinen heinäsato puhuu myös selvästi, kuinka epä-

¹⁾ Kirkko h. Idmanin peruluettelo (Suom. valt ark.).

²⁾ Röckerin kokoelma (Suom. valt. ark.).

varma oli silloinen vuodenkasvu esim. kahtena peräkkäisenä vuonna 1824—25, jolloin Huittisissakin oli saatujen satojen välillä yli 4,000 pannan ero.

Kuten edellisestä on käynyt selville oli 1700-luvun ensimmäisellä puoliskolla niittyviljelys niin Huittisissa kuin muuallakin varsin alkeellisella kannalla. Vuosisadan viimeisillä kymmenillä voi kuitenkin havaita lisääntyntä harrastusta niityn hoitoon, joka sitten lupasi seuraavalla vuosisadalla yhä voimakkaampaa kehitystä.

Varsin tärkeäksi muodostui herraskartanoissa 1700-luvulla myös puutarhaviljelys, niin että vuosisadan lopulla oli humalatarha, kaali- ja ryytimaa melkein poikkeuksetta joka kartanossa. Muutamilla harvoilla suurtiloilla oli jo 1600-luvulta alkaen puutarhoja, joissa viljeltiin etelämaidenkin hedelmiä. Kustaa Vaasa oli aikoinaan määrännyt myös perustettavaksi humalatarhoja, ja 1600-luvun lopulla velvoitti Kaarle XI kaikkia talollisia viljelemään vähintään 200 humalaköynnöstä. Sen ajan runsas ravintomäärä vaati paljon höysteitä, ja senvuoksi kaikenlaiset ryydit, kuten kaneli, pippurit, muskotit, neilikat, y.m.s. olivat sangen haluttuja, varsinkin kun vielä uskottiin suuresti niiden terveyttä tuottaviin ominaisuuksiin, t.s. niitä pidettiin hyvinä lääkkeinä. Vähitellen yritettiin omassa maassakin kasvattaa näitä hyödyllisiä kasveja, ja täten sai alkunsa puutarhaviljelys. Innostusta siihen antoi myös se oppineitten kesken vallinnut käsitys, että eri maitten tuottama ravinto vaikutti ratkaisevasti asujanten ruumiilliseen ja henkiseen kuntoon ja kykyyn. Tämän perusteella olivat ulkomaalaiset varsin halukkaita arvostelemaan pohjoismaalaisten henkisen kykenemättömyyden m.m. heidän karkeasta ruuastaan viimeksi mainittujen taas osoittaessa, että kyllä heidänkin maansa kasvattavat hienompia tuotteita.¹⁾ Sen ajan oppineet

¹⁾Suolahti: Suomen pappilat — s. 143.

Suomessakin, kuten esim. prof. Kalm, painostivat luennoissaan puutarhaviljelyksen tärkeyttä, ja heidän ansiokseen onkin suurlta osaltaan luettava puutarhojen leviäminen maassamme yhä laajemmalle.

Professori Kalmin mukaan piti kussakin puutarhassa olla kolme eri osaa: ryyti-, hedelmä- ja kukkatarhat, ja „niistä on, jos niitä hoidetaan hyvin, arvaamaton hyöty". Puutarhan pitää olla neliömäinen, 70—80 kyynärää pitkä, ristikkäin kulkevat käytävät 5—6 kyyn. leveitä ja kukin puutarhaneliö n. 30 kyynärää pitkä. Se on laitettava aina etelän puolelle, miltä suunnalta aurinko parhaiten vaikuttaa, eikä sitä saa sijoittaa korkealle mäelle eikä tasangolle, pohjoista vastaan on asetettava suojaksi rakennuksia j.n.e.¹⁾ Kuten tästä jo näkyy, käsittelivät oppineet puutarhanhoitoa 1700-luvun loppupuolella aivan yksityiskohtia myöten, ja tuloksena olikin puutarhojen leviäminen yli koko maan. Niinpä Huittisten herraskartanoihin ulottui tämä uusi viljelysmuoto. Puutarhoja ja ryytimaita ilmestyi täälläkin vähitellen joka kartanoon, joista vähitellen talonpojat ja torpparit ottivat tässäkin suhteessa oppia. Esim. säätyhenkilöitä, joilla oli hedelmäpuita noin v. 1830, oli

Tyrväällä	4, talonpoikia 4, torppareita 1				
Karkussa	5 „, 0 „, 0				
Kauvatsalla	1	„	1	„	0
Vampulassa	0		1	„	0
Punkalaitumella	1		0	„	0
Ikaalisissa	5	„	0	„	0
Vehmaalla	20	„	20	„	15
Kirkkonummella	20	„	30	„	10

Tästä tilastosta²⁾ huomaa selvästi, kuinka puutarhat olivat sil-

¹⁾ Prof. Kalmin luennot (Suom. valt. ark.).

²⁾ Böckerin kokoelma (Suom. valt. ark.).

loin levinneet eniten Turun ympäristöön ja Uudellemaalle, joissa seuduissa talonpojilla ja torppareillakin oli niitä runsaasti. Itse Huittisten pitäjistä valitettavasti ei ole tietoa tässä suhteessa, mutta otaksuttavasti oli täällä asianlaita sama kuin naapuripitäjissä Tyrvällä ja Karkussa. Tänne siis eivät puutarhat vielä 1800-luvun alussa olleet levinneet yleisesti. Vain jotkut suuret herraskartanot niillä silloin komeilivat. Vasta 1800-luvun loppupuolella saavat ne täällä suuremman levikin.

Kuten osaksi on jo käynyt selville, ovat ennenkaikkea herraskartanot olleet maanviljelyksen parannuspuuhien johdossa, mikä johtui suureksi osaksi niiden itsenäisestä viljelysasemasta. Kartanot ensiksi lopettivat kaskenpolton, ottivat lannoituksen avuksi, paransivat maanviljelysvälineitä, kaivoivat ojia peltoihinsa j.n.e. Säätyläisten isänmaallinen velvollisuus oli olla muille esimerkkinä. Tieteeltä alettiin odottaa käytännölliselle maanviljelyksellekin apua. Tämän havaitsimme jo tarkastellessamme puutarhaviljelystä. Samalla hallituskin ryhtyi toimenpiteisiin entistä suuremman viljelystaidon aikaansaamiseksi. Näiden seikkojen vaikutuksesta tehtiinkin herraskartanoissamme, kuten edellä on käynyt selville, juuri 1700-luvulla suuria parannuksia.

Mutta toiselta puolen ei aateliskartanoiden itsenäisestä viljelysasemasta ollut yksinomaan hyötyä, vaan myös käytännöllisiä haittoja. Suurimpana vitsauksena lienee ollut aitojen ylläpito. Täytyi nim. olla yksi raja-aita kylän viljelyksiä vastaan, toinen aitajakso omien peltujen ja niittyjen välillä ja kolmas vielä kesantomaiden ja kylvöjen välillä. Karja päästettiin näet usein esteettä kulkemaan kesantomailla, sen puoleisilla niityillä ja kaskihalmeilla. Esim. Torkin puustellissa ¹⁾ oli yhtenä ainoana vuonna (v. 1801) parannettava ja lisättävä seuraava aitamäärä:

¹⁾ Torkin puustellin arkisto: katselmuskirjoja.

Karpin puoleisessa vainiossa lisätt	233	kyynärää
„ „ „ korjattava	135	„
Vuohenvainiossa „ lisättävä	96	„
„ „ „ korjattava	345	„
Mäkiniiyissä „	240	„
Isossa Umbiaidassa „	280	„
Kalistenkielen niityssä „	531	„
„ uutta	557	„
Yhteensä 2417 kyynärää		

Kun tällainen aitamäärä on vuosittain laitettava, voi käsittää sen olevan kartanolle suureksi rasitukseksi, varsinkin kun tämän lisäksi työtä enentää vielä teiden korjaus, ojien kaivuu ja suuren latomäärän parantaminen.

Mutta kaikesta huolimatta vaikutti 1700-luku kuitenkin aivan mullistavasti monella alalla. Nyt päästiin lähemmäksi luontoa, ja seurauksena oli kauneuskäsitteenkin muuttuminen. Aletaan ihaila viljeltyä maisemaa, sellaista, jonka ihmiskäsi on luonut ja tehnyt reheväksi, satoa antavaksi.¹⁾ Juuri tällainen ihannemaisema oli Rudenschöldin mielestä myös Kokemäenjoen suistamo; „se oli kauneimpia mitä oli olemassa". Herraskartanoiden paikoiksi-kin valittiin useimmiten viljavainioitten keskellä olevia korkeampia kohtia ja joen tai järven rantamia, jollaisista paikoista avar-
tui silmien eteen ihana näköala. Ihminen oppi ihailemaan viljavia lakeuksia, ja tämä kasvatti rakkautta kotiseutuun ja sen luontoon, mutta samalla ylpeyttä ja omanarvontuntoa.

Eikö siinä olekin ylpeilemisen syytä! Tämä on ehkä ollut vaikuttimena vielä nykyäänkin huittislaisille ominaiseen suureen ylpeyden- ja kunniantuntoon.

Juuri Huittisten seutu on 1700-luvun kauneusihanteen mukainen. „Jos joltakin pitäjän keskiosassa olevalta korkealta pai-

¹⁾ Suolahti: Suomen pappilat — s. 155.

kaita, parhaiten Huittisten kirkontornista, tarkastat ympäröiviä maisemia, kohtaa silmäsi joka suunnalla lakeuksia laajoine viljelyksineen, joille vaihtelua suovat vain etäisyydessä kohoavat loivakaartoiset metsän peittämät kummut ja harjanteet. Ja moniksi langoiksi hajoitetun hopeisen punoksen tavoin kiertelee Kokemäen joki lisävesineen kautta alavien maisemien." (R. Palmgrenin kuvaus).

Maanviljelyksen ohella harjoitettiin herraskartanoissamme myös karjanhoitoa, mutta siihen ei kuitenkaan kiinnitetty niin suurta huomiota kuin edelliseen. Tätähän todistaa selvästi edellä kerrottu varsin alkeellisella kannalla oleva niittyviljelyskin. Eläintaudit ja petoeläimet tuottivat siihen aikaan karjalle myös varsin suurta tuhoa, mikä seikka oli omiaan vaikuttamaan sangen haitallisesti viimemainittuun elinkeinoon. Niinpä Turun läänin kuudessa kihlakunnassa kuoli v. 1745 eläinruttoon 222 hevosta, 362 härkää, 432 lehmää, 206 hiehoa, 133 vasikkaa, 197 sikaa, 165 lammasta, 7 pukkia ja 9 vuolta.¹⁾ Petojen tuhoista taas mainittakoon, että vielä 1800-luvun alussa kaatoivat ne 10 vuodessa (vv. 1820—30) Punkalaitumella 10 hevosta, 50 härkää ja lehmää, 10 lammasta ja 5 koiraa. Urjalassa olivat luvut vieläkin suuremmat nim. 80 hevosta, 200 härkää ja lehmää, 400 lammasta ja 150 koiraa. Huittisista ei tätä tilastoa²⁾ mainittu, mutta ilmeistä on, että petojen tuhot ovat täällä olleet silloin suunnilleen yhtä suuret kuin naapuripitäjässä Punkalaitumella. Mielenkiintoista lie nee myös mainita, että samana 10 vuoden aikana kaadettiin Punkalaitumella 10 karhua, 30 sutta, 20 ilvestä, ja Urjalassa 35 karhua, 80 sutta ja 50 ilvestä. Sudenkuoppia oli Punkalaitumella kaksi ja Urjalassa kuusi.

Järkiperäinen karjanhoito jäi suuresti maanviljelyksen kehitykseen nähden takapajulle. Vetojuhtia, hevosia ja härkiä, taas

¹⁾ E. G. Palmen: Suomalaisen maanvilj. tilasta puolitoista vuosisataa sitten, s. 19.

²⁾ Böckerin kokoelma (Suom. valt. ark.).

oli kartanoissa paljon. Niitähän tarvittiin juuri maanviljelyksessä. Härät ovat olleet kautta Satakunnan varsin suosittuja, mutta niiden suureen lukumäärään lieneekin omat syynsä. Härät näet tyytyvät huonompaan ravintoon kuin hevoset, ja työhön kelpaamattomaksi tultuakin saatiin niistä teurastettaessa monta tynnyriä lihaa ja vuotia. „On hyvä huomata”, mainitsee Rudenschöldkin, „että täällä kynnetään härillä, mikä ei ole tapa muualla Suomessa, paitsi tietääkseni vain kolmessa pitäjässä Uudellamaalla, vaikka se onkin joka suhteessa edullista, sillä talonpojat eivät voi pitää pienen heinävarastonsa takia yhtä aikaa sekä härkiä että hevosia, joista viimeksimainittuja tarvittaisiin silloin vain talvisilla kaupunkimatkoilla”.¹⁾ Tästä käy myös selville, että hevosia käytettiin vain pitkillä ja rasittavilla kaupunkimatkoilla, joita Huittisistakin tehtiin Turkuun, Poriin, Raumalle ja Hämeenlinnaan. Koko pitäjässä oli v. 1759 740 hevosta, 1254 härkää ja vain 1954 lehmää, siis vähemmän kuin vetojuhtia yhteensä.²⁾ Huittisten pappilassa v. 1790 vastasi 24 härkää ja 6 hevosta vain 22 lehmää.³⁾ Sen sijaan hevosiin ja niiden kasvattamiseen kiinnitettiin herraskartanoissamme suurta huomiota. Maamme hevosia pidettiin erinomaisina, ja ne olivat haluttuja kautta koko valtakunnan. Härät taas saivat suorittaa raskaimmat työt. „Härkiä on joka talossa ja niitä käytetään ajoon sekä talvisin että kesäisin. Härkäpari vetää paljon enemmän kuin hevonen, ja näitä vetoeläimiä sopii käyttää paremmin kuin muualla, koska lumen tulo on täällä vähäinen. Härille syötetään ajoaikana heinää ja silppua, mutta muulloin vain olkia ja joskus harvoin vähän heinää.”⁴⁾

Nautakarjan ja hevosten lisäksi pidettiin herraskartanoissamme paljon muitakin kotieläimiä. Varsinkin lampaiden luku-

¹⁾ Rudenschöld: Kertomus taloudell. y.m. oloista — s. 101.

²⁾ Carenius: Academiskt Försök — s. 37.

³⁾ Kirkkoh. Idmanin peruluettelo.

⁴⁾ Carenius: Academiskt Försök — s. 57.

määrä oli suuri, ja niihin ruvettiin aikaa myöten kiinnittämään yhä suurempaa huomiota. Kotimaisten maatiaislampaiden villatuotanto oli kuitenkin varsin huono, keskimäärin vain vähän enemmän kuin yksi naula vuodessa lammasta kohden. Senvuoksi alettiin lammaskarjaa jalostaa tuomalla rotulampaista ulkomailta asti. Jo Kustaa Vaasan ajoilta alkaen ja itse kuninkaan johdolla pääsivät lammasjalostuspuuhut Suomessa hyvään vauhtiin. Tarkoituksena oli ilmeisesti kotimaisen verkateollisuuden edistäminen ja valtakunnan vapauttaminen ulkomaisten, ennen kaikkea Englannin verkain tuonnista.¹⁾ Niinpä Huittisten pappilassakin 1700-luvun lopulla oli 38 lammasta, joista seitsemän oli espanjalaista.²⁾ — Lampaiden lisäksi pidettiin 1700-luvulla vielä runsaasti vuohia, jotka kuitenkin joutuivat vähitellen pois käytännöstä, koska näihin aikoihin alettiin käyttää yhä enemmän villa-vaatteita ja vuohennahasta valmistettu säämiskä sai jäädä syrjään. Niinpä koko pitäjässä v. 1759 oli 6300 lammasta ja vuohia vain 2520.³⁾ Muista kotieläimistä mainittakoon vielä siat, joita oli niin herraskartanoissa kuin talonpoikaistaloissakin. Siipikarjaa sensijaan pidettiin melkein yksinomaan herraskartanoissa. Rahvaalla oli vain kanoja. Säätyläisillä näiden lisäksi yleisesti hanhia, kalkkunoita ja ankoja.⁴⁾

Kotieläimiä pidettiin kartanoissamme siihen aikaan epäilemättä useampaa lajia kuin nykyään. Mutta koska niiden hoito oli varsin huono, ravinto kehnoa ja puutteellista, ja niiden suojat, navetat, lammashuoneet, sikalat y.m.s. pimeitä, kylmiä, ahtaita ja likaisia, voi sangen hyvin käsittääkin niiden antamien tuotteiden suuruuden ja hyvyyden huonoiksi.

Karjanhoidon lisäksi harjoitettiin herraskartanoissamme vielä 1700-luvulla kalastusta, mikäli luonto oli siihen sopivaa. Niinpä

¹⁾ Voionmaa: Piirteitä aatelin maataloudesta — s. 45.

²⁾ Kirkkoh. Idmanin peruluettelo,

³⁾ Carenius: Academiskt Försök — siv. 37.

⁴⁾ Peruluetteloja (Suom. valt. ark.).

Careniuskin mainitsee, että „kaloja, joita täällä pyydystetään, voisi mainita 29 eri lajia." — Huittislaiset ovat harjoittaneet aikoinaan kalastusta sekä sisävesissä että merellä, jossa eräällä heidän omistamallaan kalavedellä on vieläkin nimenä „huittislaisten selkä".¹⁾ (Hwittisbofjärd, nykyään suomeksi Ahlainen) Paluksen kylän Kullaalla sanotaan myös saaneen alkunsa huittislaisten eräretkistä. Samaten tietää muistitieto kertoa, että huittislaisilla on ollut kalastuspaikkoja aina Ikaalisissa asti.²⁾ Tämä tieto lienee kuitenkin epäilyttävä, sillä huittislaisten pääasialliset erämaat näyttävät olleen luoteisessa. Ensinnä vaelisivat he Sääksjärvelle sieltä Joutsijärvelle Kullaalla, sitten Harjakankaan yli Ahlaistenjoelle ja sitä myöten meren rannalle. Laamanni Henrik Klaunpojan v. 1455 ja erään v. 1477 annetun kihlakunnantuomion nojalla oli huittislaisilla oikeus kalastaa myös Pyhä- ja Luolajärvissä, joista edellinen on Säkylässä ja jälkimmäinen Huittisten salomailla. Huittislaisten eräretkistä teki lopun nähtävästi se, että heidän erämaihinsa muutti muualta käsin asukkaita, jotka eivät katsoneet suopein silmin sisämaalaisten retkiä heidän asuinsijoilleen. Eräretkien päätyttyä alettiin kiinnittää yhä suurempaa huomiota maanviljelykseen ja karjanhoitoon, mutta näiden ohella kalastus jäi kuitenkin vielä pitkäksi aikaa huomattavaksi sivuelinkeinoksi. Niinpä Kauvatsalla vielä 1600-luvun loppupuolella oli kalastus niin yleistä, että maanviljelys sen takia oli lammassa, josta, kun kalastus järjettömän pyynnin takia kävi yhä huonommaksi, oli seurauksena, että siellä kärsittiin jatkuvaa köyhyyttä ja ruuan puutetta ja verot jäivät suorittamatta.³⁾ Yleisimmät kalastusvälineet olivat siika-, selkä- ja rantanuotat, pitkäsiima, rysät, katiskat, merrat, monenlaiset koukut y.m.s. Niinpä Huittisten pappilassakin oli vielä 1700-luvun lopulla seuraavat kalastusvälineet: 1 rantanuotta, 2 haukinuotta, 3 kuhanuotta, 2

¹⁾ Carenius: Academiskt Försök — s. 46.

²⁾ Arvo Inkilä: Huittinen ja huittislaiset entisaikoina— s. 56.

³⁾ Rovasti G. V. Stenrosin mukaan.

särkinuottaa, 1 9 ½ kyyn. korkea talvi-nuotta, 1 suuri talvinuotta, 5 muuta nuottaa ja 1 puolivalmis särkinuotta, 12 rysää, 1 puolivalmis rysä sekä 5 venettä.¹⁾ Näistä varusteista päättäen harrastivat Huittisten heraskartanotkin vielä 1700-luvun lopulla huomattavassa määrin kalastusta, joskaan ei enää vanhoilla kymmenpenikulmaisen taipaleen takana olevilla saalisrikkaille merenselillä, niin ainakin kotoisilla sisävesillään pyytäen kotitarpeiksi huonohkojakin kalalajeja, kuten esim. särkiä.

Metsästystä ei ainakaan herraskartanoissa liene yleensä harjoitettu 1700-luvulla jo siitäkin päättäen, ettei niillä mainita olleensiihentarvittaviapyyntivälineitäkään ja 1700-luvulla, jaettävillipedotsaita tehdä pitäjässä suurta tuhoa.

Metsiä oli Huittisten syrjäseuduissa vielä 1700-luvun alkupuolella melko runsaasti. Rudenschöldkin mainitsee, että Sammunjoki juoksee Tyrvään pitäjästä läpi suuren metsämaan, joka on huittislaisten, tyrvääläisten ja punkalaitumelaisten yhteistä salometsää. Samaten Kauvatsanjoen molemmin puolin on hyvää metsää, joka kuuluu Mouhijärven, Tyrvään, Kokemäen, Ulvilan ja Huittisten pitäjille. Mutta tämän jälkeen hän lisää, että „itse Huittisten pitäjässä on metsää enää vain omaksi tarpeeksi, sillä suuret mäntypuut ovat täällä käytetyt rakennuspuiksi, joten mastopuita on enää vain etäisillä saloilla".²⁾ Huittisten herraskartanotkin veivät silloin puita metsistään Raumalle mastopuiksi, ja saivat niistä hyvän tulolähteen (muistitieto, kertonut Takkulan kartanon omistaja). „Metsänhävitykseen ovat syynä myöskin kulovalkeat, jotka ovat aiheuttaneet tavatonta vahinkoa, sekä kaskeaminen, jota ei voi koskaan tarpeeksi tuomita, vahingollinen lehtien riistäminen (todennäköisesti eläimille ravinnoksi) ja tuohen kiskominen sekä rakentamisessa käytetty tuhlaavaisuus".³⁾ Tähän aikaan oli pitäjän kullakin kylällä oma yhteismetsänsä

¹⁾ Kirkkoh. Idmanin peruluettelo (Suom. valt. ark.).

²⁾ Rudenschöld: Kertomus taloudell. y.m. oloista — s. 99.

³⁾ Carenius: Academiskt Försök — s. 27.

sekä omat yhteiset takamaansa. Vain herraskartanoilla, esim. pappilalla, Takkulalla ja Leppäkoskella oli yksityismetsää, kun taas esim. silloinen Keikyän kylä oli metsän omistamiseen nähden jakautunut kahteen osaan, niin että Kokemäenjoen kummallakin puolella olevilla kylänosilla oli erikseen oma yhteinen metsänsä ja takamaansa. Yhteisomistuksen vuoksi kävikin metsänhaaskuu kovin suureksi, niin että kylien lähellä oleva metsä hävitettiin melkein tyystin ja usein oli tukkimetsään matkaa melkein 7 virs-taa.¹⁾ Vain herraskartanot, joilla oli yksityismetsiä, hoitivat niitä vähän paremmin näyttäen samalla muille hyvää esimerkkiä. Mutta paljon nekin metsiään tuhlasivat, varsinkin rakennuksiinsa. Kartanoiden metsät sijaitsivat myös sangen kaukana, mikä teki niiden hoitamisenkin vaikeaksi. Esim. Takkulan kartanon metsää on vieläkin aina Ahlaisissa asti muistona vanhoista takamaista ja sinne tehdyistä eräretkistä. Muistitiedon mukaan on se ollut aikoinaan Sammun kylän yhteismetsää, mutta sittemmin luovutettu harjakaisista Takkulalle (kirjoittajalle kertonut Takkulan omistaja). Nykyäänkin on vielä tämän kartanon äärimmäisten metsäalueiden väli n. 8 pnk. Huittisten kartanoilla oli 1700-luvulla suhteellisesti enemmän metsää kuin monilla muilla Etelä-Suomen kartanoilla, joilla jo 1600-luvulla oli hyvä metsä harvinaisuus. Metsäpalot näet olivat aikaansaaneet muissa paikoin varsin suurta vahinkoa. Tulen käsittely oli silloin sangen alkuperäistä. Useimmiten näet vietiin tuli kotoa asti päresoihdussa pitkiä matkoja metsiin kaskien sytyttämiseksi, ja kun tämä tapahtui kesän kuivimpana aikana, voi varsin hyvin ymmärtää syyn useiden metsäpalojen syttymiseen.²⁾

¹⁾ Carenius: Academiskt Försök — s. 27.

²⁾ K. E. Melander: Metsänpuutteesta Suomessa 1600-luvulla. Hist. ark. XXIX. s. 53.

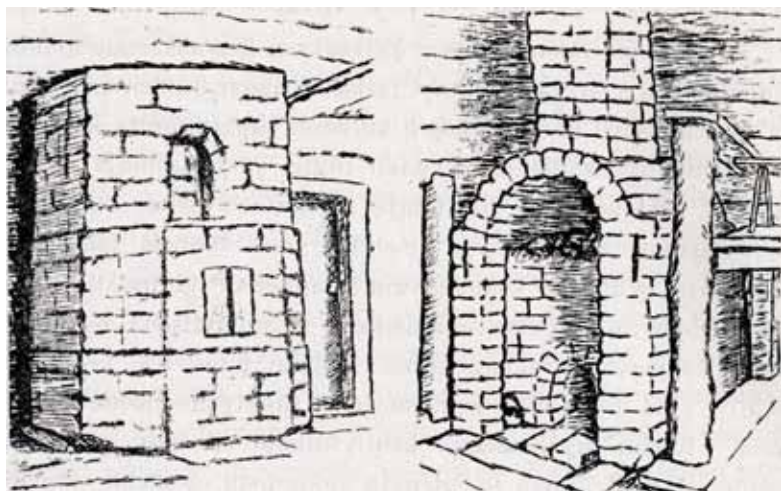
II Rakennukset.

Luotuamme täten pikaisen katsauksen herraskartanoittemme elinkeinoihin siirtykäämme nyt tarkastelemaan niiden rakennuksia ja erikoisesti näissä aikojen kuluessa tapahtunutta kehitystä.

Luonnonkansoilla oli alkuaan tuulia ja rajuilmoja vastaan suojana viistokatos eli hakomaja. Sellainen lienee ollut myös suomalaisten ensimmäinen suojus vuosituhansia taaksepäin. Hakomaja kyhättiin kokoon vain tilapäisesti ja hylättiin pian olosuhteiden muuttuessa edullisiksi. Ensimmäisenä pysyväistä suojaa tarjoavana rakennuksena voidaan pitää n.s. keilakotaa, joka on yhtä aikaa ollut asuinsuojana, säilytyshuoneena ja keittiönä. Kodan myöhempi kehitysmuoto on taas ollut maa-asunto, joka edellyttää jo jotenkin vakinaista oleskelua samoilla paikoilla. Se oli osittain, kuten nimikin sanoo, kaivettu maan sisälle ja sitä käytettiin myös saunana ja eläinsuojana.

Kauas uudelle ajalle asti asuivat esi-isämme vaatimattomissa savupirteissä, joihin savu levisi harmaakivisistä liesikiukaista etsien ulospääsyä räppänästä, ovesta ja ikkuna-aukoista. Seinät oli salvettu veistämättömistä hirsistä, ja katto oli tehty turpeista. Ovi, joka sijaitsi päädyn keskikohdalla, oli pieni ja sen kynnys korkea, joten siitä vain kumartuen pääsi astumaan sisälle. Oven edessä oli usein porstua estämässä tuulta ja sadetta tunkeutumasta suoraan sisälle. Välikattoa ei ollut, ja ikkunoidenkin asemesta oli seinissä siellä täällä vain jokunen aukko, mikä suljettiin erikoisilla puuluukuilla. Valosta oli melkein kokonaan luovuttu lämmön vuoksi, ja pimeys teki askartelulle suurta haittaa. Ainoina istuimina olivat pirtin ulko- ja sisäpuolella olevat multapenkit, ja muina huonekaluina oli pöytä, joka sijaitsi pirtin keskikohdalla, ja sänky peränurkassa samalla puolella kuin kiuas. Näin alkeellinen oli pirttiasumus, mutta silloin oltiin vähään tyytyväisiä.¹⁾ — Pirteissä elettiin kauan yhteiselämää. Liesiuunin

¹⁾ Julius Ailio: Lopen asunnot eri kehitysasteissaan — s. 41.

*Tuvan uuni Huittisista (nahkuri
Falenin talosta)*

*Saunan uuni Huittisista (nahkuri
Falenin talosta)*

lämmöstä tuli kaikkien päästä osallisiksi, ja senvuoksi keskityivätkin talon askareet lieden luo, josta valo ja lämpö virtasi. Samassa pirtissä elivät, työskentelivät ja nukkuivat sekä miehettä naispuoliset asukkaat, niin isäntäväki kuin palkollisetkin. Vieraillekaan ei ollut antaa omaa kamaria, ja talous- ja asuinrakennusten välillä ei ollut mitään eroa.

Pirtistä kehittyi vähitellen taas uusi asuinmuoto, jota tavaataan vielä meidän päivinämmekin, nim. tupa. Kaikilla aloilla oli näet tapahtunut suurta edistystä: jokapäiväinen elämä oli kohonnut astetta ylemmäksi. Kuitenkaan ei kehitys ole ollut äkkinäinen, vaan se on tapahtunut vähitellen ja säännönmukaisesti. Niinpä luvankin perusmuotona voi selvästi havaita pirtin, t.s. tupa on kaikin puolin parannettu pirtti: sen seinähirret ovat veistetyt, lattiaonpuusta, vesikatonalauta-, palkki- tai pärekatto, ikkuna-aukkoja on suutakin. Parannettu valaistus on vuorostaan kohottanut puhtauden vaatimuksen sekä tehnyt tuvan viihdyttäväksi päästäessään sisälle

päivän paistetta. Mutta tärkeimmän eron sai kuitenkin pirtin ja tuvan välillä aikaan lämmityslaitteiden kehitys. Edellisessä purkautui savu, kuten jo mainittiinkin, huoneeseen täyttäen lämmittämisen aikana ainakin pirtin yläosan kokonaan ja poistuen vähitellen lakeisen ja avatun oven kautta. Tupien tulisijat johtivat sensijaan savun suoraan ulos, ja tämä tulisijain ominaisuus onkin tupain tärkeimpiä tunnusmerkkejä, ja se oli myös tehokkaimpana vaikuttimena muihinkin edellämainittuihin tuvan paranteluihin.¹⁾ Keksintö oli lähtöisin roomalaisista kivirakennuksista, levisi keskiajan kuluessa kautta Europan ja oli sen lopulla yleinen maamme linnoissa. — Myöhemmin sovellettiin tällainen savutorvellinen takka myöskin hirsirakennuksiin. Tämän keksinnön toivat maahamme juuri aateliset. Herraskartanoissamme syrjäytti se jo 1600-luvulla savu-uunin, mutta kansanrakennuksissa saa se sijaa vasta 1700-luvun kuluessa. Esim. Huittisissa oli vielä v. 1824 pirttejä 287, Loimaalla 337 ja Ikaalisissa 505.²⁾ Tämän mukaan lienee Huittisissa levinnyt savutorvellinen uuni laajemmalle kuin sen naapuripitäjissä. Tupa sai usein nimensä sen mukaan, missä se sijaitsi. Oli esim. esitupia, keskitalupia, perätupia, nurkkatupia, kellari- ja pirttitupia y.m.

Mutta vähitellen tapahtui asumisjärjestyksessä muutoksia. Sitä suurta tupaa, jossa talonväki asui, kutsuttiin linnatuvaksi, mikä nimitys on ilmeisesti lähtöisin keski-Europan ritarilinnoista. Linnatuvassa toimitettiin kaikki talon askareet. Isäntäväki ei kuitenkaan ajanmittaan ollut tähän tyytyväinen, vaan teki itselleen toisen huoneen. Näin erotettiin linnatuvasta isäntävään arkitupa, ja se sai nimekseen asuintupa. Palkolliset oleskelivat edelleenkin linnatuvassa, joka näin ollen muuttui renkituvaksi, ja kuvaavaa on, että viimeksimainittu pysyi edelleen savupirttinä

¹⁾ Suolahti: Suomen pappilat — s. 210.

²⁾ Ailio: Lopen asunnot — s. 18.

³⁾ Sirelius: Suomen kansanomaista kulttuuria II, s. 184.

⁴⁾ Böckerin kokoelma.

isäntäväen asuintuvan muuttuessa myöhemmin lämmityslaitteiltaan uudenaikaisemmaksi. Näin ilmeni eri kansankerrosten välinen juopa tässä palkollisten ja isäntäväen erilaisena elämis- ja asumistapana.¹⁾

Savupirtit olivat alkuaan olleet erillisinä rakennuksina, mutta vähitellen rakennettiin kahden lähekkäin olevan pirtin väliin lautakattoinen vaja, josta myöhemmin kehittyi eteinen siten, että vajan takaosa tukittiin ja molemmista pirteistä hakattiin ovet eteiseen. Täten välttyi ulkopuolitse juokseminen näiden asuntojen välillä. Tällainen pirttien rivittäminen on myös epäilemättä lainaa muualta. Tupiakin rivitettiin samaan tapaan. Niitä muodostui vähitellen kahta eri tyyppiä: asuintupia ja pakaritupia. Asuintupa oli makuusuojana. Siinä tekivät naiset ja miehet talvi-iltoina puhdetöitään, siellä aterioitiin j.n.e. Pakaritupa taas oli leipomista, keittämistä y.m. taloustöitä varten. Pirtissä nämä molemmat toimet olivat vielä olleet yhdessä. Pakaritupa tehtiin siis asuintupaa vastapäätä saman katon alle, vain eteinen oli molempien välissä. Esim. Ephr. Carenius kertoo v. 1759 Huittisten rakennuksista seuraavaa: „rakennustapa on varsin yllellistä. Talossa on pakari ja muutamilla vielä lisäksi vierastupa. (Viimeksimainitulla tarkoittaa hän luultavimmin juuri eteiseen tehtyä kamaria.) Itse talonväki asuu pirtissä. Tämä on varsin epäsiisti, etupäässä sentähden, että siinä vielä käytetään savukiuasta". Huittisissa oli siis 1700-luvun puolivälissä asuinrakennuksissa yleensä leivintupa ja pirtti, jotka alkuaan olivat erillisinä rakennuksina. Näiden välille tehtiin sitten avoin vajakatos, josta tukkimalla takaseinä saatiin porstua. Muutamissa taloissa oli sitaipaitsi jo silloin porstuan perässä kamarikin, jota tekijä kutsuu vierastuvaksi. Ilmeisesti oli tämä pitäjä rakennustapainsa puolesta siihen aikaan uudenaikaisimpia Satakunnassa. Siihenhän viit-

¹⁾ Suolahti: Suomen pappilat — s. 96.

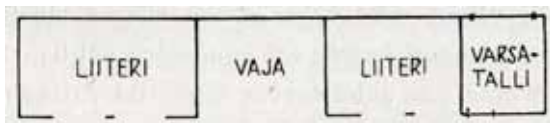
taa myös edellämainittu savupirttien suhteellisen pieni lukumäärä.

Tällainen tyypillinen tuparakennus on muun muassa Huittisissa sijaitsevassa Takkulan herraskartanossa, joka on aikoinaan ollut pitäjän suurin talo. Pieni Sammunjoki tekee kartanon koh-

dalla mutkan jättäen kartanon ikäänkuin niemekkeelle. Aikoinaan on tällä paikalla ollut muuten Huittisten vanhin hautuuma, jonka olemassaoloa todistavat enää vain paikalta tehdyt löydöt. — Edellämainitussa tuparakennuksessa, jonka ikää en ole saanut selville syystä, että koko kartanon arvokas arkisto — poltettiin v. 1915. (Tihutyöntekijä oli muuten vielä — yliopistosivistyksen saanut mies!) — on alkuaan ollut kaksi erillistä pirttiä, joiden välissä oli avoin vaja. Myöhemmin on vajan takaseinä tukittu, joten on saatu eteinen. Senjälkeen on eteisestä erotettu porstuan peräkamari eli n.s. vieraskamari ja eteisen eteen tehty kuisti.

Tämän huonerivin takana on kaksi puuliiteriä. Ne ovat alkuaan myös olleet erillisinä, mutta myöhemmin on niidenkin

väliin tehty lautakattoinen vaja, jonka takaosaan on laitettu seinä.

Koko rakennukseen on tehty pärekatto ja toisen liiterin päähän jälkeenpäin laudoista rakennettu varsatalli. — Usein lautakattoisia vajoja rakennettiin myös esim. kahden karjarakennuksen tai kahden talousrakennuksen välille. Tällaiset välikatokset

olivat epäilemättä erinomaisena suojana kartanon eläimille ja työkalustolle. Vajoja rakentamalla oli päästy jo ulkokuonera-kennustenkin rivittämiseen, sillä „talot olivat ennen rakennetut taitamattomasti ja ilman järjestystä”,¹⁾ toisin sanoen rakennus-ryhmitys oli sitä ennen ollut säännötön.

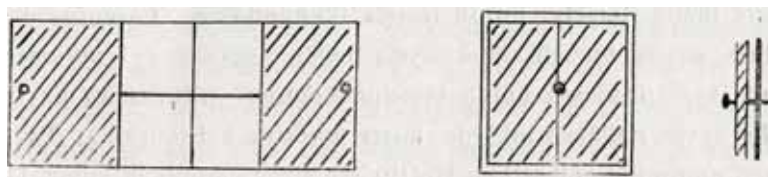
Mutta tällaisista yhtenäisistä rakennusrivistöistä alkoi kehittyä vähitellen nelikulmainen pihamuoto, jollainen 1700-luvulla oli länsi-Suomessakin vallitsevana. Eihän tarvinnut muuta kuin asettaa kaksi rakennusriviä kulmatuksin, niin nelikulmio alkoi muodostua. Mallina tässä on varmaan käytetty ritarilinnuja, joissa oli yleensä kaksi umpipihaa: toinen n.s. esilinna, jossa sijaitsivat karjahuoneet, rehuladot y.m.s. ja jonka silta ja valli eroittivat toisesta, päälinnan, pihasta. Linnujen antaman esimerkin mukaan ryhmitettiin herraskartanoidenkin rakennukset kahden pihan ympärille: miespihan ja karjapihan, joista viimeksimainittu vastasi juuri edellämainittua esilinnua. Miespihassa oli isäntäväen asunto, aitat, luhdit y.m.s., sekä lähellä karjapihaa myös palvelusväen huoneet. Karjapihalla taas, kuten nimestäkin voi päätätä sijaitsivat tallit, navetat, sikalat y.m.s. Mies- ja karjapihan eroittivat toisistaan joko korkea portiton aita tai jokin ulkorakennus, samoinkuin linnapihatkin eroitti toisistaan silta ja valli. Kummallakin pihalla oli oma porttinsa, tavallisesti vajassa.

Tällainen nelikulmajärjestys oli käytännöllinen, varsinkin jos työvoimia oli vähän, sillä rakennusten ollessa lähellä toisiaan välttyi pitkämatkainen juoksu eri huoneiden välillä. Mutta siitä oli muutakin etua. Se antoi turvaa vihollista vastaan. Tiheästi rivitettyjen piharakennusten ulkoseinät muodostivat ikäänkuin puisen muurin, sillä rakennusrivin aukkopaikkojenkin kohdalle oli asetettu jatkoksi vielä tukeva hirsiaita. Kun asuinrakennusten ikkunat olivat päälle päätteeksi pienet ja korkealla ja kun ne voitiin sulkea puuluukuilla, niin ei pääsy pihalle vasten asujan-

¹⁾ Suolahti: Suomen pappilat — s. 105.

ten tahtoa ollut helppoa. Huittisten kartanoissa oli yleensä 2 ikkunaluukkua, jotka olivat saranoilla kiinni molemminpuolin ikkunaa ja jotka käännettiin yöksi ikkunoiden eteen. Sisältä pistettiin ikkunan keskipuun välissä olevasta reijästä ruuvi, jolla ne ruuvattiin kiinni.')

Usein tehtiin kartano vieläkin lujemmaksi ja linnamaiseksi siten, että rakennukset muodostettiin umpikartanoksi sulkemalla aidan avuttakin piha täydellisesti umpeen. Tuollainen kartano suojeli, ei ainoastaan varkaita ja vihollisia, vaan myös metsän villipetoja vastaan, kun ne rauhattomina aikoina hyökkäilivät

ilman vähintäkään pelkoa kartanon karjan, vieläpä ihmistenkin kimppuun. Siitä suunnattomasta tuhotyöstä, mitä villipedot saivat aikaan Huittisissäkin, kertoo Careniuskin v. 1759 seuraavaa: „susi ja karhu ovat petoeläimistä ne, jotka tekevät ääretöntä vahinkoa. Karhuja on täällä paljon, mustia, harmaita ja ruskeanvärisiä, ja susien lukumäärä kasvaa nykyään erikoisen nopeasti. Asiaa tutkittaessa on saatu selville, että viime vuonna (siis 1758) mainittujen petojen uhriksi joutui tässä pitäjässä 30 hevosta, 15 härkää, 27 lehmää, 25 nuorta nautaa, 25 vasikkaa, 280 lammasta, 325 vuohta ja 180 sikaa.')

Muutamina vuosina ovat vahingot

’) Muistitieto, kertonut maanviljelijä Kokko, 85-vuotias.

’) Sven Lagerbring teoksessaan Sammandrag af Swea-Rikes

Historia, Stockholm 1778, siv. 6 kirjoittaa: Lapland har öfverflöd på björnar, wargar, uttrar, båfrar — — Af dessa gjörda björnar och wargar mycken skada i synnerhet Finland och har man sig bekant, at de uti Hwittis sokn i Björneborgs Lån 1758 på et år fält 887 hemtama kreatur och at förödelsen stundom är större. Tämä tieto on siis samalta vuodelta kuin edellämainittu Careniuksenkin antama, mutta kuitenkin loppusumma erilainen, tässä 887, Careniuksen 907. Tämä pieni eroavaisuus johtunee erehdyksestä, painovirheestä tai siitä, että asianomaiset ovat käyttäneet eri lähteitä.

olleet vieläkin suuremmat. Jo tällaisten tavatonten vahinkojen vuoksi voi käsittää, että ihmiset rakensivat talonsa umpikartanoiksi, jotta saisivat karjalleen suojaa petoeläimiä vastaan.

Keskiaikaisesta rakennustavasta toisen suuren muutoksen aikaansaivat, kuten jo on mainittukin, herraskartanoissamme 1600-luvun alkupuoliskolla käytäntöön tulleet uudet lämmityslaitteet, — savutorvelliset uunit. Aluksi olivat ne puutteellisia, peltiä ei ollut ja uuni tukittiin yöksi katolta heinäsäkeillä j.n.e. Mutta pääasia oli, että savua ei tullut enää pirttiin ja valoa alettiin saada tarpeeksi. Seinissä olevia aukkoja suurennettiin ja siellä täällä ilmestyi niihin lasisia ikkunoitakin. Carenius mainitsee näistä uusista lämmityslaitteista seuraavaa: „muutamat ovat tässä pitäjässä näinä vuosina alkaneet pirteissään käyttää koko hyvän näköisiä takkoja, joissa myös on keittoliesi".¹⁾ Tavallinen uunimuoto oli silloin Huittisissa sisäänlämpiävä kiuas, joka luonnollisesti lämmitettäessä täytti huoneen sakealla savulla. Juuri näihin aikoihin alkavat pitäjässä tulla uloslämpivät takat käytäntöön. Tekijä antaa myös kuvauksen näistä Huittisten uusista lämmityslaitteista. Takkaan oli holvattu uuni, johon savu nousi ja josta se pääsi ulos. Uunin peräosassa oli kiviä, joiden kuumentaminen sai aikaan sen, että takka pysyi verrattain kauan lämpimänä. Näiden kivien vuoksi saattoi sitä käyttää saunan uuninakin. Huittisissa oli siis vielä näin harvinaisen myöhään osittain tupa-saunayhtymä. — Leivinuuniksi mainitsee tekijä myös takan kelvanneen.

Tällaisia uudistuksia tehtiin meillä Suomessa ensiksi aate-listen kartanoissa ja pappiloissa. — Renesanssin rakennustaide, jonka vaikutuksesta ei maammekaan jäänyt osattomaksi, sai näitä parannuksia aikaan. Riittävän valon vuoksi kävi nyt kirjojen ja lopulta sanomalehtienkin lukeminen yleisemmäksi, ja siten voitiin

¹⁾ Carenius: *Academiskt Försök* — s. 53.

laajemalti kuin ennen seurata maailman tapahtumia. Ylipäänsä se eristäytyneisyys, joka oli vallinnut entisajan puolipimeissä savupirteissä, hävisi ja aateliskartanoissa, jotka kulkivat uudistuksen etunenässä, pääsi senvuoksi jo 1700-luvulla valtaan uusi, virkeä elämä ja toiminta.

Esimerkkinä heraskartanon rakennuksista ja rakennusryhmityksestä olen ottanut käsitelläkseni ensiksi Huittisten pitäjässä Karhiniemen kylässä sijaitsevan *Unton kapteeninpuustellin*. Korkeahkolla kummulla on vieläkin nähtävänä tämän vanhan virkatalon entinen päärakennus, jonka ikkunoista avartuu kaunis näköala pitkin Kokemäenjoen leveää uomaa. Tässä rakennuksessa, joka mainitaan rakennetun v. 1741 ¹⁾, ja joka on 22 ¹/₂ kyyn. pitkä, 12 ¹/₂ leveä ja 5 ¹/₂ korkea, oli v:n 1786:n talonkatselmuksen mukaan yksi sali, kolme kamaria, keittiö ja eteinen. Se oli punaiseksi maalattu, osaksi laudoilla vuorattu, ja etelä- sekä länsipuolella oli siinä matala kivijalka. Rakennuksessa oli kaikkiaan 6 ikkuna-aukkoa ja kaksi ikkunaa kussakin aukossa „varustettuna toisiaan vastaan sulkeutuvilla kansilla”.

1700-luvun kuluessa alettiin siis päärakennuksia maalata ja laudoilla vuorata, niihin rakennettiin kivijalka, ikkuna-aukkoja suurennettiin ja lisättiin j.n.e. Esim. Huittisissa oli 1800-luvun alkupuolella luutnantti Gripenbergin puustellissa 6, kenttävääpeli Boijen 9 ja kornetti Braxellin päärakennuksessa 9 ikkuna-aukkoa.²⁾

Varsin tärkeä huone oli useimmiten päärakennuksen yhteydessä oleva kellari, jossa säilytettiin oluet, viinat y.m. juovutusjuomat. Niinpä Untonkin päärakennuksen alla on kellari, johon on sisäänkäynti joenpuoliselta sivulta. Se on rakennettu harmaasta kivistä neliömäiseksi, 6 kyyn. leveäksi ja 4 korkeaksi.

¹⁾ Unton puustellin katselmuskirjoja: 1784 ⁷/₈, 1785 ⁷/₁₂, ⁵/₈, 1786 ¹⁷/₆ (Suom. valt. ark.).

²⁾ Ylellisyysvero- ja manttaaliluettelot N:o 7587, 7784 (Suom. valt. ark.).

Sinne johtavat raput ovat myös harmaasta kivistä ja molemmat ovet, ulko- ja holviovi, varustetut lujilla ha'oilla ja saranoilla.

Koko miespiha on erotettu karjapihasta vahvalla aidalla, jossa on kolme porttia. Tästä käy selville, kuinka varovaisia siihen aikaan oltiin, mutta ei suinkaan suotta. Edellä on jo viitattu, että ajat olivat silloin rauhattomia, niin että yksinpä villieläinten taholta uhkasi vakava vaara.

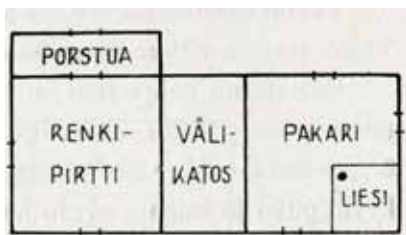
Miespihasta etelään päin on leivintupa, joka on rakennettu 11 $\frac{1}{2}$ kyyn. leveäksi ja 4 $\frac{1}{2}$ kyyn. korkeaksi. Valtava liesi ottaa melkein $\frac{1}{4}$ osan koko tilasta. — Aivan leivintuvan vieressä mainitaan olleen renkipirtin (rakenn. 1768) ja „ainoastaan liiteri oli näiden molempien huoneiden välissä". Minkäänlaista eteistä ei ollut. „Mutta koska eteinen on välttämätön, niin pitää se rakentaa siten, että renkipirtin ja liiterin välinen seinä jatketaan pihalle päin, joten siihen muodostuu eteinen".¹⁾

Myöhemmin vuoden 1827:n katselmuskirjassa mainitaan tästä rakennusryhmästä seuraavaa: „majuri von Kothenin rakenteella panemaan ja nyt parannettuun ja täydellistytettyyn leivintupaan, jossa on tuohikatto, tiilinen kaakeliuuni, kolme ikkunaukkoa, äskettäin laitettu eteinen ja rappu, on rakennettu kivi-jalka, ja saman katon alle laudoista kyhätty renkipirtti on nyt mukavuuden vuoksi muutettu leivintuvan viereen. Se on neliömäinen 9 $\frac{1}{2}$ kyyn. leveä ja 5 $\frac{1}{2}$ kyyn. korkea. Tämä huone on koroitettava leivintuvan kanssa yhtä korkeaksi ja siihen on laitettava tuohikatto". Täten leivintuvan viereen on rakennettu uusi huone ja eteinen. Entinen välikatos, „liiteri", poistettiin.

Mutta pian tehdään tähän rakennukseen lisää muutoksia. V. 1778 everstiluutn. Jägerhorn muuttattaa sen siten, että tuvan ja leivinpirtin väliin rakennetaan eteinen, jonka perästä eroitetaan yksi kamari n.s. porstuan peräkamari. Täten edellämainitusta katoksesta on tul-

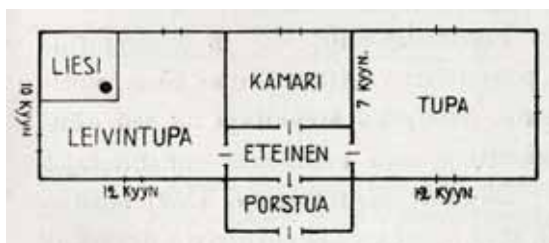
¹⁾ Unton puustellin arkisto: katselmuskirjoja vv. 1827¹⁸/₁₀, 1842³⁰/₁₂, 1849¹¹/₈.

lut eteinen ja kamari. Tuvat ovat 12 kyyn. pitkiä ja 10 kyyn. leveitä; kamari ja eteinen neliömäisiä, 7 kyyn. leveitä. Tuvisissa on kolme ikkuna-aukkoa ja niissä 6 ikkunaa; kamarin ulkoseinässä yksi ikkuna.

Vähitellen tästä leivintuparakennuksesta kehittyi kartanon toinen päärakennus. 1800-luvun puolivälissä on leivintuvan puoleiseen päähän rakennettu näet lisää kaksi kamaria, eteinen ja sali, t.s. uusia vierashuoneita.¹⁾ Nykyään ovatkin juuri sen vuoksi, että 1700-luvun loppupuolella on suorastaan asuinrakennusten jatkoksi alettu liittää vierashuoneita ja uusia rakennuksia tehtäessä sijoitettu nämä heti samaan riviin asuinhuoneiden kanssa, varsinaiset vierasrakennukset, jollainen epäilemättä on tämä kyseessä-olevakin rakennus ollut, verraten harvinaisia. Senvuoksi on Untonkin entinen 1700-luvun päärakennus menettänyt merkityksensä, ja se on jo pitkiä aikoja ollut kylmillä odottaen vain hajottamista.

Miespihassa on vielä n.s. maitokamarirakennus, joka oli varsin tärkeä sen ajan taloudessa, jolloin karjantuotteita ei heti myyty,

vaan piti niillä olla oma säilytyspaikkansa. Tässä rakennuksessa on pirtti eteiseen ja kolme kamaria. Kamarit ovat 6 kyyn. pitkiä, 4 1/2

leveitä ja 4 korkeita; pirtti 7 1/2 kyyn. pitkä ja 9 1/2 leveä ja on siinä suuri kaakelimuuri.

¹⁾ Muistitieto.

Päärakennuksesta etelään päin on vielä aitta ja kellarikuoppa. Tässä ovatkin sitten miespihan rakennukset.

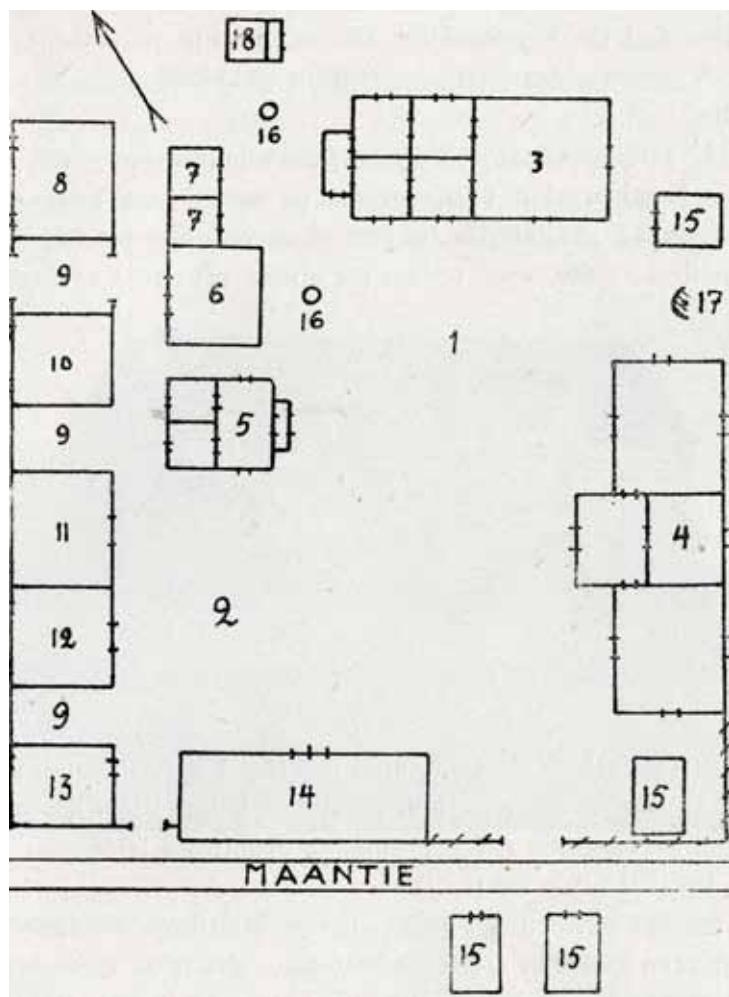
Kartanosta pohjoiseen on karjapiha, joka on aidalla erotettu miespihasta. Siellä on ensiksi neliömäinen, 9¹/₂ kyyn. leveä ja 6¹/₂ korkea talli. Sen vieressä on ajokaluhuone, joka on 9¹/₂ kyyn. pitkä ja saman verran leveä. Siinä on tuohikatto ja kaksiosainen aitta, 11 kyyn. leveä, 7 kyyn. pitkä ja 4 korkea. Myöhemmin on nämä molemmat rakennukset yhdistetty, ja ne ovat vieläkin säilyneet purkamatta.

Miespihasta luoteeseen on karjarakennus monine huoneineen. Pohjoisessa päässä on mullinavetta, sitten seuraa vaja, joka on vain ilman ulkoseiniä oleva katos, ja lehminavetta, lammasnavetta ja taas edellisen kaltainen vaja; eteläpäässä on lopulta sikala. Vajat ovat katoillaan yhdistäneet nämä eri osat yhdeksi rakennusrivistöksi. Jommankumman vajan ulkopuolisessa päässä on ollut luultavasti yksi kartanon neljästä portista.

Pihan eteläpuolella on vielä suuri karjalato, joka sulkee sieltä pihan. Karjaladon takaa kulkee maantie, jonka toisella puolella on kartanon kaksi aittaa ja riihi. Myöhemmin siirrettiin viimeksimainittu rakennus edemmäksi tulipalovaaran vuoksi (Yleinen kuninkaan antama määräys). Samoin saunarakennus siirrettiin pihalta pois rantaan päin. Pihan pohjoispuolella on kartanon humalatarha ja kasvitarhamaat; itä- ja eteläpuolella puutarha. Oheenliitetty pohjapiirros esittää Unton kapt. puustellia 1700-luvulla sellaisena, jollaiseksi kirjoittaja on sen asiakirjojen, nykyisten rakennusten sekä saamiensa muistitietojen mukaan luonnehtinut. — Carenius mainitsee (v. 1759) huittislaisen talon rakennuksista seur.: „pakari- ja porttirivin lisäksi oli talossa tavallisesti kellari, sauna, 6 puotia, joitten ylipuolella usein luhteja, kaivo, 3—4 halkovajaa, talli, 2—3 navettaa, lammaskartano, sikolätti, 3 rehulatoa ja 2—4 riihiriviä".¹⁾

Huittislaisilla oli 1700-luvulla omaperäinen, varsin käytännöllinen riihimuoto, jota Rudenschöld kovasti ylistelee teoksessaan.

¹⁾ Carenius: *Academiskt Försök* — s. 53.

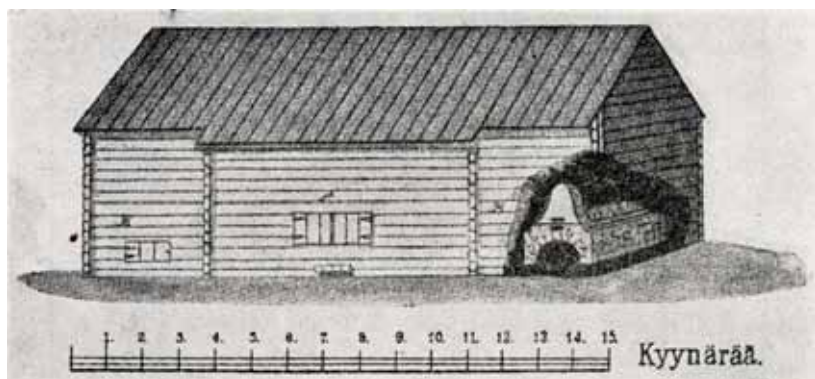
Unton kapteeninpuustelli Huittisissa (piirretty vanhojen katselmukskirjojen ja nykyisten rakennusten nojalla,

1. miespiha, 2. karjapiha, 3. vanha päärakennus, 4. tuparakennus, 5. maitokamarihuone, 6. ajokaluhoone, 7. luhtirakennus, 8. talli, 9. vajoja, 10. mullikkanavetta, 11. tehminavetta, 12. lammasnavetta, 13. sikala, 14. iso karjalato, 15. aittoja, 16. kaivo, 17. kellari, 18. sauna.

saan. Täällä oli käytännössä nim. riihi-luua-riihi-muoto, t.s. sellainen, jossa kummassakin päässä oli riihi ja keskellä luua.

A = luua, jossa vilja kuivattiin ristikkäin asetetuilla tan-goilla.

B = tulihuoneita, $3\frac{1}{2}$ kyyn. pitkiä ja rakennusrivin levyisiä. Kummassakin tulihuoneessa on uuni, joita lämmitetään yhtä aikaa. „Tällaisesta riihestä on se etu, että jos tuli pääsee valloilleen, estävät sen leviämistä aluksi väliseinät ja myös se,

nen riihi 1700-luvulla. (Rudensköldin piirros v:lta 1141.)

että lämmityshuoneet ovat vailla lattiaa. Vaikka tällaisessa riihessä on kaksi uunia, niin ei puitakaan kulu paljon, koska kuivaaminen tapahtuu sitä nopeammin. Jokaisessa talossa on aina kaksi tällaista riihtä." ¹⁾

Torkin puustellissa, joka sijaitsee Huittisten Lauttakylässä, mainitaan olleen v. 1744 tuohikattoinen, sisältä ja ulkoa laudoitettu asuintupa, jossa oli neljä pientä ikkunaa ja takka. Samana vuonna päätettiin kartanon omistajan pyynnöstä rakentaa tämän pirtin lisäksi toinen, tarpeeksi suuri, neliömäinen asuintupa entistä vastapäätä v. 1681 määrätyn vieraskamarin asemesta ja eteisen molempien pirttien väliin. Työkaluhuone, joka oli ennen ollut tuvan vieressä, muutettiin aitan luo ja tuo uusi vierastupa rakennettiin tilalle. — Miespihassa oli myös leivintupa ja sen

¹⁾ Rudenschöld: Kertomus taloudell. y.m. oloista — s. 108.

vieressä, vain eteinen välissä, n.s. kellariportti, jonka alla sijaitsi talon kellari. Kellariportin vieressä oli navetta, ja näiden välissä „salainen huone”. Puustellin paistihuone leivintuvan tultua valmiiksi kävi tarpeettomaksi, ja se hävitettiin tulenvaaran vuoksi. Tilalle tuli nyt pirtin luota muutettu työkaluhuone, joka oli jaettu väliseinällä kahtia. Tässä olivatkin silloiset rakennukset miespihassa, jonka korkea, portiton lauta-aita eroitti karjapihasta.¹⁾

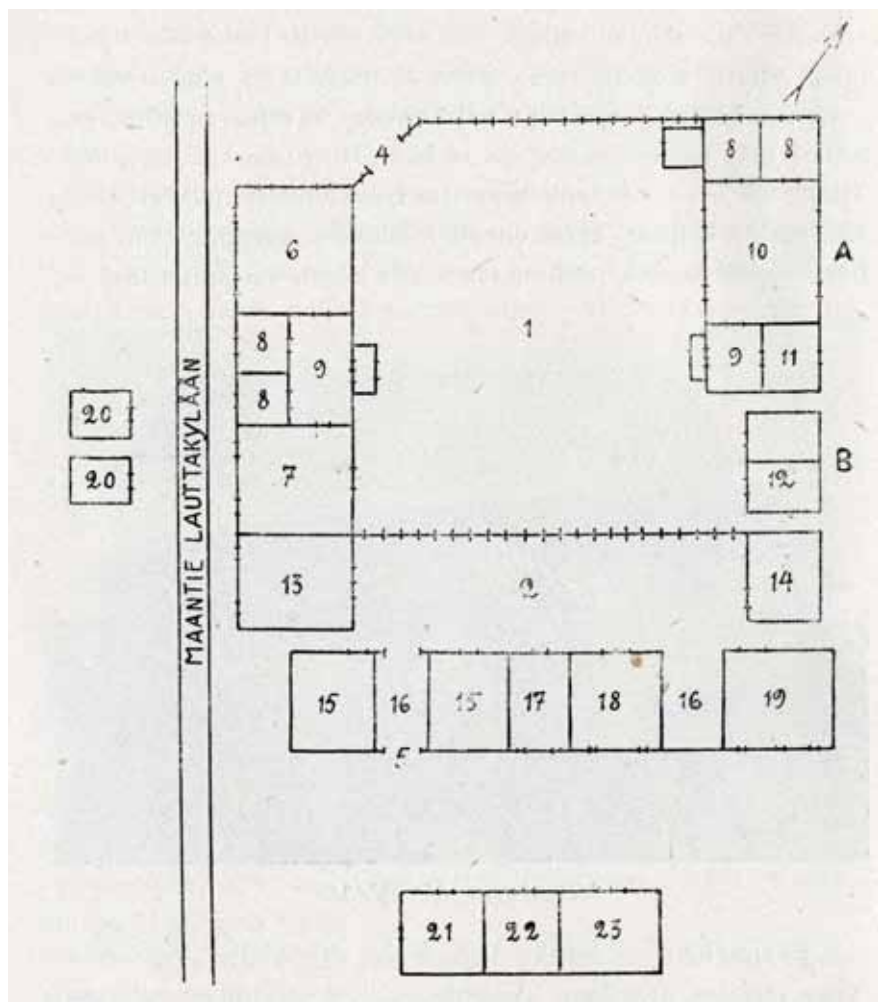

Huittislainen riihi nykyään

Karjapihalla oli ensiksi talli, jonka vaja yhdisti vieressäolevaan vanhaan navettaan. Vajassa oli taas karjapihan kaksiosainen portti. Navetan vieressä oli härkätalli, ja näiden välissä toinen lautakattoinen vaja. Karjapihalla oli vielä paistihuone ja sikala.

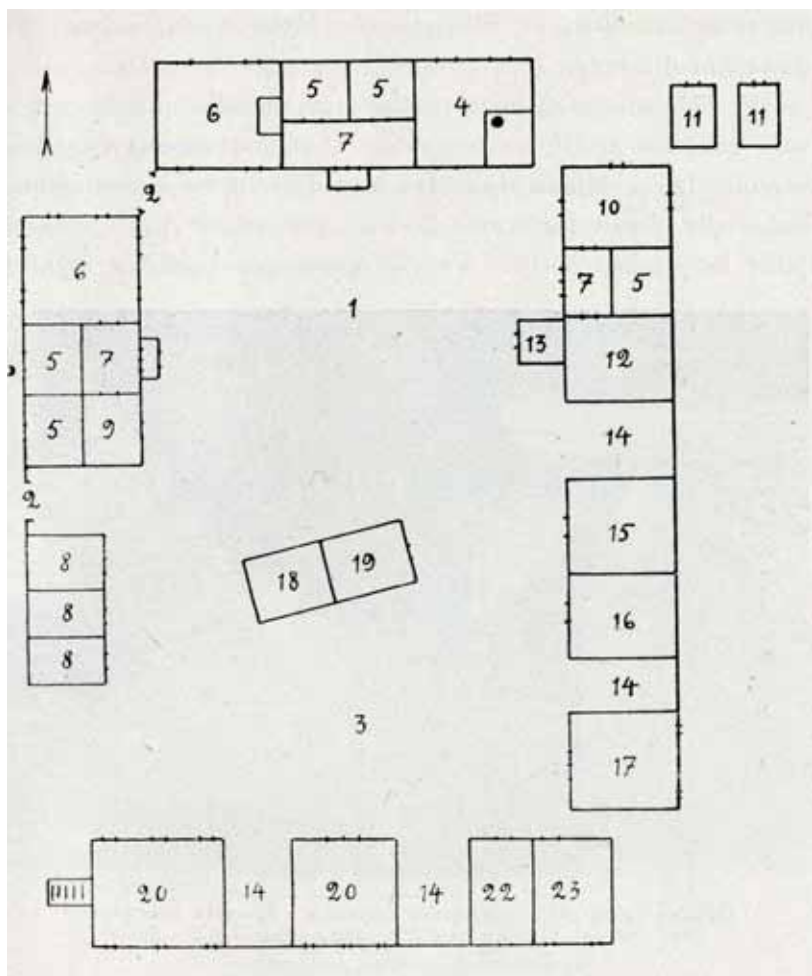
Pihojen ulkopuolella tuparakennuksen takana oli kaksi viljaaittaa sekä kaksi riihtä, toinen rakennettu jo 1700. Kummassa-

¹⁾ Torkin puustellin arkisto: katselmuskirjoja v.v. 1744¹²/₁₀, 1764¹³⁻¹⁵/₈, 1801²¹/₁₀, 1811²/₇, 1836¹/₇, 1845¹²/₈.

Torkin puustellin rakennukset 1700-luvulla. (Piiirretty nykyisten rakennusten ja vanhojen katselmuskirjojen nojalla)

1. miespiha, 2. karjapiha, 3. puutarha, 4. miespihan portti, 5. karjapihan portti, 6. vanha asuintupa, 7. uusi asuintupa v:lta 1744, 8. kamareja, 9. eteisiä, 10. kellaripirtti, 11. keittiö, 12. työkaluhuone, vilja- ja jauhoaitta, yläpuolella 2 luhtia. Muutettiin tälle paikalle tuvan vierestä v. 1749. 13. talli vita 1762, 14. sikala, 15. rehulatoja, 16. vajoja, 17. lammashuone, 18. härkätalli, 19. navetta 20. aittoja, 21. riihi, 22. luua, 23. lato. Tämä rakennus 100 m. etäällä navetta-rakennuksesta.

Ookilan talo Huittisissa.

1. miespiha 2. pihaportit, 3. karjapiha, 4. pakari, 5. kamareita, 6. sali, 7. eteisiä,
 8. puoteja, päällä luhdit, 9. keittiö, 10. renkipirtti, 11. aittoja, 12. säilytyskuone,
 13. kellari, 14. vajoja, 15. ajokaluhuone, 16. „koivuhuone“, 17. vanha talli,
 18. kota, 19. sauna, 20. navetta, 21. talli, 22. sikala, 23. lammasnavetta.

kin viimeainitussa oli riihi ja lato. Myöhemmin niiden väliin on rakennettu luua.

V. 1762 rakennettiin uusi sikala aivan kellaripirtin viereen, vain väliseinä erotti ne toisistaan. Samana vuonna päätettiin vanhan tallin sijaan rakentaa uusi asuintuvan viereen saman katon alle lähelle maantietä. Tallin vieressä oli vaja, jossa sijaitisi karjapihan portti. Tarkoituksenmukaista olikin sijoittaa

Ookilan talon portti nykyisessä asussaan. Kuvassa vasemmalla näkyy osa luhtirakennusta

talli lähelle tulo- ja menokohtaa, porttia. V. 1764 rakennettiin asuintupa työväkeä varten. Alkuaan oli siis täälläkin palvelusväki asunut isäntäväen kanssa yhdessä yhteisessä pirtissä. Nyt kun he näin erottautuivat, mikä on yleistä 1700-luvulla, kasvoi myöskin juopa, säätyero, heidän välilleen. Kuvaavaa on sekin, että renkipirtti sai usein olla edelleenkin savupirttinä, vaikka isäntäväen huoneet olivat jo saaneet uudenaikaisemmat lämmityslaitteet.

Oheenliitettyssä pohjapiirroksessa näkyvät Torkin puustellin rakennukset (1860 ¹²/₁₀₀:n katselmuskirjan ja nykyisten rakennuksien mukaan laadittuina) sellaisina kuin ne olivat viime vuosisadan puolivälissä.

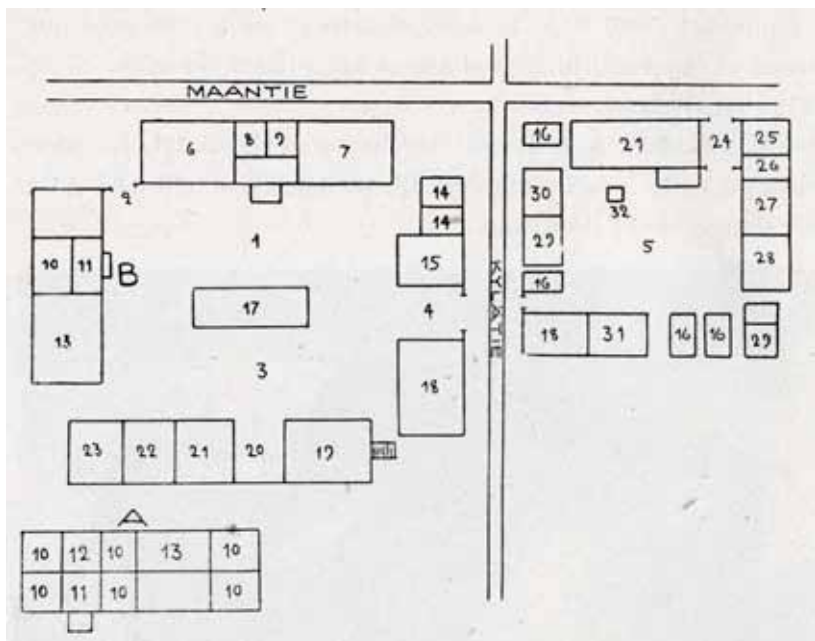
Rakennukset A ja B ovat myöhemmin yhdistetyt, ja eteisen eteen on tehty kuisti. Pihojen ulkopuolelle jäi vielä pari aittaa ja riittä, olkilato sekä sauna.

Ookilan talon vilja-aitat. Kuvassa oikealla ja vasemmalla näkyy osa pitkää ulkokuoneriviä

Torkin puustellikin oli melkein umpikartano, joka oli ympäröity vahvalla aidalla. Karja- sekä miespihalla oli vahva kaksipuolinen portti.

Varsin suurena vaikuttimena herraskartanoittemme rakennusten ja huoneitten järjestelyyn sekä umpipihiän muodostumiseen olivat kuninkaan määräykset ja ohjeet upseerien kartanoiden rakentamisesta.

Sahkon tila Huittisten Lauttakylässä.

1. miespiha, 2. miespihan portti, 3. vanha karjapiha, nykyään miespihaa, 4. karjaportti, 5. uusi karjapiha, 6. pirtti, 7. pakari, 8. asuinkamari, 9. piimäkamari, 10. kamareita, 11. eteisiä, 12. keittiö, 13. sali 14. aitta, päällä luhti, 15. jauhoaitta, päällä luhti, 16. vilja-aitta, 17. puuliiteri, 18. kalustohuone, 19. Talli, 20. Vaja, 21. navetta, 22. lammashuone, 23. sikala, 24. ruuma, 25. silppuhuone, 26. lato, 27. rekihuone, 28. rehulato, 29. sauna, 30. vesihuone, 31. liiteri, 32. kaivo.

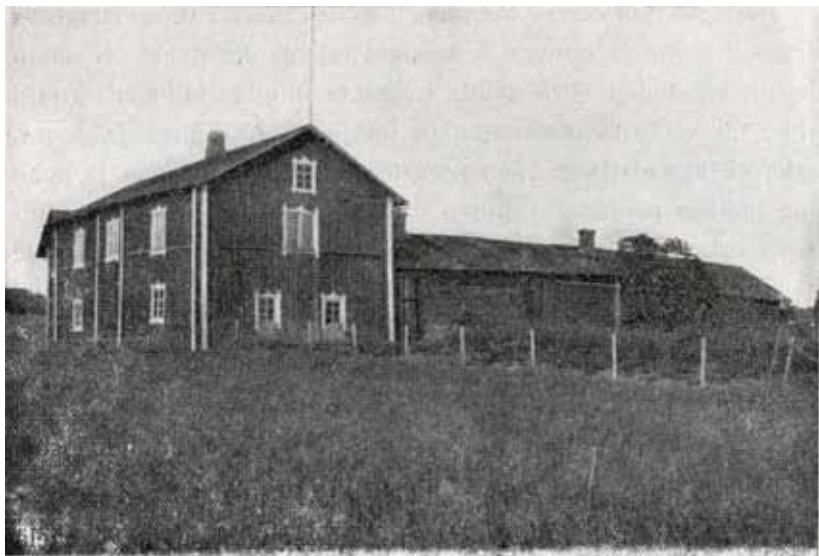
Karjapiha on siirretty myöhemmin kokonaan erilleen miespihasta, mutta, merkillistä kyllä, säilyttänyt edelleenkin umpikartanomuotonsa. Miespihaa on laajennettu yhdistämällä siihen vanha karjapiha ja purkamalla niitä eroittanut puuliiteri.

Pihojen ulkopuolella on vielä 5 riittä, 2 aittaa, viskurihuone ja ruumenkoppi. Entisen päärakennuksen B:n paikalla on nykyään kamarijärjestelmä-rakennus A.

Herraskartanoiden antamaa esimerkkiä rakennustavassa niinkuin monessa muussa seurasivat talonpoikaistalot. Niitäkin alettiin vähitellen 1700-luvulla rakentaa umpikartanoiksi, joskin tähän oli vaikuttamassa muukin tekijä, — uusi maanjako, n.s. sarka-eli aurinkojako. Sen perusteella kylän tonttimaa ja koko alue jaettiin pääilmansuuntien mukaan siten, että jokaisen tuli saada osuus kaikenluontoisesta maasta. Kun omistettava alue jakaantui täten tonttimaahankin, supistui se alue, johon kartano voitiin rakentaa, ja senvuoksi rakentajien oli pakko tarkemmin ja säännönmukaisemmin käyttää hyväkseen tarjollaolevaa tilaa. Jo yksistään tämä pakoitti talonpoikia ryhmittämään rakennuksensa ahtaammalle alalle, pihojen ympärille ja vähitellen muodostamaan umpikartanoita.

Huittisissa on nykyaikoihin asti säilynyt taloja, joissa vielä näkee tämän talotyypin perusmuodot. Tähän on liitetty kuvia Huittisten Lauttakylässä sijaitsevista *Sahkon ja Ookilan* sekä *Falénin umpikartanoista*.

Huittisten herraskartanot sijaitsivat järjestään kaikki jokien läheisyydessä. Sellaisilla paikoilla olivat tässä mainitsemani Takkulan kartano, Unton ja Torkin puustellit sekä Huittisten papila. Kartanothan tahdottiin rakentaa luonnonihanille paikoille, niin että ikkunoista avartuisi kaunis näköala. — Päärakennuksen toisen päädyn puolella kohtisuorasti sitä vastaan sijaitsi tavallisesti tuparakennus. Näin oli esim. Unton ja Takkulankin kartanoissa asianlaita. Pää- ja tuparakennuksethan olivat läheisessä kosketuksessa toistensa kanssa. Leivintuvassa valmistettiin näet enin osa kartanon kuluttamasta ravintomäärästä, ja jo senkin vuoksi oli luonnollista, että matka „tehtaasta kulutuskeskukseen" ei olisi suuri. Lähellä päärakennusta oli myös miespihan kaivo ja karjapihan kaivo lähellä kotaa ja navettaa samoista luonnollisista syistä. Miespihan piirin ulkopuolella, mutta kuitenkin sen välittömässä läheisyydessä, olivat kartanon arvokkaimpien tava-

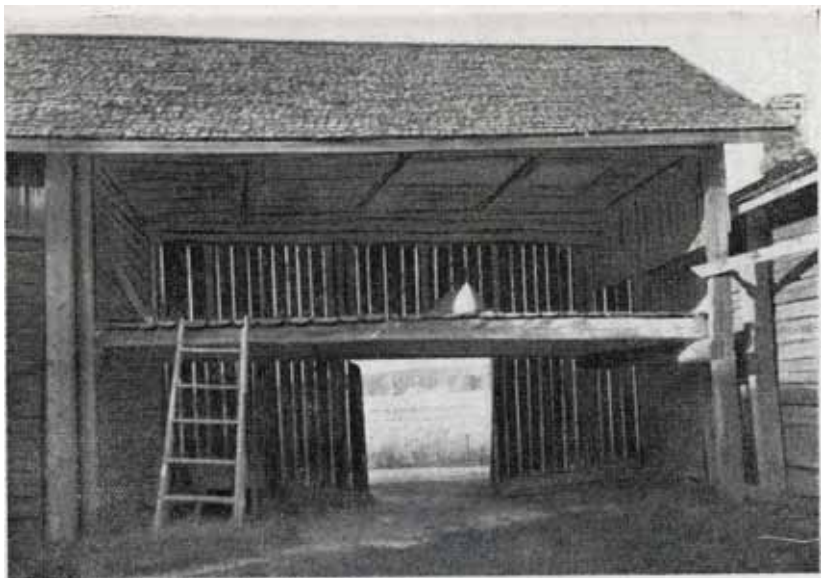

Umpikartano ulkoapäin.

Ainoa umpikartano Huittisissa $\frac{1}{2}$ km. Lauttakylästä. Omistaa nahkuri Falén.

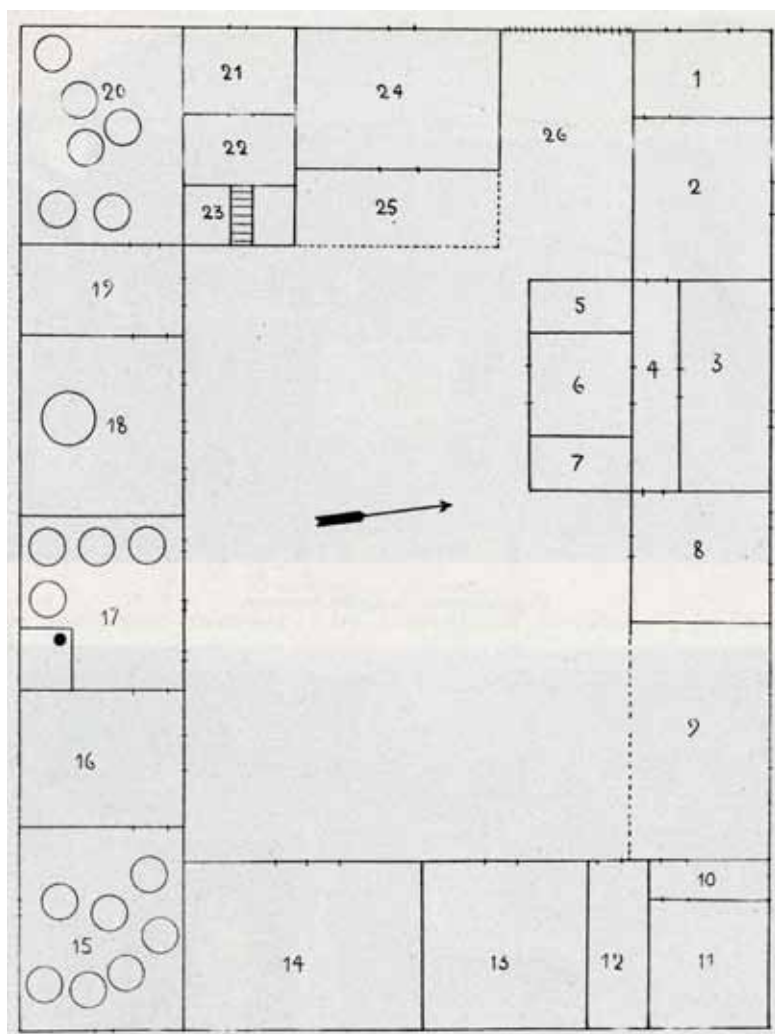
Umpikartano pihan puolelta nähtynä.

Vajarakennus umpikartanossa.

Eräs „salakäytävä” umpikartanosta ulos.

Falénin umpikartanon pohjapiirros.

1. kamari, 2. puoti, 3. peräkamari, 4. eteinen, 5. säilytys huone, 6. porstua,
 7. ruokakonttori, 8. pakari, 9. ajoportti, päällä säilytysvaja, 10. eteinen,
 11. sauna, päällä „salainen huone”, 12. aitta, 13. navetta, 14. halkovaja,
 15. patavärkki, 16. eteinen, 17. päävärkki, 19. eteinen, ovi ulos, 21. parkki-
 huone, 24. makasiini, päällä verstaas, 26. katoton välikkö.

Osa Sahkon talon uutta karjapihaa nykyisessä asussaan. Kuvassa oikealla näkyy osa navettarakennusta, keskellä sauna ja vesihuone. Saunan takana menee kylätie ja taustalla näkyy miespihan rakennuksia.

Sahkon talon luhtirakennus. Alla „kromsu“ aitat, päällä luhdit.

roiden, viljan, kalliiden vaatteiden, kankaiden y.m. säilytyspaikat, aitat. Tulenvaaran vuoksi sijaitsivat ne yhdessä rivissä kartanosta hieman erillään, mutta eihän se tehnyt mitään haittaa, koska niissä säilytettyjä tavaroita ei arkioloissa tarvittu. Luhtirakennus, joka oikeastaan on sellainen kaksikerroksinen yhdeksi rakennukseksi tehty aittarivi, jonka yläkertaan pääsee portaita myöten ulkopuolelta ja jossa yläkerran etupuoella on katettu rintakäytävä, sijaitsi useasti miespihan päärakennuksen toisen päädyn vieressä. Alimmaisissa aitoissa säilytettiin näet joka päivä tarvittavaa tavaraa, liha y.m. ruokavaroja ja yläkerran luhdeissa nukuttiin öisin. — Ruohoisen, tallattujen polkujen peittämän pihan perällä oli kartanon sauna ja sen vieressä kaivo. Läheisellä vainiolla tulenvaaran vuoksi sinne eroitettuina sijaitsivat riihet niihin kuuluvine olkilatoineen.

Ylipäänsä koko tällainen umpikartanojärjestys ilmaisi selaista taloudellisen toimen kehitystä, että vain sen avulla voikäsittää, miten perheenemäntä saattoi selviytyä monista talousaskareistaan. Tuvasta voi hän pitää silmällä saunan ja kodan lämpiämistä ja hakea ruokavarat läheisestä aitasta. Juomat ja puut nouti hän nopeasti sisälle ja suoritti navettatoimet sukkelasti kaivon sijaitessa kodan läheisyydessä.

Sen jälkeen kun ne vaikuttimet, jotka olivat aiheuttaneet umpeen rakennetun talon syntymisen ja säilymisen, olivat heikentyneet ja niiden sijalle tullut toiseen suuntaan käypiä tekijöitä, alkoi rakennusjärjestyksen kehitys kulkea toisaalle. Olojen muuttuessa alettiin puhtaudelle sekä eri rakennusten käytännöllisyydelle ja tarkoituksenmukaisuudelle panna enemmän painoa. Mutta umpeenrakennettu talo osottautui varsin epäkäytännölliseksi eräässä muussakin suhteessa. Tulen päästessä valloilleen paloivat useimmiten kaikki rakennukset, ja saattoipa kartano tällöin tulla asukkaiden satimeksikin. Väitetään, että esim. nuijasodassa Savon talonpojat olisivat puolustaneet itseään tuollaisessa

umpikartanossa ja joutuneet lopulta huovien sytyttämän palavan rakennuksen uhreiksi. Tulenvaaran vuoksi alettiin määräytyä rakennuksia, kuten kotia, mallashuoneita, riihiä ja saunoja sijoittaa asuinrakennuksista etäämmälle, josta oli seurauksena neliöntai suunnikkaanmuotoisen umpeenrakennetun talotyypin rappeutuminen. Kuningas Kaarle XI määräsi v. 1681 umpikartanorivistön hajotettavaksi ja tulenarat rakennukset siirrettäviksi pihojen ulkopuolelle. Tällaiset hallinnolliset määräykset vaikuttivat luonnollisesti suuresti rakennusryhmittymisen muuttumiseen. Mutta myös renesanssin rakennustavan vaikutuksesta esiintyi 1600-luvulta alkaen itsetietoinen pyrkimys poistaa kartanoista umpinainen, säännötön, keskiajalta periytynyt leima. Pihat pyrittiin järjestämään laajoiksi sekä erottamaan kaikki rakennukset toisistaan tarpeellisen välimatkan päähän ja aukaisemaan suljettu pihanelikulmio. Kartano koetettiin muodostaa yhtenäisen suunnitelman mukaisesti joka kohdastaan säännölliseksi ja sopusuhaiseksi. Meidänkin maassamme kehittyi 1700-luvun alusta alkaen tuo säännönmukaisuuden tavoittelu ranskalaisten esikuvien mukaan rakennusten tarkaksi suunnitteluksi mittausopillisiin kuvioihin. Suomenkin herraskartanot pyrittiin ulkoapäin rakentamaan Ludvig XIV:n ajan vaatimusten mukaisesti.

Uuden, virkeämmän elämän päästessä valtaan tahdottiin myös eristäytyä arkituvan yhteiselämästä, ja tämä saattoi käytäntöön uuden asuinhuoneen, kamarin, joka tehtiin, kuten edellä on käynyt selville, eteisen päätyyn tai toisinaan myös tuvan taakse. Varsinaiseksi asuinhuoneeksi ei tuota kamaria alkuaan oltu tarkoitettu, vaan pidettiin sitä jonkunlaisena aittana, jossa säilytettiin tarve-esineitä, ruokavaroja y.m.s. Mutta jo 1600-luvulla se alkaa muuttua todelliseksi asuinsuojaksi ja erikoisesti vieraskamariksi, kuten Careniuskin mainitsi. Kamareissa asuminen oli muukalainen, kaiketi renesanssin rakennussääntöjen edellyttämä tapa, ja tuli se ensiksi käytäntöön aatelisten kartanoissa.

Lopulta 1700-luvun kuluessa vaati tuo rakennustapa sangen suuren kamarimäärän. (Kts. kuninkaan määäämiä päärakennuspiirustuksia). Kamarit jaettiin isäntäväen kesken, joten esim. oli isännän ja emännän kamareita, lastenkamareita, vieraskamareita, kirjurikamareita, kirjastokamareita, ruokailukamareita j.n.e.

Niin pian kuin liesi oli siirretty pois arkituvasta, menetti tupa entisen merkityksensä ja nimensäkin; se muuttui juhlahuoneeksi ja sitä alettiin kutsua saliksi. Sali on siis oikeastaan muodoltaan paranneltu ja huolitellen tehty tupa, ja alkuaan sillä oli niinenäkin uustupa.

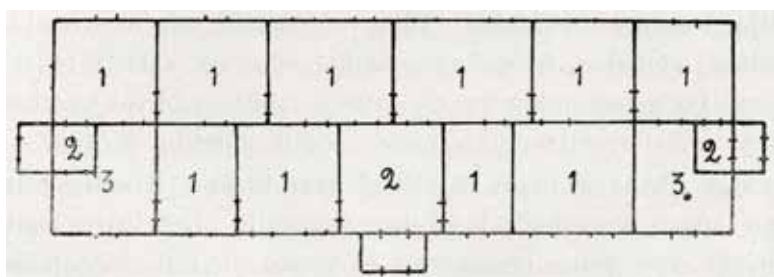
Rakennuskehityksen huippukohtaa tutkimusalallani esittköön *Takkulan herraskartanon* päärakennus. Pihamaata peittää vihreä nurmikko, jota lävistävät hiekoitetut käytävät ja jonka keskessä on keväisin kauniita kukkaistutuksia. Itse rakennus lasiporstuoineen, vuorattuine ja maalattuine seinineen osoittaa rakennuttajassaan edistynyttä makua. Tämä on myös tyypillinen kamarijärjestelmä rakennus, jossa on voimassa myös „leveyteen vaikuttava laki.“ Pitkät asuinrivit eivät enää tyydytä vaatimuksia, vaan niiden sijasta pyritään rakennusta laajentamaan myös leveydeltä, niin että tulee olemaan aina 2 kamaria rinnan. Täten säästyy rakennusaineita, huoneiden lämpöpitävyys enenee ja niiden järjestelyssä saadaan aikaan keskitystä. Takkulankin päärakennus on jaettu pitkittäin menevällä väliseinällä keskeltä kah-tia; joen puolisella sivulla ovat kamarit, pihan puolella kummasakin päässä keittiö, keskellä eteinen ja kamareita. Ilman näitä kymmentä kamaria olisi tuskin voitu kuningas Kustaa III:tta majoittaa yöksi Takkulaan, kun hän kesäkuussa v. 1775 kulki läpi Huittisten pitäjän. Siis vieraitakin varten tarvittiin suurissa kartanoissa lisää huoneita. Myöhemmin levisi tämä uusi asuinhuone, kamari, herraskartanoista vähitellen myös talonpoikaistaloihin.

Etelän vaikutukset ulottuivat 1700-luvulla tänne syrjäiseen Suomeenkin asti. Selvästi voi rakennusten kehitystä tarkastel-

lessa havaita, kuinka herraskartanoihimme tuntui tuulahdus etelämaista uusien tapojen ja virtausten kotiseuduilta. Suomenkin kartanoissa pyrittiin jäljittelemään ulkomaalaista arkkitehtuuria, johon isäntäväki, aateliset ja upseerit, olivat matkoillaan tu-

Takkulan kartanon päärakennus.

Takkulan kartanon päärakennus, 1 komeroita 2 eteiset, 3 keittiöt.

tustuneet. Juuri 1700-luku tuli olemaan syrjäisissä oloissamme perinpohjaisen ja samalla rauhallisen kumousliikkeen aikaa. Mutta kauan pitivät puolensa kuitenkin vanhat rakennustavat ja voipa sanoa, ettei niistä vielääkään ole täydellisesti luovuttu.

III. Kalusto.

Huoneiden lisääntyessä voi myös olettaa, että niiden sisustuksessa ja kalustamisessa tapahtui muutoksia. Alkuaan, suurissa tuvisissa ja savupirteissä kun elettiin, olivat melkein ainoat huonekalut seinän vierellä oleva penkki ja sen edessä pitkä pöytä. Tämähän on ilmeistä ja ymmärrettävää, kun ottaa huomioon olosuhteet: puolipimeän mustunutseinäisen savupirtin. Penkit olivat seinissä kiinni, maalaamattomia, leveitä ja jykevätekoisia, ja niitä käytettiin usein sänkyinäkin. Pehmikkeiksi levitettiin niiden päälle tyynyjä ja eläinten nahkoja. Pöydät olivat myöskin samanlaisia jykevätekoisia. Nämä viimeksimainitut huonekalut ovat saaneet väistyä nykyään jo meikein tyystin sirompitekoisten tieltä, mutta pitkät seinäpenkit eivät vieläkään ole harvinaisia.

Kuten edellä on jo kerrottu, alkoi 1500- ja 1600-luvuilla keski-ajan puolipimeä savupirtti muuttua: ikkunat suurennettiin ja tupai sai uudenaikaisemmat lämmityslaitteet. Valon lisääntyessä alettiin sisustukseenkin kiinnittää suurempaa huomiota. Huonekaluja ruvettiin maalaamaan kirkkailla, heleillä väreillä, jos kohta 1700-luvulla tapaa vielä varsinkin varattomammissa paikoissa paljon maalaamattomiakin. Tällä vuosisadalla tulevat myös käytäntöön irtonaiset huonekalut, tuolit, joita voi esteettä siirtää, minne tarve kulloinkin vaatii. Aluksi tuolitkin olivat karkeatekoisia, maalaamattomia, ja niiden päällä pidettiin pehmikkeinä tyynyjä. Kuvaavaa myös on, että alkuaan tuoleja rivitettiin penkkien tapaan seinustoille ja pöytien ympärille. 1700-luvun loppupuolella ovat nämä huonekalut jo varsin yleisesti käytännössä leviten vähitellen herraskartanoista talonpoikaistaloihinkin.

Esim. Huittisten pappilassa 1700-luvun loppupuolella oli 1½ tus. maalattuja ja maalaamattomia tuoleja, viimeksimainittuja kuitenkin enää vain vähän. Näiden lisäksi oli kuusi vihreäksi maalattua, 11 ruskeaksi maalattua sekä 6 mustaksi maalattua

tuolia sinisine tyynyineen, vieläpä 6 mustaa nahkatuolia ja 1 tus. espanjalaisia tuoleja punaisine tyynyineen. Olipa vieläkin mukavampia istuimia: 2 nojatuolia mustajuovaisine tyynyineen ja 2 keinutuolia.¹⁾

Penkkien vaihtuessa tuoleiksi tehtiin pöydätkin pienemmiksi. Pitkät pöydät muutettiin ensiksi siten, että ne erillisiin osiin jakamalla saatiin paremmin liikuteltaviksi, esim. sillä tavoin, että laudat olivat saranoilla alaslaskettavissa. Samalla tulee käytäntöön myös lukuisasti pikkupöytiä, milloin pyöreitä tai soikeita, milloin nelikulmaisia. Huittisten pappilassa oli esim. edellään mainittuna aikana vielä 3 maalaamatonta pitkää pöytää, 1 maalaamaton pikkupöytä sekä yksi n.s. saranapöytä. Mutta näiden lisäksi oli paljon pieniä maalattuja pöytiä: 1 ruskea, 1 sininen ja vihreä, 2 ruskeaa puolipyöreää, 1 sininen teepöytä, 1 ruskea kulmapöytä, vieläpä 1 kulmikas marmoripöytä, jossa oli laatikko j.n.e. Lisäksi mainitaan tässä pappilassa olleen 2 pulpettilipastoa eli kirjoituspöytää (Bureau), joissa oli marmorilaatta ja kullattu raudoitus.²⁾ — Keskiajalla oli kirjoituspöytien asemesta n.s. kirjankannattimia pitämässä suuria kirjoja lukuasennossa. Näistä kehittyi sitten monilokeroinen pulpetti, jossa säilytettiin mitä erilaisimpia pikkuesineitä. Rinnan pulpettien kanssa tavattiin myös kirjoituspöytiä sellaisissa paikoissa, joissa tehtiin kirjoitustyötä, kuten juuri esim. pappiloissa.³⁾ Vähitellen nämä huonekalut levisivät muihinkin herraskartanoihin.

Samaten jo keskiajalta peräisin olivat lukuisat, tupien seinän vierillä olevat arkut ja kirstut, joissa säilytettiin mitä moninaisimpia esineitä vaatteista aina ruokatavaroihin asti ja joita käytettiin samalla istuimina. Nämä huonekalut olivat vahvasti raudoitettuja ja monenvärisillä kirkkailla väreillä maalattuja.

¹⁾ Kirkkoh. Idmanin peruluettelo (Suom. valt. ark.)

²⁾ Kirkkoh. Idmanin peruluettelo (Suom. valt. ark.)

³⁾ Suolahti: Suomen pappilat — s. 237.

Elintarpeiden monistuessa tarvittiinkin yhä enemmän säilytyspaikkoja, ja senvuoksi arkkuja käytettiin uudenaikaisempien huonekalujen ohella seinän vierillä aina 1800-luvulle asti, jolloin niitä vasta alettiin siirtää luhteihin ja aittoihin „osoitteeksi siitä, että ero asuin- ja taloussuojien välillä oli tullut täydelliseksi”. Huittisten pappilassakin oli monenlaisia tällaisia säilytysesineitä: 1 sininen, lukollinen, nahalla päällystetty kirstu, 2 tammikirstua, 2 mäntyarkkua, 2 „Kofferttia”, 1 pyöreä, lukollinen koffertti, monenlaisia lippaita j.n.e.¹⁾

Mutta tällaisista raskaskantisista, matalista arkuista oli varsin vaikea etsiä haluamaansa esinettä, varsinkin kun 1700-luvulla tuli lopulta melkein eksistenssitarpeina käytäntöön lukematon joukko sellaisia pieniä tarvetavaroita, joita ennen oli katsottu ylellisyyksesineiksi tai joita ei edes oltu tunnettu. Täten voi selittää uuden huonekalun, lipaston, esiintymisen. Ranskassa se oli vielä 1720-luvulla melkein tuntematon, mutta pääsi sitten lopullisesti muotiin. Huittisten pappilassakin oli yksi tällainen „commode”, jossa säilytettiin vaatteita.

Mutta uusien säilytysesineiden rinnalla pysyivät edelleenkin käytännössä tarvesäiliöinä kaikenkaltaiset kaapit ja hyllyt. Edellämainitussa pappilassakin oli 1 vihreäksi ja 2 ruskeaksi maalattua kaappia, ruskea kulmakaappi, tammikaappi useine osastoineen, sininen ruokakaappi, maustekaappi, kaksiosainen avainkaappi ja 2 tammista pullokopsaa. Tavaräsäiliöiden tarpeellisuutta osoittaa sekin, että laatikoita tehtiin milloin minkin huonekalun yhteyteen, vieläpä sohvan ja vuoteenkin. Esim. Takulan herraskartanossa oli sivusta aukivedettävä sänky, jonka toisessa päässä oli laatikko. Siihen aikaan ei ollut näet pankkeja, eikä muitakaan rahansäilytyslaitoksia, ja senvuoksi kätki jokainen arvoesineensä tällaisiin salalokeroihin, jotka olivat omistajaa lähellä ja joista muut eivät tietäneet.

¹⁾ Kirkkoh. Idmanin peruluettelo (Suom. valt. ark.)

Tärkeänä esineenä huoneessa oli vielä sänky, joka useimmiten oli pysyväisesti verhottuna juhla-asuun. Se muodosti ikäänkuin pienen huoneen kankaisine kaihtimineen. Verhoituksen tarkoituksena oli varjella nukkujaa itikoilta, viimalta sekä eritoten kuun säteiltä, jotka olivat muka nukkujalle sangen vaarallisia.¹⁾ Sängyn päällisinä käytettiin alkuaan eläinten nahkoja. Mutta 1700-luvulla kangastavaran yleistyessä tulevat muotiin monenlaiset kirjavat kangaspeitteet, jotka olivat tavallisesti kaksivärisiä, esim. keltaisia ja mustia, keltaisia ja sinisiä, keltaisia ja punaisia. — Huittisten pappilassa oli sänky, jonka varusteisiin kuului siniset kaihtimet, sinijuovainen höyhenpolsteri, 2 pitkää höyhentyynyä, shatunaverho sekä 1 pari lakanoita. Tämän lisäksi oli pappilassa 4 eriväristä shatunätäkkiä ja kaikkiaan 20 paria lakanoita.²⁾ Alkuaan olivat sänkyvaatteet likaisia, ja niitä ei juuri koskaan pesty, koska lakanat ja patjat olivat useimmiten nahasta, mutta senjälkeen kun makuuvaatteita ruvettiin valmistamaan kankaasta, kävi myös mahdolliseksi pitää parempaa huolta niiden puhtaudesta. 1700-luvulla oli kuitenkin sänkyvaatteita vielä suhteellisen vähän. Esim. Mellon rustitilalla Huittisten pitäjässä mainitaan v. 1788 olleen sänkyvaatteina ainoastaan 4 palttinalakanaa. 4 villakankaalla päällystettyä lammashahkavällyä sekä yksi villapeite.³⁾ Makuuvaatteiden lukukin oli siis niin pieni, että siitä tullee tuskin muuhun käsitykseen, kuin että lakanoista riitti korkeintaan yksi kutakin vuodetta kohden.

Huonekalujakin tarkastellessa voi selvästi havaita, kuinka herraskartanoihimme tuntui tuulahdus etelämaista, uusien tapojen ja uusien esineiden kotiseuduilta ja kuinka keskiajan elämäntavat, jotka merkillisen sitkeästi pitivät puoliaan aina 1700-luvulle asti, saavat vähitellen väistyä uudempien, sirompien ja

¹⁾ Suolahti: Suomen pappilat — s. 232.

²⁾ Kirkkoh. Idmanin peruluettelo (Suom. valt. ark.)

³⁾ Peruluettelon mukaan (Suom. valt. ark.)

ylellisempien tieltä. Nyt ei enää annettu arvoa sisustuksen jyvyydelle, vaan huonekalutkin valmistettiin keveämmiksi ja käytännöllisemmiksi. Suomenkin kartanoissa pyrittiin jäljittelemään etelän tapoja, joihin hyvin usein isäntäväki, aatelist ja upseerit, olivat matkoillaan tutustuneet.

Juhlien ajaksi sai jo keskiajan savupirttikin aivan toisenlaisen asun. Mustunutseinäinen tupa koetettiin saada mahdollisimman siistin näköiseksi. Sitä varten verhottiin sen seinät, katto ja penkit eläinten nahoilla, sillä silloin oli kangastavara harvinaista. Elettiin n.s. turkiskaudessa. Tuollainen verhottu tupa oli sen ajan kauneusihanne, jos kohta koristelulla lieene ollut toinen käytännöllisempikin tarkoitus: tahdottiin suojata juhlivien pitovaatteita tahraantumasta likaisiin seiniin sekä estää hämähäkkejä y.m.s, pikkueläimiä putoilemasta vieraiden päälle ja ruoka-astioihin.

Mutta myöhemmin, jo 1600-luvulta alkaen, kangastavaran tullessa yleisemmin käytäntöön, saivat turkikset väistyä yhä enemmän ryijyjen, tyynyjen, penkki- ja pöytäliinojen tieltä. Nyt siirryttiin näet liinavaatekauteen. Matot ja liinat olivat kaksivärisiä enimmäkseen siten, että tummempaa väriä oli sovitettu vaaleamman pohjalle (vepor med blot render oc huith eller med svart oc huith; Nynäisten kartanon peruluettelo 23 p. toukok, v. 1549; Reinh. Hausen: Bidrag till Finlands Historia IV. s. 229 ja seur.). Tosin eläintennahkojakin vielä käytettiin, mutta ne olivat useimmiten päällystetyt monenvärisillä kankailla, ja niitä pidettiin enää vain sängynpeitteinä ja rekivällyinä. Esim. Mellon kartanossa oli v. 1788 4 villapäälläyksellistä lampaannahkavällyä. Koristelussa käytettiin monenlaisia sametista ja silkistä tehtyjä, usein vielä kultalangoilla kirjailtuja tyynyjä ja tækkejä. Varakkaampiin kartanoihin tuotiin niitä ulkomailta, useimmiten Hollannista ja Venäjältä, asti.

Pöytä oli tapana kattaa kahdella tai kolmella erivärisellä lii-

nalla. Alimmaisen tarkoituksena oli vain pöydän peittäminen. Se oli valkea ja palttinainen. Toiset liinat olivat eriväriset ja usein kulta- sekä hopeaompeluksilla kauniisti kirjailtuja. Kaikilla niillä oli omat nimensä ja laatunsa, jotka sen ajan naiset osasivat tarkoin eroittaa toisistaan. Tällaisia koruliinoja sanottiin tapeeteiksi, ja niitä käytettiin myös koristamassa seiniä ja vuoteita. Ruotsinkielessä on säilynyt vieläkin sananparsii: ottaa asia tapeetille. (*Draga fram saken på tapeten*). Nämä pöytäliinat asetettiin siten, että alimmaisen reunat riippuivat maahan asti, seuraavan olivat lyhyemmät ja viimeisen tapeetin reunat ylimpänä. Täten pääsivät kaikkien koruliinojen kauniit värit oikeuksiinsa.

Huittisten pappilassakin oli suuri liinavaatevarasto: kaksi 6½ kyyn. pitkää damastiliinaa, kaksi 5½ kyyn. pitkää suurilla ruusukuvioilla koristettua liinaa, 5 kilpikangasliinaa, yksi 6 kyyn. pitkä puureunainen liina, yksi metsäaihekoristeinen liina, 2 ikkuna-aiheista pöytäliinaa, yksi liina, jossa oli koriste aiheesta „jokapäiväinen leipä“, 6 teeliinaa, yksi punarantuinen liina j.n.e. Pöytäliinojen lisäksi oli kokonaista 398.5 kyyn. „karkeampaa, hienompaa, tummempaa ja vaaleampaa palttinakangasta“ y.m.¹⁾ — Mutta nuo komeat pöytäliinat eivät olleet ainoastaan koristuksina, vaan ne toimittivat myös lautasliinan virkaa. Senvuoksi voikin käsittää, miksi pöytäliinat tehtiin kirjaviksi ja monenvärisiksi. Lautasliina tuli kyllä jo 1500-luvulla muotiin Ranskassa, josta se levisi pohjoismaihinkin, mutta sitä käytettiin aluksi vain hoveissa ja aatelisten keskuudessa. Kansa pyyhki suunsa yhä edelleen joko kämmenellä tai pöytäliinalla. Vasta 1700-luvun kuluessa tulevat lautasliinat yhä yleisemmiksi. Huittisten pappilassakin oli niitä kokonaista 281 kappaletta. Jokaisella pöytäliinalla näet oli omat lautasliinansa. Nämä esimerkit todistavat,

¹⁾ Kirkkoh. Idmanin peruluettelo (Suom. valt. ark.)

että 1700-luvun loppupuolella oli jo Huittisissakin siirrytty täydellisesti liinavaatekauteen.

Kangastavaroiden täten levitessä yhä yleisemmin maahamme alkoi niiden käytössä ilmetä ylellisyyttäkin. Ulkomailta tuotiin kalliita kankaita, joista valmistettiin upeita pukuja. Sitä, ettei Huittisissakaan ollut tällainen koreilunhalu tuntematon, todistavat varsin selvästi seuraavat „catomaiset" vastatoimenpiteet, joihin Huittisten pitäjänmiehet ryhtyivät. Elokuun 16 p. v. 1767 kokoontuivat näet Huittisten seurakunnan vanhimmat keskustelemaan toimenpiteistä yhä kasvavaa ylellisyyttä vastaan, joka tässä kokouksessa tehtyjen päätösten mukaan esiintyi ennen kaikkea puvuissa. Miesten vaatteista päätettiin, että niissä tuli käyttää yksinomaan kotikutoista, värjäämätöntä kangasta. Erityisesti painostettiin, että vanhaa perinnäistä tekotapaa ei saisi muuttaa. Näiden määräyksien rikkojaa uhkasi yksimielisen päätöksen mukaisesti kymmenen hopeataalarin sakko. Räätilit joutuivat kärsimään saman rangaistuksen, jos he uskaltaisivat valmistaa määräyksien vastaisia pukuja.

Pitäjän naisväen koreilunhalulle pantiin myös sulk. Ainoana koristuksena sai käyttää vain silkkihuivia, mutta muissa suhteissa ratkaisivat pitäjänmiehet koko muotikysymyksen. Röijy- ja hamekangas saivat olla vain värjättyä, kotikutoista sarssia. Ei missään tapauksessa kalliimpaa kangasta. Kaulahuiveiksi ja esiliinoiksi määrättiin palttina, jonka tuli olla kotoisin omasta pitäjästä. Jos joku tahtoi pukunsa koristaa pitseillä, tehköön sen, kunhan vain ei käytä siihen pitsiä, joka maksaa enemmän kuin yhden hopeataalarin. Nainen, joka teki siitä lähtien näiden määräysten vastaisen puvun, sai sakkoa puolet vaatteittensa hinnasta. „Entisaikainen puku on kunniakas ja käytännöllinen", lausuivat näiden päätösten tekijät ihmetellen turhan rihkaman ja koreuden kaipuuta.¹⁾

¹⁾ Pastori Lauri Jokisen tutkimus julkaistuna Lauttakylälehdessä helmik. 24 pnä 1928 nimellä "Entisaikojen Huittisista".

Kangastavaroita lukuunottamatta ei sen ajan juhlahuoneis-sakaan tavattu juuri minkäänlaisia muita koristuksia, esim. taulut tulivat ani harvoissa varakkaissa kartanoissa kysymykseen, ja nekin olivat vain joko muotokuvia, vaskipiirroksia tai helppo-hintaisia jäljennöksiä. Niinpä ei Huittisten pappilassakaan vielä 1700-luvun loppupuolella kirkkoherra Idmanin aikana ollut muita tauluja kuin hänen itsensä ja rouvansa muotokuvat, vaikka heidän koko omaisuutensa oli yli 23 tuhatta riksiä. Maalaukset olivat kauan aikaa ainoastaan upporikkaiden ylellisyytenä.

Juhlia varten koristetussa 1700-luvun tuvassa herätti kuitenkin huomiota vielä pöytien ja kaappien päällä eräät koristeet, joiden komeus ja kalleus olivat talon ylpeys ja joille yleensä annettiin suuri arvo. Ne olivat juoma-astiat: monenlaiset oluthaarikat ja viinatuopit. Niiden kesken vallitsi ylipäänsä mitä suurin kirjavuus. Kaikkein vanhimpia ja jo pakanuudenaikaisia olivat hopealla ja kullalla kauniisti koristetut juomasarvet. Roomalaiskatolinen kirkko koetti kaikin keinoin saada nuo pakanalliset astiat pois käytännöstä, mutta kun se siinä ei onnistunut, otti se itsekin nuo esineet kirkollisten astioittensa joukkoon. Juomasarvet olivat, kuten nimestäkin jo voi päätätä, luisia, tavallisesti härän sarvista tehtyjä. Vähitellen joutuivat kuitenkin luusarvet syrjään, niin että niitä näki enää vain muste- ja ruutisarvina. Tilalle tulivat puusarvet. Näiden lisäksi ilmestyi 1600-luvulla n.s. maljoja. Juomaan ryhdyttäessä tuotiin sisälle olut-tyynyri, johon tuollainen malja oli kiinnitetty ja josta kukin sai käydä juomassa. Kun maljassa ei alkuaan ollut minkäänlaista kiinnipidikettä, tuli se usein kovin likaiseksi. Vähitellen tuo puute kuitenkin korjattiin. Tämän tapaisen juomisen muisto on säilynyt vieläkin sanonnassa „juoda malja“.¹⁾

Mutta aikaa myöten syrjäytti maljan pikari ja tynnyrin maljasta kehittynyt suurempi astia, kannu. Näiden ohessa tavattiin

¹⁾ Troels-Lund: Dagligt liv i Norden V. s. 193.

myös puusta, savesta ja tinasta tehtyjä astioita. Pikarit ja kannut olivat hopeoituja tai kullattuja, varakkaissa kartanoissa kokonaan valmistettuja näistä metalleista. Ne tehtiin usein ihmisen, eläimen tai jonkin esineen näköisiksi, niin että juhlapöydällä saattoi olla yhtäaikaan „kanoja", „hevosia", „ritareja", „munkkeja", „nunnia", „elefantteja", „tuulimyllyjä" ja „käsikärryjä".¹⁾

Mutta jo 1500-luvulta alkaen tulee käytäntöön uudenaikaisempia esineitä, nim. lasiastioita ja kristalleja. Aluksi olivat ne harvinaisia ja kallisarvoisia ylellisyyksesineitä, joita näki vain rikkaiden aatelisten pöydissä, mutta jo 1600- ja varsinkin 1700-luvun kuluessa pääsevät ne yhä enemmän käytäntöön syrjäyttäen samalla kömpelön ja kirjavan puu- sekä tinakaluston. Lasiastiat tulivat sangen suosituiksi varsinkin senvuoksi, koska niitä voitiin kivistää vastakkain. Lopulta lasin halvetessa tuli juomaveikoille toinenkin ilo: lasipikareita oli kovin hauska rikkoa, sillä hintakaan ei ollut enää sitä estämässä. Juhlista palatessa ylpeiltiin sillä, kuinka monta lasia kukin oli murskannut. Komeat kullatut ja hopeoidut juomasarvet ja pikarit pysyivät kuitenkin käytännössä yhä edelleen kulkien perintönä sukupolvesta toiseen.

Herraskartanoissa pidettiin usein hillittömiä juominkeja, jotka saattoivat kestää useita päiviäkin yhteen mittaan. Niihin kokoontui ystävyksiä läheisistä kartanoista, vieläpä pappiloistakin, sillä siihen aikaan eivät papit, jotka olivat useimmiten kartanoista syntyisin (kuten esim. edellämainitut papit Henrik ja Matti Takku sekä Daniel Idman) ja niin ollen jo pienestä pitäen tottuneet aatelisten tapoihin, olleet tässä suhteessa maallikkoveljiään huonompia. Tätä todistaneen m.m. seuraavat juoma-astiat, jotka mainitaan olleen Huittistenkin pappilassa 1600-luvun loppupuolella: 4 suurta ja 3 pientä juomatynnyriä, 2 kullattua hopeakannua, joista toisen oli „hänen kuninkaallinen majesteettinsa lah-

¹⁾ Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden V. s. 220.

joittanut v. 1775 kunnioittaakseen siten tohtori Idmanin muisto-
toa", 12 isoa ja pientä hopeapikaria, 4 kullattua hopeapikaria, 2
punssikannua, 2 tinaista juomakannua, 2 hiottua kultareunaista
paloviinalasia, 4 viinilasia, 21 suurta viinilasia, 12 pienempää
viinilasia, 22 vielä pienempää viinilasia, 2 kultareunaista olut-
lasia, 14 hiottua olutlasia, 39 hiomatonta olutlasia ja lopuksi 204
olutputelia, mitkä todistanevat, että juomakekkereitä pidettiin
pappiloissakin.')

Minkälainen oli sen ajan muu pöytäkalusto? Veitsiä ja haa-
rukoita käytettiin silloin vain suurissa juhlissa. Tavallisesti oli-
vat ne kullakin vieraalla mukanaan, miehillä vyössä, naisilla
taskussa. Aterian jälkeen nuolttiin ne puhtaiksi ja pistettiin takai-
sin taskuun. Alkuaan olivat lusikat puisia tai luusta tehtyjä,
mutta vähitellen pääsivät hopealusikatkin varakkaissa karta-
noissa käytäntöön. Niinpä edellämainitussa pappilassa oli 4 tus.
puulusikoita, mutta niiden ohella 3½ tus. hopealusikoita, 29
hopeista teelusikkaa ja 1 kullattu ruokalusikka.

Mutta turhaa olisi ollut etsiä senaikaisesta juhlapöydästä-
kään haarukkaa. Sen asemesta käytettiin luonnon antamia viisi-
piikkisiä — käsiä. Haarukan historia ei ulotu kovinkaan pit-
källe; 1600-luvun lopulla tavataan niitä pohjoismaissa ensi ker-
ran, mutta olivat ne tällöin vielä arvokkaita, kuninkaiden hoveissa
ja rikkaiden aatelisten kartanoissa tavattavia ylellisyysesineitä
ja koristuksia. Huittisten pappilassakaan ei vielä 1790-luvulla
mainittu suuren lusikkamäärän ohessa olleen yhtään haaruk-
kaa.

Nykyään niin välttämättömiä esineitä kuin lautasia ei ollut
uuden ajan alussa. Jokainen otti ruokansa pöydän keskellä
olevasta yhteisestä suuresta vadista ja asetti sen pienelle tar-
jottimelle" (brikke), joka oli puusta tai hyvin usein myös kovasta
leivästä (broddiske). Aterian loputtua söi jokainen tuon „leipä-

') Kirkkoh. Idmanin peruluettelo (Suom. valt. ark.)

lautasensa".¹⁾ Mutta edellämainitun lautasliinan tultua käyttäntöön piti jokaisen saada itselleen myös oma lautasensa. Näiden esineiden kesken vallitsi yhtä suuri kirjavuus kuin juoma-astioihinkin nähden. Samassa juhlapöydässä nähtiin yhtäaikaan puu-, tina- ja porsliinilautasia, „leipätarjottimia", vateja y.m. Alkuaan ei ollut myös mitään eroa syvillä ja matalilla lautaslajeilla. Vasta 1700-luvun loppupuolella aletaan valmistaa syviä lautasia. Niinpä Huittisten pappilassa oli 12 puuvatia, 2 tus. pyökkilautasia, $5\frac{1}{2}$ tus. syviä tinalautasia, 6 tus. matalia tinalautasia, 4 tus. matalia tinavateja, $2\frac{1}{2}$ tus. matalia porsliinilautasia, 5 kpl. sinivalkoisia porsliinilautasia, $1\frac{1}{2}$ tus. syviä koristereunaisia porsliinilautasia, 35 valkoista lautasta ja 28 porsliinilautasta.²⁾

1700-luku oli maassamme pöytäkaluston uudistusaikaa. Uuksista aineista valmistetut entistä sirommat esineet tulevat käyttäntöön. Aluksi olivat ne aateliskartanoiden ylellisyysesineitä, mutta teollisuuden kehittymisen ja liikeyhteyden parantumisen y.m.s. tekijöiden aiheuttaman hinnanalennuksen vuoksi levisivät ne vähitellen varsinaisen rahvaankin keskuuteen.

IV. Elämä.

Tähän aikaan oli ihmisen turvallisuus paljon huonompi kuin nykyään. Hän joutui silloin alttiiksi monille sellaisille onnettomuuksille, jotka nyt ovat paremmin vältettävissä. Pitkälliset sodat tekivät varsinkin meidän maassamme tuhoisaa jälkeään muuttaen seudut erämaiksi, ja autiotaloja oli lukuisasti melkein pä joka pitäjässä. Sodan mukana kylvi rutto kauhua ja kuolemaa ympärilleen. Ehtimiseen sattuvat tulipalot saattoivat hävittää yhtäkkiä kokonaisen kylän. vieläpä kaupunginkin ihmisten ollessa voimattomia hillitsemään niiden raivoa. Näiden ohessa

¹⁾ Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden V. s. 178.

²⁾ Kirkkoh. Idmanin peruluettelo (Suom. valt. ark.)

oli myös nälänhätä silloin varsin tuttu vieras lisäten kärsimyksiä. Eipä siitä ylemmät säädytkään säästyneet. Sen ajan ihmiset olivat kuin suuria lapsia. Toisinaan kohtasi heitä kauhunajat, he kärsivät nälkää ja kurjuutta. Mutta onnen päivien koittaessa notkuivat pöydät ruuan ja juoman painosta ja laulut kajahtelivat ilon ollessa ylimmillään. Nykyajan velto elämä ja hienostelu olivat silloin tuntemattomia. Kaikkialla vallitsi rehevä elämänhalu. Kuka huoli huomisesta, sillä tulevaisuushan oli kuitenkin lopulta Luojan kädessä. Voimaa ja reippautta uhkui silloin ihmismieli.

Tämä tuli ehkä selvimmin näkyviin silloisissa juhlissa, joissa ylellisyys ruokien ja juomien suhteen meni äärimmäisyyteen asti. Merkkitapausten, vuotuisjuhlien, kihlajaisten, häiden ja hautajaisten, vieläpä kauppojen y.m.s. päättäjäisiksi pidettiin loistavia pitoja, komeita juhla-aterioita, joissa ei suinkaan herkuja säästetty. Tuon ajan syömingeillä ja juomingeilla oli alkuaan uskonnollinen luonne, ja tästä selviää osaksi se, miksi ne muodostuivat niin hillittömiksi. Ne juontavat alkunsa vanhoista uhrijuomingeista ja kristillisistä vuotuisjuhlista, ja senvuoksi niitä vielä uudella ajallakin pidettiin suuressa arvossa. Samaten kirkolliset käsitystavat vaikuttivat varmaan sangen suuresti ylellisyyteen. M.m. pyhä Ambrosius¹⁾ mainitsee teoksessaan „Velvollisuuksista“, kuinka kaunis ja jalo asia on vieraanvaraisuus. Se on suuri hyve, jota tulee osoittaa kaikille, köyhillekin. Tuhlaavaisuutta hän kyliä moitti, sillä „kaunista anteliaisuutta on pitää kohtuus kaikessa“. Nälänhädän tullen ei saa vierasta karkoittaa pois, vaan tulee seurata villieläinten esimerkkiä. Nekään eivät koskaan jätä poikasiaan. Näitä pyhän Ambrosiuksen neuvoja noudatettiin. Siis jo uskonnolliseltakin kannalta oli otollista kestitä vieraita mahdollisimman hyvin. Luonnollisten tarpeit-

¹⁾ Olaus Magnus: Historia om de Nordiska Folken III — ss. 183—185.

ten tyydyttäminen oli parasta, mitä ihminen silloin saattoi lähimmäiselleen tarjota.

Juhlien valmistamiseen pantiin suurta huolta. Jokaisessa herraskartanossa oli lukuisasti palvelijoita, kokkeja y.m., jotka useita päiviä aikaisemmin rupesivat ruokaa valmistamaan ja huoneita laittamaan juhla-asuun. V. 1810 Tyrvään rovastikunnassa, jossa oli aatelisia vain 79 ja muita säätyhenkilöitä 338 mainitaan olleen 56 seuraneitiä, 14 kokkia ja 3895 palvelijatarta. Samaten Porin rovastikunnassa, jossa oli aatelisia 96 ja muita säätyhenkilöitä 197, oli 26 seuraneitiä, 18 kokkia ja 3296 palvelijatarta.¹⁾ Seuraneitejä ja kokkeja oli yleensä vain herraskartanoissa. Niinpä Punkalaitumellakin, jossa oli 3 herraskartanoa, mainitaan olleen myös 3 seuraneitiä.

Vanhoista ajoista asti oli ollut käytännössä se tapa, että juhlapöydät sijaitsivat pitkin seiniä. Se johtui siitä, että tulisija oli muinaisajalla ollut keskellä tuvan lattiaa. Aterioitsijat istuivat seinään kiinnitetyillä penkeillä, siis pöydän seinänpuoleisella sivustalla, joten pöydän muut sivut olivat käyttämättä. Yhtenä syynä tällaiseen järjestelyyn oli sekin, kuten edellä on viitattu, että tuoleja ja muita siirrettäviä istuimia ei ollut. Mutta 1700-luvulla irtoistuinten tullessa käytäntöön voitiin sijoittautua pöydän kaikille sivuille.

Vieraiden saapuessa juhlatuloon kehoitti kokki heti jokaista erikseen ottamaan paikan. Tämä oli hänen hankalimpia velvollisuuksiaan, sillä sääntönä oli, että ei kenenkään pitänyt saada liian hyvää, mutia ei myöskään liian huonoa paikkaa. Senvuoksi oli sangen vaikeaa, usein mahdotontakin, sijoittaa kaikki vieraat niille paikoille, mitkä heitä miellyttivät. Ihmisethän ovat maailman alusta alkaen olleet enemmän tai vähemmän kunnianhimoisia. Voi sanoa, että koko juhlan onnistuminen riippui siitä, kuinka sopivasti kokki oli vieraat sijoittanut istumaan.

¹⁾ Böckerin kokoelma (Suom. valt. ark.)

Katolisen ajan lopulla istuivat miehet ja naiset usein samassa pöydässä. Tämä oli kyllä ristiriidassa sen seurasäännön kanssa, joka määräsi, että kummankin sukupuolen tuli istua eri pöydissä. Mutta tässä suhteessa otettiin vapauksia, ja siten olikin helpompi ratkaista tuo edellämainittu polttava istumakysymys. 1500-luvulla alettiin ajan uusista käsitystavoista huolimatta erottaa pukit lampaista. Se oli epäilemättä yhteydessä uskonpuhdistuksen kanssa, sillä Lutherin oppi vaikutti suuresti seuraelämän tapoihin. Sukupuolieroitus tuli yhä jyrkemmäksi. Tästä johtui juhlienkin aikana ankara kahtiajako eri pöytiin. Jos vieraiden luku oli suuri ja huoneita tarpeeksi, saattoivat miehet aterioida kokonaan toisessa huoneessa kuin naiset. Tuo jako oli muuten välttämätöntäkin, kun ottaa huomioon sen ajan seurustelun luonteen; t.s. silloiset meluisat tavat ja runsas väkijuomien käyttö vaikuttivat suurelta osalta kahtiajaon syntymisen. Huittisissa on muuten vieläkin aivan yleistä tuollainen vanhoilta ajoilta periytynyt eri sukupuolten eristäytyminen niin pidoissa kuin kirkossakin.

Ihmisillä oli siihen aikaan paljon parempi ruokahalu kuin nykyään. Arkioloissakin syötiin aivan uskomattomia määriä. Niinpä Huittisissa ruokailtiin 5 kertaa päivässä: aamulla klo 5 ja klo 9, klo 12 päivällä, klo 4 ja klo 9 iltapäivällä. Aamulla oltiin kyllä jo aikaisin jalkeilla, enimmäkseen klo 3, ja levolle mentiin klo 10 illalla. Ruokana arkioloissa oli hyvä ruisleipä, liha, suolainen silakka, siika, lohi, maito, juusto ja voi. Juomana käytettiin jauhokaljaa, juhla-ajoiksi valmistettiin sahtia.¹⁾

Juhla-aterioissa meni ylellisyys täällä niinkuin muuallakin äärimmäisyyksiin asti. Niinpä Carenius mainitsee: „Tässä pitäjässä on olemassa pahoja tapoja. Eräs sellainen on pitojen suuri ylellisyys. Vieraiden luvun tekee suureksi se, että sukulaisuus-

¹⁾ Carenius: *Academiskt Försök* — s. 48.

suhteet ovat sangen laajat. Häissä on harvoin vähemmän kuin 60, 80 tai 100 kutsuvierasta, joita 4—5 päivää kestitetään erikoiden ylellisesti varsinkin mitä tulee juomaan". Mutta huittislaiset huomasivat aikaa myöten tuon epäkohdan ja ryhtyivät sen poistamiseen. Niinpä edellämainituissa v. 1767 pidetyssä Huittisten pitäjänmiesten kokouksessa päätettiin pitojen ylellisyyttä rajoittaa. Mittapuuna oli ennenkaikkea niitten pituus. Esim. ristiäisiä ja hautajaisia sai viettää vain yhden päivän, ja niiden tuli loppua viimeistään kello 10 illalla. Jos joku viipyisi kauemmin, oli hänen maksettava yhden hopeataalarin sakko. Samaten oli isäntäväki saatettava edesvastuuseen. Vain omaisilla ja pitkämatkaisilla oli oikeus viipyä kauemmin. Tässä kokouksessa lausutaan luultavasti ensi kerran Huittisissa myös se ajatus, että olisi syytä lopettaa viinanjuonti, koska se „helposti ja huomauttamatta johtaa väärinkäyttöksiin ja tuo mukanaan turmiollisia seurauksia sekä henkisesti että ruumiillisesti niin yksityisen taloudessa kuin yhteiskunnassakin". Päätöksen mukaan voitiin aterian yhteydessä tarjota vain yksi viinaryyppy. Jos joku pyytäisi enemmän tai nauttisi sen aterioiden väliajoilla, oli hänen suoritettava kahden hopeataalarin sakko.¹⁾

Mutta 1600-luvulla ja vielä 1700-luvun alkupuolella ei ollut sellaisia ajanviettotapoja kuin nykyään. Silloin puuttuivat sanomalehdet ja kahvilatkin. Melkeinpä ainoana huvina ja ajan kuluna olivat väkijuomat, joita herraskartanoissakin nautittiin jo edellämainituista juoma-astioista päättäen oikein „Porvoon mitalla". Olutta ja viinaa myytiin joka kievarissa, sillä kapakka ja kievari merkitsivät jotenkin samaa. Matkailijoiden ravitsemiseen kuului sen ajan käsityksen mukaan ennen kaikkea runsas oluen ja paloviinan tarjoilu.²⁾ Vksinpä pappiloita käytettiin silloin kapakkoina. „Se, joka haluaa matkustaa pohjoismaissa ja

¹⁾ Huittisten kirkon arkisto (pitäjänkok. pöytäkirja).

²⁾ Suolahti: Suomen pappilat — s. 97.

haluaa syödä sekä juoda maan tavan mukaan, poiketkoon papin luo", neuvoa eräs saksalainen malkamiestään.¹⁾ Papit pitivät näet velvollisuutenaan juottaa matkustajille väkijuomia niin paljon kuin nämä sietivät; lähimmäisen kestitseminenhan kuului kristillisiin hyveisiin.

Yleisin juovutusjuoma oli olut, jota nautittiin kaikkina vuorokauden aikoina. Sitä juotiin aivan uskomattomia määriä. Tanskassa arveltiin, että jokainen täysikasvuinen ihminen tarvitsee päivittäin vähintään 6 „potteria" (potter = saviruukku; noin 1 litra) olutta. Tämä määrä oli pienin mahdollinen, koska sotilaatkin, joita ruokittiin tavallisesti huonosti, saivat tuon määrän.²⁾ Huovin ravinnoksi katsoi Kustaa Vaasa m.m. 10 tynn. olutta vuodessa.³⁾

Olut oli jokapäiväinen juoma, ja siksi sen valmistamiseen pantiinkin suurta huolta. Joka talossa tehtiin olutta, joka aateliskartanossa oli oma oluenpanijansa. Parhaimpana pidettiin kuitenkin saksalaista olutta, jota tuotiin runsaasti tänne Suomeen. Ulkomaisen oluenkäytön takia meni omasta maasta huomattavia rahasummia ja senvuoksi koetti hallitus kaikin tavoin suojella kotimaista tuotantoa. Juomatavaroiden maahankuljetukselle säädettiin monia esteitä, mutta kaikesta huolimatta, koska ulkomainen juoma oli parempaa, joi kuninkaasta alkaen koko kansa saksalaista olutta.

Toisena varsin tärkeänä juomana oli paloviina. Pohjoismaihin levisi tuo uusi juoma jo seuraavalla sataluvulla, mutta se esiintyi silloin vain apteekeissa lääkkeenä, jota nautittiin vähissä erin. Sitä todistavat vieläkin suomalainen sana „ryyppy", ruotsalainen „snaps" ja „sup" sekä tanskalainen „sopken". Tällä lääkkeellä luultiin olevan aivan yliluonnollisen parantava vaiku-

¹⁾ Troels-Lund: Dagligt Liv — s. 30.

²⁾ Troels-Lund: Dagligt Liv — s. 28.

³⁾ Suolahti: Suomen pappilat — s. 78.

tus kaikkiin mahdollisiin tauteihin, ja siksi se saikin komean nimen: „aqva vitae”. Mutta vähitellen rupesi lääke maistumaan hyvältä, ja koska viinasta saatiin kovempi humala ja nopeammin, kuin muista väkijuomista, oli seurauksena se, että sitä alettiin myös yhä yleisemmin käyttää suorastaan juoma-aineena. Jo 1600-luvun alussa oli paloviina suosittu juovutusjuoma niin talonpoikien kuin aatelistenkin keskuudessa. Huittisissa oli paloviinan väärinkäyttö varsin pahana tapana. „Sitä lisäsi suuresti se, että jokainen renki oli tottunut isännältään palkan lisäksi saamaan vuosittain 15—20 kappaa viinaviljaa”.¹⁾

Oluen ja viinan lisäksi juotiin myös muita aineita. Hansakauppiaat toivat luonnollisesti vain oman maansa tuotteita, saksalaista olutta, mutta hollantilaisten saadessa 1600-luvulla haltuunsa Itämeren kaupan tulee markkinoille uusi juovutusjuoma, viini. Tämä oli kuitenkin kallista, ja senvuoksi nähtiin sitä vain varakkaiden aatelisten juhlapöydissä.

Väkijuomien rinnalla nautittiin myös monenlaisia hedelmämehuja, joiden käytäntö kävi kuitenkin 1600-luvun kuluessa yhä harvinaisemmaksi. Mutta hyvämakeinen, ikivanha sima oli vielä sangen mieluista juoma, niin että joulunakin saattoi simalla täytetty kannu ilmestyä juhlapöydälle.

Sangen suosittuja olivat vielä monenlaiset sekoitusjuomat. Esim. oluen ja siman sekoituksesta sanottiin tulleen hyvä juoma, jos siihen oli sekoitettu lisäksi kanelia, kardemummaa, inkivääriä, muskottia ja paratiisinjyviä.²⁾ Tällaisten sekoitusjuomien valmistustaito näyttää 1700-luvun kuluessa tulleen yhä yleisemmäksi.

Tässä lienevätkin tulleet esille sen ajan tärkeimmät juomat, joita varsinkin herraskartanoissa nautittiin runsaasti. Mutta missä olivat sitten nykyajan tavallisimmat juomat, vesi ja maito? Siihen aikaan ei ollut kaupungeissa vesijohtoja ja kaivot pilaan-

¹⁾ Carenius: *Academiskt Försök* — s. 49.

²⁾ Troels-Lund: *Dagligt Liv i Norden* V s. 152.

tuivat kaikkialla vallitsevan likaisuuden tähden. Carenius mainitsee m.m. Huittisten kaivoista seuraavaa: „Kun kirkon seutu on alavaa ja savipohjaista maata, niin ei siellä ole kaivoissa hyvää vettä, vaan se on tavallisesti savista ja usein suolaista, koska asukkaat ovat kaataneet kaivoihinsa suolalaukkaa tappaak-sensa iilimadot. Tutkittaessa on huomattu, että jokivesi on ke-väisin ja talvisin paljon puhtaampaa ja parempaa kuin heidän kaivovetensä”.¹⁾ Loimijoessa on muuten tunnetusti likainen ja savinen vesi. Ei siis ihme, että vettä pidettiin vaarallisena juo-mana. Maitokaan ei kiihdyttävästi vaikuttavien väkijuomien takia päässyt oikeuksiinsa. Olut oli siihen aikaan veden, viini maidon asemessa.

Kun pohjoismainen sisu ja oluthaarikka pääsivät yhdessä temmeltämään, olivat seuraukset silminnähtävät. Juominkien jälkeen olivat lasipikarit ja saviruukut kappaleina, tinatuopit kuhmuilla ja puumaljat lattialla ympäri huonetta. Hallitsijoista asti mellastelivat juopottelijat niinkuin parhaat tappelijat. Aate-liset kartanoissaan noudattivat tarkoin hovin antamaa esimerk-kiä.

Kun me nykyään arvostelemme silloisia tapoja, on meidän mukauduttava kokonaan siihen aikaan, otettava huomioon sen ajan olosuhteet. Päihtymys arvosteltiin silloin vallan toisin kuin nykyään. Sitä ei pidetty suinkaan sopimattomana, vaan päin-vastoin oli ansiokasta esiintyä juopuneena. Miehen kunto mitat-tiin sen mukaan, kuinka monta pikaria hän jaksoi kallistaa tule-matta juovuksiin. Jos juhlavieraita ei saatu humalaan, tuli isäntä sangen huolestuneeksi.²⁾ Se, joka ei juomisesta pitänyt, oli narri, pelkuri ja tyhjäntoimittaja. Hän ei kelvannut mihinkään. Lyhyesti sanoen: juopumus katsottiin hyveeksi. Toiselta puolen oli elämä silloin sangen yksitoikkoista. Melkeinpä ainoana huvi-

¹⁾ Carenius: *Academiskt Försök* — s. 21.

²⁾ Troels-Lund: *Daglagt Liv i Norden* V s. 260.

tuksina arkisten askarten lomassa olivat juomingit ja juhla-ateriat. Siksi ne muodostuivatkin edelläkuvatun kaltaisiksi.

Mutta vähitellen alkavat tavat muuttua. 1700-luku on tässä käänteentekeväenä aikakautena. Syntyi uusi yleismaailmallinen sivistys, joka sai alkunsa Ranskan hovista. Ludvig XIV:n aikakauden hienojen rokokotapojen vaikutus alkaa tuntua pohjoismaissakin. Tähän sivistykseen kuuluu oleellisena osana myös uusien nautintoaineiden, kahvin, teen ja suklaan käyttö. Vilkastunut maailmankauppa teki nämä uudet juomat nopeasti tunnetuiksi.

Aluksi oli kahvi, samoinkuin viinakin, tullut käytäntöön lääkkeenä, jonka terveyttä tuottaviin ominaisuuksiin suuresti luotettiin. Tämä mainio juoma oli muka erikoisen suositeltava niille, joilla oli päänsärkyä; se edisti ruuansulatusta ja oli mainio laihdutuskeino. Mutta pian keksittiin kahvin haittojakin. Se tuotti unettomuutta ja ruokahalun puutetta, ja senvuoksi kahvin käyttöä alettiin vastustaa. Rahvas arvosteli tämän juoman vain ylhäisten keksinnöksi ja piti kahvinjuontia samanlaisena narri- maisuuden oireena kuin esim. hajuvedessä kylpemistä. Vieläpä tiedemiehet kirjoittivat kahvinkäyttöä vastaan. Prof. Kalm v. 1775 huomautti, kuinka esi-isät sotaretkilläänkin olivat tulleet toimeen ilman kahvipannuja ja teekattiloita. Vastustus meni lopulta niin pitkälle, että v. 1767 saatiin aikaan kahvikielto. Mutta tarkoitettua tulosta ei saavutettu. Kahvinkäyttö sai yhä suuremman vallan, niin että kolmen vuoden perästä oli tuo kielto kumottava.¹⁾ Vähitellen, mutta varmasti, syrjäytti kahvi 1700-luvulla oluen- ja viinanjuonnin tappeluineen ja raakuuksineen. Kapakojen sijalle alkoi ilmestyä kahviloita, joita alettiin käyttää samalla vähitellen ilmaantuvien sanomalehtienkin lukupaikkoina. Sinne riensi joutoväki hakemaan tyydytystä liehittely- ja seurusteluhalulleen.

¹⁾ Suolahti: Elämää Suomessa 1700-luvulla — s. 37.

Huittisiin nämä uudet nautintoaineet levisivät vasta 1700-luvun loppupuolella. Niinpä v. 1755 nautti koko pitäjässä kahvia, teetä ja suklaata ainoastaan luutnantti Gripenberg, kapteeni Tiesenhaisen ja rovasti Idman. Paloviinaa taas joivat kaikki aivan yleisesti. V. 1830 käytti Kokemäen pitäjässä, jonka väkiluku oli silloin 5024 henkeä, kahvia „ajoittain tai usein" 100 henkeä ja viiniä sekä rommia 60 henkeä.¹⁾ — Näiden uusien nautintoaineiden leviämistä todistavat varsin hyvin myöskin astiat. Niinpä Huittisten pappilassa oli 1790-luvulla 2 hopeista kahvimyllyä, 2 hopeista kahvikannua, 27 hopeista teelusikkaa, 1 tinainen teekannu, 1 tinainen kahvikannu, 1 teelasi, 2 kuparista kahvipannua, 1 tus. porsliinisia suklaakuppeja, 1 tus. punaisenvalkaita teekuppeja, 5 kpl. samoja sinisenvalkaita, 8 kpl. ruskeita ja 11 kpl. mustia ja valkaita teekuppeja, 1 porsliininen teekannu sekä 1 kermaastia.²⁾

Kahvi muuttui vähitellen ylellisyysjuomasta tutuksi, joka-päiväiseksi tarveaineeksi, joka alkoi levitä herraskartanoista rahvaan keskuuteen. 1800-luvun alkupuolella oli kahvi muuttumassa koko kansan juomaksi. Syönnin ja juonnin ohella tuli nyt ajatustenvaihto seurustelussa yhä tärkeämmäksi, ja nuo uudet nautintoaineet olivat suureksi osaksi aiheena entisten raakojen juopottelutilaisuuksien unhoittumiseen. Kahvi saapui uusien elintapojen, uuden herätyksen ja uuden virkeyden uskollisena seuralaisena.

Säätyläisten isänmaallinen velvollisuus oli olla muille esimerkinä. Sitä varten tuli heidän jo akatemioissa ja oppikouluissa saada siihen tarvittavia tietoja.

Niinpä seuraava tilasto osoittaa Huittisista lähteneiden opiskelijoiden lukumäärän 1700-luvun puolivälistä alkaen.

¹⁾ Ylellisyysvero- ja manttaaliluettelot (Suom. valt. ark.)

²⁾ Kirkkoh. Idmanin peruluettelo (Suom. valt. ark.)

Opiskelevia oli:

v. 1750 6	v. 1795 7
n 1751 9	„ 1800 13
„ 1754 7	„ 1805 6
„ 1757 2	„ 1815 5
„ 1760 5	„ 1820 2
„ 1769 4	„ 1830 2
„ 1772 4	„ 1835 2
„ 1775 10	„ 1840 1
„ 1780 7	„ 1845 1
„ 1790 4	„ 1850 5

Tämä tilasto ¹⁾ näyttää osoittavan sitä, että opiskelevien lukumäärä olisi ollut vv. 1750—1815 suurempi kuin mainittujen vuosien jälkeen.

Koulukaupunkeina oli huittislaisilla ennen kaikkea Pori ja Turku. Huittinen, Punkalaidun ja Loimaa muodostivat oman erikoislaatuisen vyöhykkeen Porin koulualuetta. Loimaan taloudelliset intressit suuntautuivat kuitenkin yhä enemmän Turkuun, joka oli lähempänä kuin Pori ja tarjosi sitäpaitsi maalaistuotteille suuremman menekin. Luonnollisesti veti näinollen Turku Loimaata puoleensa myös maan hallinnollisena ja sivistyksellisenä keskuksena enemmän kuin oman maakunnan pääkaupunki, joskin etupäässä taloudelliset tekijät lienevät vaikuttaneet siihen, että pitäjä on 1700-luvulla miltei kokonaan kääntynyt Turkuun poikiaan opinteille lähettäessään. Huittisten kouluuttamisharrastuksissa huomataan sama kehityskulku kuin Loimaalla joskaan ei yhtä selvästi ja yhtä varhain. Niinpä on Huittisista Porin koulussa vielä ison vihan jälkeen suunnilleen yhtä paljon poikia kuin Ala-Satakunnan väkirikkaimmista pitäjistä. Niinpä

¹⁾ Kovasti G. V. Stenrosin tutkimuksen mukaan.

v. 1732 käy mainittua koulua 10 poikaa ja ajanjaksona 1738—1842 kaikkiaan 88. Mutta se seikka, että maantuotteet, joita Huittisista liikenä myytäväksi enemmän kuin monesta muusta pitäjstä, aiheutti, että täältäkin oltiin mieluummin tekemisissä Turun kanssa, huolimatta siitä, että matka Turkuun on huomattavasti pitempi.

Mitä tulee oppilasten sosialiseen syntyperään, väittää Rudenschöld Porin koulua käyvän enimmäkseen talonpoikien ja sotilaiden lapsia, jotka joko köyhyys tai vastenmielisyys työhön vei opintielle. Totta lieneekin, että aateli hyljeksi trivialikouluja ja kymnaaseja enemmän kuin meidän päivinämme ylemmät yhteiskuntaluokat kansakoulua. Sotilasalaa näet pidettiin aatelin varsinaisena virkaaurana. Papisto taas näyttää melkein säännöllisesti kouluuttaneen poikansa Porissa. Niinpä tapaamme Porin koulussa Huittisista vv. 1722—1843 kaikkiaan 15 papin poikaa. Viimemainittu pitää paikkansa myös virkamiesten lapsiin nähden, joista Huittisista käy koulua Porissa kaikkiaan 7.

Nämä opintielle lähteneet kylvivät palattuaan saamiaan tietoja ympäristöönsä ja vaikutusvaltaisina saivat toisetkin innostumaan uudistuksiin. Opiskelijoista olivat varsin useat lähtöisin pitäjän herraskartanoista. Niinpä Takkulan kartanosta oli syntyisin Tyrvään kappalainen Henrik Takku, joka v. 1689 tuli Punkalaitumen kirkkoherraksi ja hänen veljensä Matti Takku, joka kuoli täällä pitäjän apulaisena v. 1697. Huittisten lapsia oli myös Nanhian Juuselasta Daniel Laurinpojan ja vaimonsa Maria Tanelintytär Takun poika Daniel Idman, joka oltuaan Kaarle XII:n aikana sotapappina, nimitettiin tänne kirkkoherraksi v. 1719. Erittäin tyydyttävällä tavalla osasi hän järjestää ison vihan tuottamia sekavia oloja ja palauttaa järjestystä, vieläpä aikaansaada edistystäkin, josta syystä kansa häneen suuresti luotti ja häntä rakasti. Huittisista oli lähtöisin myös Ruotsin merisankari Tuomas von Rajalin, joka syntyi Raijalan Heikkilässä v. 1674. Hän

palveli ensin tavallisena merimiehenä Itä- ja Pohjanmerellä, mutta kohosi lopulta Ruotsin sotalaivaston vara-amiraaliksi ja osoitti suurta uljuutta useissa ison vihan meritaisteluissa. Rauhan aikana kirjoitti hän kaksi tarpeellista kirjaakin, toisen purjehduksesta ja toisen laivanrakentamisesta. 'Näistä esimerkeistä jo käy ilmi, että Huittisista lähti 1700-luvulla varsin paljon opiskelijoita, joista joku kohosi huomattavaankin asemaan. Näiden antamia tietoja ja vaikutteita ei ole pieneksi arvioitava. Ankaraa oli silloin koulunkäynti, mutta suomalaisella sisulla pyrkivät opiskelijat eteenpäin, ja useat virikamiehiksi päästyään tekivät voitavansa omain asuinpaikkainsa ja koko kansansa hyväksi.

V. Alustalaiset.

Mutta ilman erästä varsin tärkeätä apulähdettä olisi herraskartanoiden edelläkuvatun kaltainen ylellinen elämä käynyt varmaan vaikeaksi, ilman apulähdettä, joka oli kieltämättä niiden maatalouden tärkeimpänä tukena. Se oli torpparilaitos. Jokaisella herraskartanolla oli näet alustalaisia, joiden velvollisuus oli joko suorittaa veroja, s.o. osan pelto- ja karjantuotteitansa, antaa työvoimaa t.s. tehdä määrätty päivätyömäärä vuodessa tai sitten harjottaa kartanon mailla uudisviljelystä. Päätilan läheisille takamaille rupesi syntymään torppia, jotka olivat usein säterin vapaapenikulman sisäpuolella. Etupäässä juuri alustalaiset raivasivat karuja maita pelloiksi, soita ja nevoja niityiksi, ja pal-kaksi saivat siitä ainoastaan verovapausvuosia; muussa tapauksessa täytyi niiden heti tiluksen saatuaan ruveta suorittamaan kartanolle päivätöitä ja veroja. Näillä viimeksimainitun luontoisilla torpilla oli sangen alhainen manttaali, $\frac{1}{4}$ ja sitäkin pienempi, ja niiden suorittamat verot ja muut rasitukset olivat monenmuotoisia. Katsaus niihin on varsin mielenkiintoinen.

Pohjaverona oli n.s. maavero, joka maksettiin sopimusve-

rona. Se jakaantui kahteen osaan, vilja- ja voiveroon, joista ensinmainittu oli yleisempi. Viljaveron suuruutena oli usein kylvömäärä. Toisen tärkeän ryhmän muodosti alustalaistiluksille sijoitetusta kartanon karjasta suoritettava karjavero. Lehmistä, lampaista sekä vuohista ja hanhista y.m. oli näet päätilalle maksettava erityinen korvaus karjassa ja karjantuotteissa. Ensinmainittu, n.s. teurastusvero, oli alkuaan jakovero. Karjan kasvu oli jaettava omistajan ja ruokkijan kesken. Karjantuotteista maksettiin tavallisesti 1 leiviskä voita lehmää kohti ja 1 naula villoja lammasta kohti vuodessa. Muita veromuotoja oli vielä varsin paljon ja se, mitä kukin alustalainen joutui maksamaan, riippui luonnolisesti siitä, mitä hänen tiluksensa kykeni suorittamaan. Niinpä mainittakoon kinkerivero, kyytivero, terva-vero ja kalavero. Esim. Kokemäellä maksoivat alustalaiset siika-veron.¹⁾

Kun joka kartanossa eri torpparit suorittivat näin monenlaisia veroja, voi käsittää, kuinka suuri merkitys tällä seikalla oli päätilan taloudelle. Niinpä, kun Takkulan kartanossa, jonka omisti 1700-luvun lopulla Huittisten kirkkoherra Idman, hänen kuolemansa jälkeen tehtiin perinnönjako, sai leski nauttia m.m. Moision, Risoniemen ja Vuorion torpista joka vuosi kustakin erikseen 16 tynn. rukiita, 9 tynn. ohria, 1 tynn. 15 kapp. kauroja, 1 tynn. herneitä, 1½ tapporaavasta ja 9 kaupunkimatkaa. Samaten Erkkilän tilaa, joka kuului myös Idmanille, viljeli kaksi talonpoikaa, jotka suorittivat vuosittain 5 tynnyriä rukiita, 2 tynn. ohria, 20 kapp. herneitä, 2 tynn. kauroja, 1 tapporaavaan, 3 aamia heiniä, 10 syltä halkoja ja 7 kaupunkimatkaa. Idmanille niinikään kuuluvat Kennin, Kuckisten ja Snickan tilat suorittivat 4 tynn. rukiita, 2 tynn. ohria, 1 tynn. kauroja, 1 tapporaavaan ja 4 aamia heiniä.²⁾

¹⁾ V. Voionmaa: Piirteitä aatelin maataloudesta — ss. 47—50.

²⁾ Kirkkoh. Idmanin peruluettelo (Suom. valt. ark.)

Mutta aina eivät torpparit jaksaneetkaan suorittaa kaikkia rasiuksia. Niinpä Kuckinen määrättiin v. 1790 antamaan päätilalleen maksamattomina veroina: 1 tynn. rukiita, 1 tynn. ohria, $\frac{1}{2}$ tapporaavasta ja 1 lampaan; torppari Tapani $2\frac{1}{2}$ tynn. rukiita, $\frac{1}{2}$ tynn. ohria, $7\frac{1}{2}$ kapp. herneitä ja 2 leiv. lankaa; torppari Heikki Renganvarpa 5 leiv. voita, 1 tynn. rukiita, 20 kapp. ohria ja 15 kapp. kauroja sekä torppari Nockala vv. 1787—88 ja —89 maksamatta jättämänsä verot.¹⁾

Herraskartanoilla oli myös paljon torppia, jotka eivät suorittaneet verojaan luonnontuotteissa, vaan tekivät yksinomaan tai muiden rasiusten ohella päivätöitä. Jo keskiajalla oli päivätyölaitos tullut Euroopassa yleiseksi, ja 1600-luvun alussa levisi se meidänkin maahamme, ensiksi itä-suomalaisiin herraskartanoihin ja sieltä seuraavan vuosisadan kuluessa nopeasti muualle. Se työvoima, jota herraskartanoiden kehittynyt suurviljelys tarvitsi, hankittiin etupäässä juuri torpparien työpäivistä, ja näinollen oli alustalaisilla sangen tärkeä sija päätilojensa työtarpeen tyydyttämisessä. Usein saattoivat torpat kokonaan hoitaa kartanon viljelykset, toisinaan mainitaan palkollisia käytetyn apuna, mutta harvoin yksinomaan jälkimmäisiä.

1700-luvun kuluessa kävivät kartanoiden vaatimukset päivätyöiden suorittamisessa yhä kohtuuttomammiksi, niin että ruvettiin vaatimaan ylimääräisiäkin päivätöitä ja työrasitus muutettiin siten, että se oli tehtävä kesän kiireimpänä aikana. Kilvan alkoivat kartanot perustaa tiluksilleen näitä suurta hyötyä tuottavia torppia, ja kehitys kävi siihen suuntaan, että entisiäkin alustalaistiloja alettiin yhä enemmän muuttaa päivätyötorpiksi. Takkulan kartanolla oli esim. Moisio, Roponiemen, Vuorion, Mäkelän, Tapanin, Skrytärin, Rekikosken, Salopään ja Kirandin torpat, joista suoritettiin sekä veroja että päivätöitä.²⁾ Samaten

¹⁾ Kirkkoh. Idmanin peruluettelo (Suom. valt. ark.)

²⁾ Kirkkoh. Idmanin peruluettelo (Suom. valt. ark.)

kustakin edellämainitusta Idmanin omistamasta torpasta suoritettiin 96 päivätyötä vuodessa. Kauniaisten¹⁾ kartanossa, joka perusti ensimmäisen torppansa v. 1760, oli niitä 5 vuotta myöhemmin jo 6. Kaikki olivat tällöin vielä itsenäisiä ja nauttivat vapausvuosia, mutta jo seuraavana vuonna torppien lukumäärä kaksinkertaistui, ja v. 1772 oli niitä kokonaista 22, joista useimmat päivätyötorppia. Niissä olevien alustalaisten väenlisäys oli seuraava:

v. 1766 —	44 henkeä
„ 1767 -	120 „
„ 1768 -	144 „
„ 1780 -	172 „

Osotteeksi siitä, mitä nämä alustalaiset saivat aikaan, mainittakoon, että ne rakensivat 1700-luvun loppupuolella Kauniaisten kartanolle 23 tupaa ja pirttiä, 12 saunaa, 41 aittaa, 7 tallia, 34 navettaa, 26 rehulatoa, 12 riihtä, 14 paistinhuonetta ja 95 heinälatoja eli yhteensä 269 huonetta.²⁾

Kun torpparit tyydyttivät suureksi osaksi herraskartanoiden vieraan työvoiman tarpeen ja suorittivat suurimman osan kartanon maanviljelyksestäkin, oli luonnollisesti kartanon edun mukaista pitää huolta siitä, että torppareilla itsellään ei olisi paljon viljelystä, karjaa y.m.s., jotta he helpommin ennättäisivät tulla tarvittaessa työhön päättilalle. Päivätyötorppareilla olikin vain pieni peltotilkka ja heinämaata vain niin paljon, että se hädin tuskin riitti muutamalle lehmälle ja lampaalle. Esim. Takkulan torpista oli Risoniemessä, Moisiossa ja Mäkelässä karjaa vain 3 lehmää ja 4 lammasta, Skrytärissä ja Rekikoskella 1 lehmä.³⁾

¹⁾ Kauniaisten kartano sijaitsee Kuloveden rannalla, 30 km. Tampereelta, Tyrvään rovastikunnassa.

²⁾ Herrgårdar i Finland Satakunda II — s. 45.

³⁾ Kirkkoh. Idmanin peruluettelo (Suom. valt. ark.)

Herraskartanoilla oli niin suuret edut torpistaan, että ne kilvan perustivat niitä alueilleen, eivätkä tahtoneet mitenkään näistä hyötyä tuottavista alustalaisistaan luopua. Torpparien huimaavaa lisäystä koko maassa osoittaa seuraava tilasto¹⁾:

Vuosi	Torppareita Koko maassa	Torppareita Varsinais-Suomessa
1728	1064	203
1738	2149	386
1747	2770	521
1767	8799	1166
1805	25394	2659

Sen mukaan oli torpparien lukumäärä maassamme v:sta 1782 v:een 1805 kasvanut noin 25-kertaiseksi ja vuosisadan loppupuoliskolla v:sta 1767 v:een 1805 oli kasvu tavattoman suuri. Varsinais-Suomessa lisäys oli seuraava:

Vuosi	Prosentti	Lisääntyminen
1728-1738	90,8%	183
1738-1747	35,0%	135
1747-1767	123,8%	645
1767-1805	128,0%	1493
1728-1805		2456

Kun vertaa tätä edelliseen, koko maata käsittävään tilastoon, voi tehdä sen havainnon, että Varsinais-Suomessa torpparien luku kasvoi sittenkin hitaammin kuin koko maassa yleensä.²⁾

Torppien perustamista ei hallituskaan estänyt, vaan päinvastoin saivat kartanot niille erioikeuksiakin: torpat vapautettiin veroista ja päivätyötorppien perustaminen kiellettiin talonpojilta, jotka siis tässäkin olivat alkaneet seurata herraskartanoiden esimerkkiä. Torpparilaitos muodostui uutisasutussys-

¹⁾ E. Gylling: Suomen torpparilaitoksen kehityksen pääpiirteet — s. 212.

²⁾ Satakunnasta ei tätä tilastoa olemassa.

teemiksi ja ennenkaikkea suurviljelyksen työsystemiksi. 1700-luvulla se esiintyikin melkein yksinomaan päivätyölaitoksen muodossa.

VI. Varallisuus.

Herraskartanoiden varallisuus näyttää ensi silmäykseltä olleen varsin tyydyttävä. Siihen aikaan katsottiin taloa varakkaaksi, jos sen aitat olivat täynnä viljaa. Omaisuus oli näet useimmiten sijoitettu suurimmaksi osaksi viljavarastoihin, joita kartanot hyvinä vuosina kokoilivat ja säästelivät tulevien nälkävuosien varalle lainatakseen sitten viljaa korkeata korkoa vastaan tarvitseville. Niinpä Huittisten pappilasta 1780-luvulla myytiin m.m. Hämeenlinnan kruununmakasiiniin suuret määrät leipää, heiniä, olkia ja kauroja. Rukiita oli tässä pappilassa v. 1790 40 tynn. 10 kapp. omasta pellostasta ja 110 tynn. 10 kapp. Takulan maista, jotka silloin omisti rovasti Idman. Jauhoina oli rukiita 82 tynn. 25 kapp. Ohria taas oli jyvänä 34 tynn. 2 kapp. ja jauhoina 10 kapp. ¹⁾ Viljaa lainattiin velkakirjaa tai pantteja vastaan ja lainaajina olivat pitkät sarjat pitäjän talonpoikia ja naapuriseutujen herrasväkeäkin. Suurempia lainoja vastaan sai lainanantaja kiinnityksiä maataloihin. Niinpä Huittisten rovasti Idman oli koonnut itselleen 2 rustitilaa aputiloineen ja lukuisine torppineen sekä 4 muuta tilaa omassa pitäjässä sekä 6 rälssitaloa Pöytyällä. Peltoa oli yhteensä 388 tynn. alaa ja niit-tyä 1241 tynn. alaa.¹⁾

Muukin omaisuus käsitti parhaasta päästä vain alkeellisia ruumiin tarpeita tyydyttäviä tavaroita: vaatteita, keittiö- ja pöytäastioita, huonekaluja y.m.s., ja näihin rikkauden lisä-ntyessä tuhlatiin 1700-luvulla suuria rahamääriä. Herraskarta-

¹⁾ Kirkkoh. Idmanin peruluettelo (Suom. valt. ark.)

noihimme tuli maallisen komeuden harrastusta. Selvästi on tällöin huomattavissa suurta ylellisyyttä vaatetuksessa, pöytäkalustossa, huoneitten sisustuksessa y.m.¹⁾)

Mutta kun lähtee lähemmin herraskartanoiden todellista varallisuutta tarkastelemaan t.s. kun kääntää taulun toisen puolen s.o. ottaa huomioon velat y.m. kulut, huomaakin suuresti pettyneensä. Velkoja oli useasti enemmän kuin omaisuutta. Silloin elettiin kädestä suuhun vuotuistulojen varassa. Säästöt, milloin niitä oli, sijoitettiin ylellisyyksesineisiin, t.s. tavaraan, joka ei mitään tuottanut, mutta jonka tavara-arvo yleismaailmallisten hintasuhteiden vuoksi oli vähitellen alenemassa. Niinpä rovasti Idmannin perhe omisti 2 jalokivisormusta, jalokivikorvarenkaat ja jalokivisen kaulaketjun, 2 kultaista kaulakoristetta, 6 kultasormusta ja pienen kultaisen tarjottimen.

Kartanoissa oli lisäksi paljon kuluttajia: suuret lapsilaumat, paljon palkollisia ja vieraita. Tuollainen taloustapa ei ollut omiaan synnyttämään säästöjä. Tuotantokeinot olivat alkeellisia, eikä niiden parantamista vielä 1700-luvun alkupuolella saannottavasti ajateltukaan. Huolettoman elintavan huippuna oli vieraanvaraisuus. Pidettiin luonnollisena, että omasta ylijäämästä annettiin muille, mutta samalla oltiin myös tietoisia siitä, että hädän tullen voitaisiin vedota toisten avuliaisuuteen. Tämän katsantotavan mukaan lainailtiin oikealle ja vasemmalle, mutta myös itse tarpeen tullen käytettiin sitä apuna. Luoton käyttö tuli 1700-luvun kuluessa yhä yleisemmäksi.¹⁾)

Esim. Huittisissa oli rovasti Idmanin kuolinpesä v. 1790 velkaa seuraaville henkilöille:

Maanmittari Nils Hedengrenille 1785 $\frac{3}{4}$ päivätyn
laskun mukaan 10 taalaria

¹⁾ Suolahti: Säätykierto ja varallisuussuhteet Suomen papiston keskuudessa 1700-luvulla. Hist. ark. XXV. s. 8.

Samalle 1785 ³⁰ / ₁₁ päiv. laskun mukaan.	10 taalaria
Kapteeni Daniel Tollet'ille 1771 ⁴ / ₁₂ päivätyn velka-	
kirjan mukaan.	53 „
Herra Nils Gaddingille 1775 ²⁵ / ₉ päivätyn velka-	
kirjan mukaan.	10,,
Rovasti Helsingbergille (omatakaus).	444,,
Kersantti Carl Henrik Wialénille 1789 ²³ / ₅ päiv. las-	
kun mukaan.	12,,
Rehtori Scholelle Hämeenlinnassa 1786 ²³ / ₇ päiv.	
laskun mukaan.	12 „
Tuomari Bankenille rovasti Idmanin apen rovasti	
GustafRothoviuksenant.velkakirjanmukaan ¹⁾	16,,

Karkun kirkkoherra Asp jäi myös kuoltuaan velkaa m.m. kauppias Jacob Elfvingille, kauppias Steffanille ja kultaseppä Törnqvistille, jotka kaikki olivat Turusta.²⁾

Kuten edellisestä varsin hyvin näkyy, jäivät lainat vuosikau-
siksi maksamatta. Usein niitä annettiin „tutun kaupalla” ilman
kirjallista sitoumusta. Herraskartanoille oli varsin tärkeätä, että
niillä oli läheiset suhteet kaupunkilaisporvariston kanssa, joille
ne myivät suuren osan maalaistuotteistaan. Läheisistä kaupun-
geista ostivat ne tavaroita ja useasti velkaantuivat kauppiaille.
Kalliita ylellisyysesineitä teetettiin ammattimiehille, joiden saa-
tavat jäivät vuosikausiksi maksamatta.

Talonpoikaistilojen ja herraskartanoiden välinen vuorovai-
kutukset kävi 1700-luvulla yhä läheisemmäksi. Alkuperäinen yh-
teenkuuluvaisuuden tunne oli sataluvun kuluessa jalostunut tie-
toiseksi ihmisrakkaudeksi ja isänmaalliseksi yhteishyvän tavoit-
tamiseksi. Kuten olemme nähneet, alkoivat kartanot mainitun
sataluvun kuluessa harrastaa yhä enemmän niin maataloudellisia

¹⁾ Kirkkoh. Idmanin peruluettelo (Suom. valt. ark.)

²⁾ Kirkkoh. Aspin peruluettelo (Suom. valt. ark.)

uudistuksia, tuotantokeinojen parantamista, uusien viljelystapojen, viljakasvien ja työaseitten avulla kuin muitakin sivistyspyrkimyksiä, joihin niiden haltijat, aatelisherrat, upseerit, papit y.m. olivat tutustuneet, nähneet parempia olosuhteita ja kehitystä muualla, kuulleet niistä puhuttavan ja myöhemmin itse kirjoista niistä lukeneet. Kartanoiden sijaitessa tavallisesti pitäjän keskustassa olivat ne läheisessä vuorovaikutuksessa talonpoikaistilojen kanssa, ja siten joutuivat ne levittämään uusia tapojaan varsinaisen kansan keskuuteen; niistä ottivat muut oppia. Valitettavasti eivät niiden antamat vaikutteet aina olleet esimerkiksi kelpaavia, mutta kuitenkin on toiselta puolen herraskartanoillemme niin Huittisissa kuin muuallakin annettava täysi tunnustus siitä, että ne ovat omalla esimerkillään suuresti vaikuttaneet maamme kehitykseen niin sivistyksellisellä kuin elinkeinoelämänkin alalla.

Eeva Hermonen

Satakuntalainen velli.

Kotien ja paikkakuntien oleellisiin erikoisominaisuuksiin kuuluu myöskin ruoka. Kullakin perheellä on tämä elämämme jokapäiväinen välttämättömyys järjestetty omalla tavallaan. Ja myöskin kullakin paikkakunnalla on omat omituiset ruokalajinsa ja ruokailutapansa. Kuka suomalainen ei esim. olisi kuullut puhuttavan Karjalan piiraista tai savolaisten kalakukoista? Itä-Suomen puheliaat herkkusuut kuuluttavat paraitten antimiensä mainetta ympäri maailman. Mutta meilläkin, ala-satakuntalaisilla on kotoinen ruokalaji, oman pellon viljasta valmistettu, jonka ei tarvitse hävetä minkään suomalaisen keittotaidon tuotteen rinnalla, vaikka olemme siitä kainosti vaienneet. Ehkä olemme vielä epä-isänmaallisesti pyytäneet vierailtamme anteeksikin, että meillä on tarjottavana vain tätä kotivelliä. Mutta tälle kannalle eivät asiat saisi jäädä. Satakuntalainen pitovelli on unhoon joutumasta pelastettava ja vanhaan maineeseensa kohotettava. Tätä silmällä pitäen on allekirjoittanut vaatimatoman tutkielmansa laatinut toivoen, että muutkin vellialueen ihmiset muistaisivat, mitä heidän velvollisuuksiinsa kuuluu vanhojen kotoisten ruokailutapojen vaalijoina ja kunniassa pitäjinä.

Kysymyksessä on isoista ohraryyneistä kuorimattomaan maitoon keitetty pitovelli eli, niinkuin sitä useimmiten nykyään kutsutaan, pitopuuro. Tätä satakuntalaista juhlamokaa on käytetty ja käytetään paljon vieläkin hää-, hautajais-, kinkeri- ja talkookesteissä y.m. ruokapidoissa sekä kotoisissa oloissa jouluna ja uutena vuotena. — Yleensä sitä ennen vanhaan pidettiin parhaana, mitä talo ruuan puolta saattoi vierailleen tarjota. Viime aikoina on pitovelliä myöskin alettu keittää monenlaisissa juhlissa myytäväksi, niinkuin esim. lähetys-, maanviljelys- ja laulujuhliissa niillä seuduin, missä mainittu ruoka muutenkin tunnetaan. Ja hyvin se tavallisesti tekeekin kauppansa.

Pitovellialue ei alunpitäenkään liene ollut varsin laaja, ja viime vuosikymmeninä on se arveluttavassa määrässä näyttänyt rupeavan pienenemään. Niinpä esim. ymmärsin ruustinna Hilda Paasikosken allekirjoittaneelle antaman tiedonannon niin, että Pyhämaassa, Pyhärannassa ja Uudellakirkolla hänen lapsena ja nuorena ollessaan käytettiin ohrasta valmistettua pitopuuroa. Mutta Puntarin emäntä kirjoittaa sen tavan Pyhärannassa ja Pyhämaassa nyt „menneen tykkänään pois, vaikka aikaisemmin on kyllä ollut." Ja Uudeltakirkolta kirjoittaa Männäisten emäntä: „Pitoruuat yleensä samat kuin Eurassa, mutta vellii ei käytetä muuta kuin korkeintaan minun ollessani emäntänä." Säkylässäkin lienee pitovelli väistynyt tai on väistymässä syrjään. Raumalainen peltiseppä Emil Nurmi (noin 40-vuotias Säkylässä kasvanut) kertoi muitten kylän poikasten kanssa lapsena käyneensä talkoojuhlissa „vellua" pyytelemässä, ja oli se ohraryyneistä keitettyä, juuri kysymyksessä olevaa pitovelliä. Tänä syksynä ilmoittaa kuitenkin opettaja Toivo Laaksonen Säkylän Kolvaasta: „Pidoissa käytetään riisipuuroa, ei ohraa." Samoin saattaa olla käynyt muissakin pitäjissä. On siis meillä täysi syy kiinnittää satakuntalaisten huomiota asiaan, jos mielimme pelastaa kansallisen juhlaruokamme unhoon joutumasta.

Ikäväkseni täytyy minun heti alussa tunnustaa, etten ole ollut tilaisuudessa tutustumaan minulle outojen pitäjien pitovellikysymykseen niin tarkoin kuin olisin halunnut, vaan olen saanut tyytyä vain muutamiin hajanaisiin tietoihin, joita tutut ja tuntemattomat ystävällisesti ovat antaneet. Siksipä ylen epäröiden ryhdyn tässä luettelemaan pitovellialueeseen kuuluvia pitäjiä, mutta teen sen kuitenkin toivoen, että puheen asiat paranevat ja erehdykset, kun niitä sattuu, korjataan ja suodaan anteeksi. Selvyyden vuoksi tulkoon tiedonantajän nimi mainituksi pitäjän yhteydessä.

Itse olen syönyt pitovelliä seuraavissa pitäjissä, joissa myös tiedän sen vielä olevan yleisesti käytännössä, nimittäin: *Luvialla, Eurajoella, Eurassa, Kiukaisissa, Kokemäellä, Harjavallassa ja Nakkilassa.* *Rauman maaseurakunnasta* toteaa opettajatar Maija Länsiö saman. Hänen äitinsä on siellä nuorempana ollut lukupitoja valmistamassa eli „säälimässä" ja sanoo „vellingin" keiton pannun alulle jo edellisenä päivänä. *Lapissa* tietää Mandi Lyytinen entisenä nimismiehen rouvana ohravellin olleen yleisen pitoruuan. Toimenkin aivan tuore tieto minulla on Lapista. Kun tänä syksynä Kullanperän Karilla vietettiin kultahäitä, ja rouva Aino Honkavaara (syntyisin Savosta) ensi kertaa elämässään oli ala-satakuntalaisissa pidoissa, kuului hänen loppuarvostelunsa pitoruuista: „velli minusta oli parasta." Samaa herkkua on *Ulvilassa* pidoissa syönyt emäntä Anna Holmberg, *Noormarkussa* opettajatar Elina Jokinen, *Ahlaisissa* neiti Signe Träskelin ja *Porin maaseurakunnassa* rouva Fanni Linnamaa. „*Köyliössä*", kirjoittaa maisteri Anni Vinnari, „käytettiin minun nuoruudessani pitopuuroa, joka oli keltaiseksi keitetty ohraryyneistä eheään maitoon ilman jauhosuurusta." *Laitilalaisten* ainaisesta „vellingin" syönnistä sanoo maisteri Mandi Eskola naapuripitäjäläisten tekvän ihan pilkkaa. Hänen tietämänsä mukaan kuuluu myöskin *Honkilahti* velli-alueeseen. Samaa sanoi Suoniemen Lepoko-

din johtajatar neiti Lukkala. *Hinnerjoelta* on minulla vanha tieto 1870-luvulta, äitini nuoruuden ajoilta. Kiukaisten nuorisoa oli siellä häissä. Syötiin kuten tavallista pitkien pöytien ääressä. Mutta sen sijaan että Kiukaisissa yhteisen vadin käydessä tyhjäksi se vaihdettiin toiseen täysinäiseen, tuli Hinnerjoella edeskäypä ja kaataa hulautti velliä isosta kulhosta vaillinaiseksi käyneisiin vateihin. Tämä huvitti kiukaislaisia niin, että kun teko uudistettiin heidän kohdallaan, yksi seurasta pyrskähti isoon nauruun. Siitä tuli myöhemmin kotona miltei sananparsii: kun velli hulahti, niin Vihtori tyrskähti. *Säkylästä*, *Uudeltakirkolta*, *Pyhärannasta* ja *Pyhämäasta* tuli jo aikaisemmin mainittua. *Kodisjoelta* en ole keltään saanut suoranaisia tietoja. Rouva Maria Laaksonen Raumalta vain arveli, että sekin kuuluisi velli-alueeseen. Itse olen samaa mieltä, koskapa Kodisjoki joka puolelta on vellipitäjien ympäröimä. *Yläneelläkin* käytetään ohraista pitovelliä Euran meijerikkö neiti Peltolan tietämän mukaan, joka on sieltä kotoisin, mutta lauantai-iltaisii syödään jotakin puuroa. Jos näin tosiaankin on asian laita, muodostaa Yläne poikkeuksen velli-alueen tavallisesta tavasta nimittäin siitä, että ohrainen pitovelli ja ohraryyneistä ohrajauhoilla suurustaen keitetty lauvantaivelli käytännössä kulkevat rinnan toistensa kanssa.

Alastarolta kirjoittaa ruustinna Mäkinen: „Pidoissa useimmiten käytetään riisipuuroa, harvoin ohraryyneistä." Huittisissa sanoo hän pari vuotta sitten hopeahäissä saaneensa satakuntalaista, isoryynistä ohrapuuroa. Mutta allekirjoittanut on v. 1916 Huittisten pidoissa syönyt riisipuuroa, ja olisin minä äsken mainitun lauvantaivellin käytön perustalla sitä mieltä, että niin Alastaro kuin Huittinen ja Kauvatsakin kuuluisivat samoihin rajapitäjiin kuin esim. Punkalaidun, jossa Einolan vanhan emännän tietämän mukaan isoryynistä, ohraista pitopuuroa ja lauvantaivelliä keittävät vain muualta päin muuttaneet. Tai olisikohan tässä kyseessä pitäjiä, joista ohrainen pitovelli on jo

varemmiin hävinnyt käytännöstä? Pohjoisista rajapitäjistä en tiedä muuta kuin, että Laviassa pitäisi riisipuuron olla pitoruokaa, ja että Siikaisissa lauantai-iltasin syödään jotakin puuroa.

Joltisellakin varmuudella laskisin siis satakuntalaisen pitovellin alueeseen kuuluneeksi aikaisemmin mainitut 23 pitäjää Rauman ja Porin lähimmässä ympäristössä. Ja näistäkin pitänee nykyisin jo jättää pois, kuten edellä olevasta selviää, ainakin Uusikirkko, Pyhämaa ja Pyhäranta ehkä Säkyläkin ja kenties vielä muitakin, joiden oloja en tarkoin tunne. Samasta syystä on myöskin mahdollista, että toisia pitäjiä on jäänyt pois. Hyvin paljon laajemmalle en kuitenkaan luulisi pitovellialueen ulottuneen, sillä siihen tarvittavia hyviä, isoja ohraryynejäkään ei kuulemina valmisteta joka paikassa. Kangasalla (rouva Vieno Tamminen), Messukylässä (rouva Sandra Turtonen), Kylmäkoskella (neiti Anna Nordlund) ja Tammelassa (opettajatar Minna Kunnas) esim. ei niitä sanota olevan saatavissa. Eikä niitä vellialueellakaan joka myllyssä eikä joka emännälle tehdä yhtä hyviä. Nakkilassa on Rantasen vesimylly ollut ryynien ja suurusten tekijänä paremmassa maineessa kuin sähkömylly. Luvialla kerrotaan myllärin sanoneen Kytän rengille: „Kyllä minä tiedän; sille mammalle pitääkin kuoria ohrat tarkasti, ei sille kelpaa huonot ryynit.” Ja Mullaan myllyssä Eurajoella kuuluu joskus kysytyn, kun „masiinikalua” vietiin käytettäväksi: „Onko se kuorma Luvialta?”

Uuden ajan, koulujen ja kirjallisuuden mukana on ala-satakuntalaisellakin alueella vakiintunut yleiseen käytäntöön nimitys velli sekä ohra- että muille maitoruuille, joita ilman „kastetta” syödään. Mutta paljon on myöskin vielä käytännössä vanhat pitäjittäin vaihtelevat vellisanan toisinnot. Porin murre-alueella Ahlaisissa, Noormarkussa, Porin maaseurakunnassa ja Ulvilassa sanotaan *velli* partitiivissa *vellii* melkeinpä kolmella 1-kirjaimella

merkiten. Nakkila, Harjavalta, Kokemäki, Kiukainen, Eura ja Lappi puhuvat *vellusta* (part. velluu). Laitilassa, Uudellakirkolla, Pyhärannassa, Raumalla, Eurajoella ja Luvialla käytetään lähinnä ruotsalaista alkusanaa muistuttavaa muotoa *vellinki* (part. vellinkii Raumalla aikoinaan myös vellinkkit). Köyliössä, Honkilahdella, Alastarolla ja Säkylässä puhutaan sekä vellusta että vellingistä. Mutta kuten ylempänä mainittiin on yleisnimi velli viime aikoina paljon voittanut alaa, ollen monin paikoin ehkä jo eniten käytetty. — Pitopuuro-nimen käytössä pitovellin rinnalla ei tietääkseni ole olemassa mitään pitäjien mukaista eroa. Paremminkin tuntuu minusta siltä, että vanhat ihmiset useimmiten puhuvat pitovellistä, pitovellusta tai pitovellingistä, nuoremmat, nykyaikaiset taas pitopuurosta ollen jälkimäinen sana nyt yleisin. Allekirjoittanut on kuitenkin suosinut vanhempaa velli nimitystä siitäkkin syystä, ettei maito tai muu „kaste” kuulu tämän juhlaruokamme yhteyteen, vaikka se ulkomuodoltaan kyllä useimmiten onkin enemmän puuron kuin velliin näköistä. „Suolanen ja sakkee on talonpojan makkee”, sanoo sananlasku ja „sakkee luihin tassaattaa”, vahvistaa toinen. Ne kait selittävät pitovellinkin sakeuden. Viime vuosina on tosin monissa pidoissa alettu velliin kanssa yhtäikaa tuoda pöytään jotakin makeata keittoa, ja monet niitä sotkevat yhtäikaa lautaselleenkin niin kuin syödään esim. riisipuuroa mehukastikkeeseen kera käyttääkseni keitokirjojen sanontatapaa. Allekirjoittanut uskaltaa kuitenkin tällaista muotia pitää maun huonontumisen merkinä ja pitovellin arvon alentamisena.

Satakuntalaisen pitovellin jaloa makua, kun se oikein on hyvin onnistunut, on vaikea sanoin kuvata. Sitä pitäisi itsenkunkin saada maistaa. Likimmäksi ehkä osumme, jos kuvittemme, että suuria ohraryynejä on pehmeiksi keitetty kermassa. Ryynejä siinä ei enään paljon tunnu, sillä ne ovat pitkän keittämisen vaikutuksesta niin pehminneet ja samalla saostaneet mai-

don paksuksi kuin löysä puuro. Väri keitolla on punaisen ruskea, sen punaisempi, mitä parempaa. Valmistuksen pääsalaisuus on siinä, että velli keitetään kuorimattomasta maidosta ja kylilin kauvan. Mitä kauemman keitetään, sen punaisempaa, rasvapitoisempaa ja parempaa siitä tulee. Väärin sen sijaan on minun tietääkseni luulla, että siihen suorastaan pannaan kermaa, niinkuin joskus kuulee sanottavan. Muita salaisuuksia saattaa emännillä ja vellikokeilla kylläkin olla pitojen kunniaruuan valmistamisessa, niinkuin myöhemmin saadaan nähdä. Pitovellin hyvyydestä näet kilpailevat eri talot vieläpä eri pitäjätkin keskenään. Vanhoille tavoille uskollisena on allekirjoittanutkin valmis sanomaan: omassa pitäjässä minä olen parhaat pitovellit saanut.

Outo, joka ensi kertaa on satakuntalaisissa pidoissa, katselee useimmiten epäillen maljoja, jotka puuromaisine sisältöineen kannetaan pöytään juuri jälkiruuan edellä. Mutta sille, joka kerran on pitovellin makuun päässyt, tulee vastaisilla kerroilla tavallisesti tästä koko kestien odotetuin ruokalaji. Niinpä tapasi mummovainajani (syntynyt 1819) kertoa, kuinka hänen nuoruudessaan kerran Harjavallassa lukukinkereillä pastori ihmetteli, miksei sitä hyvää vellua tarjota heti ensimmäiseksi ja sai vastaukseksi joltakin pöydän ääressä istuvalta emännältä: „Ei, pastori hyvä, saataisi mistään niin suurta pataa, suurin siihen sitenkin haetaan”.

Saunan porstuan muuripadassa pitovelli vieläkin tavallisesti keitetään, jos vähänkin runsaammasti on vieraita kutsuttu. Pohjaan palamista peläten jotkut viime aikoina ovat myöskin ruvenneet käyttämään isoa metallisaavia, joka asetetaan kiehuvaan vesipataan. Mutta silloin on haihtuminen paljoa vähäisempi kuin kuumassa avonaisessa padassa, ja velli tulee myös huonompaa. Siksi ei vesihaudetta juuri käytetäkään, jos ei työvoimasta ole puute. Tavallisimmin on isoissa pidoissa aina erityi-

nen velli- eli puurokokki. Ja koska hän enemmän ajattelee keittonsa hyvyttä kuin omia vaivojaan, seisoo hän uskollisesti sekottaen patansa vieressä 4, 5 jopa 6:kin tuntia. Luvian lähetyshuoneen keittäjältä Miina Ilolalta olen saanut yksityiskohtaisen selostuksen hänen menettelytavastaan, jonka tähän pyydän saada jäljentää monivuotisen kokemuksen hyväksi tunnettuna tuloksena.

7 kg. hyviä ohraryynejä huuhdotaan hyvin illalla ja pannaan yöksi puhtaaseen veteen. Isossa muuripadassa kiehutetaan aamulla vettä ja ryyniastia pannaan samalla siihen kuumenemaan. Samoin kuumennetaan noin 50 litraa kuorimatonta maitoa. Sitten pata tyhjennetään vedestä, pestään ja rasvataan hyvin voilla. Lämpimät ryynit vesineen ja kuuma maito pannaan pataan sekä aletaan tasaisesti sekotellen keittää hiljaisella tulella. Loppuosa maidosta, noin 50 tai 60 litraa, asetetaan kuumaan vesisaaviin lämpiämään ja lisätään sitten vähitellen keittoon sitä mukaa, kuin padasta neste vähenee. Noin neljän tunnin kuluttua ovat ryynit tavallisesti pehmeiksi kypsyneet. Kun vielä suola on lisätty ja maistettu, on 80 litran annos pitovelliä valmista.

Ruokapitoihin ei tavallisesti keitetä ihan niin sakeata velliä kuin yllämainitusta tulee, vaan lasketaan runsas litra ryynejä joka kahtakymmentä maitolitraa kohti. Toiset kokit kaatavat ryyneistä likovedenkin pois pannen ne pelkkään maitoon kiehtumaan. Useimmat kuitenkin panevat aluksi vähän vettä. Kypsän velliin maustavat toiset suolan lisäksi sokerilla ja voin noka-reella, joka ahkerasti sekotellen lisätään viimeksi. Voiko Pullin emäntävainajan mainioksi kiitetyn pitovellinkin salaisuus lie ollut, vai pitkä keitoaikako? Ehkäpä sittenkin viimeainittu etupäässä. Muistan hänen ihmeissään kertoneen äitinsä hautajaisissa Eurajoella, kuinka sikäläinen vellikokki tuli jo hakemaan suolaa maistamaan, kun hänestä ei pitänyt vielä oltaman alkua pitemmällä.

Pullin oma vellikokki Luvialla, Aina Falk, on emäntävainajansa ohjeista antanut seuraavan selostuksen: 5 l. ohraryynejä 80 l. kuorimatonta maitoa, 1 kg. voita, 1/4 kg. sokeria, vähän kanelia ja suolaa maun mukaan. Pestyt ja yön vedessä pehmenneet ryynit asetetaan hyvin puhdistettuun pataan kiehumaan noin 5 litraan vettä. Samalla lisätään 1/2 kg. voita ja kanelia. Kun vesi alkaa kuivua pannaan kylmänä noin puolet maidosta tai sen verran, kuin pataan sopii, ja sekoitetaan huolellisesti. Loppumaito lisätään kuumana vähitellen, sitä mukaa kuin neste padasta hiljaa kiehuen vähenee. Noin kuuden tunnin kuluttua, kun velli alkaa olla kauniin punertavaa, lisätään sokeri, suola sekä toinen puoli voista huolellisesti sekottaen, ettei velli herotu. Sokeria ei saa panna niin paljoa, että sen maku selvästi tuntuu. Tämän annoksen laskettiin ruokapidoissa riittävän 250 hengelle.

Samaan suuntaan pitovellin keitto muissakin pitäjissä käynee. Kuka panee enemmän maitoa, kuka sen korvikkeeksi vähän voita. Olenpa kuullut pantavan joskus muniakin, jos maitoa on niukasti. Mutta kerman pano on asiaa tuntemattomien juttua, vakuutti minulle Manda Koskinen, joka Kiukaisten Knuutilassa sanoi keittäneensä monta jouluveliä. „Kun kello 8:sta kello 2:teenkin keittää, niin kyllä tulee punaista ilman kermaakin”, selitti hän.

Pahimpana vaarana pitovellin niin kuin muittenkin maitoruokien keitossa on pohjaan palaminen. Siksipä sitä ei saakaan hetkeksikään jättää sekottamatta, vaan on kokin kahvia juodessakin kahvin tuojan otettava mela käteensä. Tulta on myös huolella hoidettava, etteivät puut ota padan pohjaan kiinni, tai valkea riehahda niin suureksi, että velli kiehuu yli. Pohjaankin palaa mieluummin kovalla tulella. Ryynit tietysti ennen muuta määräävät vellin hyvyyden, sekä niitten tekotapa että viljan laatu. Väliin ne herottavat, väliin antavat muuten vieraan maun, väliin eivät parhaallakaan keittämisellä pehmiä tai ovat kau-

naisia. Siksipä, jos omat ryynit tunnetaan arkikäytöstä huonoiksi, hankitaan pitovelliin naapurista parempia. Usein sitä ei kuitenkaan tarvitse tehdä. Oikeina, aurinkoisina kesinä ohra kypsyy hyväksi, ja myllärit tietävät emäntien vaatimukset ja osaavat valmistaa kunnan tavaraa.

Isoja ohraryynejä ja niistä jauhettuja suuruksia käytetään vellialueelta paljon. Miltei kaikissa pitovellipitäjissä näet keitetään joka lauantai-illaksi ja usein vielä viikollakin samoista ryydeistä ohrajuhuilla suurustaen iso padallinen arkivelliä, joka myöskin on varsin hyvän makuista. Alkuaan olikin aikomukseni käsitellä molempia vellejämme yhdessä, mutta puutteellisten tietojen takia se kävi mahdottomaksi. Arkivellin käyttö lauantai- ja aatto-iltaruokana kyllä näyttää miltei poikkeuksetta noudattavan pitovellin aluetta. Mutta rajapitäjät, jotka arkivelliä käyttävät muina viikon päivinä kuin lauantaina, tekivät kysymyksen siksi mutkaiseksi, etten uskaltanut siihen käydä käsiksi. Sitä paitsi se ei olekaan niin välttämätöntä. Halvemmpi, helpommin valmistettava ja yleisessä käytännössä oleva arkivelli kyllä säilyy unhoon joutumasta isommitta puheittakin, vaikka meijerit sille ovatkin antaneet pahan iskun varsinkin laatua huonontaan.

Pahemmin on laita pitovellin, jota ei uhkaa tuhota vain se, että sen valmistus on aikaa ja hyvää maitoa vaativa vaan yhtä paljon uudenaikainen keittotaito liemineen ja muhennoksineen. Meillä, suomalaisillahan kansallistunto usein vielä on niin heikko, että kovin herkästi olemme valmiita pitämään hyvänä ja hienona kaikkea, mikä tulee muualta ja väheksymään sitä, mikä on omaamme. Totta kyllä on, että vaihtelu virkistää. Papille ja lukkarille voi ehkä käydä yksitoikkoiseksi monta päivää peräkkäin kinkerikesteissä syödä juurikaslaatikkoa ja sekahedelmäsoppaa. Mutta meille muille, jotka pääsemme pitoihin kenties kerran tai pari vuodessa, eivät paikalliset, yleistetyt pitoruuat

tule luullakseni sen yksitoikkoisemmiksi kuin joulu tai muut suuret juhlat, joitten vietto perheissä rakkaana toistuu samanaikaisena vuodesta vuoteen. Omasta puolestani olen niin vanhanaikainen, että soisin pitäjien vanhojen pitotapojen säilyvän mahdollisimman muuttumattomina ikäänkuin historiallisina yhdisteinä menneitten polvien ja nykyisen välillä. Sillä tavalla säästyisivät myös emännät ja kokit monelta päänvaivalta, kun ei välttämättömästi tarvitsisi aina koettaa keksiä jotakin uutta ja ihmeellistä. Mutta ennen kaikkea Satakunnan pitovellialueen asukkaat muistakaa, jos kaikki muut pitoruuat vaihtuisivatkin, niin pitovelliä, maakuntamme kotoisista antimista keitettyä, vanhaa juhlaruokaa, älkää päästäkö unholaan joutumaan riisien eikä muitten vieraitten herkkujen takia. Sitä on täällä syöty miespolvesta miespolveen ainakin 100 vuoden aikana, kuten selviää isoäitini muistelmasta, ja luultavasti vielä paljoa kauvemman. Mekö sen nyt antaisimme unohtua?

P e k k a K a t a r a

Mitä numerot kertovat satakuntalaisista ylioppilaista.

Osakunnan nyttemmin täydennetty nimikirja ja yliopiston ja korkeakoulujen luettelot sisältävät satakuntalaisista ylioppilaista koko joukon numerotietoja, joista sopivasti yhdistelemällä voi tehdä mielenkiintoisia havaintoja ja mahdollisesti erinäisiä johtopäätöksiäkin. Esitän alempana muutamia tilastollisia taulukkoja ja mitä niistä voi päätellä. Ilmoittamani tiedot ovat kuitenkin jossain määrin ylimalkaisia, kun minun ajan niukkuuden vuoksi on ollut pakko tyytyä vain pistokokeisiin, missä koko aineiston huomioinnottaminen olisi ollut toivottavaa. Tiedonantoni jäävät siinäkin suhteessa ilmassa häälymään, etten voi rinnalle asettaa muita osakuntia koskevia lukuja. Mutta tarkoitukseni onkin pikemmin herättää harrastusta perinpohjaisempiin tämän-tapaisiin tarkasteluihin kuin tarjota joitakin lopullisia tuloksia.¹⁾

¹⁾ Muualla näkyy ylioppilastilastoon monasti kiinnitetyn melkoista huomiota. Tuntematta lähemmin kysymykseen tulevaa kirjallisuutta mainitsen esimerkkinä seuraavat kirjoitelmat, jotka sattumalta olen huomannut: Conrad, Universitäts Studium in Deutschland während der letzten 50 Jahre. Jena 1884; Steenstrup, Bonden og Universitetet. København 1888; Jensen, Til Studenter pørgsmaalet (Nationaløkon. Tidsskrift 1900, 401 ss.); Warming, Tilbøjeligheden til at vælge samme livsstilling som forældrene (Nationaløkon. Tidsskr. 1915, 587 ss.); Friis, De studerende ved Københavns universitet (Nationaløkon. Tidsskr. 1919, 571 ss.).

1.

Yliopistossa opiskelleista satakuntalaisista.

Miten paljon Satakunnan eri seudut (lihavalla painetut) ovat lähettäneet oppilaita yliopistoon, näkyy seuraavasta taulukosta. Täydellisyyden vuoksi ovat myöskin muualla syntyneet otetut mukaan, koska näistä useimmat ovat satakuntalaista syntyperää (esim. Helsingissä, Viipurissa y.m. toimivien satakuntalaisten virkamiesten y.m. lapsia).

	M.	N.	Yht.
Ahlainen.....	4	2	6
Akaa.....	1	—	1
Alastaro.....	3	4	7
Alavus.....	2	—	2
Angelniemi.....	1	1	2
Antrea.....	—	1	1
Arkangeli.....	1	—	1
Atlantin valtameri ..	—	1	1
Elimä.....	—	1	1
Eno.....	1	2	3
Eura.....	13	6	19
Eurajoki.....	9	1	10
Hamina.....	2	—	2
Harjavalta.....	13	3	16
Hausjärvi.....	—	1	1
Helsinki.....	24	20	44
Hinnerjoki.....	2	1	3
Hongonjoki.....	1	—	1
Honkilahti.....	2	—	2
Huittinen.....	22	15	37
Hämeenkyrö.....	9	—	9
Hämeenlinna.....	2	2	4
Iisalmi.....	1	—	1
Ikaalinen.....	19	3	22
Ilmajoki.....	1	—	1
Juua.....	1	—	1
Jyväskylä.....	1	—	1
Jämijärvi.....	1	—	1
Kaarina.....	1	—	1
Kajaani.....	1	—	1
Kalvola.....	1	—	1
Kankaanpää.....	5	1	6
Siirto	144	65	209

Syntymäpaikka	M.	N.	Yht.
Siirto	144	65	209
Kangasala.....	1	1	2
Karijoki.....	—	2	2
Karkku ..	9	4	13
Karvia.....	2	1	3
Kauvatsa.....	5	1	6
Keikyä.....	—	2	2
Kemiö.....	—	1	1
Keuruu.....	3	—	3
Kiikka.....	12	5	17
Kiikoinen.....	3	7	10
Kirvu.....	1	—	1
Kitelä.....	1	—	1
Kiukainen.....	10	3	13
Kokemäki.....	38	9	47
Kristiina.....	—	1	1
Kristiinankaup	1	1	2
Kullaa.....	2	1	3
Kuopio.....	2	1	3
Kuru.....	1	1	2
Kuusjoki.....	—	1	1
Kyröskoski.....	1	—	1
Köyliö.....	7	1	8
Laitila.....	5	2	7
Lapinlahti.....	2	—	2
Lappi.....	12	2	14
Lavia.....	16	2	18
Lempäälä.....	2	—	2
Leppävaara.....	—	1	1
Lestijärvi.....	1	—	1
Lohja.....	1	—	1
Loimaa.....	6	2	8
Siirto	288	117	405

Syntymäpaikka	M.	N.	Yht.
Siirto	288	117	405
Loimijoki	2	—	2
Lontoo	—	1	1
Loviisa	1	—	1
Luhanka	1	—	1
Luvia	8	3	11
Längelmäki	1	—	1
Maaria	1	—	1
Marttila	1	—	1
Masku	—	1	1
Merikarvia	9	3	12
Mikkeli	1	—	1
Mouhijärvi	13	1	14
Multia	1	—	1
Nakkila	8	4	12
Noormarkku	6	2	8
Nousiainen	—	1	1
Orivesi	1	—	1
Oulainen	1	—	1
Oulu	1	1	2
Parkano	7	2	9
Pertteli	—	1	1
Pietarsaari	2	—	2
Pihlava	—	1	1
Pohj. Pirkkala	1	—	1
Pomarkku	4	—	4
Pori	91	60	151
Porin maaseur.	12	5	17
Porvoo	—	1	1
Pukkila	1	—	1
Punkalaidun	7	2	9
Pusula	1	—	1
Pyhämaa	2	1	1
Siirto	472	207	679

Syntymäpaikka	M.	N.	Yht.
Siirto	472	207	679
Pyhäranta	2	—	2
Pöytyä	2	—	2
Rauma	62	29	91
Reposaari	1	—	1
Silkainen	5	—	5
Soanlahti	—	1	1
Suodenniemi	4	2	6
Syvärauma	1	—	1
Tampere	9	—	14
Teuva	—	1	1
Tottijärvi	1	—	1
Turku	7	4	11
Tuusula	—	1	1
Tyrvää	28	14	42
Ulvila	14	7	21
Ujala	—	1	1
Uskela	1	—	1
Uusikaupunki	8	8	16
Uusikirkko	6	1	7
Vammala	5	4	9
Vampula	3	1	4
Velkua	—	2	2
Venäjä	1	—	1
Vesijärvi	1	—	1
Vesilahti	—	1	1
Viipuri	6	4	10
Viljakkala	4	2	6
Virrat	—	1	1
Vähä-Rauma	1	—	1
Ylikannus	1	—	1
Ylistaro	—	1	1
Ähtäri	—	1	1
Yhteensä	645	293	938

Näytteeksi siitä miten paljon aikaa ylioppilaat yleensä ovat käyttäneet opintoihinsa olen kolmen (vuosien 1904, 1910, 1921) ylioppilaspolven yliopistossa opiskelusta laatinut seuraavat taulukot¹⁾:

1904:n oppilaat.

Opinto- vuodet	T.		J.		Hf.		Ml.		Mm.		M.		Yht.		Kokonais- määrä
	M.	N.	m.	N.	m.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.	
0	5		7	3	5	8	6	3	4				27	14	41
1	5	—	6	—	4	3	6	2	4	—	—	—	25	5	30
2	4		4	—	3	2	1	1	—	—	—	—	12	3	15
3	2	—	6	1	5	3	1	1	—		1	—	15	5	20
4	2	—	6	—	4	2	1	1	2	—	1	—	16	3	19
5	1	—	2	—	4	2	—	—	1		1	—	9	2	11
6	1	--	2	—	4	1	—	—	—	—	1	—	8	1	9
7	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	3	—	3

1910:n ylioppilaat.

Opinto- vuodet	T.		J.		Hf.		Mi.		Mm.		M.		Yht.		Kokonais- määrä
	M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.	
0	6		2	1	5	5	5	2	2				20	8	28
1	5	—	3	1	6	3	2	2	2	1	—	—	18	7	25
2	5	—	4	1	6	3	2	2	1	1	—	—	19	6	25
3	5	—	5	1	5	3	2	2	2	1	—	—	19	7	26
4	4	—	3	—	4	3	2	1	1	1	—	1	14	6	20
5	2		3	—	5	3	1	1	—		1	1	11	6	17
6	2		2	—	4	2	1	1	—	1	—	1	9	5	14
7	1	—	2	—	3	2	2	1	—	1	—	1	8	5	13
8	1		—		2	—	1	—		—			4	1	5
9	1				1								3		3
10	—				1								1		1
11	—	—	—		1	—	—		—	—	—		1	—	1

¹⁾ Lyhennykset samat kuin ylioppilasluettelossa käytetyt: T == teologinen, J = juriidinen, Hf. = hist.-filos., Ml. = mat.-luonnontiet., Mm. = maanv.-metsät., M = lääketiet., V = voimistelunop.

1921:n ylioppilaat.

Opinto- vuodet	T.		J.		Hf		Ml.		Mm.		M.		V.		Yht.		Kokonais- määrä
	M. N.		M. N.		M. N.		M. N.		M. N.		M. N.		M. N.		M. N.		
0	1		3	1	2	4	6	3	8				1	20	9	29	
1	1	—	3	2	2	2	5	3	6	1	—	—	1	17	9	26	
2	1		2	2	2	2	2	2	6	1	3	1	—	16	9	25	
3	1	—	2	—	2	2	2	2	5	1	3	1	—	15	6	21	
4	1	—	2	—	2	2	2	2	3	1	3	1	—	13	6	19	
5	—	—	2	—	1	2	2	1	3	—	3	1	—	11	4	15	
6	—	—	2	—	1	1	2	1	2	—	3	1	—	10	3	13	
7	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—	3	1	—	6	1	7	

Taulukoista panee mielihyvällä merkille, että verrattain pieni määrä keskeyttää opintonsa aivan ensi vuosina, siis ilman tutkintoja. Tämä johtuu kait siitä, että ken maakunnasta kerran yliopistoon lähtee, hän tahtoo myöskin joksikin tulla. Toisin on esim. helsinkiläisten laita, jotka helposti voivat yliopistossa pari kolme lukukautta „harrastella" tarvitsematta välttämättä suorittaa tutkintoa. Myöskin osoittavat luvut, että eri alojen tutkinnot vaativat jokseenkin tasaisesti saman määrän vuosia: esim. teologit alkavat olla valmiita 5:ntenä opintovuotenaan, lääkärit vasta 9 vuoden päästä.

Osoittaakseni ylioppilaiden opiskeluajan vaihtelua olen yliopiston luettelon mukaan laatinut allaolevan taulukon. Vaakasuurat sarakkeet ilmoittavat, miten vanhoja civiksiä osakunnassa kulloinkin on ollut, pystysuorat sarakkeet tarkastelunalaisen lukuvuoden syyslukukautta.

Ylioppilas- vuosi		O P I S K E L U V U O S I A																			
		0		1		2		3		4		5		6		7		8		9	
		M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.
1904	29	14	18	14	18	7	23	2	2	9	3	12	—	2	—	—	—	2	6	4	—
1905	17	12	19	6	13	2	15	5	5	22	1	15	—	10	8	—	—	3	3	3	—
1906	14	6	15	7	12	3	9	2	13	15	2	9	—	8	5	—	—	4	2	2	—
1907	26	8	18	3	11	4	13	2	2	9	2	8	—	5	1	—	—	6	8	8	—
1908	19	8	24	6	16	5	11	7	7	15	2	4	—	9	—	—	—	1	1	—	—
1909	16	13	21	18	32	12	30	10	10	19	5	10	—	8	1	—	—	2	8	2	—
1910	46	20	16	13	25	18	28	7	7	24	7	17	—	7	1	—	—	4	4	4	—
1911	16	8	18	7	14	4	17	5	5	21	3	7	—	6	2	—	—	1	1	3	—
1912	25	5	13	11	18	6	14	4	4	13	4	15	—	3	1	—	—	—	—	—	—
1913	16	11	31	9	13	11	19	8	8	13	2	13	—	12	1	—	—	3	1	1	—
1914	14	7	31	9	15	9	14	6	11	11	3	11	—	11	1	—	—	4	1	1	—
1915	22	8	16	9	17	10	32	8	13	13	4	11	—	10	2	—	—	10	—	—	—
1916	20	2	26	11	19	9	18	9	13	26	5	13	—	9	5	—	—	5	8	—	—
1917	18	2	24	10	19	7	18	8	8	23	4	11	—	8	5	—	—	1	8	—	—
1918	9	6	4	4	12	3	18	7	11	11	4	11	—	9	2	—	—	4	1	1	—
1919	6	2	13	9	5	3	13	3	3	16	5	9	—	9	6	—	—	3	1	1	—
1920	7	7	14	4	11	9	5	2	2	16	2	12	—	6	—	—	—	9	1	2	—
1921	20	9	13	6	6	1	10	9	9	6	2	11	—	10	2	—	—	6	6	3	—
1922	19	6	18	9	12	3	6	—	10	10	7	7	—	11	2	—	—	2	1	1	—
1923	17	7	11	6	16	8	10	3	6	5	—	7	—	1	1	—	—	6	3	3	—
1924	12	17	15	7	11	6	15	6	15	9	3	4	—	5	7	—	—	7	5	1	—
Kes- kim.v. kohti	18,0	8,5	18,0	8,5	15,0	6,7	16,3	5,4	3,1	15,0	3,3	10,3	7,6	2,0	5,1	1,0	4,8	3,1	0,3	1,0	0,1

Ensi ja toisen vuoden civisten määrä on jokseenkin yhtä suuri, kolmantena vuonna miesylioppilaat vähenevät (ehkä sotaväkeen joutumisen vuoksi), senjälkeen luku palaa entiselleen laskeakseen sitten nopeasti kuudentena vuotena, jolloin useimmat ovat tutkintonsa suorittaneet. Nuorten ylioppilaiden lukumäärä on hyvin vaihteleva, „veteraanit" näyttävät käyvän yhä harvinaisemmiksi.

Ylioppilaiden jakaantuminen eri tiedekuntiin näkyy seuraavasta taulukosta:

Lukuvuosi	T.		J.		Hf.		Ml.		Mm.		M.		V.				Yhteensä	Kokonais- määrä	% koko ylioppilas- määrästä
	M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.			
1904	28		27	4	31	26	37	9	7		13					143	39	6.9	
1905	26		20	5	28	21	23	7	7		14					118	33	6.9	
1906	15		22	6	22	12	20	6	7		9					95	24	5.5	
1907	11		37	2	24	23	18	6	11	2	10	1				111	34	5.8	
1908	13		36	4	26	17	18	9	10	1	9	1				112	32	5.5	
1909	13		29	3	29	18	18	9	12	1	10	1				3	113	35	5.2
1910	17		31	5	31	19	19	8	13	1	8	1			2	2	121	36	5.1
1911	13		29	6	26	12	21	13	11	2	9				2	2	109	35	4.5
1912	14		22	5	33	12	24	11	9	6	9	2			3	3	111	39	4.5
1913	14		25	1	8	14	29	12	14	4	11	3			6	125	47	4.6	
1914	15		31	8	34	17	28	10	14	6	12	4			5	134	50	5.2	
1915	17	1	34	10	38	17	29	8	12	8	13	3			3	143	50	5.3	
1916	24	1	37	8	32	17	28	5	17	8	14	6			2	152	47	5.4	
1917	19	1	38	4	28	16	26	5	15	8	15	5			2	141	41	5.6	
1918	16		22	4	17	13	12	7	13	8	15	4			95	37	5.1		
1919	11	1	24	4	16	8	11	8	16	6	14	5			92	32	4.7		
1920	8	1	27	3	16	11	9	9	19	5	16	5			95	34	4.8		
1921	3		30	3	17	10	11	8	22	5	18	6			1	101	33	4.7	
1922	3		28	4	12	8	15	7	21	6	14	7			3	94	35	4.5	
1923	5		21	5	13	12	13	7	17	3	18	10			1	3	88	40	4.4
1924	7		22	4	10	15	15	16	18	3	15	10			1	2	88	50	4.4
1925	12		27	7	15	17	20	17	21	1	16	12			1	111	55	4.8	
1926	15		28	8	18	26	29	19	22	2	15	10			2	127	64	5.1	
1927	19	2	30	7	25	28	38	23	25	2	15	10			2	152	74	5.5	
1928	15	2	26		32	23	58	2	30	2	14	10			2	175	46	5.5	

II.

Kauppakorkeakoulussa opiskelleista satakuntalaisista.

Kotipaikkaan nähden jakaantuvat lukuvuosina 1912—1929 kauppalaalle antautuneet satakuntalaiset ylioppilaat seuraavasti¹⁾:

Kotipaikka	Miehiä	Naisia	Yht
Eura	2		2
Harjavalta	1	—	1
Huittinen	1	—	1
Hämeenkyrö	3	—	3
Ikaalinen	1	—	1
Keikyä	1	—	1
Kiikka	—	1	1
Kiukainen		2	2
Kokemäki	2	4	6
Loimaa	2	3	5
Mouhijärvi	2	—	2
Noormarkku	2	—	2
Parkano	1	—	1
Pirkkala	4	1	5
Pomarkku	2	—	2
Pori	22	5	27
Punkalaidun	1	—	1
Rauma	11	1	12
Tyrvää	11	2	13
Yhteensä	67	20	87

Kun korkeakoulun matrikkeliin merkitty koko oppilasmäärä mainittuina lukuvuosina on 890, on siis satakuntalaisia vain noin 10 %, mikä määrä Satakunnan laajaan alueeseen ja verrattuna esim. Viipurin ja Oulun alueilta tulleiden lukumäärään on jokseenkin vähäinen. Nämät luvut osottavat siis, mikä muutenkin lienee tunnettua, että satakuntalaisia ylioppilaita ei kauppala toistaiseksi ole erikoisemmin viehättänyt.

Mistä yhteiskuntapiireistä kauppakorkeakoulussa opiskelleet satakuntalaiset ovat lähtöisin, näkyy seuraavasta taulukosta:

¹⁾ Tampereelta kotoisin olevat 25 mies- ja 5 naisylioppilasta olen jättänyt luettelosta pois, vaikka mahdollisesti joku näistä on tai olisi kuulunut Satakuntalaiseen Osakuntaan.

Isän ammatti	1912—1919		1919—1924		1924—1929		Yhteensä	
	M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.
Pappi	1		2				3	
Lakimies	2		—	—	1	—	2	—
Opettaja								
Lääkäri	—	—		1	—	—	1	—
Muu akadeemikko tai siihen verrattava ..	—	—	1	—	1	1	2	1
Tehtailija tai suurliikemies		—	3	—	6	—	9	—
Kansakoulun opettaja	—	1	2	—	—	1	2	2
Virkailija	5	—	4	—	6	2	15	2
Maa- tai vähittäiskauppias	5	—	3	2	2	4	10	6
Käsityöläinen	2	—	3	1	2	2	7	3
Talonomistaja	—	—	—	—	3	—	3	—
Maanviljelijä	5	1	4	3		2	9	6
Työmies	1	—	3	—	—	—	4	
Yhteensä	21	2	25	7	21	12	67	20

Millä menestyksellä kysymyksessä olevat ylioppilaat ovat opintonsa alkaneet ja millä päättäneet, näkyy seuraavasta taulukosta:

Tutkinto ja arvosana	Tutkinnon suorittaneita:							
	1912--1919		1919--1924		1924--1928		Yhteensä	
	M.	N.	M.	N.	M.	N.	M.	N.
Ylioppilastutkinto;								
<i>approbatur</i>	14	1	9	2	12	4	35	7
<i>cum laude</i>	6	2	10	3	1	1	17	6
<i>laudatur</i>		—	2	—	5	—	7	1
Korkeakoulun päästötutkinto:								
<i>tydyttävä</i>	4	1	8	2	3	1	15	4
hyvin <i>tydyttävä</i> ..	5	1	3	—	2	—	10	4
<i>kiitettävä</i>	4	—	7	—	1	—	12	—
Keskiaanimäärä	39.2		40.9		31.3		37.1	
Ylioppilaiden keskiikä	20.6	20.0	20.6	20.0	20.3	20.0	23.3	

Ääniasteikko on 24—50 ja kaikkien korkeakoulussa tähän asti suoritettujen päästötutkintojen äänimäärien keskiarvo on 33,1. Tästä näkyy, että satakuntalaiset ylioppilaat ovat yleensä suorittaneet tutkintonsa keskiarvoa jonkun verran paremmalla äänimäärällä.

Sat

